T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

ORYANTALİST LİTERATÜRDE KUR'AN'IN YAHUDİ KÖKENLİ OLDUĞU İDDİASI: ABRAHAM GEİGER ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Necmettin Salih EKİZ

Danışman:
Doç. Dr. Mehmet Taha BOYALIK

İSTANBUL
2021

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

ORYANTALİST LİTERATÜRDE KUR'AN'IN YAHUDİ KÖKENLİ OLDUĞU İDDİASI: ABRAHAM GEİGER ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Necmettin Salih EKİZ

Danışman:
Doç. Dr. Mehmet Taha BOYALIK

İSTANBUL
2021

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda 020118YL1 numaralı Necmettin Salih EKİZ'in hazırladığı "*Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Yahudi Kökenli Olduğu İddiası: Abraham Geiger Örneği*" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 28/05/2021 Cuma günü (14:30 – 16:00) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Taha BOYALIK,
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Salime Leyla GÜRKAN,
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Necmettin GÖKKIR,
İstanbul Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Necmettin Salih EKİZ

28.05.2021

ÖZ

Kur’an’ın kökeni meselesi, oryantalist Kur’an çalışmalarının en önemli tartışma konularından biridir. Bu minvalde Kur’an’ın kökeni hakkında birçok iddia ortaya atılmıştır. Kur’an’ın Yahudi kökenli olduğu iddiası da bunlardan biridir. Bu tezde, söz konusu iddianın modern dönemdeki öncüsü Alman-Yahudi oryantalist Abraham Geiger (1810-1874) örneğinden hareketle Kur’an’ın Yahudi kökenli olduğu iddiası ele alınmaktadır. Kur’an’ın Yahudi kökenli olduğu iddiasının tarihi seyrinin incelendiği birinci bölümde genel bir çerçeve sunmak adına ilk olarak oryantalizmin kökeni ve tarihî gelişimi sunulmaktadır. Ardından Geiger öncesi Yahudi köken iddiasının tarihteki izleri Kur’an’ın nüzul döneminden itibaren tespit edilmeye çalışılmaktadır. İkinci bölümde ise ilk olarak Geiger’ın hayatı, eserleri ve yaşadığı dönem olan 19. yüzyılda Alman-Yahudi oryantalistlerin durumu ve İslâm araştırmalarına dahil olmaları ana hatlarıyla ele alınmaktadır. Sonra eserleri üzerinden Geiger’ın Kur’an’ın Yahudi kökeni hakkındaki iddiaları sunulmakta ve bunlar değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Çalışmada son olarak Geiger’ın kendisinden sonraki çalışmalara etkisi ortaya konulmakta ve son yüzyılda köken iddialarında yaşanan dönüşüme dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Alman-Yahudi Oryantalistleri, Abraham Geiger, Kur’an’ın Kökeni, Yahudilik.

ABSTRACT

The issue of the origin of the Qur'an is one of the most important discussion topics in orientalist Qur'anic studies. In this respect, many claims of origin have been made about the Qur'an. The claim of Jewish origin is one of them. In this thesis, based on the example of the German-Jewish orientalist Abraham Geiger (1810-1874), who was the pioneer of the claim in the modern period, the claim that the Qur'an originated from Judaism is discussed. In the first part, in which the historical course of the claim that the Qur'an is originated from Judaism is examined, the background and historical development of Orientalism is presented firstly in order to draw a general framework, and then the traces of the pre-Geiger Jewish origin claims are tried to be determined from the period of when the Qur'an began to reveal. In the second part, firstly, Geiger's life, works and the situation of German-Jewish orientalists in the 19th century and their involvement in Islamic studies are outlined. Then, through his works, Geiger's claims about the Jewish origin of the Qur'an are presented and evaluated. Finally, the influence of Geiger on the studies after him is put forward and attention is drawn to the transformation in origin claims in the last century.

Key Words: Orientalism, German-Jewish Orientalists, Abraham Geiger, Origin of the Qur'an, Judaism.

ÖNSÖZ

Kur'an'ın kökeni, akademik oryantalist İslâm araştırmalarının altın çağını yaşamaya başladığı 19. yüzyılın ortalarından itibaren oryantalist araştırmacılarca üzerinde en fazla çalışma yapılan konulardan biri olmuştur. Bu dönemde Alman-Yahudi oryantalistler ön plana çıkmış ve genel olarak İslam, özel olarak Kur'an hakkında günümüzde hâlâ etkisini sürdüren çalışmalar yapmışlardır. Her ne kadar bir İslâm uzmanı olmasa da Reformist Yahudiliğin öncüsü haham Abraham Geiger da (1810-1874) bu alanda çalışma yapanlardan birisidir. O, Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia etmiş ve bunu akademik bir çalışma şeklinde kapsamlı olarak ilk kez yapan isim olmuştur. Geiger'ın çalışması oryantalist Kur'an araştırmalarında çığır açmış ve kendisinden sonra aynı minvalde birçok çalışma yapılmıştır. Çalışma sadece Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğu iddialarını tetiklemekle kalmamış, ayrıca onun Hıristiyan kökenli olduğuna dair çalışmaların da yapılmasına yol açmıştır. Kur'an araştırmalarının yanı sıra Geiger'dan sonra hadis ve fıkıh alanlarında da köken iddiaları ortaya atılmıştır. Dolayısıyla modern dönem köken iddialarının öncü ismi olan Geiger'ı incelemek önem arz etmektedir. Bu tezde, Geiger örnekliğinde İslam ve Kur'an hakkındaki Yahudi köken iddiası inceleme konusu yapılarak bu alandaki bir boşluğun doldurulması yönünde mütevazı bir adım atılması amaçlanmıştır.

Konunun tabiatı gereği şahsım adına farklı bir alan olan Dinler Tarihi ve İslam Tarihi disiplinlerine sürekli başvurmak durumunda kalmak, çalışmaya birçok fayda sağladı ve ufkumu genişletti. Bunun dışında, köken iddiaları konusunda Türkçe yapılmış birkaç çalışma dışında büyük ölçüde İngilizce ve Almanca literatürle alakadar olmak akademik dile aşinalık noktasında başlarda oldukça zorlayıcı olsa da bu dillerdeki oryantalist literatüre ciddi bir vukufiyet elde etmemi sağladı.

Tezin planlama ve yazım aşamasında yönlendirmeleriyle çok değerli katkılarda bulunan tez danışmanım Doç. Dr. Mehmet Taha BOYALIK'a, özellikle Yahudilik ve Geiger hakkında paha biçilmez tavsiye ve katkılarından dolayı Prof. Dr. Salime Leyla GÜRKAN'a, jürimde yer alarak pek çok kıymetli yorumuyla katkıda bulunan Prof. Dr.

Necmettin GÖKKIR'a, yine Geiger hakkında beni birçok kaynağa yönlendiren Prof. Dr. Susannah Heschel'a, Almanca metinlerin çözümünde yardımcı olan Ahmet ŞANALIR ağabeyime ve bana verimli bir çalışma ortamı sunan görev yapmakta olduğum Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kıymetli idarecilerine müteşekkirim. Son olarak bu çalışmanın, her zaman ve şartta yanımda olan ve desteğini esirgemeyen kıymetli eşime ve üzerimdeki haklarını asla ödeyemeyeceğim sevgili annem ve muhterem babama küçük bir teşekkür vesilesi olmasını rabbimden niyaz ederim.

Başarı Yüce Allah'tandır.

Necmettin Salih EKİZ

28.05.2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

Kısaltma	**Bibliyografik Bilgi**
a. mlf.	aynı müellif
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bkz.	bakınız
çev.	çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	editör
h.	hicrî
krş.	karşılaştırınız
m.	mîlâdî
OMÜİFD	On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	sayfa
ss.	sayfa sayısı
t.y.	basım tarihi yok
vd.	ve devamı
y.y.	basım yeri yok

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Oryantalistler Kur'an'ın Allah tarafından Hz. Muhammed'e vahyolunduğunu kabul etmedikleri için onu Hz. Muhammed'in bizzat yazdığını ya da yazdırdığını, diğer bir ifadeyle Kur'an'ın ilahî olarak değil, beşerî bir çabayla ortaya çıktığını öne sürmüşlerdir. Bu ön kabul üzerinde ittifak eden oryantalistler, Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından nasıl meydana getirildiği noktasında ise ihtilaf etmişlerdir. Bu minvalde bazıları onun Kur'an'ı Yahudilik ya da Hıristiyanlıktan aldığını, bazıları ise daha genel bir çerçeve çizerek hem tek tanrılı dinlerin hem de gerek putperestlik gerekse diğer çevre kültürlerin etkisiyle Kur'an'ı meydana getirdiğini iddia etmiştir. Hatta Kur'an'ın hicri ikinci ve üçüncü yüzyıllarda Müslümanların kolektif bilinci tarafından Hicaz'da değil de Mezopotamya'da oluşturulduğunu iddia edenler bile olmuştur. Söz konusu iddiaların bir araya gelmesiyle Oryantalist Kur'an araştırmalarında kayda değer bir "köken" literatürü oluşmuştur.

Genel olarak tüm köken iddialarını tek bir çalışmada ele almak mümkün olmadığı için bu tezde söz konusu iddialar arasından sadece "Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğu" iddiası ele alınacaktır. Ancak çalışmanın temel odak noktası, alanın kurucu ismi olan Abraham Geiger'dan hareketle köken iddialarında uygulanan yöntemler ve bunların değerlendirilmesi olduğu için, bu açıdan diğer köken iddialarını da büyük ölçüde anlamaya ve değerlendirmeye yardımcı olması umulmaktadır.

Abraham Geiger'ın hareket noktası olarak belirlenmesi, onun bu alanın modern dönemdeki öncü ismi olması nedeniyledir. Nitekim ondan önce bu alanda müstakil, akademik ve kapsamlı bir çalışma yapıldığı bilinmemektedir. Bununla birlikte birtakım Orta Çağ Yahudi alimleri tarafından Yahudi köken iddiası dile getirilmiş, fakat bunlar yüzeysel ve savunmacı olmaktan öteye geçmemiştir. Modern döneme gelindiğinde ise 1832 yılında Abraham Geiger Latince kaleme aldığı *Inquiratur in fontes Alcorani seu legis Mohammedicae eas, qui ex Judaismo derivandi sunt* (Kur'an'ın ve Muhammedî

Hukukun Yahudi Kökenleri Hakkında Araştırma)[1] başlıklı doktora tezinde bu konuyu derinlemesine ve nispeten objektif bir bakış açısıyla ele almıştır. Geiger bu çalışmasında, Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes'i mukayese ederek belli başlı kavram, kelime, ibadet ve kıssalardaki benzerlikler üzerinden Hz. Muhammed'in Kur'an'ı Yahudilikten "ödünç aldığı" bilgiler doğrultusunda meydana getirdiğini iddia etmiştir.

Geiger'ın çalışması o dönemde büyük bir yankı uyandırmış ve kimi çevreler tarafından övgüyle karşılanırken, kimileri tarafından da eleştirilere maruz kalmıştır. Kitap yalnızca büyük bir yankı uyandırmakla kalmamış, aynı yöntem takip edilerek, sonrasında birçok köken çalışması yapılmıştır. Bu anlamda Geiger'ın oryantalist İslâm araştırmalarında âdeta yeni bir alan açtığı ve takip eden yüzyılın gündemini belirlediği rahatlıkla ifade edilebilir.

Çalışmanın temel amacı, Yahudi köken iddiasına yol açan Kur'an'ı Kerim ile Kitab-ı Mukaddes arasındaki benzerlik ve farklılıklara İslamî bakış açısıyla bir açıklama getirmektir. Bunun yanı sıra çalışmanın bölümlere yönelik başka hedefleri de bulunmaktadır. Sözgelimi ilk olarak Yahudi köken iddiasının tarihî seyrini ortaya koymak ve bu iddiayı Abraham Geiger üzerinden değerlendirmektir. Geiger incelenirken, 19. yüzyıl Alman-Yahudi oryantalizmi yakından inceleme konusu yapılacaktır. Bu bağlamda Alman-Yahudi oryantalistlerin, asırlardır süre gelen Batı-Hıristiyan geleneğinin İslam algısından ayrıldıkları ve nispeten farklı bir bakış açısı benimsedikleri ortaya konacaktır. Nitekim onlar, Batı'da süregelen olumsuz İslam algısını kırmışlar ve kendilerine has bir söylem geliştirmişler. Bu bakış açısının arkasında yatan saikler ve bunun yansımaları yakından incelenecektir.

Bunun yanı sıra, Geiger sonrası oluşan literatürde köken iddiasındaki süreklilik ve benzerlikler her ne kadar yaklaşık bir asır devam etse de, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özelde köken iddiasında, genelde ise Kur'an araştırmalarında yaşanan dönüşüm genel hatlarıyla ortaya konacaktır. Bunun için son yüzyılda yapılan oryantalist çalışmalara değinilecek ve söz konusu dönüşümün saikleri ve sonuçları incelenecektir.

---

[1] Geiger'ın bu tezi *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* (Muhammed Yahudilikten ne aldı?) başlığıyla ilk olarak Almanca'ya, *Judaism and Islam* (Yahudilik ve İslâm) başlığıyla da sonradan İngilizce'ye çevirilmiştir.

Yahudi köken iddiasında kullanılan en önemli argümanın "benzerlik" olduğu ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle başta Geiger olmak üzere Yahudi köken iddiası öne süren isimler, Yahudi ve Müslüman kutsal metinleri arasındaki metinsel benzerliklere dayanarak iddialarını temellendirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla çalışmada temel olarak şu sorulara cevaplar aranacaktır: Abraham Geiger'dan önce de Yahudi köken iddiası dile getirilmiş midir? Modern dönemde onu ön plana çıkaran yönler nelerdir? Alman-Yahudi oryantalistlerin İslam araştırmalarına dahil olmalarının arkasında yatan etkenler nelerdir? Bu etkenlerin Yahudi köken iddiasına yansımaları nasıl olmuştur? Yahudilik ve İslâm arasındaki birtakım benzerliklere dayanarak sonra gelen dinin (İslam) önce gelenden (Yahudilik) "alındığını" iddia etmek ne derece isabetlidir? İki din arasındaki benzer noktalar zorunlu olarak bir köken göstergesi mi yoksa doğal bir sürecin parçası mıdır? Söz konusu benzerlikler nasıl açıklanabilir? Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes arasında benzerlikler açısından nasıl bir ilişki vardır? Geiger kendisinden sonra yapılan köken araştırmalarına ne derece etki etmiştir? Köken iddiaları statik bir yapı mı arz etmektedir yoksa zaman içerisinde değişim göstermiş midir?

2. Çalışmanın Yöntemi

Batılı İslâm araştırmalarını yüz elli yıldan fazladır meşgul eden Kur'an'ın kökeni gibi geniş bir meseleyi ele alırken öncelikle tarihsel arka planı ortaya koymak gerekmektedir. Nitekim İslâm ilim geleneğinde olduğu gibi, Batı İslâm araştırmaları geleneğinde de bir süreklilik söz konusudur. Bu nedenle iki ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümü oryantalizm ve Yahudi köken iddiasının tarihi seyrine ayrılacaktır. İki alt başlıktan oluşan bu bölümde ilk olarak, genel bir bakış açısı sunmak için, Geiger'ın eklemlendiği oryantalist geleneğin kökeni ve tarihi gelişimi genel hatlarıyla ele alınacaktır. Bu konuda detaylı bilgiler içeren yeterli sayıda çalışma bulunduğu için,[2] daha çok Kur'an çalışmalarına genel hatlarıyla değinilecektir.

---

[2] Örneğin bkz. Edward Said, *Şarkiyatçılık,* 10. Baskı, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 2017; İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* 11. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2017; Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi,* 7. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2017; ayrıca bkz. Robert Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

İkinci başlık altında ise Geiger öncesi Yahudi köken iddiaları tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak Yahudi köken iddiasının tarihte nereye dayandığı tespit edilecektir. Nüzul döneminden sonra Orta Çağ Yahudi alimlerinin bu konudaki iddiaları incelenecek ve bunlarla Geiger'ın iddiaları arasındaki benzerliklere işaret edilecektir.

Geiger'ın İslâm ve Kur'an algısının incelendiği ve değerlendirildiği beş başlıktan oluşan ikinci bölümde ise ilk olarak onun hayatı ve eserleri sunulacaktır. Aldığı muhafazakar ve seküler eğitimlerin onun üzerinde nasıl bir etkisi olduğu ve bunun çalışmalarına nasıl yansıdığı bu başlığın temel konusu olacaktır. Geiger'ın İslam ve Kur'an algısının incelendiği ikinci başlıkta ise ilk olarak 19. yüzyılda Alman-Yahudi oryantalistlerin durumu genel hatlarıyla ele alınacaktır. Akabinde eserleri üzerinden Geiger'ın İslam ve Kur'an hakkındaki köken iddiaları detaylı bir şekilde ortaya konulacaktır.

Bu bölümün üçüncü başlığı Yahudi köken iddiasının değerlendirmesine tahsis edilecektir. Bu bağlamda Geiger'ın birtakım benzerliklere dayanarak Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğu iddiasının ne ölçüde isabetli ve tutarlı olduğu tartışılacaktır. Çalışmanın temel tezi olarak, Geiger'ın işaret ettiği benzerliklerin onun iddia ettiği gibi salt bir "ödünç alma" (*borrowing*) olmayıp, aksine bunun tevhid geleneğini oluşturan dinler açısından gayet normal ve kendi içinde tutarlı bir olgu olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca Kur'an'ın söz konusu Kitab-ı Mukaddes malzemelerini sadece aktarmakla kalmayıp bunları tevhid inancıyla harmanlayarak yeniden yorumladığına da işaret edilecektir. Söz konusu değerlendirmeler Geiger'ın iddialarına yol açan temel ön kabullerden hareketle yapılacak ve bütünlüklü bir çerçeve sunmak için belli başlıklar altında toplanacaktır. İddialarının indirgemeci yapısını açığa çıkarabilmek için daha çok onun göz ardı ettiği noktalar ve ön kabulleri üzerinden değerlendirmeler şekillendirilecektir. Bu bağlamda onun tevhid geleneğini göz ardı etmesinin ve Kur'an'ın ilahî kökenini kabul etmemesinin iddialarında büyük ölçüde belirleyici olduğu öne sürülecektir. Dinî ve tarihî veriler açısından İslamî kaynaklara itimat etmemesi ve sadece Kur'an üzerinden iddialarını temellendirmeye çalışmasının onu ne tür zorluklarla karşı karşıya bıraktığı ve çelişkilere düşürdüğüne dikkat çekilecektir.

Köken iddiasının değerlendirmesinden sonra, Geiger'ın etkisini gösterebilmek için, kendisinden sonra bu alanda yapılan çalışmalar ve temel iddialar ele alınacaktır. Bu anlamda çalışmanın hacmi düşünülerek yalnızca bu konuda müstakil çalışma yapmış isimlere, eserlerine ve temel iddialarına dikkat çekmekle yetinilecektir. Hıristiyan köken iddiası hakkında yapılan çalışmalara ise sadece yazar ve eser ismi üzerinden değinilecektir. Son olarak köken iddiasında son yüzyılda yaşanan dönüşüme dikkat çekilecek ve çalışma sonlandırılacaktır.

Çalışma esas itibariyle, Yahudi köken iddiasının hem Geiger öncesi hem de sonrası serüvenini incelemesi açısından panoramik bir yapı arz etmektedir. Bununla birlikte Geiger'a odaklanması ve iddiayı onun çalışmaları üzerinden ele alması açısından monografik bir yönü olduğu da ifade edilebilir.

Çalışmada genel olarak eleştirel bir bakış açısının benimsendiği ifade edilmelidir. Nitekim Geiger'ın iddiaları değerlendirilirken İslam nokta-i nazarından bir bakış açısı benimsenecektir. Bununla birlikte bir kişi ya da iddia eleştiri konusu yapıldığında, araştırmacı bilinçli ya da bilinçsiz şekilde söz konusu iddiayı yeniden üretme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Fatma Kızıl'ın ifadelerini kullanacak olursak, az bilinen veya şaz bir fikrin şöhret bulmasına sebep olmanın ötesinde burada asıl tehlikeli olan tepkiselliğe, tesir altında kalmanın eşlik edebilmesidir. Fakat bu tehlikenin ufukta görünmesi sebebiyle, tepkisel tavır ile inşâî tavır arasında bir denge kurmaya azami gayret gösterilecektir. Her halükarda eleştirirken yeniden üretme tehlikesinin hep ufukta olacağı, oryantalistlerin iddialarının ele alındığı bir kitapta "kendi otantik reflekslerimizi geliştirme" imkânının diğer çalışmalara nispetle daha az olduğu itiraf edilmelidir.[3]

3. Literatür Değerlendirmesi

Abraham Geiger'ın Kur'an algısı üzerine Türkçe literatürde tespit edilebildiği kadarıyla -her ne kadar ismi oryantalizmden bahseden çalışmalarda sıkça zikredilse de- müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu durum muhtemelen Geiger'ın bir İslâm uzmanı olmaması

[3] Fatma Kızıl, *Müşterek Ravi Teorisi ve Tenkidi*, 2. Baskı, İstanbul: İSAM Yayınları, 2019, s. 22.

ve daha çok Reformist Yahudi kimliğiyle ön plana çıkmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Özcan Hıdır İslâm'ın Yahudi kökeni teorisiyle alakalı çalışmaları genel hatlarıyla ele aldığı bir makalesinde[4] Geiger'a değinmiş ve onun hakkında özet halinde ve faydalı bilgiler sunmuştur. Hıdır bu makalesinde Geiger'ın Türkçe literatürde tanınmadığına ve bunun büyük bir eksiklik olduğuna haklı olarak dikkat çekmiştir. Fakat sonradan Salime Leyla Gürkan tarafından *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'*nde yazılan "Abraham Geiger" maddesiyle bu eksikliğin giderildiği söylenebilir.[5] Hıdır ayrıca hadislerin Yahudi ve Hıristiyan kökenine dair iki kapsamlı çalışma daha yapmıştır.[6] Hıdır'ın bu çalışmalarının alanda büyük bir boşluğu doldurduğu ve bu çalışmanın ana fikri üzerinde de büyük ölçüde etkili olduğu teslim edilmelidir. Ayrıca Susannah Heschel ve John Tolan'ın Geiger'ı ve Alman-Yahudi oryantalistleri ele aldıkları makaleleri bu çalışmanın yazarı tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.[7]

Yabancı literatüre bakıldığında ise Geiger hakkında kayda değer sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi bu çalışmaların büyük bir kısmı Geiger'ın İslâm ve Kur'an algısından ziyade onun reformist kimliğine odaklanmıştır. Zira Geiger, Reformist Yahudiliğin öncüsü kabul edilmektedir. Bu bağlamda ilk olarak Geiger'ın oğlu Ludwig Geiger tarafından hazırlanan *Abraham Geiger: Leben und Lebenswerk* adlı çalışma zikredilmelidir.[8] İki bölümden oluşan bu hacimli çalışmada, ilk bölümde Geiger'ın detaylı bir biyografisini sunulmuş, ikinci bölümde ise çalışmaları ele alınmıştır. Bunun dışında doğrudan Geiger'la alakalı olarak kaleme alınan eserler arasında J. Petuchowski'nin editörlüğünde hazırlanan *New Perspectives on Abraham*

---

[4] Özcan Hıdır, "İslâm'ın Yahudi Kökeni Teorisi ile İlgili İddialar ve Çalışmalar", *İLAM Araştırma Dergisi* 3/1, (1998): 155-168.
[5] Salime Leyla Gürkan, "Abraham Geiger", *DİA* Ek-1, (2016), ss. 471-473.
[6] Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, 4. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2018; a. mlf., *Hıristiyan Kültürü ve Hadisler*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

[7] Susannah Heschel, "Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak İçin İslâm'ı Araç Olarak Kullanan Alman-Yahudi Araştırmaları", çev. Necmettin Salih Ekiz, *Dokuz Eylül İlahiyat Dergisi* 51/2 (2020): 321-345; a. mlf., "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslâm Araştırmalarına Katılımı", çev. Necmettin Salih Ekiz-Burak Pekcan, *İsrailiyat* 6 (2020): 55-88; John Tolan, "19. Yüzyıl Aşkenaz Yahudilerinin Monoteist Reformu İçin Bir Model Olarak Hz. Muhammed", çev. Necmettin Salih Ekiz, *Oksident Dergisi* 3/2 (2020): 93-122.
[8] Ludwig Geiger, *Abraham Geiger: Leben und Lebenswerk*, (Berlin: Druck und Verlag Von Georg Reimer, 1910).

Geiger,[9] Susannah Heschel'in *Abraham Geiger and the Jewish Jesus,*[10] Ken Koltun-Fromm'un *Abraham Geiger's Liberal Judaism*[11] adlı eserleri ve Christian Wiese, Walter Homoka ve Thomas Brechenmacher'ın editörlüğünde hazırlanan *Jüdische Existenz in der Moderne: Abraham Geiger und die Wissenschaft des Judentums*[12] başlıklı çalışma zikredilebilir. Bu çalışmalar da büyük ölçüde Geiger'ın reformist kimliği, Yahudilik içindeki reform çalışmaları ve Hıristiyanlıkla giriştiği mücadelelere odaklanmışlardır. Söz gelimi Geiger hakkında temel başvuru kitabı kabul edilebilecek Heschel'in *Abraham Geiger and the Jewish Jesus* adlı eserinde yazar Geiger'ın hayatından bahsettikten sonra İslâm'a sadece bir başlık içinde Hıristiyanlık'la birlikte yer vermekte ve kitabın geri kalanını onun Hıristiyanlık ve Ortodoks Yahudilikle mücadelesine tahsis etmektedir. Heschel'in ayrıca doğrudan Geiger hakkında kaleme aldığı birçok makalesi de bulunmaktadır.[13] Çalışma boyunca bunlara sıkça başvurulacaktır.

Heschel'dan başka Geiger'ın İslâm ve Kur'an algısı hakkında çalışma yapan yazarlar da vardır. Özellikle Jacob Lassner'ın "Abraham Geiger: A Nineteenth-Century Jewish Reformer on the Origins of Islam" başlıklı makalesi[14] ve *Jews, Christians, and the Abode of Islam; Modern Scholarship, Medieval Realities*[15] başlıklı kitabının Geiger'la alakalı ilk iki bölümü onun köken iddialarını değerlendirirken temel başvuru kaynaklarından olacaktır. Zira onun Geiger'a yönelttiği esaslı eleştiriler bu çalışma

[9] J. Petuchowski, *New Perspectives on Abraham Geiger*, Cincinnati: Hebrew Union College Press, 1975.
[10] Susannah Heschel, *Abraham Geiger and The Jewish Jesus,* Chicago&London: Chicago University Press, 1998.
[11] Ken Koltun-Fromm, *Abraham Geiger's Liberal Judaism*, Bloomington: Indiana University Press, 2006.
[12] *Jüdsche Existenz in der Moderne: Abraham Geiger und die Wissenschaft des Judentums*, ed. Christian Wiese vd., Berlin: De Gruyter, 2013.
[13] Örneğin bkz. Susannah Heschel, "Abraham Geiger and the Emergence of Jewish Philoislâmism", *Die Wissenschaft des Judhentums und die Anfänge der kritischen Koranforschung*, ed. Dirk Hawtig, Würzburg: Ergon Verlag, 2008, ss. 65-86; "Orientalist Triangulations: Jewish Scholarship on Islam as a response to Christian Europe", *The Muslim Reception of European Orientalism: Reversing the Gaze*, ed. Susannah Heschel-Umar Ryad, London: Routledge, 2019, ss. 147-167; a.mlf., "How the Jews Invented Jesus and Muhammad: Christianity and Islam in the work of Abraham Geiger", *Ethical Monotheism, Past and Present: Essays in Honor of Wendell S. Dietrich*, Providence: Brown Judaic Studies, 2001, ss. 49-73; "The Philological Uncanny: Nineteenth-Century Jewish Readings of the Qur'an", *Journal of Qur'anic Studies* 20/3 (2018): 193-213.
[14] Jacob Lassner, "Abraham Geiger: A Nineteenth-Century Jewish Reformer on the Origins of Islam", *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis* içinde, ed. Martin Kramer, Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999, ss. 103-135.
[15] Jacob Lassner, *Jews, Christians, and the Abode of Islam; Modern Scholarship, Medieval Realities,* Chicago & London: The University of Chicago Press, 2012.

açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca Harvey Hill,[16] Aaron Hughes,[17] Nicolai Sinai,[18] Michael Pregill,[19] Gordon Newby,[20] Walid Saleh,[21] Norman Stillman[22] ve Brannon M. Wheeler[23] gibi isimler de Geiger ve Yahudi köken iddiası hakkında çalışmalar yapmışlardır. Fakat bu yazarlar da konuyu derinlemesine ele almamışlar, bir makalenin sınırları içerisinde ya birkaç örnek üzerinden değerlendirme yapmışlar ya da genel olarak köken iddialarını incelemişlerdir. Bununla birlikte, Geiger hakkında yapılan değerlendirmelerde bu kaynaklara da sıkça başvurulmuştur.

Emel Taştekin de *Another Look at Orientalism: Western Literature in the Face of Islam* başlıklı doktora tezinin üçüncü bölümünü Geiger'a tahsis etmiştir.[24] Taştekin bu çalışmasında Geiger'ı Edward Said'in Emperyalizm-Oryantalizm ilişkisine dair tezi ve Derrida'nın yapısökümcü felsefesi açısından ele almış ve onun İslam hakkındaki çalışmasını farklı bir okumaya tabi tutmuştur. Ancak, daha ziyade Alman-Yahudi oryantalizminin derinlemesine incelenmesine odaklandığı bu çalışmasında onun da İslam nokta-i nazarından değerlendirme yapmadığı görülmektedir. Yazarın bu çalışmasının, gerek "oryantalizm" ve "oryantalist" kavramları hakkındaki değerlendirmeleri, gerekse

---

[16] Harvey Hill, "The Science of Reform: Abraham Geiger and the Wissenschaft des Judentum", *Oxford University Press* 27 (2007): 329-349.
[17] Aaron Hughes, "Contextualizing Contexts: Orientalism and Geiger's *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen* Reconsidered", "*Im vollen Licht der Geschichte": Die Wissenschaft des Judentums und die Anfange der kritischen Koranforschung*, ed. Dirk Hawtig, Würzburg: Ergon, 2008, ss. 88-98.
[18] Nicolai Sinai, "Abraham Geiger and Nöldeke on the Qur'an and the Muhammed", *"Im vollen Licht der Geschichte"*: *Die Wissenschaft des Judentums und die Anfange der kritischen Koranforschung*, ed. Dirk Hawtig, Würzburg: Ergon, 2008, ss. 145-154.
[19] Michael Pregill, "The Hebrew Bible and the Qur'an: The Problem of Jewish Influence on Islam" *Religion Compass*, 1/6 (2007): 643-569; a. mlf., "Some Reflections on Borrowing, Influence, and the Entwining of Jewish and Islamic Traditions; or, What an Image of a Calf Migt Do", *Islamic Studies Today*, ed., Majid Daneshgar-Walid Saleh, Leiden: Brill, 2017, ss. 164-198.
[20] Gordon Newby, "A Prolegomenon to the Relation of the Qur'an and the Bible", *Bible and The Qur'an: Essays in Scriptural Intertextuality*, ed., John C. Reeves, Leiden: Brill, 2004, ss. 23-43.
[21] Walid Saleh, "What if you refuse, when ordered to fight?' King Saul (Talut) in the Qur'an and Post Qur'anic Literatüre", *Saul in Story and Tradition*, ed., Carl S. Ehrlich, Tübingen: Mohr Siebecek, 2006, ss. 262-283; a. mlf., "The Hebrew Bible in Islam", *The Hebrew Bible/Old Testament*, ed., S.B. Chapman-M.A. Sweeney, New York: Cambridge University Press, 2016, ss. 426-447.
[22] Norman A. Stillman, "Islamici nil a me alienum puto: The Mindset of Jewish Scholars of Islamic Studies", *Modern Jewish Scholarship on Islamin Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*, ed., Ottfried Fraisse Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2018, ss. 181-198; a. mlf., The Story of Cain and Abel in the Qur'an and the Muslim Commentators: Some Observations", *Journal of Semitic Studies* 19/2 (1974): 231-239.
[23] Brannon M. Wheeler, "The Jewish Origins of Qur'ān 18:65-82?: Reexamining Arent Jan Wensinck's Theory", *JAOS*, 118/2 (1998): 153-171.
[24] Emel Taştekin, "Another Look at Orientalism: Western Literature in the Face of Islam" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, The University of British Columbia, 2011), III. Bölüm.

Alman oryantalizminin entelektüel gelişimi hakkında sunduğu bilgilerle Geiger hakkındaki literatürde müstesna bir konuma sahip olduğu da ifade edilmelidir. Özgür Dikmen de Yahudi sekülerleşmesi üzerine İngilizce hazırladığı yüksek lisans tezinin son bölümünü Geiger'a tahsis etmiş ancak o da daha çok onun reformist kimliğine odaklanmıştır.[25]

Sonuç olarak, Geiger hakkında yapılan çalışmalarda Yahudi köken iddiasının tarihçesinin ve onun İslâm ve Kur'an algısının detaylı bir değerlendirmesinin yapılmadığı ve ondan sonra oluşan literatürün tam olarak tespit edilmediği görülmektedir. Şu durumda, Yahudi köken iddiasının tarihî seyrinin keşfedilmesi, Geiger'ın İslâm ve Kur'an algısının bütüncül bir değerlendirmesi ve oryantalist literatüre etkisinin ortaya konulmasını hedefleyen bu çalışmanın özgün bir çalışma olduğu ve alanda önemli bir boşluğu dolduracağı ifade edilmelidir.

4. Çalışmanın Kaynakları

Çalışmanın birinci bölümünde oryantalizmin kökeni ve tarihi gelişimi ele alınırken başlıca Edward Said'in *Orientalism*,[26] İbrahim Kalın'ın *Ben, Öteki ve Ötesi*, Yücel Bulut'un *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Robert Irwin'in *Oryantalistler ve Düşmanları*, R.W. Southern'ın *Western Views of Islam in the Middle Ages*,[27] John Tolan'ın *Saracens, Islam in the Medieval European Imagination*[28] ve *Faces of Muhammed: Western Perceptions of the Prophet of Islam From Middle Ages to Today*,[29]

[25] Özgür Dikmen, "Rethinking Religion and Secularism: A Discussion on Jewish Secularization and the Emergence of Judaism as a Modern Religion" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şehir Üniversitesi, 2016).
[26] Edward Said, *Orientalism,* New York: Vintage Books, 1979.
[27] R.W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages,* Cambridge: Harvard University Press, 1962.
[28] John V. Tolan, *Saracens, Islam in the Medieval European Imagination*, New York: Columbia University Press, 2002.
[29] John V. Tolan, *Faces of Muhammed: Western Perceptions of the Prophet of Islam From Middle Ages to Today,* Princeton: Princeton University Press, 2019.

Norman Daniel'in İslâm *and the West: The Making of an Image*[30] ve J. A. Kritzeck'in *Peter the Venerable and Islam*[31] adlı eserlerinden sıkça istifade edildi.

Yahudi köken iddialarının Geiger öncesi tarihçesi ele alınırken ise ne yazık ki doğrudan bu konu üzerine yapılmış bir çalışma tespit edilemediği için büyük ölçüde Orta Çağ Müslüman-Yahudi polemik eserlerine ve ikincil kaynaklara başvurulmak durumunda kalındı. Bu bağlamda başlıca, Türkiye'de söz konusu alanda büyük bir boşluğu dolduran Salime Leyla Gürkan[32] ve Yasin Meral'in çalışmalarına başvuruldu.[33] Başvurulan diğer kaynaklar arasında Nuh Arslantaş'ın[34] yanı sıra Hava Lazarus-Yafeh'in *Interwined Worlds Medieval Islam and Bible Criticism,*[35] Camilla Adang'ın "Medieval Muslim Polemics Against the Jewish Scriptures",[36] Sarah Stroumsa'nın "Jewish Polemics Against Islam and Christianity in the Light of Judeo-Arabic Texts",[37] ve Daniel

[30] Norman Daniel, *İslâm and the West: The Making of an Image,* Oxford: One World Publications, 1993.
[31] James Aloysius Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* New Jersey: Princeton University Press, 1964.
[32] Salime Leyla Gürkan, "Yahudi Geleneğinde Vahiy ve Peygamberlik", *Vahiy ve Peygamberlik,* İstanbul: KURAMER, 2018, ss. 41-76; a. mlf., "Yahuda Halevi'nin *el-Kitabü'l-Hazeri'*de (*Kuzari*) Ortaya Koyduğu Yahudilik Savunusu ve İslâm'a Yönelik Eleştirileri", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 41 (2019): 1-44.
[33] Yasin Meral, *Yahudi Geleneğinde Kur'an ve İbranice Kur'an Çevirileri,* İstanbul: Divan Kitap, 2016; a. mlf., *Yahudi Düşüncesinde İslâm Algısı; İbn Meymûn (Maimmonides Örneği),* Ankara: Ankara Okulu, 2017; a. mlf., "Orta Çağ Yahudileri Arasında Judeo-Arabic Kullanımı", *Bütün Yönleriyle Yahudilik,* Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012, ss. 319-332; a. mlf., "Şim'on b. Tsemah Duran'ın (ö.1444) *Keşet u-Magen* Adlı İslâm'a Reddiyesinin Değerlendirilmesi", *Dini Araştırmalar,* 15/41 (2012): 59-79; a. mlf., "Orta Çağ Bilginlerinin İslâm Eleştirisi: Yakup el-Kirkisani Örneği", *Dini Araştırmalar* 17/45 (2014): 93-114; a. mlf., "Petrus Alfonsi'nin 'Yahudilere Reddiye'sinde İslâm Eleştirisi", *Dinî Araştırmalar* 13/43 (2013): 173-192; a. mlf., "İbn Meymûn'un Yemen Mektubu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 54/2 (2013): 1-48; a. mlf., "Orta Çağ Yahudi Dünyasında İslâm Algısı", *Milel ve Nihal* 10/1 (2013): 71-89; a. mlf., "Yahudi Alim İbn Kemmûne'nin Kur'an'ın İ'cazıyla İlgili Değerlendirmeleri", *Dinler Tarihi Araştırmaları Armağan Serisi I,* (Ankara, 2016), ss. 373-388; a. mlf., "Yahudi Din Bilgini Şlomo İbn Adret'in İbn Hazm'a Reddiyesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 28 (2012): 45-59.
[34] Nuh Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet,* 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2016; a. mlf., "İslâm ve Yahudi Tarihi Kaynakları Bağlamında Orta Çağ Yahudilerinde Hz. Muhammed Algısı", *Siret Sempozyumu II,* (Bilecik: 2012), ss. 109-124.
[35] Hava Lazarus-Yafeh, *Interwined Worlds Medieval Islam and Bible Criticism,* New Jersey: Princeton University Press, 1992; Yafeh'in ayrıca editörlüğünü üstlendiği *The Majlis: Interreligious Encounters in Medieval Islam,* Wiesbaden, Germany: Harrassowitz, 1999, başlıklı çalışma da konu açısından oldukça önemlidir.
[36] Camilla Adang, "Medieval Muslim Polemics Against the Jewish Scriptures", *Müslim Perceptions of Other Religions: A Historical Survey*, ed., Jacques Waardenburg, Oxford: Oxford University Press, 1999.
[37] Sarah Stroumsa, "Jewish Polemics Against Islam and Christianity in the Light of Judeo-Arabic Texts", *Muslims and Other in Early İslâmic Society*, ed., Robert Hoyland Ashgate: London, 2004.

Bousek'in "Polemics in the Age of Religious Persecutions. Maimonides' Attitude Towards Islam"[38] adlı çalışmaları zikredilebilir.

Geiger'ın İslam ve Kur'an algısı ele alınırken, İslam hakkındaki *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* (Muhammed Yahudilikten Ne Aldı) (İng. *Judaism and* Islam) adlı tek çalışması esas alındı. Genel olarak dinler hakkındaki düşünceleri içinse *Das Judentum und seine Geschichte* (Yahudilik ve Tarihi) (İng. *Judaism and Its History* başta olmak üzere diğer çalışmalarına müracaat edildi. Bunun dışında Geiger hakkında yapılan İngilizce ve Almanca çalışmalara da sıklıkla başvurulduğu da ifade edilmelidir.

Alman-Yahudi oryantalizmi ele alınırken başlıca müracaat edilen kaynaklar arasında Rudi Paret'in *The Study of Arabic and Islam at German Universities*,[39] Hüseyin Yaşar'ın *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış*,[40] Ursula Wokoeck'in *German Orientalism: The Study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945*,[41] Suzanne Marchand'ın *German Orientalism in the Age of Empire*[42] ve Martin Kramer'in editörlüğünü üstlendiği *The Jewish Discovery of Islam*[43] adlı eserleri zikredilmelidir.

Yahudi köken iddiası değerlendirilirken İslam bakış açısından hareket edildiği için en temel başvuru kaynağı doğal olarak Kur'an'ı Kerim oldu. İslam'ın diğer dinlere bakışı ve aradaki benzerlik ya da farklılıklar hususundaki tutumu her şeyden önce ayetler ve Hz. Peygamber'in hayatından örnekler üzerinden ortaya konuldu. Bunun dışında, iddialarla ilgisi olduğu tespit edilen gerek İslam geleneğindeki eserlere gerekse Batı'da oluşan İngilizce ve Almanca literatüre müracaat edildi.

---

[38] Daniel Bousek, "Polemics in the Age of Religious Persecutions. Maimonides' Attitude Towards Islam", *Asian and African Studies*, 20 (2011): 46-85.
[39] Rudi Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities: German Orientalists since Theodor Nöldeke*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1968.
[40] Hüseyin Yaşar, *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış*, İstanbul: İz Yayınları, 2010.
[41] Ursula Wokoeck, *German Orientalism: The Study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945*, New York: Routledge, 2009.
[42] Suzanne Marchand, *German Orientalism in the Age of Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
[43] *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis* içinde, ed. Martin Kramer, Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999.

I. BÖLÜM: KUR'AN'IN YAHUDİ KÖKENLİ OLDUĞU İDDİASININ TARİHÎ SEYRİ

Çalışmanın bu bölümünde ilkin oryantalist düşüncede İslâm ve Kur'an algısına dair genel bir çerçeve çizilecektir. Sonrasında nüzul dönemi dahil olmak üzere Orta Çağlardan itibaren Geiger'a kadar Yahudi köken iddiasının örnekleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.1. Oryantalizmin Kökenleri ve Tarihî Gelişimi

Kur'an, Müslümanlar için sahip olduğu hayatî önem sebebiyle henüz nazil olmaya başladığı dönemden itibaren Yahudi ve Hıristiyanların başlıca ilgi alanlarından biri olmuştur. İslâm'ın Arabistan Yarımadası dışında hızla yayılmaya başlamasıyla birlikte, başta 600 yıllık bir geçmişe sahip Hıristiyanlar olmak üzere diğer din mensuplarıyla askerî, siyasî vb. ilişkilerin yanı sıra dinî olarak da etkileşimler başlamıştır.[44] İslâm'ın bu beklenmedik hızlı ilerleyişi, o dönemde Avrupa'nın ortalarından Arap Yarımadası'na kadar yayılmış olan Hıristiyanları harekete geçirmiş, Bağdat ve Suriye bölgeleri 8 ve 10. yüzyıllar arasında Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki zihnî etkileşimin ve teolojik polemiklerin yoğun olarak yaşandığı iki önemli merkez olmuştur.[45] İslâm artık askerî ve siyasî bir tehdit olmasının yanı sıra, kültürel ve dinî bir tehdit olarak da görülmeye başlamıştır.[46] Diğer bir ifadeyle İslam, Orta Çağ Hıristiyanlığının merkezî problemi olmuştur. Artık sürekli olarak Hıristiyan âleminde, İslâm'ın mevcudiyetinin gizemine dair bazı cevaplar talep edilmekteydi: İlahî takdirin İslâm için tarihte öngördüğü rol neydi? Bu karşılaşılan kıyametin belirtisi mi yoksa Hıristiyanlığın bir aşaması mıydı? Bir

---

[44] İslâm ve Batı tarihi açısından son derece önemli olan bu etkileşimin başlamasıyla her iki din de kendi "ben"inin "öteki"sini meydana getirmiştir. Dolayısıyla Batı'nın Doğu'yu ve İslâm dünyasını bir "öteki" olarak görmesi, İslâm'ın tarih sahnesine çıktığı yedinci yüzyıla kadar geri gider. Bkz. İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* 11. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2017, s. 15.

[45] İslâm ve Hz. Muhammed hakkında ilk bilgi sahibi olan Hıristiyanlar, Doğu'da yaşayan Süryanî, Nesturî, Monofizit ve Melkit gibi farklı gruplardan oluşuyordu. Katolik kilisesinin ve Avrupa'da yaşayan Hıristiyan toplulukların İslâm ve onun elçisi hakkındaki ilk bilgilere ulaşması ise, birkaç asır alacaktır. Bkz. Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* s. 59.

[46] Maxime Rodinson Hıristiyanlar açısından bu durumu şöyle tarif etmiştir: "Doğu'nun uzak yerlerinde bir güç oluşmuştu. Vahşi ve soyguncu, hem de Hıristiyan olmayan bir halk, engin arazileri zapt etmiş, yağmalamış ve Hıristiyanların elinden almıştı. Bkz. M. Rodinson, *Die Faszination des Islam*, s. 77'den naklen Ali Dere, "Doğu ve Batı Karşılaşmasında Bir Süreç: Oryantalizm", *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Ankara: DİB Yayınları, 2003, s. 60.

sapkınlık, bir mezhep ya da yeni bir din miydi? Yoksa şeytan işi ya da saygıyla incelenmeye layık bir düşünce sistemi miydi?[47]

Bu dönemde tüm bu sorulara cevaplar aranırken, dinî-teolojik bir meydan okuma ve rakip olarak görülen İslâm'a karşı çeşitli açılardan reddiyeler yapılmaya başlanmış ve bunlar temel iddialarını koruyup yalnızca üslup değiştirerek günümüze kadar devam etmiştir. Hem Hıristiyanlık hem de İslâm nihaî ve evrensel din olma iddiasında oldukları için, bu iki dinin her anlamda çatışması ve birbirini yok etmeye çalışması olağan bir durumdur. Bunu yaparken de en önemli kaynaktan başlayıp birbirlerinin kutsal kitaplarını polemik konusu yapmışlardır.

Yahudiler ve Hıristiyanlar için İslâm'ın peygamberi de başlıca polemik konularından biri olmuştur. Kur'an'ı en başından beri ilahî bir vahiy ürünü olarak kabul etmeyen Yahudiler ve Hıristiyanlar doğal olarak onu Hz. Muhammed'in yazdığını iddia etmişlerdir. Mekke'de ilk olarak müşrikler tarafından dile getirilen bu iddia sonraki dönemlerde Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından devam ettirilmiştir. Batı'nın ve diğer din mensuplarının İslâm algısının tarihî seyri bu çalışmanın sınırlarını aşacağından dolayı, ön plana çıkmaları sebebiyle, özellikle Hıristiyan Batı'nın İslâm algısının tarihî seyrini genel hatlarıyla belli başlı dönemler ve örnek isimler üzerinden ele almakla yetinilecektir. Köken iddialarının arka planını anlamak için bu tarihî seyrin bilinmesi önem arz etmektedir.

Yahudiler ve Hıristiyanların Kur'an'a dair iddiaları ve çalışmaları sahabe dönemine kadar gitse de sistematik Kur'an çalışmaları sonraki dönemde başlamıştır.[48] İlk çalışmalar Hıristiyanlar tarafından yapılmış, Yahudiler nispeten geç bir tarihte literatüre dahil olmuşlardır.

Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e dair ilk polemik hicretten sonra 50 yılında doğan, Batı'da John of Damascus bilinen Yuhanna ed-Dımaşkî (ö. 749) tarafından yapılmıştır.[49]

---

[47] R.W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages,* Cambridge: Harvard University Press, 1962, s. 3.
[48] Mehmet Paçacı, *Kur'an'a Giriş,* İstanbul: İSAM Yay., 200, s. 152.
[49] John Tolan, Dımeşkî'nin bu reddiyesi hakkında şunları söylemiştir: "Yuhanna'nın metinleri İslâm'a yönelik bir saldırı olmaktan ziyade, Hıristiyanların Müslüman kanadına yönelik akımlarını yavaşlatmak için dizayn edilmiş, savunma stratejisi anlamında bir savunuydu. O, Müslüman hatiplere karşı kendi inançlarını savunmak isteyen Hıristiyanlar tarafından kullanılabilecek argümanlar sunar ve kesinlikle Müslüman düşünürlerin ciddiye alabilecekleri bir saldırı ortaya koymaz." bkz. John V. Tolan, *Saracens, Islam in the Medieval European Imagination*, New York: Columbia University Press, 2002, s. 52;

De Haeresibus[50] adlı eserinde İslam'ı "İsmailîlerin sapkınlığı" olarak vasıflayan ve Hz. Muhammed'in Kur'an'ı Tevrat ve İncil'e bakarak uydurduğunu iddia ederek Müslümanların kutsal saydığı ne varsa saldıran Yuhanna, aynı zamanda İslâm peygamberini yalancı peygamber olmakla suçlayan ilk polemikçi ve İslâm'a karşı Hıristiyan polemiğinin de kurucusudur.[51] Bu özelliğinden dolayı o, Batı'da "gelecekteki bütün İslâm karşıtı polemik eserlerinin kaynağı" olarak kabul edilmiştir.[52] Onu Theodor Ebû Kurrâ, Habîb İbn Hidme, Ebû Râita, Ammâr el-Basrî, Huneyn b. İshak gibi isimler takip etmiştir.[53]

Bu dönemin en meşhur eseri ise tahminen 11. yüzyılda Abdulmesih b. İshak el-Kindî tarafından yazılan *Risâle* olmuştur. Bu risâle, Latince ilk Kur'an çevirisinde önemli payı olan *Peter de Venerable* diye bilinen Fransız alim Pierre Maurice de Montboissier tarafından gün yüzüne çıkarılıp Latince'ye tercüme edilmiş ve 19. yüzyılda meşhur İngiliz oryantalist Sir William Muir tarafından *The Apology of al-Kindî* adıyla İngilizce'ye tercüme edilerek yayımlanmıştır.[54] Kindî'nin bu risâlesi sayesinde İslâm polemiği İspanya üzerinden Avrupa'ya giriş yapmıştır.[55] Yuhanna'nın izinden giden Kindî, söz konusu risâlesinde Hz. Muhammed'i şehvetine düşkün ve katil olmakla suçlamıştır.[56] Onun Kur'an'ı Nestûrî bir rahipten (muhtemelen Bahîra) ve iki Yahudi'den

---

Yuhanna ed-Dımeşkî hakkında detaylı bilgiler için bkz. Daniel Sahas, *John of Damascus on Islam,* Leiden: Brill, 1972; ayrıca bkz. Robert Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, ss. 28-30.

[50] Sahas, *John of Damascus on Islam,* s. 66.

[51] Norman Daniel, *İslâm and the West: The Making of an Image,* Oxford: One World Publications, 1993, s. 13- 14; Bahîra efsanesini ilk kez ortaya atanın da Yuhanna'dır. Günümüzde hâlâ dillendirilen bu efsaneye göre Hz. Peygamber tüm dinî öğretilerini Bahîra'dan öğrenmiştir. Bkz. Daniel, *İslâm and the West,* s. 15.

[52] J.W. Voorish, "John of Damascus on the Muslim Heresy", *The Moslem World,* 24/4 (1934): 391.

[53] Ebû Kurrâ'nın görüşleri için bkz. Fuat Aydın, "Theodor Ebu Kurra ve İslâm Anlayışı", *I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu,* (28-30 Nisan 2006, Şanlıurfa, 2006), ss. 215-226.

[54] bkz. Sir William Muir, *The Apology of al Kindy,* New York: E.& B. Young, 1887; *Risâle* hakkında detaylı bilgiler için bkz. Fuat Aydın, "Batı'nın İslâm Anlayışının Doğulu Kökenleri ya da Abdulmesih İshak el-Kindî'nin Risâle'sinin Serencamı", *Osmanlılar ve Avrupa*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010, ss. 189-252.

[55] N. Daniel, *Risâle*'nin yanı sıra İslâm hakkındaki bilgilerin Batı'ya Petrus Alfonsi'nin *Dialogi*'si ve Tripoli'den bazı seçmeler aracılığıyla da girdiğini ifade etmiştir. Bkz. Daniel, *İslâm and the West,* s. 260; Ayrıca bkz. Southern, *Western Views of Islam,* s. 35.

[56] Daniel, *İslâm and the West,* s. 22; Kindî'nin bu risâlesi, polemik literatüründe oldukça etkili olmuştur. Nitekim kendisinden sonra polemik literatürüne dahil olan yazarlar temel argümanlarının çoğunu ondan almışlardır. Müslüman Araplar arasında yaşayan Kindî, bu durumu avantaj olarak kullanmış ve Arapça kaynaklara ulaşabilmiştir. Ancak, işine yarayan yerleri reddiyesine alıp yaramayanları göz ardı etmiştir. Örneğin Uhud savaşından bahsederek tanrının Müslümanları cezalandırdığını öne süren Kindî,

(muhtemelen Ka'bul-Ahbâr ve Abdullah b. Selam) yardım alarak yazdığını iddia etmiştir. Hac ibadetini putperestlik, cihat ameliyesini de "şeytan işi" olarak görmüştür.[57]

Bu dönemlerde İslâm henüz hak ettiği şekilde araştırma konusu yapılmamıştır. Dolayısıyla yapılan çalışmalar ya saldırgan ve eklektik polemikler ya da birtakım sözlü münakaşalar olmaktan öteye geçememiş[58] ve 11. yüzyıla kadar aynı söylemler Müslümanlarla iç içe yaşayan Ebû Nuh İbnu's-Salt el-Embârî (ö. 803), Sa'id b. el-Bitrîk (10. yüzyıl) ve Yahya b. Adî (ö. 974) gibi Doğu Hıristiyanları tarafından sürekli tekrar edilmiştir.[59]

İslâm'ın hızla yayılmasıyla birlikte başlayan Hıristiyan polemiklerinde Kur'an ve Hz. Muhammed'e dair hakaretler ve iftiralar ön plana çıkmıştır.[60] Bu yazarlara göre Hz. Muhammed yalancı bir peygamberdi. Gelen vahyin ağırlığı yüzünden oluştuğu söylenen haller aslında sara hastalığının tezahürlerinden başka bir şey değildi. O, sihir yoluyla Afrika'da ve Doğu'da kiliseleri yıkmıştı.[61] Başarısı, cinsel hürriyet ilân etmesinden

---

Müslümanların muhteşem zaferi Bedir'i görmezlikten gelmiş, değinmemiştir bile. Kendisinden istifade eden sonraki Latin Hıristiyan yazarların ne bu kaynakları asıllarından değerlendirme imkânları ne de böyle bir niyetleri olduğu için Kindî'nin reddiye argümanlarını olduğu gibi yüzyıllar boyu tekrar etmişlerdir. Bkz. Daniel, *İslâm and the West,* s. 113-114; Batı'nın Hz. Muhammed tasavvurunun sürekliliğini detaylı ve kronolojik bir biçimde inceleyen bir çalışma için bkz. İ. Sarıçam-M. Özdemir-S. Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru,* Ankara: Nobel Yayın, 2011.

[57] James Aloysius Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* New Jersey: Princeton University Press, 1964, s. 105.

[58] 7. yüzyılda Hıristiyanlarla Müslümanların ilk karşılaşmalarına ve ilişkilerine dair bir çalışma için bkz. Michael Penn, *When Christians First Met Muslims, A Sourcebook of the Earliest Syriac Writings on Islam,* California: University of California Press, 2015; ayrıca bkz. İbrahim Kaplan, "Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan Polemik Geleneği", *Hikmet Yurdu* 3/5 (2010): 155-187; ayrıca bkz. Bilal Gökkır, "Başlangıçtan Günümüze Oryantalist Batı İslâm Araştırmalarında Hıristiyan Polemiği", *Oryantalizmi Yeniden Okumak- Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu,* Ankara: DİB Yay., 2003, ss. 391-397.

[59] J. Kritzeck, yapılan çalışmaların bu özelliklerinden dolayı bunların o dönem Avrupa'sına İslâm bilgisi adına bir katkı sağlamadığını ifade etmiştir. Bkz. Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* s. 15.

[60] Reuven Firestone bu durumu, İslâm'ın Avrupa'yı her yönden tehdit etmesi nedeniyle Avrupalı din adamlarının tedirgin olmasına bağlamaktadır. Güneyden İspanya, kuzeyden de İstanbul üzerinden Avrupa'ya adımını atan Müslümanlar tarafından varlıklarının tehdit edilmesiyle objektifliklerini yitirmişler ve savaşın bir parçası olarak dinî konularla ilgilenmişlerdir. Bundan dolayı modern döneme kadar İslâm'la alakalı yapılan çalışmalar "entelektüel" faaliyet olarak isimlendirilemez. Bkz. Reuven Firestone, "The Qur'an and The Bible: Some Modern Studies on Their Relationship", *Bible and Qur'an: Essays in Scriptural Intertextuality*, ed., John C. Reeves, North America: Society of Biblical Literature, 2003, s. 4.

[61] Büyü, sihir ve batınî güçlerin Müslümanlıkla özdeşleştirilmesi, Orta Çağ Avrupa tasavvurunun yaygın temalarından biridir. Onlara göre İslâm'ın hızla yayılması büyüyle ilgilidir: Hz. Muhammed, takipçilerini büyü yoluyla kandırmış ve onlara dünya ve ahirette sahte cennetler vadetmiştir. Bkz. Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* s. 115; Aynı şekilde Hz. Muhammed'in şeytanla iş birliği yaptığı, hatta Hıristiyanlığa aykırı ne varsa hepsinin ona şeytan tarafından öğretildiği de yaygın temalardandır. N. Daniel bu durumun Katolik Hıristiyanlar arasında yüzyıllar boyunca devam ettiğini ifade etmiştir. Bkz. Daniel, *Islam and the West,* s. 210.

kaynaklanıyordu. Müslümanlar namazlarında Hz. Muhammed'e tapındıklarından dolayı putperestlikle suçlanıyordu.[62] Kıymetli taşlardan putları yapılmıştı. İslâm şehvet düşkünü, saldırgan ve yıkıcı bir din olarak sunuluyordu.[63] Bu iddiaların en anlaşılmazı da Hz. Muhammed'in aslında bir kardinal olduğu, ancak Papa seçilemeyince Arabistan'a taşındığı ve orada İslâm adında sahte bir din kurarak papalığı ele geçirmek istediğidir.[64] Orta Çağ Hıristiyanlığı bu şekilde Hıristiyanları Müslümanların ikna çabalarından korumak ve Müslümanları Hıristiyanlığa döndürmek gibi ikili bir amaçla İslam'ı incelemiş ve pek çoğu rahip ya da keşiş olan Hıristiyan alimleri, İslâm dinine, peygamberine ve kitabına ilişkin, bilgilendirmekten ziyade korumak ve caydırmak için tasarlanmış, polemik amaçlı ve hakaretamiz bir yazın ortaya koymuşlardır.[65] T. Hentsch bu yazım türünü "çarpıtılmış İslâm imajı" şeklinde isimlendirmiştir.[66] Southern ise bu tutumu şu şekilde özetlemiştir: "İnsanlar bilmedikleri dünyayı, kaçınılmaz olarak bildikleri dünyaya öykünerek tasvir ederler. Bu, İslâm hakkındaki erken dönem Latin literatüründen başka hiçbir yerde bu kadar belirgin değildir."[67]

Özellikle İslâm dininin peygamberi olarak Hz. Muhammed hakkında bu tür hakaret ifadeleri kullanılmasının arkasındaki en önemli nedenlerden biri, şayet onu sahte ve yalancı bir peygamber olarak gösterebilirlerse Hıristiyan tebaa nazarında İslâm'ın da çökecek olmasıdır. Bundan dolayı Hz. Muhammed'e saldırmak İslâm polemikçilerinin en önemli önceliği olmuştur. Kendilerince bir peygamberde olması gereken birtakım şartlar belirleyerek Hz. Muhammed'in hayatından iftira dolu örneklerle bunların onda bulunmadığını ispata çalışmışlardır. Yine Hz. Muhammed'i hiçbir tarihsel gerçekle bağdaşmayacak şekilde putperestlikle ve Arap putperestliğinin yayılmasına yardım etmekle suçlamaları da aynı amaca matuftur.[68]

---

[62] Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* s. 17.
[63] Southern, *Western Views of Islam,* s. 30-32.
[64] Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* s. 18.
[65] Bernard Lewis, *İslâm ve Batı,* 2. Baskı, trc. Çağdaş Sümer, Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2017, s. 154.
[66] Thierry Hentsch, *Hayali Doğu,* İstanbul: Metis Yayınları, 2016, s. 50.
[67] Southern, *Western Views of Islam,* s. 32.
[68] Orta Çağ Hıristiyan bilginlerinde yaygın olarak görülen bu iddia, Hz. Muhammed'in hayatı üzerinden onun sahte bir peygamber olduğu iddiasını temellendirmelerinde en çok üstünde durdukları noktalardan birisi olmuştur. Hz. Muhammed'in peygamberlik görevine kırk yaşında başlamasından hareketle önceki hayatında putperest olduğunu öne süren bu isimler, İslâm geldikten sonra da onun bu alışkanlıklarını devam ettirdiğini iddia etmişlerdir. Bkz. Southern, *Western Views of Islam,* ss. 103-105.

Hıristiyanların İslâm'ın doğasını bağımsız, farklı ve özerk bir dinî olgu olarak kavramakta gösterdikleri ısrarlı isteksizlik, Orta Çağlardan modern zamanlara kadar varlığını sürdürmüş ve tekrar tekrar nüksetmiştir. Bu, söz gelimi, Müslümanları adlandırmak için kullandıkları terminolojide de görülür. Hıristiyanların İslam'ı bir din olarak kabul etmeleri için bile uzun zaman geçmesi gerekmiştir. Bernard Lewis'in bu durumu açıklama sadedindeki şu ifadeleri önemlidir:

> Hem Doğu hem de Batı Hıristiyanlığı, Peygamber'in takipçilerine yüzyıllar boyunca "Sarazen" adını verdi. Etimolojik kökeni belli olmasa da bu sözcüğün dinî değil etnik bir anlamı olduğu açıktı, zira terim hem İslâm hem de Hıristiyanlık öncesine aitti. İber Yarımadası'nda karşılaştıkları Mağrip'ten (Marakeş) gelen Müslümanlara Mağribî (Moors) adını verdiler; Müslümanlara Avrupa'nın büyük bir bölümünde Türk, daha doğuda ise Tatar deniliyordu ki, bu da bir süreliğine Rusya'yı hâkimiyetleri altına almış, İslamlaşmış bozkır halkları için biraz gelişigüzel kullanılan bir başka etnik isimdi. *Muhammedîlik* ya da *Muhammedîler* adlandırmaları da İslam'ı bir din değil, etnik olarak ve Hz. Muhammed'in dini olarak görme eğiliminin bir yansımasıydı.[69]

Orta Çağ'da İslâm'a karşı benimsenen olumsuz algının en önemli nedenlerinden biri İslâm'ın Hıristiyanlar tarafından kendi varlıklarına büyük bir tehdit olarak görülmesiydi. Bu nedenle düşman hakkında olumsuz yargılar ve tasvirler oluşturmak da onunla mücadelenin bir parçası haline gelmiştir. Bu şekilde halk nazarında İslâm aşağılık

---

[69] Lewis, *İslâm ve Batı,* s. 238; Burada teolojik manada önemli bir noktanın altını çizmek gerekir. Hıristiyanlar Hz. Muhammed'e saldırırken, bunu kendi teolojik kabullerinden hareketle yapıyorlardı. Zira Hıristiyanlık, "İsevî" (Christic) bir dindir, yani merkezinde Hz. İsa vardır. Dahası, Hz. İsa Hıristiyanlar için bir peygamber değil, Tanrı'nın oğlu, kelimesi ve tecessüm etmiş halidir. Bu yüzden Hıristiyan teolojisinde din ile dinin kurucusu aynı ontolojik öneme sahiptir. Bu bakış açısını İslâm'a yönelten Hıristiyanlar, İslâm'ı bir "Muhammedîlik" olarak görmüş ve Hıristiyanlık'ta Hz. İsa'ya verilen rolün, İslâm'da Hz. Muhammed'e verileceği varsayımından hareket etmişlerdir. Bu durumun modern dönemdeki örneklerinden bazıları meşhur oryantalist H.A.R Gibb ve D.S. Margoliouth'un *Mohammedanism* adlı kitaplarıdır. Bkz. Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* s. 153; Aynı isimlendirmeyi kullanarak *Muhammad and Muhammedanism* (1876) adlı bir kitap yazan R. Bosworth Smith, asla ne Hz. Muhammed'in ne de sahabîlerinin böyle bir isimlendirmeyi kullandığını, kendisinin de bunun farkında olduğunu ancak Avrupa geleneğine ayak uydurmak için böyle bir isimlendirmeyi tercih etmek durumunda kaldığını ifade etmiştir. Bkz. R. Bosworth Smith, *Mohammed and Mohammedanism,* London: Elder Smith&Co, 1876, s. 110.

konumuna indirilmiş ve en büyük tehlike şeklinde sunulmuştur.[70] Nitekim Watt'ın ifadesiyle, 12. yüzyılın başlarına kadar Avrupa dışında kalan dünyanın tamamının Müslümanların elinde olduğu sanılıyordu.[71]

Diğer bir neden de İslâm hakkında birinci el bilgilerden yoksun olmalarıydı. Bu durum da Batı'da, İslâm ve Hz. Muhammed'e karşı düzmece bir tarih yazımının ortaya çıkmasına ve İslâm'ın Batı'da ürkütücü bir düşman olarak tasvir edilmesine neden olmuştur. R.W. Southern Orta Çağ boyunca Batı'nın bu eksikliğini "Hıristiyanlığın tarihî problemi" olarak adlandırırken aslında çok doğru bir tespitte bulunmuştur.[72] Norman Daniel de bu durumu "bilgi ne kadar az olursa, tasvir de o kadar karmaşık olur" şeklinde dile getirmiştir.[73] Dolayısıyla 18. yüzyıla kadarki dönemi oryantalizmin "Karanlık Çağ"ı olarak adlandırmak yanlış olmasa gerektir.[74] Nitekim Avrupa gerçekten de uzunca bir süre İslâm'a dair tutarlı bilgiye sahip olamamıştır. Southern, "sınırlı mekân cehaleti"[75] olarak adlandırdığı bu durumun en canlı örneği olarak, 12. yüzyıla kadar İspanya ve Kuzey İtalya dışındaki Orta Çağ edebiyatında "Muhammed" isminin zikredildiğine yalnızca bir kere rastladığını ifade etmiştir.[76]

---

[70] Daniel, *İslâm and the West,* s. 2; Daniel, başka bir yerde Kilise'nin bu 'gözden düşürme' çalışmasını, Hıristiyanlarla Müslümanların iletişimlerini engellemek için yaptığını ifade etmiştir. Böylece Hıristiyanlar Müslümanlarla bir araya gelip onları dinlemeyecek ve Müslüman olma ihtimalleri ortadan kalkacaktır. Çünkü kilise, İslâm'ın rasyonel bir din olarak Hıristiyanları etkileyebileceğinin farkındaydı. Bunu yaparken de kullandıkları en önemli iki argüman Müslümanların şiddet ve şehvet düşkünü olduklarıydı. Bkz. Daniel, *İslâm and the West,* s, 146; Orta Çağ boyunca İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki imajın değişmeyen unsurları olan bu iki temanın, Hollywood filmlerinden karikatürlere kadar bugün İslâm toplumları ve Araplar hakkında kullanılıyor olması ayrıca dikkat çekici bir husustur. Bkz. Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* s. 68.

[71] W. M. Watt, *İslâm'ın Orta Çağ Avrupası Üzerindeki Etkisi,* Ankara: Bilgesu Yay., 2013, s. 122.

[72] Southern, *Western Views of Islam,* s. 3; Çalışmanın sınırlarını aşacağından dolayı Hıristiyan-İslâm polemiklerinin detaylarına girmemek durumundayız. Bu konuda detaylı bilgiler için bkz. Diego R. Sarrio Cucarella, *Muslim-Christian Polemics,* Leiden: Brill, 2015; ayrıca bkz. Daniel, *İslâm and the West,* ss. 11-23.

[73] Daniel, *İslâm and the West,* s. 39; Daniel başka bir yerde bu cehaletin Hıristiyanların İslâm'a dair bilgileri bizzat yazılı temel kaynaklardan değil de sözlü gelenek üzerinden ya da yanlış aktarılmış bilgilerden (Kindî'nin *Risâle'*si gibi) almalarına bağlamaktadır. Hatta Daniel, Hıristiyan Latin yazarların -yalnızca birkaç tanesi müstesna- daha Hz. Muhammed'in hayatının Mekke ve Medine dönemlerinin bile farkında olmadıklarını ifade ederek cehaletlerine vurgu yapmıştır. Bkz. Daniel, *İslâm and the West,* s. 26, 115.

[74] W.M. Watt, Orta Çağ'da İslâm'ın dört ana noktadan ele alındığını ve en çok bu konular hakkında polemikler yazıldığını ifade eder. Bunlar: 1. İslâm dini batıldır ve hakikatin zıddıdır. 2. İslâm kılıç ve şiddet dinidir. 3. İslâm nefse ve şehvete düşkünlük dinidir. 4. Hz. Muhammed ve İslâm, İsa'ya karşıdırlar. Bkz. W.M. Watt, *İslâm Avrupa'da,* İstanbul: İFAV Yay., 1989, s. 144.

[75] Southern, *Western Views of Islam,* s. 14.

[76] Southern, *Western Views of Islam,* s. 27; Yine Southern başka bir yerde, meşhur Kur'an mütercimi John Segovia'dan yaptığı nakilde, on üçüncü yüzyılın bütün proje ve tasarılarına ve 1312'deki Viyana

Orta Çağ Hıristiyan alimlerinin İslâm'a karşı olumsuz ve iftira yüklü söylemleri özetle ifade edilecek olursa şu noktalarda söz birliği ettikleri söylenebilir:

1. Bahîra ve iki Yahudi efsanesi: Hz. Muhammed, Bahîra ve iki Yahudi'den destek alarak ve onlardan aldığı bilgiye dayanarak öğretisini Hıristiyanlık üzerine inşa etmiştir.

2. Putperestlik: Hz. Muhammed görünüşte her ne kadar sıkı bir tek tanrı inancı portresi çizse de hac gibi eski putperest inançlarından kurtulamamıştır ve müritleri de kendisine tapınmıştır.

3. Şehvet düşkünlüğü: Hz. Muhammed'in evlendiği kadın sayısı zaten ortadadır. O, cariyeler, evlenme-boşanma kolaylıkları ve cennetteki huri vaatleri sayesinde aynı fırsatları müritlerine de sunmuştur.

4. Şeytana hizmet etme: Hz. Muhammed aslında Tanrı'ya değil, şeytana hizmet etmiştir. Sergilediği sözde mucizeler şeytan ve cinlerin yardımıyla gerçekleşmiştir.

5. Büyü: Hz. Muhammed büyüyle insanların akıllarını çelmiş ve kendisine tabi olmalarını sağlamıştır. Hızlı bir şekilde zaferlere ve fetihlere ulaşması da bu sayededir.

6. Hz. Muhammed zalim birisidir: Medine'de Yahudilere yaptığı zulüm ortadadır. Sonraki dönemlerde de aynı politikayı hem kendisi hem de müritleri devam ettirmiştir.[77]

Southern, Hz. Muhammed'in hayatından hiçbir dayanağı olmayan bu zayıf ve yetersiz temeller üzerine büyük bir bina inşa edildiğini ifade etmiştir.[78]

Burada çarpıcı olan nokta, aynı söylemlerin hem İslâm dünyasında Müslümanlarla bir arada yaşayıp İslâm hakkında birinci elden doğru bilgilere sahip olma fırsatına sahip din adamları, hem de bu fırsata sahip olmayan Endülüs ve Bizans gibi uzak yerlerde yaşayanlar tarafından dile getirilmiş olmasıdır. O dönemin şartlarında uzakta yaşayanların tutumu cehalet üzerinden bir yere kadar açıklanabilirse de İslâm dünyasında yaşayanların aynı tutumu sergilemesinin arkasında teolojik kaygılardan başka nedenler aramak mümkün gözükmemektedir.

Bununla birlikte, tüm Orta Çağ Hıristiyan din adamlarının İslâm'a ve peygamberine karşı aynı düşmanca tavrı benimsedikleri söylenemez. Her dönemde

---

Konsili'nin talimatnamesine rağmen, Avrupa'da tek bir Hıristiyan Arapça uzmanının bulunmadığını belirtmiştir. Bkz. Southern, *Western Views of Islam*, s. 81.

[77] Daniel, *İslâm and the West,* s. 267-271; Watt, *İslâm'ın Orta Çağ Avrupası Üzerindeki Etkisi,* s. 111.

[78] Southern, *Western Views of Islam,* s. 30.

olduğu gibi bu dönemde de müstesna isimler olmuş ve İslâm ve peygamberi hakkında adil davranabilmişlerdir. Hatta, özellikle Kudüs gibi yerlerde Müslümanlarla bir arada yaşayan Hıristiyan alimler, Müslümanların günlük yaşantılarının düzenine ve güzelliğine bakarak kendi dindaşlarını eleştirmişlerdir.[79]

Southern'in "akıl ve umut çağı"[80] olarak isimlendirdiği 12. yüzyıldan itibaren Haçlı Seferleri'yle[81] eş zamanlı olarak İslam, Batı'da ciddi olarak araştırılmaya başlanmıştır. Bu yüzyılın ortalarına doğru, İslâm'ın "ne olup ne olmadığı" konusunda aklı başında makul görüşler geniş ölçüde yaygınlaşmaya başlamıştır.[82] Bu bağlamda 1147 yılında Peter de Venerable'ın öncülük ettiği proje dahilinde Kettonlı Robert olarak bilinen Robertus Retinensis ve 1210 yılında Toledolu Mark'ın Latince Kur'an çevirileri İslâm araştırmalarında dönüm noktası sayılmaktadır.[83] İlk kez Avrupa dillerinden birine tercüme edilen Kur'an bu şekilde Avrupalı okuyucuya sunulmuş ve İslâm'a dair birinci elden bilgi sahibi olma imkânı doğmuştur. İçerdiği birçok yanlışlara rağmen[84] bu tercüme, birinci elden bir kaynağa ilk kez sahip olan Avrupalılar tarafından kısa sürede

---

[79] Bu konuda geniş bilgi ve örnekler için bkz. Daniel, *Islam and the West,* ss. 220-229; Müslümanların ibadetlerine dair yorumlar için ayrıca bkz. Southern, *Western Views of Islam,* ss. 234-254.
[80] Southern, *Western Views of Islam,* s. 34.
[81] St. Augustine'nin formüle ettiği ve daha sonra St. Thomas Aquinas'ın geliştireceği 'haklı/meşru savaş' kavramı üzerinden tanımlanan haçlı seferleri, İslâm-Batı ilişkileri tarihinde oldukça önemli bir konuma sahiptir. İlk kez Müslümanlarla karşılaşan Avrupa yalnızca askerî anlamda değil, kültürel anlamda da İslâm dünyasını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Ne yazık ki bu durum da olumsuz İslâm algısının değişimine herhangi bir katkı sağlamamıştır. Müslüman Arapların gözünden ve İslâm-Batı ilişkileri açısından haçlı seferleri için bkz. Amin Malouf, *The Crusades Through Arab Eyes,* New York: Schocken, 1984; Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives,* Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999.
[82] Southern, *Western Views of Islam,* s. 36.
[83] Burada dikkat çeken nokta, Robert'in, tercümesine *Lex Mahumet Pseudoprophete* (Sahte Peygamber Muhammed'in Yasası) adını vermesidir. Yapılış amacı adından da belli olan tercümede birçok çarpıtmalar bulunduğu ifade edilmiştir. Nitekim Southern, Peter'den bu tercümenin amacının Müslümanlara karşı silahlanmak ve onları Hıristiyanlığa ikna etmek olduğunu nakletmiştir. Bkz. Southern, *Western Views of Islam,* s. 38; Aynı şekilde dikkat çeken diğer bir nokta da Ketton'ın bu Latince çevirisinin el yazma nüshalarından birinin bir sayfasının kenarında bir karikatürün Hz. Muhammed'i canavar şeklinde göstermesidir. Bu da o dönemdeki İslâm ve peygamberi algısına bir örnek olması açısından önemlidir. Bkz. Jacques Le Goff, *Orta Çağ Batı Uygarlığı,* 3. Baskı, çev. Hanife Güven-Uğur Güven, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2019, s. 108; Daniel de Ketton'ın Kur'an'ı tercüme etmediğini, onu kendi cümleleriyle yorumladığını ifade etmiştir. Bkz. Daniel, *Islam and the West,* s. 198; Ketton'ın tercümesi hakkında detaylı bilgiler için bkz. James Kritzeck, "Robert Ketton's Translation of the Qur'an", *Islamic Quarterly,* 2/4 (1955): 309-12; ayrıca bkz. Kritzeck, *Peter the Venerable*; Latince Kur'an tercümeleri hakkında detaylı bilgiler için ayrıca bkz. Thomas E. Burman, *Latince Kur'an Çevirileri,* çev. Nisan Alıcı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2013; Avrupa'da Kur'an tercümeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Jan Loop, "The Qur'an in Europe: The European Qur'an", *Journal of Qur'anic Studies* 20/3 (2018): 1-20.
[84] Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* s. 94.

benimsenip meşhur olmuş ve asırlar boyunca kullanılarak Avrupa dillerinde yapılan diğer tercümelere kaynaklık etmiştir.[85] Yine bu çeviri Orta Çağ'da İslâm hakkında yapılan çalışmaların yönünü ve kapsamını belirlemiş, İslam'ı eleştirenlere bir metin üzerinden kritik yapma ve beklenen eleştirilerin çoğunu dayandıracakları bir zemin bulma imkânı sağlamıştır.[86] Günümüzde Toledo Koleksiyonu olarak bilinen Peter de Venerable'ın Kur'an tercümesini de içeren projede ayrıca *Mesâil-i Abdillah b. Selâm, Kitabu Nesebi Rasûlillâh* ve bir de Hz. Muhammed'in hayatından bahseden *Ehâdîs* adlı üç Arapça eser daha Latince'ye çevrilmiştir. Avrupa'da ilk olması hasebiyle bu tercümeler o dönem için çok büyük öneme sahiptir.[87]

Oryantalizm tarihindeki hayati önemine binaen burada kısaca Peter de Venerable'dan bahsetmek gerekmektedir. 12. yüzyılda yaşamış olan Cluny Manastırı başrahibi Saygın Peter (1092-1156), 1142-43'te İspanya'ya seyahat etmiş ve burada, haklarında daha sağlıklı bilgi edinmek maksadıyla Müslümanların metinlerini Latince'ye tercüme etmek için bir mütercim heyeti oluşturmuştur. Bu heyette yer alan Kettonlı Robert, Dalmatlı Herman, Toledolu Peter, daha sonra Cluniac Corpus (Kluniyak Külliyatı) olarak bilinen külliyatı oluşturan Arapça metinleri tercüme etmişlerdir. Tercüme edilen eserlerin arasında aslî kaynak olarak Kur'an da yer almıştır.[88]

---

[85] Daniel, *Islam and the West,* s. 37; Southern 12. yüzyıldan modern döneme kadar Latince başta olmak üzere Batı dillerine sürekli yeni Kur'an tercümeleri yapılmasının arkasındaki en önemli etkenlerden birini John Segovia'nın (ö.1458) zihin dünyasından hareketle şu şekilde izah eder: "Kur'an Tanrı kelamı mıydı yoksa değil miydi? Metnin yüzeysel bir şekilde gözden geçirilmesiyle, onun çelişkiler, karmaşıklıklar ve hatalarla dolu olduğu ve karman çorman bir üslupla yazıldığı gösterilebiliyorsa bunlar onun, Tanrı'dan gelmediğine herkesi ikna etmelidir. Şimdi şüphesiz bu ameliye, yanlış ve hatalı tercümeler olduğu ortaya çıkmış ya da Kur'an'da bulunduğu iddia edilen karışıklıkları bizzat kendileri karıştırmış olan metinlerin alıntı yapılması durumunda yapılamazdı. Bu nedenle tam ve doğru bir metin temel ihtiyaçtı." bkz. Southern, *Western Views of Islam,* s. 89.

[86] İbrahim Kalın, "Batı'daki İslâm Algısının Tarihine Giriş", *Divan İlmi Araştırmalar* 15/2 (2003): 8; Kur'an tercümesi gibi ciddi bir işe ilk kez kalkışmanın arkasında birçok saik olabilir. Ancak bunlardan en önemlisi, haçlı seferlerinden sonra, Müslüman dünyanın askerî ve siyasî manevralarla alt edilemeyeceğinin farkına varılmasıdır. Artık yeni bir strateji geliştirilmeli ve İslâm'la teolojik cephede de mücadele edilmelidir.

[87] Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* s. 33; Toledo Koleksiyonu hakkında geniş bilgi için bkz. Tuğba Öztürk, "Toledo Koleksiyonu: Sebepleri ve Sonuçlarıyla İlk Oryantalist Çalışmalar", *Milel ve Nihal* 12/1 (2015): 55-80.

[88] Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* s. 35; Kritzeck, Peter de Venerable'ın Latin Hıristiyan dünyasında, İslâm'a dair kendisine gelen bilgilerle tatmin olmayan ve daha somut bir İslâm bilgisine ulaşmayı isteyen ilk kişi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Haçlı seferlerinin amacı yalnızca kutsal toprakları fethetmek olmamalıydı. Aynı zamanda Müslümanları da Hıristiyanlaştırmak lazımdı. Bunu yapmanın en elverişli yolu da Kur'anlarına hâkim olmaktı. Bkz. Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* s. 20-23; Bununla birlikte Peter de seleflerinden tevarüs ettiği hiçbir dayanağı olmayan olumsuz söylemleri tekrar etmiş ve örneğin Hz. Muhammed'in "şeytanın bir müridi" olduğunu iddia etmiştir. Bkz. Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* s. 145.

Peter, Kindî'nin *Risâle'*de öne sürdüğü iddiaları aynıyla tekrar etmiştir. İslam'ı Hıristiyanlığın sapkın bir kolu olarak gören Peter, Hz. Muhammed hakkında oldukça çirkin ifadeler kullanmış ve mesnetsiz birçok iddia ortaya atmıştır. Peter, Kur'an hakkında da yorumlarda bulunmuş, Kur'an'ın meydana gelmesindeki en önemli aktörün şeytan olduğunu ve Hz. Muhammed'in Bahira ve özellikle de Yahudilerden bolca aldığı bilgilerle Kur'an'ı yazdığını iddia etmiştir.[89]

Kettonlı Robert'in 1147 yılında tamamlanan Latince Kur'an tercümesi, 1543'te ünlü Oporoni Yayınevi tarafından yeniden basılmıştır. Yeni baskının editörlüğünü, Latince *Bibliander* adıyla bilinen İsviçreli teolog Theodore Buchmann üstlenmiştir. Bibliander, Robert'ın tercümesinin yanına kendi yazdığı *Apologia*'yı, Martin Luther'e ait *Praemonito*'yu, Ricoldo de Montecroce ve Cusa'lı Nicholas'ın eserlerini de eklemiş ve ortaya *Sylloge Sciptorum Adverus Mahomedanos* adlı devasa antoloji çıkmıştır.[90] Bu hacimli eser 1543-1550 yılları arasında Basel'de basılmış ve Avrupa'da İslâm araştırmalarının ve oryantalizmin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Fakat dönemin diğer pek çok eseri gibi bunun da Hıristiyan âlemindeki İslâm bilgisine ve Müslüman algısına olumlu bir katkı yaptığını söylemek mümkün değildir.[91] Zira eserin çoğunluğunu oluşturan kısım, İslâm'a reddiye mahiyetinde olmaktan öteye geçememiştir.[92]

Söz konusu çevirilerin ve reddiyelerin yapıldığı dönemden itibaren başlıca araştırma konularından biri Kur'an'ın cem ve istinsah edilmesi meselesi olmuştur. Kendi kutsal kitaplarının metinleşme tarihindeki gelişmelerin aynısını Kur'an'da da görmeyi uman polemikçiler, bugün hâlâ tartışılmaya devam eden pek çok iddia ortaya atmışlardır. İlk Latince çevirilerde bile görülen bu durum, aslında Batı'nın Kur'an tarihine dair kemikleşmiş algısını gözler önüne sermektedir. Henüz o zamanda bile Peter de Venerable, Toledolu Mark, San Pedro, Riccoldo Tripoli gibi önde gelen Hıristiyan alimler birtakım şüpheler ortaya atmışlar, Kur'an'ı gelişigüzel bir şekilde derlenmiş darmadağın bir metin olarak görmüşlerdir. Onlara göre Hz. Muhammed güya Tanrı'nın kendisiyle konuştuğunu iddia etmiş ve böylece arkasını sağlama aldıktan sonra Tevrat ve İncil'den

---

[89] Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* s. 129.
[90] Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam,* s. 130.
[91] Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* s. 251.
[92] Murad Wilfried Hoffman, "German Translations of the Holy Qur'an", *Islamic Studies* 41/1 (2002): s. 87.

bakarak Kur'an'ı meydana getirmiştir.[93] Örneğin Peter de Venerable şu ifadelerle Müslümanlara hitap etmiştir:

> Ya Kur'an'ı terk edersiniz, çünkü ondaki bilgileri, tahrif edildiğini iddia ettiğiniz bizim kitabımızdan aldınız; dolayısıyla sizinki de muharref olur ya da bunu yapmak istemiyorsanız, bizim kitaplarımızın tahrif edildiği iddiasından vazgeçin ki bizden aldığınız şeyler doğru olmuş olsun ve kitabınız sağlam kalsın.[94]

Orta Çağ Hıristiyan alimleri Kur'an'ın otantikliği, Hz. Muhammed'in yaşamı ve karakterinin yanı sıra daha birçok konuda da çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Kur'an'ın mahiyeti, vahiyle bağlantısı, Kur'an'daki kıssaların kökeni, Medine Yahudileri ile Hz. Muhammed arasındaki ilişkiler, Kur'an'da çizilen Hz. İsa portresi,[95] İncil ve Tevrat'ın tahrifi gibi meseleler bunlardandır. Peter de Venerable, Kettonlı Robert, Toledolu Mark, San Pedro, Ricoldo Trippoli, Richard Fitzralph ve Allan Lille mezkûr meseleler hakkında detaylı yorumlar yapan Orta Çağ Hıristiyan alimlerindendir.[96]

Yine bu dönemde iki din açısından da karşılıklı olarak ifadesini bulmuş bir noktayı burada zikretmek gerekir. Müslümanların nazarında Hıristiyanlar kitaplarını tahrif edip inançlarına teslisi bulaştırdıkları için hak dinden sapmış bir zümre olarak görülüyorlardı. Bunun farkında olan Hıristiyanlar aynı söylemi Müslümanlara yönelterek onları Hz. İsa'nın ve kilisenin öğretilerinden sapmış heretikler olarak adlandırmışlardır.[97]

---

[93] Daniel, *Islam and the West,* ss. 56-60, 68-69; Hıristiyan polemikçiler İslâm'ın katı tek tanrıcılık öğretisinin fakındalardı. Kur'an'ın Hz. İsa'yı peygamber olarak kabul ettiğini de biliyorlardı. Ancak problem, Kur'an'ın Hz. İsa'nın ilahî boyutunu inkâr etmesiyle başlıyordu. Onlara göre Hz. Muhammed, Hz. İsa'nın bakire Meryem'den doğduğundan, peygamber olduğundan, Tanrı'nın kelimesi ve ruhu olduğundan bahsederken gerçeğe çok yanaşmış ama onun hakikatini hiçbir zaman anlayamamıştır. Bundan dolayı Kur'an'ın tek tanrıcılık öğretisini de zedelemeye çalışan Hıristiyanlar, hakiki tek tanrıcılığın kendilerinde olduğuna inandıklarından dolayı, Hz. Muhammed'in Arapların dikkatini çekmek için tek tanrıcılık kisvesine büründüğünü ve bu şekilde iyi şeyler vaaz ederek kötü yanlarını gizlediğini iddia etmişlerdir. Onlara göre Hz. Muhammed başta bal kadehini göstererek Arapların ağzını açtırmış, sonra ölümcül zehrini zerk etmiştir. Bkz. Daniel, *Islam and the West,* s. 186-187.

[94] Daniel, *Islam and the West,* s. 75.

[95] Kur'an'ın Hz. İsa'nın ilahî yönünü reddedip yalnızca bir kul ve peygamber olduğuna güçlü vurgular yapması, Orta Çağ Hıristiyanları için Kur'an'ın en önemli yönünü oluşturmuştur. O derece ki, polemikçiler bu konuyla ilgilenmekten Kur'an'daki tevhid vurgusunu görememiş ya da görmezden gelmişlerdir. Bkz. Daniel, *Islam and the West,* s. 190.

[96] Daniel, *Islam and the West,* s. 76-77.

[97] Daniel, *Islam and the West,* s. 209.

Orta Çağ Hıristiyan alimlerinin İslâm algısına dair yaptığı kapsamlı çalışmasında N. Daniel'in kullanılan yöntemler hakkında verdiği bilgileri dört madde halinde özetlemek mümkündür: 1. İlk olarak kaynak niteliğindeki materyaller kasıtlı bir biçimde düzenlenmiştir. Yani asıl kaynak olarak kullanılması gereken Kur'an ve sünnet gibi İslamî kaynaklar yerine kulaktan dolma bilgiler kullanılmıştır. 2. Çalışmalar kendi çıkar çevrelerini memnun etmek için, ön yargılı fikirlere dayanılarak yapılmıştır. 3. Sürekli mübalağa yapılmıştır. 4. İslâm'a yönelik düşmanlıkları gözlerini öylesine kör etmiştir ki, ona dair hiçbir güzel yanı görememişlerdir.[98]

İlk Latince Kur'an tercümeleri ile başlayan Batı-İslam polemiği, 12. ve 13. yüzyıllarda pek fazla değişmeden şekillenmeye başlamış, 14. yüzyıldan itibaren Avrupa'da iyice yerleşmiştir. Bu tarihten sonra, bugün akademik bir disiplin haline gelen oryantalist çalışmaların temelleri atılmaya başlanmıştır.[99]

16. ve 17. yüzyılda Hz. Muhammed'in hayatına dair kapsamlı biyografiler yazılmaya başlanmıştır. Modern dönemde birçok örneğini göreceğimiz ansiklopedik çalışmaların ilki olması nedeniyle, Barthelemy d'Herbelot'nun *Bibliotheque Orientale* (1697) adlı ansiklopedik çalışması oldukça önemlidir.[100] N. Daniel bu dönem çalışmalarının, seleflerine nispetle daha kapsamlı olmalarına rağmen onlara benzemekten kurtulamamasını, iyi derecede Arapça bilmelerine rağmen Kur'an dışında diğer İslamî kaynaklara ulaşamamaları veya bunları görmezden gelmeleriyle açıklamıştır.[101]

Orta Çağ boyunca devam eden bilinçli ya da bilinçsiz cehalet ve ifadelerdeki katılık, Avrupa'nın yükselişi ve İslâm hâkimiyetinin zayıflamaya yüz tutmasıyla değişmeye başlamıştır. Reform ve Rönesans hareketleriyle birlikte İslâm araştırmaları hızlanmaya başlamış, özellikle Hollanda, İngiltere ve daha sonra Almanya'daki Protestanlar, İslâm araştırmalarına önemli katkılarda bulunmuşlardır. B. Lewis'e göre bu durumun çeşitli saikleri vardır. Bunlardan biri Protestanların *Tanah*'a yönelik ilgileri ve Arapça'nın ve Arapça bilgisinin *Eski Ahit*'in İbrânîce metninin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağının keşfedilmesiydi. Diğer bir saik, Roma kilisesine karşı Protestanların muhtemel müttefikleri olarak görülen Doğu Hıristiyanlarına duyulan ilgiydi. Üçüncü bir

---

[98] Daniel, *Islam and the West,* s. ss. 240-249.
[99] Daniel, *Islam and the West,* s. 307.
[100] Herbelot hakkında geniş bilgi için bkz. Cemil Meriç, *Işık Doğudan Gelir*, 14. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, ss. 11-26.
[101] Daniel, *Islam and the West,* s. 319.

saikse, Doğu'daki İngiliz ve Hollanda ticaretinin giderek artışı, bunun yerel dillere ve âdetlere ilişkin bilgi sahibi olunmasını gerektirmesi ve Protestan alimler için bu bölgelerde zaman geçirme imkânı sunmasıydı.[102] Öte yandan Edward Said'e göre bu hızlanmanın en önemli nedeni, oryantalizmin emperyalizmle eş zamanlı olarak hareket etmesidir. Nitekim o, oryantalizm tarihinde çığır açan *Orientalism* (1979) adlı kitabında bu tezini temellendirmeye çalışmıştır.[103]

Dikkat çekici olan diğer bir husus, bilimsel anlamda oryantalizmin doğuş tarihi olarak da kabul edilen 1312 Viyana Kilise Şûrası'na kadar Avrupa'da İslâm araştırmaları bir yana, resmî olarak Arapça bile öğretilmemesidir. Ancak bu tarihte Şûra'nın aldığı karar ile Oxford, Paris, Bologna gibi yerlerdeki köklü Avrupa üniversitelerinde Süryânîce, İbrânîce, Arapça vb. Doğu dilleri kürsüleri kurulmuş ve Doğu'yu birinci elden tanıma çabası başlamıştır.[104] Yine de bu dil bölümleri o dönemde hayata geçirilmemiş ve müstakil olarak ilk Arapça kürsüsü ise yaklaşık iki buçuk asır sonra 1587'de College de France tarafından kurulabilmiştir.[105] Sonrasında 1632'de Cambridge, 1634'te Oxford'da Arapça kürsüleri kurulmuştur. Burada özellikle Oxford Arapça kürsüsünün ilk başkanı olan Edward Pococke oryantalist çalışmalar tarihinde önemli bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk kez birincil Arapça kaynaklardan Batı dillerine yaptığı tercümeler ve çalışmalar sayesinde Pococke, kendisinden sonra gelen araştırmacılara büyük oranda kaynaklık etmiştir.[106] Yine bu noktada 1734 yılında George Sale'ın yaptığı İngilizce Kur'an tercümesi oldukça önemlidir. Sale, Kettonlı Robert'ın çevirisinden ziyade, Lodovico Marraci'nin 1698 yılında yaptığı Latince çeviriyi[107] esas alarak Kur'an'ı İngilizce'ye çevirmiştir. Sale'ın bu çevirisi bir disiplin olarak oryantalizmin doğmasına

---

102 Lewis, *İslâm ve Batı,* s. 147.
103 Edward Said, *Orientalism,* New York: Vintage Books, 1979; Türkçe çevirisi için bkz. Edward Said, *Şarkiyatçılık*, 10. Baskı, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
104 Edward Said, *Orientalism,* New York: Vintage Books, 1979, s. 50; R. Irwin bu kürsülerin kurulmasında, Raymond Lull ve Roger Bacon gibi isimlerin misyoner gayelerle İslâm'ı araştırmalarının etkili olduğunu öne sürmüştür. Bkz. Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, s. 53.
105 Southern, *Western Views of Islam,* s. 82.
106 Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi,* 7. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2017, s. 66; Pococke İslâm dini, tarihi ve düşüncesi hakkında ulaşabildiği metinleri *Specimen Historiare Arabum* adlı eserinde bir araya getirmiştir. Kitabına Gazâlî'nin bazı eserlerinin tercümelerini de eklemiştir. Çağının ilmî standartlarıyla karşılaştırıldığında Pococke'nin ilmî başarısı kayda değerdir. Dahası Pococke aynı zamanda, İslâm toplumlarını araştırmak için Müslüman dünyaya ilk kez giden Avrupa'lı ilim adamıdır. Bkz. Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* s. 312; Pococke'un bu bireysel çabalarına rağmen Irwin, 1700'lerin sonlarına kadar Oxford ve Cambridge gibi merkezî üslerde bile Arapça öğretecek kişi bulunamadığını öne sürmüştür. Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, s. 127.
107 Marraci hakkında bkz. Tolan, *Faces of Muhammed,* s. 162.

önemli katkılarda bulunmuş, 19. yüzyıla kadar yapılan tüm çeviriler için temel teşkil etmiş ve İngilizce'de en çok başvurulan çeviri olmuştur.[108] Sale'ı önemli kılan bir diğer nokta da olabildiğince objektif bir tutum sergilemesi ve Kur'an tercümesi yapıyor olsa da yalnızca Kur'an'la yetinemeyeceğini bilerek İslamî kaynaklara başvurmasıdır. Tercümesindeki notlarda Zemahşerî, Beydavî ve Suyutî gibi müfessirlere sıklıkla atıf yapması bunun bir göstergesidir.[109]

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılacağı üzere, İslâm ilk doğduğu günden itibaren başta Hıristiyanlar olmak üzere diğer din mensupları tarafından çeşitli polemiklere muhatap olmuştur. İslam'ı hak din, peygamberini de hak peygamber olarak kabul etmeyen kimselerden aksini beklemek zaten mümkün değildir. Sonuç olarak, modern dönemde akademik bir disiplin ve pratik bir politika aracı haline gelen oryantalizmin basit ve yüzeysel örnekleri Orta Çağlarda verilmiş ve temel söylemler günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Modern dönemin farkı, çok daha akademik bir tarzda ve Orta Çağ'ın hakaret ve iftiralarından nispeten arındırılmış olarak bu söylemlerin sunulmasıdır.[110]

Araştırılacak bir alanın önce dilinin öğrenilmesi gerekir. Yoksa yapılan çalışmaların, hiçbir sistematiği olmayan, iftiralarla dolu Orta Çağ çalışmalarından bir farkı olmayacağını bilen ve aynı zamanda Doğu'yu da siyasî, ekonomik, kültürel vb. birçok saikle araştırmak isteyen Batılı araştırmacılar işe dille başlamışlardır. Yukarıda değinildiği üzere önce muhtelif üniversitelerde dil kürsüleri açılmıştır. Buralarda eğitim alan Batılı araştırmacılar günümüzde "oryantalist"[111] diye isimlendirilen Doğu

---

[108] Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi,* s. 321.
[109] Daniel, *İslâm and the West,* s. 322; Sale hakkında dikkat çeken bir diğer nokta da onun ne akademisyen ne de gezgin olup "rahip sınıfından da olmayan ilk dikkate değer İngiliz Arap dili ve kültürü uzmanı" oluşudur. Bkz. Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, s. 124; Sale hakkında geniş bilgi için bkz. John Tolan, *Faces of Muhammed: Western Perceptions of the Prophet of Islam From Middle Ages to Today,* Princeton: Princeton University Press, 2019, ss. 160-168; ayrıca bkz. B.P. Smith, *Islam in English Literature,* 2. Baskı, Caravan Books, 1977, s. 68-71.
[110] Southern, modern dönemle Orta Çağlar arasındaki üslup farkını değerlendirirken, modern dönemdeki tarafsızlık ruhunun, sağlanan üstünlüğün ve korkulacak bir şeyin olmadığına dair uyanan kanaatin bir mahsulü olduğunu ifade etmiştir. Orta Çağ bilgini için ise böyle bir müsamaha göz yumulamayacak kadar tehlikelidir. Bu noktada Southern, Samuel Johnson'dan şu pasajı nakleder: "(Modern araştırmacıların) uysallık içinde tartışmalarının nedeni, dine karşı samimi olmalarıydı… İnsan kaybedecek bir şeyi olmadığında hasmıyla uysal bir şekilde mücadele edebilir. Sizin değer verdiğiniz görüşe karşı çıkan ve onu yalanlayan bir kimseye öfkelenmek, hissettiğiniz tedirginliğin kaçınılmaz sonucudur. İnancıma saldıran her insan benim kendisine duyduğum güveni ve saygıyı bir ölçüde yok eder ve bu nedenle beni endişe ve tedirginliğe sevk eder ve ben de bunu yapana öfkelenirim." bkz. Southern, *Western Views of Islam,* s. 4.
[111] Edward Said'in "oryantalist" tanımları için bkz. Said, *Orientalism,* s. 2.

bilimcilerinin öncüleri olmuşlardır. Üniversite otoriteleri, Arapça'yı "Krala ve devlete, Doğulu milletlerle yapılan ticarette daha iyi hizmette bulunmak, kilisenin sınırlarını genişletmek ve şu an için karanlıkta olan kimselere Hristiyanlığın propagandasını yapmak için faydalanılabilecek bir dil olarak görmüşlerdir.[112]

Aldıkları salt dil eğitimi sayesinde birer filolog olan bu araştırmacılar belli bir dönem filoloji üzerinden ilerlemiş ve temel metinleri gün yüzüne çıkarmışlardır. Yani, Batı'da ilk bilimsel İslâm ya da Doğu araştırmalarının filoloji üzerinden yapıldığını söylemek mümkündür. Çünkü felsefe, ilahiyat, edebiyat ve tarih gibi alanlarda ciddi araştırmalar yapılabilmesi için önce dil çalışmalarının yapılması gerekiyordu.[113] İlk çalışmaların filoloji ile başlamasının nedenini Albert Hourani şöyle açıklamıştır:

> Bu bilimin temelinde şu düşünce yatıyordu. Halk hikayeleri ve dinî eserlerden oluşan antik edebiyat ve yazın ürünlerinin pek çoğu, eğer titiz bir dil analizi yapılır, bu ürünlerin özünde yatan anlayış korunur ve yazıldıkları dönemin şartları dikkate alınırsa çözümlenebilirdi. Böylece dinlerin ve akılcı düşüncenin, bu hikâye ve efsanelerden hangi evreleri geçerek türediği bilinebilirdi. Neticede, karşılaştırmalı dil araştırmaları, eğer usulüne uygun tarzda düşünülür ve gerekli imkânlar hazırlanırsa, insanlığın bir çeşit doğal gelişim süreci olarak nitelendirebileceğimiz, kendilerine özgü mantıksal açıklama biçimleri olan halkların araştırılması ve özlerindeki gerçeğin yakalanması demek olurdu.[114]

Edward Said de Renan'ın "gerçek filolog hem dilci, hem tarihçi, hem arkeolog, hem sanatkâr hem de filozof olmalıdır" sözünü nakletmiş ve ilk modern oryantalist araştırmaların dil üzerinden yapılmaya başladığına dikkat çekmiştir.[115]

17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin siyasî hâkimiyetini kaybetmeye başlamasıyla birlikte İslâm da artık eskiden olduğu gibi bir tehlike olarak görülmemeye başlamıştır.[116] İslâm coğrafyası artık, sömürülmeye hazır, bilimsel bir merakla incelenmesi gereken bir araştırma nesnesi haline gelmiştir.[117] Entelektüel ve maddi

---

[112] A.J. Arberry, *The Cambridge School of Arabic*, Cambridge: Cambridge University Press, 1948, s. 8.
[113] Lewis, *İslâm ve Batı,* s. 183.
[114] Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslâm,* çev. Mehmet Kürşat Atalar, (İstanbul, Pınar Yayınları, 1996), s. 51.
[115] Said, *Orientalism,* s. 133.
[116] Southern, *Western Views of Islam,* s. 12.
[117] Özellikle İngilizler artık Osmanlı'yı ve Müslümanları askerî bir hasım olarak değil, bir pazar ve ticaret ortağı olarak görmeye başlamışlardır. Müslümanlar yine de hâlâ Doğuludur ve Doğu, geri kalmışlığın, ataletin, barbarlığın, yobazlığın, akıl dışı inançların ve cinsel dürtülerin diyarıdır. Fakat Doğu, aynı

bakımdan kendini güvende hisseden Avrupa karşısında artık korkulan, merak edilen ya da nefret duyulan bir İslâm değil; bilinmeyi, sömürülmeyi ve yeniden inşa edilmeyi bekleyen bir dünya vardır. Aydınlanma ve sömürge faaliyetleriyle eş zamanlı olarak ortaya çıkan modern oryantalist çalışmalar İslâm ülkeleriyle kurulan yakın temaslardan azamî düzeyde istifade etmişlerdir. Emperyalizmin sunduğu imkânlarla İslâm dünyasının dört bir yanından Avrupa'ya taşınan el yazması ve matbu Arapça eserler ile İslâm daha yakından tanınmaya ve ayakları daha yere basan çalışmalar meydana gelmeye başlamıştır. Yani Müslümanlar artık sadece etnik çerçevede düşman kabileler olarak değil, ayrı bir dinin ve medeniyetin taşıyıcıları olarak görülüyordu. Lewis'in ifadesiyle, Peygamberleri artık tuhaf biri ya da Hıristiyan bir sapkın değil, müstakil ve tarihsel olarak önemli bir dinî cemaatin kurucusuydu.[118]

Özellikle 18. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan modern dönemde yaşanan bu değişim, çalışmalara da yansımış ve bu yüzyıl, akademik oryantalizmin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, modern dönemde Batı toplumlarının İslâm algısının şekillenmesinde önemli rol oynayan akademik çalışmalara 18. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Dil ve gramer ağırlıklı başlayan ilk çalışmalarda önemli bir figür olarak meşhur Fransız oryantalist Silvestre de Sacy (1758-1838) karşımıza çıkar. Sacy 29 Nisan 1795'te Paris'te "L'Ecole Superieur des Langues Orientales Vivantes"in (Yaşayan Doğu Dilleri Okulu) başına getirilmiştir. 1312 Viyana Konsili'nden beri Avrupa ilk defa Sacy'nin eserlerinde bir metodoloji prensibi ile bilimsel prensibin baş başa faaliyet gösterdiğine şahit olmuştur. Sacy, 18. ve 19. yüzyıl Avrupa'sının önde gelen otoritelerini

zamanda bir pazardır. Bkz. Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* s. 226; Oryantalizm-Emperyalizm ya da bilgi-iktidar ilişkisi bu çalışmanın sınırlarını aşacağından dolayı detaylara girmemek durumundayız. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Michel Foucault; *Özne ve İktidar,* çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000; Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi,* çev. Veli Urhan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019; Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler,* 6. Baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 2017; Said, *Orientalism;* Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*; Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi;* Yüksel Kanar, *Batı'nın Doğu'su,* İstanbul: Mahya Yayınları, 2016; Enver Abdulmelik, *Krizdeki Oryantalizm: Eleştiriler,* çev. Melike Kır, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998; Asaf Hüseyin, *Batı'nın İslâm'la Kavgası,* İstanbul: Pınar Yayınları, 2017; Jale Parla, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik,* İstanbul: İletişim Yayınları, 2018; Samir Amin, *Avrupamerkezcilik,* çev. Mehmet Sert, İstanbul: Yordam Kitap, 2014.

[118] Lewis, *İslâm ve Batı,* s. 170

yetiştirmiştir.[119] Edward Said bu dönemin önde gelen isimlerinden Sacy, Renan ve Lane'in akademik oryantalizmin kurucuları olarak görülebileceklerini ifade etmiştir.[120]

Diğer yandan bu dönemde Avrupa'da Doğu cemiyetleri kurulmaya başlamış ve oryantalist çalışmalar kurumlar bünyesinde gelişim göstermişlerdir. Asiatic Society of Bengal (1786), Paris'te Societe Asiatique (1822), Londra'da Royal Asiatic Society (1823), Almanya'da Deutsche Morgenlandische Gessellschaft (1845) bu kurumlardan bazılarıdır. Bunlar kısa sürede çeşitli dergi ve yayınlar çıkarmak suretiyle Doğu'yu her açıdan tanıyabilmek için faaliyetlere başlamış ve Avrupalı oryantalistlere her anlamda büyük imkânlar sunmuşlardır.[121]

19. yüzyıla gelindiğinde İslam üzerine yapılan çalışmalar o kadar artmıştır ki bu yüzyılın İslâm ve Batı tarihinin en yoğun dönemi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.[122] İslâm dünyasına geziler düzenleyen ve bunları seyahatname şeklinde yayımlayan Batılı seyyahların da bu noktada katkısı büyüktür.[123] Yarım asırlık bir sürede

---

[119] İsmail Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", *AÜİFD* 31 (1989): 103-104

[120] Said, *Orientalism,* s. 122; Said, Sacy'nin oryantalizmdeki önemini şu şekilde ifade etmektedir: "Sacy'nin başarısı, tüm bir alanı üretmiş olmasıydı. Bir Avrupalı olarak Şark arşivlerini talan etti, hem de Fransa'dan hiç uzaklaşmadan. Ayırdığı metinleri getirtti; bunları elden geçirdi; sonra notlarla açıkladı, sistemli hale getirdi, düzenledi, yorumladı." (Alıntı Said'in Türkçe çevirisinden) bkz. Said, *Şarkiyatçılık,* s. 138; Renan da Sacy'nin başlattığı geleneği devam ettirmiştir. Said, Renan'ın oryantalizmin ikinci kuşağından olduğunu ifade ederek, onun oryantalizmi filolojiye uyarladığını ifade etmiştir. Bkz. a.g.e. s. 130; Yine aynı dönemde Filoloji alanın kurucuları ve öncüleri arasında William Jones ve Franz Kopp gibi isimler sayılabilir Sacy hakkında genel olarak bkz. Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları,* ss. 145-166; ayrıca bkz. Said, *Orientalism,* ss. 122-138;

[121] A. Davutoğlu oryantalizmin sistematik gelişimini dört ana döneme ayırarak ele almıştır. Birinci dönem, 1784'te *Asiatic Society*'nin (Asya Cemiyeti) Kalküta'da kurulmasına kadar olan süreci kapsamaktadır. Bir sonraki dönem, 1780'den II. Dünya Savaşı'na kadar olan döneme işaret etmektedir. Bu dönem, kendi içinde 1780'e kadar ilk ivmenin başlangıcı kabul edilen süreç ile oryantalizmin esas yükselişinin gerçekleştiği 19. yüzyıl olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Üçüncü dönem, II. Dünya Savaşı'ndan (1939-1945) sonra birisi 1980'lere kadar olan diğeri de Oryantalizmin esas siyasallaşmasının gerçekleştiği 1980'lerden sonraki dönemdir. İslâm'ın bir anlamda tekrar yükselişe geçişinden siyasal, ekonomik, kültürel alanda bir canlanma hissedilmesinden itibaren 1980'li yıllarda yeni bir oryantalist nesil ortaya çıkmaktadır. Son olarak da bütün bu tecrübelere ilâveten 11 Eylül sonrası yeni bir dönemin varlığına işaret edilmektedir. Bkz. Ahmet Davutoğlu, "Batı'daki İslâm Çalışmaları Üzerine", *Marife* 2/3 (2003): 41-45.

[122] Edward Said'in tespitine göre 1800-1950 yılları arasında Batı'da İslâm dünyası hakkında 60.000'e yakın kitap yazılmıştır. Bkz. Said, *Orientalism,* s. 204; Bu döneme damga vurmuş isimler arasında Ignaz Goldziher (1850-1921), Snouck Hurgronje (1857-1936), Carl Becker (1876-1933), D.S. Margoliouth (1858-1940), Louis Massignon (1883-1962), Sir Hamilton Gibb (1895-1971) sayılabilir.

[123] Örneğin meşhur İngiliz oryantalist E.W. Lane'nin 1836'da yayımladığı *An Account of the Manner and Customs of the Modern Egyptians* adlı seyahatnamesi oldukça önemlidir. Yine ünlü oryantalist seyyahlar arasında John Sanderson, George Sandys, Richard Burton, François-Rene Chateaubriand, Gustave Flaubert ve Alphonse de Lamartine gibi isimler sayılabilir. Bu seyyahlarin seyahatleri sonucu ortaya şu çarpıcı gerçek çıkmıştır: Doğu öyle Avrupa'nın hayalî tasvirinde anlatıldığı gibi şiddet dolu, egzotik ve

on binlerce kitap, makale, dergi, konferans bildirisi, master ve doktora tezi yazılmış, üniversite kürsüleri açılmış ve dersler verilmiştir.[124] Yapılan akademik çalışmalar İslâm tarih ve kültürünün hemen her yönünü kapsamıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda Orta Çağ'daki olumsuz İslâm algısı değişmeye başlamış ve kullanılan ifadeler nispeten dikkatli seçilir olmuştur. Yine de yaklaşık bin yıllık İslâm'a dair kemikleşmiş ön yargıların ve temel öncüllerin tamamen terkedilmediği de görülmektedir.[125] W. M. Watt, bir İslâm araştırmacısının dönüp Orta Çağ Avrupası'na baktığında her şeyden önce, bu dönemde çarpıtılmış olan İslâm imgesinin bu dönemden itibaren Avrupa düşüncesine hâkim olduğunu göreceğini ifade etmiştir.[126]

şehvetler diyarı değildir. Asırlardır anlatılanın aksine bir gerçekle karşılaşmanın yaşattığı hayal kırıklığının neticesi olarak Batı'da İslâm'ı daha yakından tanıma ihtiyacı doğmuş ve ciddi çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bkz. Said, *Orientalism,* ss. 166-197; ayrıca bkz. Thierry Hentsch, *Hayali Doğu,* İstanbul: Metis Yayınları, 2016.

[124] Kalın, "Batı'da İslâm", s. 28.

[125] Orta Çağlardan modern döneme kadar Batı'daki İslâm algısına dair detaylı bir değerlendirme için bkz. Kalın, "Batı'daki İslâm", ss. 1-51; Akademik oryantalizmin kurucu isimleri arasındaki tevarüs ve süreklilik hakkında bkz. Fatma Kızıl, *Müşterek Ravi Teorisi ve Tenkidi*, 2. Baskı, İstanbul: İSAM Yayınları, 2019, ss. 57-63; Kalın bir başka çalışmasında bu "sürekliliğe" vurgu yapmak için şu ifadeleri kullanır: "Sekizinci yüzyılda İslâm karşıtı ilk polemikleri kaleme alan Yuhanna ed-Dımeşkî'nin (St. John of Damascus) Hz. Peygamber'i "sahte peygamber" olarak suçlamasıyla, 2000'li yıllarda Amerikalı evanjelist Jerry Falwell'in Hz. Peygamber'in "terörist" olduğunu söylemesi; Yahut Papa XVI. Benedict'in, Regensburg konuşmasında İslâm'ın özünde şiddet barındırdığını ve bu yüzden rasyonel bir din olmadığını iddia etmesi arasında göz ardı edemeyeceğimiz bir süreklilik vardır." bkz. Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* s. 16; Edward Said de söz konusu sürekliliğe dikkat çekmiş ve oryantalizmin nihayetinde "bir eser ve yazar alıntılama sistemi" olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Said, *Orientalism,* s. 27; N. Daniel de çarpıcı bir tespitte bulunarak 18. Yüzyılda Humphrey Prideaux'un *The True Nature of Imposture Displayed* adlı eserinin Orta Çağ'da yazılan polemiklerden hiçbir farklı olmadığını ifade etmiştir. Bkz. Daniel, *İslâm and the West,* s. 309; Yine özellikle son yıllarda İslâm karşıtlarının dillerine doladıkları, İslâm'ın şiddet dini olduğu iddiasının -sürekliliğe başka bir örnek olması açısından- Orta Çağ örnekleri için bkz. a.g.e, ss. 131-157, 302-317; Wael B. Hallaq da aynı olguya dikkat çekmiş ve oryantalistlerin, kendi aralarındaki metodolojik yaklaşım ve pozitif sonuçlar açısından farklılıklara rağmen birtakım kurucu ilkeleri paylaştıklarını ve söz konusu ilkelerin son dönemde sorgulanmalarına ve haklarındaki şüphe ve itirazlara rağmen temelde değişmediğini ifade etmiştir. Bkz. Wael B. Hallaq, "Quest for Origins or Doctrine? Islamic Legal Studies as Colonialist Discourse", *Islamic Law* 4 (2003): 2; Enver Abdulmelik de *Krizdeki Oryantalizm* adlı kitabında aynı konuya değinerek, bilimin bir gereği olan "sürekli revizyon" ilkesinin oryantalizmde tam tersi "biriktirmecilik" olarak tezahür ettiğini ifade eder. Yani aynı bilgilerin eksikliklerinden arındırılarak geliştirilip ilerletilmesi yerine, klişeler halinde tekrarlanması ve çoğaltılmasıdır. Bu tekrar ve çoğaltmada bilgi, daha çok alanın kurucu otoritelerine bağlılığını sürdürür ve gelişme yerine Doğu'yla ilgili bilgileri "sabitleyici" bir özellik taşır. Doğu'ya ilişkin malumat bütünü, sanki tarihteki zaman dizimi gibi yansız ve nesnel gerçekliğe sahip bir statüye büründürülür. Ortaya çıkan yeni malzemelerle eski bilgilerin yeniden değerlendirilmesi düşünülmez. Aksine bunlar, değişmez olarak önceden konuşulmuş öncüllere uygun biçimde "sabit" düşüncelere eklenir. Dolayısıyla bunlar özgür olarak belirlenmiş, nesnel doğruluğa sahip bilgiler olmayıp otorite tarafından belirlenen bilgilerin tekrarından ibarettir. Bkz. Enver Abdulmelik, *Krizdeki Oryantalizm: Eleştiriler,* çev. Melike Kır, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998, s. 7; ayrıca bkz. Martin Bernal, *Kara Atena,* çev. Özcan Buze, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998, s. 337

[126] Watt, *İslâm'ın Orta Çağ Avrupası Üzerindeki Etkisi,* s. 87

Oryantalizm çatısı altında toplanan bu çalışmalarda Kur'an ve Hz. Muhammed birçok farklı açıdan ele alınmış ve etkisini hâlâ sürdüren benzer çalışmalar yapılmıştır. Kimi araştırmacılar Hz. Muhammed'in biyografisini kaleme almış, kimileri Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes karşılaştırması yapmış, kimileri hadislere odaklanmış, kimileri de İslâm hukuku, kelam ve tasavvuf gibi ilimlere dair eserler vermişlerdir. Diğer bir ifadeyle bu dönemde İslâm'a dair Avrupa'da kurucu metin sayılacak eser verilmemiş alan kalmamıştır.[127] Günümüzde hâlâ devam eden oryantalist çalışmaların son iki yüzyılını detaylı bir şekilde ele almak çalışmanın sınırlarını aşacağından burada yalnızca Kur'an araştırmalarında öne çıkan isimlere ve kullanılan yöntemlere kısaca değinmekle yetinilecektir. Son dönemde muhtelif saiklerle yapılan bu çalışmalar dört bölümde sınıflandırılabilir.

Bunlardan birincisini, klasik oryantalist grup oluşturur ki bugünkü temsilcileri hâlâ alanda etkilerini muhafaza etmektedirler. Klasik oryantalistler özellikle Kur'an'ın kökenini bulma çabası içinde olmuşlar ve Kur'an'ın iç düzeniyle alakalı çalışmalar yapmışlardır. Abraham Geiger, H. Hirschfeld, J. Horovitz, Z. Hirschberg, I. Schapiro, C. Torrey, J. Wellhaussen, Tor Andrea, K. Ahrens ve R. Bell gibi isimler bunların öncüleridir.

İkinci grup, özellikle 1970'li yılların sonlarında İslamî çalışmalar alanında dikkatleri üzerlerine toplayan radikal yaklaşımlara sahip aşırı şüphecilerdir. John Wansbrough'nın en önemli isim olduğu grup içinde M. Cook, P. Crone, A. Rippin, N. Calder ve C. Luxenberg zikredilebilir. Bu grubun en temel iddiası, elimizdeki Kur'an'ın son metninin hicri ikinci asırda Mezopotamya'da oluştuğu ve Müslümanların Hz. Osman döneminde Kur'an'ın toplanması ve çoğaltılması ile ilgili verdikleri bilgilerin sonraki dönemlerin uydurması olduğudur.

Üçüncü grup, Kur'an metninin tarihi ya da kaynağından ziyade bizzat Kur'an metninin kendisiyle ilgilenen oryantalistlerdir. Johns, M. Waldman, M. Rodinson, Sells, Mathias Zahniser ve Angelika Neuwirth bu grubun önde gelen isimlerindendir. Bunlar Kur'an'ı edebî bir metin gibi ele alarak modern edebiyat kuramları çerçevesinde hem tematik hem de yapısal bütünlüğünün değerlendirmesini yapmaya çalışmışlardır.

---

[127] Eserlere dair toplu bir değerlendirme için bkz. Abdulhamit Birışık, "Kur'an: XIII: Literatür", DİA 26, 417-422

Dördüncü ve son grup ise dindar Hıristiyan oryantalistlerin oluşturduğu gruptur. L. Massignon grubun öncüsü kabul edilmektedir. İslam'ı İbrahimî geleneğin bir parçası gören bu gruptaki oryantalistler, onu Yahudilik ve özellikle de Hıristiyanlıkla bir araya getirmeye çalışarak dinî çoğulculuk savunusu içerisinde olmuşlardır. W. C. Smith, Cragg ve W. M. Watt gibi isimler burada zikredilebilir.[128]

Kur'an üzerine yapılan çalışmalar daha çok Kur'an tarihine ve Kur'an'ın diğer mukaddes metinlerle ilişkisine odaklanmıştır. Kur'an tarihine dair yapılan çalışmalarda Kur'an'ın cem ve istinsah edilmesi başlıca işlenen konu olmuş ve bu alana dair zengin bir literatür meydana gelmiştir. Kendi kutsal kitaplarının uzun bir süreç içerisinde nihaî metin haline gelmiş olmasına dayanan Oryantalistler aynı durumu Kur'an'da da aramışlar ve çeşitli iddialarda bulunmuşlardır. Mukayese çalışmalarında ise Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes arasındaki paralellikler ortaya konmaya çalışılmış, bunlara dayanarak Kur'an hakkında hem Yahudi hem de Hıristiyan köken iddialarında bulunmuşlardır. Bu döneme damgasını vuran isim Abraham Geiger (1810-1874) olmuştur. Modern dönemde Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğuna dair ilk ve kapsamlı çalışmayı yapan Geiger, oryantalist Kur'an çalışmalarında âdeta kendisinden sonraki yüzyılın gündemini belirlemiştir. Onun takip edilmesiyle bu alanda o kadar zengin bir literatür meydana gelmiştir ki Kur'an âdeta Yahudi ve Hıristiyan ilim adamlarının savaş alanına dönmüştür.

Kapsamlı mukayese çalışmaları her ne kadar modern döneme özgü bir durum olsa da İslâm'ın doğuşundan yaklaşık 200 yıl sonrasından başlamak suretiyle hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar tarafından bu tür çalışmalar yapılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu çalışmaların yapılmasındaki en önemli saik İslâm'a köken arayışıdır. Bu çalışma Yahudi köken iddiasına münhasır olduğu için Hıristiyan köken iddialarına girilmeyecektir. İzleyen başlık altında, Orta Çağlardan itibaren Yahudi köken iddiaları incelenip modern döneme ışık tutulacaktır. Diğer bir ifadeyle, modern dönem Yahudi köken iddialarının tarihteki kökenleri tespit edilmeye çalışacaktır.

---

[128] Söz konusu gruplar ve isimler hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Albayrak, "Batı'da Son Dönem Kur'an Çalışmalarına Genel Bir Bakış", *Oryantalizmi Yeniden Okumak- Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, (Ankara: DİB Yay., 2003), ss. 169-190; Benzer bir tasnifi Fazlurrahman da yapmıştır. Ona göre modern dönemde yapılan Batılı Kur'an çalışmalarını üç grupta ele almak mümkündür: 1. Hıristiyan veya Yahudi fikirlerinin Kur'an'a olan etkisini bulmaya çalışan eserler. 2. Kur'an'ın kronolojik sırasını kurmaya çalışan eserler. 3. Kur'an'ın muhtevasını ya bir bütün olarak, ya da belli yönleri itibariyle anlatmayı hedefleyen eserler. Bkz. Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, 16. Baskı, çev. Alparslan Açıkgenç, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018, s. 24.

1.2. Yahudi Köken İddiasının Tarihçesi

Bir önceki başlık altında Batı'nın İslâm ve Kur'an algısının tarihî seyri özet bilgilerle sunulmaya çalışıldı. Batı-İslam ikilisi yan yana getirildiğinde aslında kastedilen Hıristiyanlık-İslam olmaktadır. Çünkü Yahudilerin aksine Hıristiyanlar tarih boyunca sahip oldukları çeşitli avantajlardan dolayı İslam'la her anlamda açıktan mücadele edebilme imkânı bulabilmişlerdir. Dolayısıyla Hıristiyanlığın İslâm'a karşı tutumu incelendiği vakit aslında Batı'nın İslâm'a karşı tutumu incelenmiş olmaktadır. Bu nedenle oryantalizmin tarihî seyri daha çok Hıristiyanlık üzerinden anlatıldı. Bu başlık altında ise, çalışmanın esas konusu olan, Oryantalist İslâm araştırmaları literatürünün önemli bir kısmını teşkil eden İslâm ve Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğu iddiasının tarihçesi ele alınacaktır.

Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğuna dair akademik düzeyde ilk kapsamlı çalışmalar her ne kadar 19. yüzyılda Almanya'da Abraham Geiger ile başlamış olsa da bu iddiaların başlangıcını Orta Çağ'a kadar götürmek mümkündür. Hatta sözlü polemikler de göz önünde bulundurulacak olursa bu tarih, Kur'an'ın nazil olmaya başladığı döneme kadar gitmektedir. Nitekim henüz o dönemde bile müşrikler tarafından Kur'an'ın ilahi kaynaklı olduğu kabul edilmemiştir. Medine'de aynı karşı çıkışı Yahudiler de sürdürmüş ve Hz. Muhammed'le çeşitli diyaloglara girmişlerdir. Sonraki dönemde Orta Çağ Yahudi alimleri tarafından yazılı polemikler halinde bu devam ettirilmiş ve 19. yüzyıldan itibaren akademik kisveye bürünmüştür.

Bu başlık altında tarihte geriye giderek önce nüzul dönemi genel hatlarıyla incelenip ardından nüzul sonrası dönemde oluşan Müslüman-Yahudi polemik literatürüne değinilecektir. Sonrasında Orta Çağ'dan itibaren Yahudiler tarafından İslâm'a karşı yazılmış polemik eserlerinde Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğu iddialarının örnekleri aranacak ve modern dönemde yapılan köken çalışmalarının aslında yaklaşık bin yıllık bir geleneğe eklemlendiği gösterilmeye çalışılacaktır.

1.2.1. Nüzul Dönemindeki İddialar

Kur'an'ın Hz. Muhammed'e Allah tarafından vahyedilmediği, aksine başkaları tarafından uydurulduğu ve ona öğretildiği iddialarının ilk sahibi aslında Yahudiler değildir. Bu iddia esasen, Kur'an'ın nazil olmaya başladığı dönemde Yahudilerden de önce Mekke müşrikleri tarafından dile getirilmiştir. Nitekim bu durum Kur'an'da birçok yerde zikredilmektedir: *"Şüphesiz biz onların: 'Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. Kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu Kur'an apaçık bir Arapça'dır."*[129] *"İnkâr edenler: Bu (Kur'an) olsa olsa onun uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir, dediler. Böylece onlar hiç şüphesiz haksızlığa ve iftiraya başvurmuşlardır."*[130] Müşrikler burada Hz. Muhammed'e yardım edenlerin Ehl-i kitap olduğunu, yani onlardan yardım alarak Kur'an'ı yazdığını iddia etmişlerdir.[131]

İslâm'ın doğuşuyla birlikte, Mekke'de olmasa da hicret sonrası Medine döneminde Yahudiler de Mekke müşrikleri gibi Kur'an'ın Allah katından indirilmiş bir vahiy ürünü olduğunu inkâr etmişlerdir. Peygamberlik müessesesini kendilerine münhasır gördükleri için, siyasî çıkar çatışmalarının yanında Yahudilerin Hz. Muhammed ile fikirsel boyutta da mücadele ettikleri bilinmektedir. Kendisine yönelttikleri sorulardan anlaşılan budur. Yahudiler Hz. Muhammed'e Allah ve Kur'an'la ilgili soruların dışında, getirdiği dinin mahiyetine yönelik onun hangi din üzere olduğu, peygamberliğin alametleri, doğacak çocuğun cinsiyetinin belirlenmesinde anne-babanın rolü, meleklerin görevleri ile vahyi getiren meleğin kim olduğu, ruh, kıyamet alametleri ve kopma zamanı, cennetliklerin yiyeceği, Zülkarneyn, cehennem bekçilerinin sayısı, göklerin ve yerin yaratılışı ve Hz. Mûsâ'ya verilen dokuz mucize gibi değişik konularda pek çok soru yöneltmişlerdir.[132] Sordukları soruların cevabı olarak tasdik ifadeleri (*sadakte* vb.) kullanmaları, bu soruları öğrenmek amacıyla değil, bilakis Hz. Muhammed'i sınamak amacıyla sorduklarının göstergesidir.[133] Nitekim sordukları bütün

---

[129] Nahl 16/103.
[130] Furkan 25/4; Yine bkz. Sebe 34/8, Mü'minûn 23/38.
[131] Zemahşerî, *el-Keşşâf,* Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998, 4/331; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb,* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981, 24/52.
[132] Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler,* s. 165.
[133] Bu tür soruların incelendiği detaylı bir çalışma için bkz. Ayşenur Uraler, *Hz. Peygamber'e Yahudi ve Hıristiyanların Yönelttikleri Sorular,* 2. Baskı, İstanbul: İFAV Yay. 2015.

sorulara cevap almalarına rağmen, iman etmedikleri gibi başkalarının iman etmesini de engellemeye çalışmışlardır.[134]

Yahudilerin Hz. Muhammed'e ve İslamiyet'e neden karşı çıktıklarına dair birçok sebep sayılabilir. Bunlardan özellikle önemli olan birkaç tanesini zikretmek yerinde olacaktır. Yahudi din alimlerinin cemaatleri üzerinde tartışmasız otoritesi vardı ve Yahudileri Hz. Muhammed'e iman etmeme noktasında yönlendiriyorlardı. Hz. Muhammed'in kendisine on tane Yahudi din adamının iman etmesi durumunda tüm cemaatlerin iman edeceğine dair ifadesi de[135] bu durumu açıklamaktadır. Din adamlarının otoritesi yanında güçlü dinî ve sosyo-kültürel gelenek de Yahudilerin İslamiyet'e muhalefetini beslemiştir. Nitekim onlar Hz. Muhammed'in davetini reddederken başka bir dine ihtiyaçlarının olmadığını ve atalarının yolundan asla sapmayacaklarını ifade etmişlerdir.[136] Son peygamberin Araplardan çıkmasının kıskançlığına dayanan seçilmişlik inancı ve ekonomik kaygılar da diğer önemli nedenlerdendir. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı Yahudiler Hz. Muhammed'e karşı çıkmışlar ve muhtelif mücadele stratejileri geliştirmişlerdir.[137]

Mekke müşrikleri gibi Medine Yahudileri de Hz. Muhammed'den kabul edilemez taleplerde bulunmuşlar[138] ve hem onu zor durumda bırakmak hem de Müslümanları imanlarında şüpheye düşürmek için yerli-yersiz sorular sormuşlardır. Aldıkları cevaplara Mekke müşrikleri gibi ikna olmayan ve inat eden Yahudiler Kur'an'da eleştirilmiştir.[139]

Yahudilerin Kur'an'a itirazları genellikle, Tevrat'tan alışkın olduklarının aksine, Kur'an'ın içeriğinin ve konu anlatımının sistematik olmayışıyla ilgilidir. Bu itirazlar Kur'an tarafından eleştirilmiş ve Yahudiler, fitne çıkarmak için tevil ve müteşâbih

---

134 Medine Yahudilerinin Hz. Peygamber'e karşı tutumunun gerekçelerine yönelik bir çalışma için bkz. Reuven Firestone, "Jewish Culture in the Formative Period of Islam", *Cultures of the Jews*, ed., David Biale, New York: Schocken Books, 2002, ss. 267-302; Araplarla Yahudilerin ilişkileri Hz. İbrahim'e kadar götürülmektedir. İslâmiyet öncesi dönemde de sıkı ilişkiler içerisinde olan Araplar ve Yahudiler, İslâmiyet'ten sonra Medine'de karşı karşıya gelmişler ve günümüzde hâlâ devam eden mücadele, Mekke'de kayda değer bir Yahudi varlığı olmadığı için, Medine döneminden itibaren başlamıştır. İslâm öncesi dönemde Arap-Yahudi ilişiklerine dair detaylı bilgiler için bkz. Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler,* ss. 37-106; ayrıca bkz. Bedriye Yılmaz, *Medine Yahudileriyle İlişkilerin Erken Dönem Kur'an Tefsirine Etkisi,* İstanbul: KURAMER, 2021.

135 Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 51.

136 Bakara 2/91.

137 Yahudilerin bu tutumlarına dair detaylı değerlendirmeler için bkz. Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler,* ss. 149-157; ayrıca bkz. Reuven Firestone, "Muslim-Jews Relations", *The Oxford Research Encyclopaedia of Religion,* Oxford: Oxford University Press, 2015, ss. 20-22.

138 Bakara 2/108,

139 En'âm 6/91.

ayetlerin peşinde koşmalarından dolayı kınanmıştır.[140] Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre Yahudilerin ileri gelenlerinden bir grup Hz. Muhammed'e gelerek aldığı vahiylerin Allah katından olduğuna ikna olmadıklarını, zira ayetler arasında Tevrat'taki gibi bir uyum olmadığını dile getirmişlerdir. Hz. Muhammed de onlara, inen vahiylerin Allah katından olduğunu bildiklerini, zira bunun ellerinde bulunan Tevrat'ta yazılı olduğunu belirterek insanların ve cinlerin bu kitabın benzerini getiremeyeceklerini ifade etmiştir. Onlar ayrıca İslâm Peygamberi'nden ellerine alıp okuyacakları bir metin getirmesini talep etmişlerdir. Aksi takdirde gelen vahiylerin benzerini getirebileceklerini ifade ettiklerinde ise "*İnsanlar ve cinler Kur'an'ın benzerini getirmek için bir araya gelseler ve birbirlerine yardımcı olsalar yine de onun bir benzerini getiremezler*"[141] ayeti inmiştir.[142]

Orta Çağ Yahudi alimlerinin eserlerinde de karşılaşılan bu iç düzensizlik ve kaynak eleştirisi henüz vahyin iniş sürecinden itibaren karşımıza çıkmaktadır. Bu sadece Yahudilere has bir durum olmayıp Hıristiyanlar için de geçerlidir. Kendi kutsal kitaplarındaki detaylı tarihî bilgilere ve kronolojik düzene alışmış olan Yahudiler ve Hıristiyanlar, Kur'an gibi bir kitapla muhatap olduklarında bunu garipsemişler ve "tuhaf", "uydurma", "saçma" gibi yorumlarda bulunmuşlardır. Bu durumu "Kur'an'ın aykırılığı" olarak nitelendiren N. Daniel, Kur'an hakkındaki bu tür yorumların Orta Çağlardan başlayıp günümüzde de hâlâ mevcut olduğunu ifade etmiştir.[143] Daniel'in naklettiği Orta Çağ Latince Kur'an mütercimlerinden Toledolu Mark'ın (ö. 1216) şu ifadeleri kemikleşmiş bakış açısını göstermesi açısından önemlidir:

> (Muhammed) bir bakmışsınız deli biri gibi konuşur, bir bakmışsınız ölü gibi, sonra birden putperestliğe karşı çıkar, ara sıra da müminlere ebedî ahiret hayatı vaadinde bulunur, nitekim bunların hepsini karmaşık ve alakasız bir şekilde yapar. Ancak kafasının bu karışıklığı bazıları tarafından zihinsel ya da bedensel problemleri olduğu ya da melek tarafından işkence edildiği şeklinde yorumlanmıştır.[144]

---

[140] Âl-i İmrân 3/7.
[141] İsra, 17/88.
[142] İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye,* tahk. Ömer Abdusselam Tedmuri, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1990, c. 2 s. 211.
[143] Daniel, *İslâm and the West*, s. 78.
[144] Daniel, *İslâm and the West*, s. 79.

Özellikle son dönemlerde oryantalistler tarafından yapılan, Kur'an'ın Hz. Muhammed'in hayatı üzerinden okunarak ayetlerin buna göre kronolojik olarak sıralanmasına dair çalışmaların bu anlayışın bir tezahürü olduğu söylenebilir.[145]

Öte yandan Müslümanlar açısından baktığımızda polemik literatürünün ilk örneklerini Kur'an'da görmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle Yahudiliğe karşı polemik tarihi İslâm'ın kendisi kadar eskidir. Nitekim Kur'an'da Yahudileri eleştiren pek çok ayet bulunmaktadır. Mekkî sûrelerde doğrudan Yahudilere hitap yoktur ancak Medenî sûrelerde durum değişmekte ve doğrudan Yahudiler muhatap alınmaktadır. Özellikle Medenî sûrelerden Âl-i İmrân ve Mâide sûrelerinde ağırlıklı olarak Yahudilerden bahsedilmektedir.

Kur'an'da Yahudiler Hz. Muhammed'in ve Müslümanların en şiddetli düşmanları olarak tasvir edilmekte,[146] Hıristiyanların Hz. İsa'ya Allah'ın oğlu demeleri gibi Yahudilerin de Hz. Üzeyir'e Allah'ın oğlu demeleri ve Tevrat'ı tahrif etmeleri eleştirilmektedir.[147] Kur'an'a göre bu kitap Hz. Mûsâ'ya verilmiş ancak Hz. Muhammed'in risâletiyle neshedilmiş ve hatta Hz. Muhammed'e dair bilgiler de içermektedir.[148] Yine onların hakikati gizlediklerinden,[149] kitaptan da bazı bölümleri gizlediklerinden,[150] kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiklerinden,[151] kitabı okurken dillerini eğip büktüklerinden,[152] kalplerinin taş gibi yahut daha da katı olduğundan,[153] dünya hayatına çok düşkün olduklarından,[154] Allah'ın kitabını ucuz bir menfaat karşılığı sattıklarından,[155] meleklere düşmanlık ettiklerinden,[156] peygamberleri

---

[145] Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Esra Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi,* İstanbul: KURAMER, 2016.
[146] Nisâ 4/82.
[147] Tevbe 9/30.
[148] A'râf 7/157; Tevrat'ın tahrifi meselesi çalışmanın sınırlarını aşacağından dolayı sadece bu olguya değinmekle yetinmek durumundayız. Kur'an'da tahriften bahseden ayetler için bakınız; Bakara 2/75-79, Nisâ 4/46, Mâide 5/13, 41.
[149] Âl-i İmrân 3/187, Bakara 2/146.
[150] En'âm 6/91.
[151] Bakara 2/59, A'râf 7/162.
[152] Âl-i İmrân 3/78.
[153] Bakara 2/74.
[154] Bakara 2/96.
[155] Âl-i İmrân 3/187.
[156] Bakara 2/97.

yalanlayıp öldürdüklerinden[157] ve Allah ile yaptıkları anlaşmayı bozduklarından[158] bahsedilmektedir. Diğer bazı ayetlerde de çeşitli suçlamalar bulunmaktadır.[159]

1.2.2. Nüzul Sonrası Dönemde İddialar

Hz. Muhammed'in vefatından sonra Kur'an'dan cesaret alan Müslüman alimler de yukarıdaki ayetlerdeki suçlamaları ve eleştirileri sistematikleştirerek bir literatür meydana getirmişlerdir. Hicri ilk dört asırda doğrudan Yahudiliği hedef alan polemik eserlerine rastlanmamaktadır. Bu döneme kadar Müslümanların -Yahudiler azınlık olarak kendi hâkimiyetleri altında yaşadıkları için- bir dış tehdit olarak gördükleri Hıristiyanlarla mücadele içinde oldukları anlaşılmaktadır.[160] Müslümanlarla iç içe yaşayan Yahudiler de doğal olarak bu polemiklerin farkında olup dinlerini savunmuşlar ve literatüre dahil olmuşlardır.[161]

İslâm'a karşı polemik literatürünün başlamasında Müslüman alimlerin aynı türden eserlerinin etkili olduğu söylenebilir. Yahudi alimler kendi inanç ve kutsal kitaplarına karşı yapılan bu reddiyeleri karşılıksız bırakmamak için polemik literatürüne dahil olmuşlardır. Müslüman kanadına bakıldığında ise literatürün oldukça geç bir dönemde oluştuğu görülmektedir. Halbuki Yahudiler İslâm'ın ilk dönemlerinden beri İslâm ülkelerinde yaşamaktaydılar. Bu durumun sebebi olarak Müslümanların Yahudileri Hıristiyanlar kadar büyük bir tehdit olarak görmemiş olmaları öne sürülebilir. Dahası, Yahudiler İslâm dünyası için herhangi bir siyasî ya da askerî tehdit oluşturmamış ve İslâm inancına karşı meydan okuyacak konumda olmamıştır. Müslüman alimlerin bu tutumu İbn Hazm'la değişime uğramış ve polemik eserlerinde Yahudilik detaylı olarak ele alınmaya başlanmıştır.[162]

---

[157] Bakara 2/87.
[158] Nisâ 4/155.
[159] Örneğin bkz. Bakara 2/42, Âl-i İmrân 3/71, Nisâ 4/46; Kur'an ve Sünnet açısından Yahudilerin incelendiği detaylı bir çalışma için bkz. Muhammed Seyyid Tantavi, *Benû İsrâîl fi'l-Kur'an'i ve's-Sünne,* 2. Baskı, Kahire: Daru'ş-Şurûk, 2000; Yine Kur'an'da Yahudiler hakkında geniş bilgi için bkz. Salime Leyla Gürkan, "Temel Kavramlar", *Kur'an'da Yahudiler*, İstanbul: Kuramer, 2019, ss. 29-115.
[160] Camilla Adang, "Medieval Muslim Polemics Against the Jewish Scriptures", *Müslim Perceptions of Other Religions: A Historical Survey* içinde. ed., Jacques Waardenburg, Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 143.
[161] Ömer Faruk Harman, "Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes", *DİA*, XXVI, 413.
[162] Bernard Lewis, *İslâm Dünyasında Yahudiler,* Ankara, Akılçelen Kitaplar, 2018, s. 143.

Söz konusu Müslüman literatüre örnek olarak Ali b. Rabban et-Taberî'nin (ö. 247/861) *Kitabu'd-Din ve'd-Devle*, Ebûbekir el-Bakıllânî'nin (ö. 403/1013) *et-Temhîd,* İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal,*[163], Samuel el-Mağrîbî'nin[164] (ö. 570/1175) *İfhâmu'l-Yehûd,* İbn Kayyım el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) *Hidayetu'l-Hayârâ,* Karafî'nin (ö. 684/1285) *el-Ecvibetü'l-Fâhira,* Alaâddin Ali b. Muhammed el-Bâcî'nin (ö. 704/1304) *Kitâb ale't-Tevrât,* Said b. Hasan el-İskenderî'nin (ö. 1320) *Mesâliku'n-Nazar*, İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) *el-Cevâbu's-Sahih,* Ebû Muhammed Abdu'l-Hak el-İslamî'nin (ö. 14. Yüzyıl sonları) *es-Seyfu'l-Memdûd fi'r-Reddi alâ Ahbâri'l-Yehûd* adlı eserleri sayılabilir.[165] Bu eserlerde genelde *Beşâirü'n-Nübüvve* (Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'e işaret eden ifade ve müjdeler) konusu işlenmekte ve Tevrat'ın tahrifi yoğun olarak ele alınmaktadır.

Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından bu dönemde yazılan reddiye eserlerinde ise Yahudi alimlerden ziyade Hıristiyan alimler ön plana çıkmıştır.[166] Norman Daniel bu durumu Yahudilik ile İslâm arasındaki ortak noktaların çokluğuna bağlamıştır. Hıristiyanlık ile İslâm arasında ise birçok açıdan keskin ayrılıklar vardır.[167] Bu dönemde Hıristiyan alimler arasında İslâm'ın yükselişinden dolayı Yahudiliği suçlamak yaygındı. Çünkü entelektüel bakımdan İslâm'a en yakın olan Yahudilikti ve bu iki din paylaştıkları birçok ortak öğreti ve pratikle esasında Hıristiyanlığa karşı ortak itirazlarını dile getiriyorlardı. Bundan dolayı Hıristiyanların gözünde iki din arasında pek bir fark

---

[163] İbn Hazm, İslâm dünyasında Yahudilere yönelik ilk sistematik polemik eseri yazarı ve Tevrat'ı da ilk kez polemik konusu yapan isim olarak kabul edilmektedir. Zaten az olan Yahudi polemiklerinin de İbn Hazm tarafından sistematize edilen iddialara cevap vermek için yazıldığı öne sürülmüştür. Bkz. Paul B. Fenton, "The Banished Brother; Islam in Jewish Thought and Faith" *Jewish Theology and World Religions,* ed., Alon Goshen-Gottstein ve Eugene Korn, Oxford: Littman, 2012, s. 238; İbn Hazm'dan önce ise Müslüman kanadında polemik literatürü mutezilî kelamcılar tarafından başlatılmıştır. Bkz. Camilla Adang, "Polemics (Muslim-Jews)", *Encyclopedia of Jews in the İslâmic World*, ed. Noam Stillman, (online erişim tarihi 24 Ocak 2020 11:00), s. 2.; İbn Hazm'ın diğer dinler hakkındaki görüşleri için bkz. Ghulam Haider Aasi, *Muslim Understanding of Other Religions: A study of Ibn Hazm's Kitab al-fasl,* Islamabad, IIIT ve Islamic Research Institute, 1999.

[164] el-Mağribi de Yahudilikten ihtida etmiş biri olarak polemik literatüründe, deyim yerindeyse içeriden bakan bir gözle, esaslı eleştiriler yapan yazarlardan kabul edilmektedir. Hatta sonraki alimlerin temel kaynaklarından birinin el-Mağribî olduğu öne sürülmüştür. Bkz. Moshe Perlmann, "Ibn Qayyim and Samau'al Al-Maghribi", *Journal of Jewish Bibliography* 3 (1942): 71–74.

[165] Bu isimler ve eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Hava Lazarus-Yafeh, *Interwined Worlds Medieval Islam and Bible Criticism,* New Jersey: Princeton University Press, 1992; Özet değerlendirmeler için bkz. Baki Adam, "Yahudi Kutsal Metinleri", *Kur'an'da Yahudiler,* ss. 372-398.

[166] İsmail Albayrak, "Quranic Narrative and Israiliyyat in Western Scholarship and in Classical Exegesis" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, The University of Leeds, 2000), s. 21.

[167] Daniel, *İslâm and the West,* s. 26.

yoktu.[168] Sözgelimi Bagratunis Piskoposu Sebeos (ö. 660) Arabistan'daki Yahudi mültecilerin Arapları harekete geçirdiğini ve Muhammed isminde bir tüccarın etrafında toplandıklarını ifade etmiştir.[169] İslam, başlarda putperest bir din olarak görülürken Peter de Venerable, İslâm'ın putperest bir din değil, heretik bir din olduğunu ve Hıristiyanlıktan türemediğini öne sürmüştür. Ona göre İslam, Yahudilikten beslenerek ortaya çıkmış ve yükselişe geçmiştir.[170] Aynı söylem San Pedro, Fitzralph ve diğer Orta Çağ Hıristiyan din adamlarında da karşımızda çıkmaktadır.[171] Bu durum, Yahudi alimlerin polemik eserlerini yazdıkları dönemde aynı iddiaların -farklı niyetlerle olsa da- Hıristiyan alimler tarafından da dillendirildiğini göstermektedir.[172] Yahudiler benzerliklerden dolayı ve kendi dinlerini yüceltmek için, Hıristiyanlar da farklılıklardan dolayı ve yine kendi dinlerini yüceltmek için İslâm'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia etmişlerdir.

Bir bütün olarak bakıldığında, Müslüman-Yahudi polemikleri Müslüman-Hıristiyan polemiklerine göre çok daha az bir literatür teşkil eder.[173] Diğer bir ifadeyle Yahudiler tarafından İslâm'a karşı yazılmış polemik eserleri oldukça sınırlı sayıdadır. Bu durumun muhtemel birkaç nedeninden bahsedilebilir. Öncelikle, İslâm hâkimiyeti altında yaşayan birçok dinî ve etnik gruba nazaran, Yahudiler zimmî unsurlar arasında nüfus açısından belki de en az olan gayrı müslim tebaa konumundalardı.[174] Bu sebeple de İslâm'a ve Müslümanlara ne siyasî ne dinî ne de bilimsel birikim açısından herhangi bir meydan okuma konumunda olmuşlardır.[175] Dolayısıyla doğrudan ithamlarla yönetici kesim olan Müslümanları karşılarına alıp varlıklarını ve geleceklerini tehlikeye atmak

---

168 Southern, *Western Views of Islam,* s. 5.
169 Robert G. Hoyland, *Seeing Islam as Others Saw It,* Princeton NJ: The Darwin Press, 1997, s. 128-129.
170 Daniel, *İslâm and the West,* s. 214
171 Detaylı bilgiler için bkz. Daniel, *İslâm and the West,* s. 102, 213-219; Bununla birlikte, Orta Çağ Hıristiyan din adamlarından Riccoldo, Trippoli gibi İslâm'ın Hıristiyan kökenli olduğunu iddia edenler de olmuştur. Bkz. Daniel, *İslâm and the West,* s. 267.
172 Susannah Heschel, *Abraham Geiger and The Jewish Jesus,* Chicago&London: Chicago University Press, 1998, s. 60-61; Michael E. Pregill, "The Hebrew Bible and the Qur'an: The Problem of Jewish Influence on Islam" *Religion Compass,* 1/6 (2007): 651-52.
173 Salo W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews,* New York, Columbia University Press, 1957, c. 5, ss. 82-137.
174 Yahudi tarihi ve teolojisine dair kapsamlı araştırmalarıyla tanınan S. D. Goitein Orta Çağlarda İslâm dünyasında azınlık olarak yaşayan Yahudilerin genel nüfusa oranla sayılarının nüfusun yalnızca yüzde birini teşkil ettiklerini tahmin etmiştir. Bu rakam azınlık psikolojisini anlayabilme açısından bir fikir verebilir. Bkz. S. D. Goitein, "Jewish Society and Institutions Under Islam", *Journal of World History* 2 (1968): 173.
175 Nuh Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet,* 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2016, s. 67.

istememişlerdi.[176] Yahudilerdeki bu azınlık psikolojisinin tezahürü olarak İslâm hakkındaki yazılarında Muhammed veya Kur'an kelimesi neredeyse hiç geçmez.[177] Onlar, kullandıkları yazı dili Yahudi Arapçası (İng. Judeo-Arabic, yani İbrânî harfleriyle Arapça[178]) olduğu halde ve Müslümanların çoğu yazdıklarını anlamayacak olsa da dikkatli davranırlardı.[179] Halbuki Hıristiyanlar için aynı durum geçerli değildi. Zira Hıristiyanlar Müslümanlarla polemiğe girdikleri zaman, arkalarındaki dinî ve siyasî güce dayanarak, rahatça argümanlarını serdetme tartışmalarını sürdürebilme imkânına sahiplerdi.

Yahudilerin bu çekincelerinin diğer bir nedeni de Yahudilik ile İslâm'ın inanç ve öğreti bakımından birbirlerine yakın olmalarıdır.[180] İki din de sistemli bir hukuk yapısına ve sıkı bir tek tanrıcılık inancına sahiptir. Bundan dolayı Yahudiler, polemik meydana getirecek pek fazla materyal bulamamış ya da Hıristiyanlık dururken İslam'la uğraşmak istememiş olabilirler. Hıristiyanlık ise hem inanç hem öğreti bakımından esaslı bir biçimde Yahudilikten de İslam'dan da farklıdır.[181] Yine de bu durum Yahudi alimlerin polemik türü eserler kaleme almalarına engel olmamış ve onlar da literatüre dahil olmuşlardır. Buradaki söz konusu azlık polemik eserlerinde değil, bizzat İslâm'a saldırmayı hedef alan eserlerdedir.[182] Çalışmanın kapsamını aşacağından dolayı müteakip başlık altında detaylara girmeden Yahudi polemik yazarları ve eser bilgileri üzerinden Yahudi köken iddialarının örneklerini sunmaya çalışacağız.[183]

---

[176] Jacob Lassner, *Jews, Christians, and the Abode of Islam; Modern Scholarship, Medieval Realities,* Chicago & London: The University of Chicago Press, 2012, s. 12.
[177] Yahudilerin bu suskunluğunu İbn Meymûn 'suskunluk içinde acı çekenler' şeklinde ifade etmiştir. Bkz. Nakleden Paul B. Fenton, "The Banished Brother", s. 236-238.
[178] Judeo-Arabic, her ne kadar yaygın olarak yazı türü için kullanılsa da bazı araştırmacılar bu ifadeyi kültür ve medeniyeti tanımlamak için kullanmaktadırlar. Geniş bilgi için bkz. Yasin Meral, *Yahudi Düşüncesinde İslâm Algısı; İbn Meymûn (Maimmonides Örneği),* Ankara: Ankara Okulu, 2017, s. 32; Ayrıca bkz. Joshua Blau, *The Emergence and Linguistic Background of Judae Arabic=Scripta Judaica*, Oxford, Oxford University Press, 1965; Yasin Meral, "Orta Çağ Yahudileri Arasında Judeo-Arabic Kullanımı", *Bütün Yönleriyle Yahudilik,* Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012, ss. 319-332.
[179] Reuven Firestone, "Muhammad, The Jews and the Composition of the Qur'an," *Religions* 10/63 (2019): 5; Sarah Stroumsa, "Jewish Polemics Against Islam and Christianity in the Light of Judeo-Arabic Texts", *Muslims and Other in Early İslâmic Society,* ed., Robert Hoyland Ashgate:London, 2004, s. 203.
[180] Lazarus-Yafeh, *Interwined Worlds Medieval Islam and Bible Criticism,* s. 6.
[181] Reuben Ahroni, "From Bustân al-uqûl to Qisat al-batûl: Some Aspects of Jewish-Muslim Religious Polemics in Yemen", *Hebrew Union College Annual,* 52 (1981): 315.
[182] Stroumsa, "Jewish Polemics", s. 203.
[183] Polemik literatürüne dair kapsamlı çalışmalardan Almanca kaleme alınmış olan Moritz Steinschneider'e ait *Polemische und apologetische Literatur in arabischer Sprache zwischen Muslimen, Christen und Juden* adlı eser başyapıt olarak kabul edilmektedir. Yine Moshe Perlmann'ın *The Medieval*

1.2.3. Orta Çağ Yahudi Literatüründeki İddialar

Yahudi literatüründe İslam'la ilgili bilgilere sekizinci asrın ortalarından itibaren rastlanmaktadır.[184] Yahudi alimlerin çoğu, gerideki mezkûr sebeplere binaen, İslam'ı doğrudan hedef alan polemik kitapları kaleme almamışlardır.[185] İslâm'a yönelik tenkitlerin hemen hepsi Tevrat'ın tefsiri, Midraşik anlatımlar, hukuk ve inanç esaslarının işlendiği değişik eserler ile tarih kitaplarında dile getirilmiştir. Bu tutumun İslâm dünyasındaki herhangi bir baskıdan kaynaklanmadığı, bilakis Yahudilerin zihinlerindeki azınlık psikolojisinden kaynaklandığı belirtilmelidir. Zira o dönem İslâm dünyasında büyük bir fikir özgürlüğü olduğu bilinmektedir. Örnek olarak Karaî Yahudi alimler, Rabbanîlerin aksine eserlerini Yahudi Arapçası ile değil, Arapça harfleriyle Arapça olarak kaleme almışlar ve İslâm'a karşı çok sert eleştiriler yöneltmişlerdir.[186] Söz gelimi, Yahudi filozof Sa'd b. Mansur İbn Kemmûne'nin de (ö. 1284), Samuel b. Yahya el-Mağribî'ye[187] cevap sadedinde İslam'ı ve Hz. Muhammed'i tenkit eden *Tenkîhu'l-*

Polemics Between Islam and Judaism, Hava Lazarus-Yafeh'in *Intertwined Worlds. Medieval Islam and Bible Criticism* ve Camilla Adang'ın *Muslim Writers on Judaism and the Hebrew Bible from Ibn Rabban to Ibn Hazm* çalışmaları da önemlidir. Bu konuda Türkçe yapılmış bir çalışma için ise bkz. Mustafa Göregen, *Müslüman-Yahudi Polemikleri*, İstanbul: Hikmetevi Yay. 2014; Diğer bir çalışma için ayrıca bkz. Âdem Özen, "İslâm Yahudi-Polemiği ve Tartışma Konuları", *Divan* 9/2 (2000): 237-256.

[184] Meral, *İslâm Algısı,* s. 39; Yahudiler bu dönemden 14. yüzyıla kadar İslâm hâkimiyetinde her açıdan "Altın çağlarını" yaşamışlardır. Bkz. Norman Stillman, *The Jews of Arab Lands,* Philadelphia: Jewish Publication Society, 1979, s. 25; İslâm hâkimiyetinde Yahudilerin tarihine dair detaylı bilgiler için bkz. Stillman, *The Jews of Arab Lands;* Mark Cohen, *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages,* Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994.

[185] Aşağıda değinileceği üzere, 15. yüzyılda yaşamış Yahudi bilginlerden Tsemah Duran bu hususa kitabında dikkat çekerek bunun iki nedenden olduğunu ifade etmiştir: Birincisi Müslümanların iddialarının zayıflığı ve gerçeklerin aşikâr oluşudur. İkincisi de Müslüman egemenliği altında yaşayan Yahudilerin can tehlikesidir. Hıristiyanlar ise böyle bir korkuları olmadığı için rahatça ve açıktan literatüre dahil olmuşlardır. Bkz. Yasin Meral, "Şim'on b. Tsemah Duran'ın (ö.1444) *Keşet u-Magen* Adlı İslâm'a Reddiyesinin Değerlendirilmesi", *Dini Araştırmalar,* 15/41 (2012): 75; Meral, Duran'ın birinci önerisinin tutarlı olmadığını, aynı tavrın İbn Meymûn'da da görüldüğünü, bu tavrın Müslümanlar tarafından yapılan iddiaları önemsiz gösterme çabasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Can güvenliğinin olmayışı da zimmî hukuku göz önüne alındığında tutarlı durmamaktadır. Nitekim Meral yine, Yahudilerin can güvenliklerini bahane ettikleri halde İbranice ya da Judeo-Arabic metinlerde Hz. Muhammed'den küçük düşürücü ifadelerle bahsetmelerinin bilinen bir durum olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Meral, "Şim'on b. Tsemah Duran s. 76.

[186] Meral, "Judeo-Arabic Kullanımı", s. 323.

[187] Müslüman alimlerin polemik eserleri için malzeme tedarikini Hıristiyanlar, Karâîler ve Yahudilikten İslâm'a ihtida eden dönmelerden yaptıkları öne sürülmüştür. İbn Kemmûne'ye göre Samuel b. Yahya el-Mağribî bunlardan bir tanesidir. Bkz. M. Perlmann, *Ibn Kammuna's Examination of the Three Faiths,* Los Angeles: 1971, s. 149.

*ebhâs'*ını Bağdat'ta bir cuma günü kalabalık bir Müslüman cemaat karşısında okuyarak Müslüman meslektaşları ile tartışması bilinmektedir.[188] Ayrıca halife ya da vezirlerin huzurlarında mecâlîs adı verilen münazaralar yapılmakta ve önde gelen din adamları kendi dinlerini temsilen bu meclislere katılmaktaydılar.[189] Dolayısıyla Yahudilerin çekincelerine genellikle neden olarak gösterilen Yahudi Arapçası (Judeo-Arabic) kullanımında ısrarı bir çekince olarak değil, kendi geleneklerini ve Müslümanlardan ayrı bir topluluk olduklarını ifade etmenin bir dışa vurumu olarak görmek daha doğru olacaktır.

Orta Çağ Yahudi alimleri reddiyelerinde öncelikli olarak tahrif iddialarına cevap vermeye ve Mûsâ şeriatının nesh edilmediğini savunmaya çalışmışlardır. Bunların yanı sıra İslâm'ın kökenine dair iddialarda bulunmuş, Hz. Muhammed'in şahsı ve öğretileri hakkında değerlendirmeler de yapmışlardır. Nitekim Yahudi inancına göre Hz. Muhammed peygamber olarak kabul edilmemektedir.[190] Dikkat çeken diğer bir nokta da Yahudi dinî literatüründe Hz. Muhammed'in isminin nadiren zikredilmiş olmasıdır. Yahudi alimler, isim zikretmek yerine Hz. Muhammed'den *pasul* (defolu, ayıplı, eksik), *roe tson* (koyun çobanı), *roe evili* (akılsız çoban), *meşuga*[191] (deli, mecnun), *iş ha-ruah* (akıl hastası), *nivze* (hakir), *şote* (aptal), *ha-meta'te'* (aldatıcı), *arur* (lanetli), *ha-raşa* (şerli) gibi küçük düşürücü lakaplarla bahsetmişlerdir. Samuel el-Mağribî, Yahudilerin

---

[188] Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet,* s. 77; Müslüman-Yahudi polemik literatürünü inceleyen Batılı araştırmacılarda genelde bu suskunluğun, o dönemde İslâm devletindeki baskıdan dolayı olduğuna inanma eğilimi görülmektedir. (Örneğin bkz. Paul B. Fenton, "The Banished Brother", s. 238.) Bu eğilime işaret etme amacıyla mezkûr tespite değinme gereği duyduk. Yine de Batılı araştırmacılar arasında, Yahudilerin azınlık olduklarından ve çekindiklerinden dolayı suskun kaldıklarına dair genel kabulü benimsemeyenler de vardır. Nitekim bu yazarlar, Samuel b. Hofni, Yusuf el-Kirkisani, Yusuf el-Basir ve Ali b. Süleyman gibi Yahudi alimlerin açıkça reddiye eserleri yazdıklarını ve Müslümanlarla açıktan münazaralar yaptıklarını öne sürmüşlerdir. Bu durum aslında, Yahudilerin altın çağlarını İslâm hâkimiyetinde yaşadıkları gerçeğini de göz önüne aldığımızda, yukarıdaki tespiti doğrular niteliktedir. Bkz. Adang, "Polemics (Muslim-Jews)", s. 4.

[189] Steven Wasserstrom, *Between Muslim and Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam*, Princeton, N.J. 1995, s. 146–147.; Sarah Stroumsa, "Ibn al-Rāwandī's *sū' adab al-mujādala*: the Role of Bad Manners in Medieval Disputations," *The Majlis: Interreligious Encounters in Medieval Islam*, ed. Havah Lazarus-Yafeh, Wiesbaden, Germany: Harrassowitz, 1999, s. 68; Ayrıca detaylı bilgiler için bkz. Yafeh, *The Majlis.*

[190] Yahudilerin vahiy ve Peygamberlik anlayışlarına dair detaylı bilgiler için bkz. Salime Leyla Gürkan, "Yahudi Geleneğinde Vahiy ve Peygamberlik", *Vahiy ve Peygamberlik,* (İstanbul: Kuramer, 2018) ss. 41-76; ayrıca bkz. William M. Brinner, "İslâm ve Yahudi Geleneğinde Peygamberler ve Peygamberlik", çev. Salih İnci, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 2 (2018): 147-176.

[191] Bu ifadeyi Hz. Muhammed için ilk kez kullanan Yahudi alim Şerira Gaon'dur (ö. 1006). Bu ifade sonraki dönemde Yahudi literatüründe Şerira Gaon'dan ödünç alınmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu tür ifadeler polemik eserlerinden ziyade Yahudi tarih kroniklerinde görülmektedir. Bkz. Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet,* s. 41.

Hz. Muhammed'den bahsederken isim vermeden ondan bu lakaplarla bahsetmelerinin bir gelenek haline geldiğini ifade etmiştir.[192]

Her ne kadar Mutezile tarafından aksi iddia edilse ve bir dönem hakim görüş haline gelse de, İslâm geleneğinde genel kabul gören Kur'an'ın "mahluk" olmadığı görüşü, Yahudiler için önemli bir hareket noktası olmuştur. Doğal olarak bunu kabul etmeyen Orta Çağ Yahudi alimleri, Kur'an'ı Hz. Muhammed'in yazdığı bir kitap olarak görmüşler ve reddiyelerini bunun üzerine inşa etmişlerdir. Benzer şekilde Kur'an'ın i'caz yönünü de kabul etmemişler ve Tevrat'ın aynı dilsel özelliklere sahip olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır.[193]

Orta Çağ Yahudileri arasında İslam'la ilgili ilk yoğun bilgiler Abbâsîler döneminde Bağdat'ta yaşamış olan Sa'adia Gaon'un[194] (ö. 942) eserlerinde görülmektedir. İslâm'a karşı müstakil bir reddiye kaleme almamış olan Gaon, *Kitâbu'l-emânât ve'l-i'tikâdât* adlı eserinde neshle alakalı çok uzun açıklamalar yapmaktadır. Ayrıca onun Arapça Tevrat tercümesi de pek çok İslamî kavram içermektedir.[195] Gaon, Mutezilî kelam prensiplerini kullanarak Yahudiliğin inanç esaslarını sistematize eden ve diğer dinler karşısındaki konumunu belirleyen ilk isim olarak kabul edilmektedir.[196]

Karâî Yahudi alimlerinden Daniel el-Kummisî de (ö. 946) eserlerinde İslam'la ilgili değerlendirmelerde bulunmuş ve Hz. Peygamber'in kendisini muvahhid bir peygamber olarak tanıttığını, ancak putperest geleneği sürdürdüğünü öne sürmüştür. Bir diğer Karâî alim Yefet b. Eli de (10. yy) Daniel kitabına yazdığı tefsirde Kur'an'ın Yahudilikten intihal olduğunu ve Hz. Muhammed'in mesajlarının Yahudi kaynaklardan çalıntı olduğunu (*seraka min kutubi'l-Yehûd*) dile getirmiştir.[197]

Yine onuncu yüzyıl Yahudi alimlerinden Yakup el-Kirkisânî'nin (ö. 960) 937 yılında kaleme aldığı tahmin edilen *Kitâbu'l-envâr ve'l-merâkıb* adlı eseri de İslam-

---

[192] Samuel el-Mağribî, *İfhâmu'l-Yehûd: Silencing the Jews,* ed. Moshe Perlmann, *Proceedings of the American Academy for Jewish Researchs* 32 (1964): 67.
[193] Lazarus-Yafeh, *Interwined Worlds Medieval Islam and Bible Criticism,* s. 14-16.
[194] Sa'adia Gaon hakkında geniş bilgi için bkz. Henry Malter, *Sa'adia Gaon: His Life and Works*, Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1921; Müslüman literatürde Said b. Yusuf el-Feyyûmî olarak bilinir.
[195] Meral, *İslâm Algısı,* s. 20.
[196] Muhammad Khalifah Hasan Ahmad Khalifah, "Medieval Jewish-Muslim Contribution to the Academic Study of Religion: A Study in the Methodology of Saadia al Fayyumi and Muhammad al-Shahrastani" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Temple University, 1976) s. 164.
[197] Yasin Meral, "Orta Çağ Bilginlerinin İslâm Eleştirisi: Yakup el-Kirkisani Örneği", *Dini Araştırmalar* 17/45 (2014): 95.

Yahudi reddiye literatürü açısından önemli bir yere sahiptir. Kirkisânî bu eserinde Hz. Muhammed'in peygamberliğini çürütmeye özel bir bölüm ayırmıştır. O, bu bölümde bir yandan Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr ederken bir yandan da Tevrat'ın nesh edildiği iddialarına cevap vermektedir. Ona göre Hz. Muhammed'in hem Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini kabul edip hem de öğretisini onun kitabı üzerine inşa edip sonra da tüm bunların artık yürürlükte olmadığını söylemesi kabul edilebilecek bir şey değildir.[198] Diğer bir ifadeyle, ona göre, Hz. Muhammed kendi kaynağını inkâr etmekle kendisiyle büyük bir çelişki içine düşmektedir.

Her ne kadar bir Hıristiyan olsa da Petrus Alfonsi'nin (ö. 1140) Yahudiliğe yazdığı reddiyesinde de İslâm'ın Yahudi kökenli olduğu iddiasına rastlanmaktadır.[199] Alfonsi, Abdullah b. Selam ve Ka'bu'l-Ahbâr'ın Hz. Muhammed'e akıl hocalığı yaptıklarını ve yeni dinini Yahudilik üzerine kurmasına yardımcı olduklarını iddia etmiştir.[200]

Yehuda Halevî'nin (ö. 1141) *Kitabu'r-Red ve'd-Delîl fi'd-Dîni'z-zelîl* adlı eseri de İslam'la ilgili bilgiler içermektedir. Bu eserde Hazar kralının, sırasıyla Aristocu bir filozof, Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi bir alimle diyalogları konu edilmektedir. Halevî bu eserde, Yahudi alimi aracılığıyla Yahudiliği savunmakta ve Yahudiliğin Hıristiyanlık ve İslam'dan üstün olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Halevî'de Sînâ vahyi vurgusu ön plana çıkar. Sonraları meşhur Yahudi filozof İbn Meymûn'da da göreceğimiz üzere, Halevî Yahudiliğin üstünlüğünü Sînâ vahyi üzerinden temellendirir. Ona göre hem Sînâ vahyine bizzat muhatap olan İsrâiloğulları hem de onların ardından gelen Yahudi nesilleri kendilerine ulaşan/aktarılan bu tam vahiy sayesinde kesin bilgiye ve tam bir hakikate sahip olmaktadır.[201]

---

198 Yakup el-Kirkisânî, *Kitâbu'l-Envâr ve'l-Merâkıb*, ed. Leon Nemoy, New York: Alexander Kohut Memorial Foundation, 1943, c. 3, s. 15; Kirkisani hakkında geniş bilgi için bkz. Meral, "Yakup el-Kirkisani Örneği".

199 Daniel, *İslâm and the West*, s. 105

200 Petrus Alfonsi, *Dialogue Against the Jews*, İngilizce çev. Irwen Resnick, Washington: Catholic University Press, 2006, ss. 150-152; Alfonsi hakkında geniş bilgi için bkz. John Tolan, *Petrus Alfonsi and his Medieval Readers*, Florida: University Press of Florida, 1993; ayrıca bkz. Daniel, *İslâm and the West*, s.236; Yasin Meral, "Petrus Alfonsi'nin 'Yahudilere Reddiye'sinde İslâm Eleştirisi", *Dinî Araştırmalar* 13/43 (2013): 173-192.

201 Salime Leyla Gürkan, "Yahuda Halevi'nin *el-Kitabü'l-Hazeri*'de (*Kuzari*) Ortaya Koyduğu Yahudilik Savunusu ve İslâm'a Yönelik Eleştirileri", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 41 (2019): 19.

İslam'la ilgili malzeme içeren bir diğer eser de Yemen Yahudilerinin lideri Natanel ben Feyyûmî'ye (ö. 1165) ait *Bustânu'l-ukûl'*dur. Feyyûmî, özellikle Kur'an'dan yaptığı alıntılarla dikkat çekmektedir. Feyyûmî bu eserinde Hz. Muhammed'in yalnızca Araplara gönderilmiş bir peygamber olduğunu, Yahudilerle bir alakası olmadığını öne sürmüştür.[202] Tevrat'ın Kur'an'la nesh olmadığını bilakis Tevrat'ın nihaî metin olduğunu ve Tanrının Mûsâ'ya bizzat indirdiği vahyi sonradan ortadan kaldırmasının makul olmadığını söylemiştir.[203]

Yazarı bilinmeyen ancak Yemenli bir Haham tarafından kaleme alındığı tahmin edilen, İslam'ı hedef alan ve Yahudiliği savunan *Kıssatü'l-Betûl* isimli Yahudi Arapçası ile yazılmış olan bir şiire de burada değinmek yerinde olacaktır. Nesir formatında yazılmış olan reddiye Yahudi bir şair ile bir Müslümanın tartışmasını konu edinmektedir. Şair, Kur'an tarafından Yahudilere birer ceza olarak görülen hükümlerin[204] aslında Tanrı tarafından Yahudilere yapılmış iyilik ve güzellikler olduğunu savunmakta ve İslâm'ın/Kur'an'ın kökenini sorgulamaktadır.[205]

Orta Çağ'ın en büyük Yahudi filozofu olarak kabul edilen İbn Meymûn'un (ö. 1204) eserlerinde de (özellikle *Yemen Mektubu*'nda[206]) İslâm'a ve Hz. Muhammed'e dair değerlendirmeler bulunmaktadır. İbn Meymûn da Hz. Muhammed hakkında yukarıda zikredilen ifadeleri kullanmaktan çekinmemiş, ancak o da açıktan isim vermeme geleneğini sürdürmüştür. *Delâletü'l-hâirîn* adlı eserinde Mûsâ şeriatı ve Sînâ vahyine vurgu yaparak Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyip onun gerekli peygamberlik vasıflarını taşımadığını ve Hz. Muhammed'in Kur'an'ı intihal yoluyla

---

202 Meral, *İslâm Algısı,* s. 53; bu ifadelerine rağmen Meral'e göre Feyyûmî, Hz. Muhammed'in peygamberliğini Araplar özelinde de olsa kabul etmekte ve bundan dolayı Orta Çağ Rabbani literatüründe müstesna bir konuma sahip olmaktadır. Bkz. *a.g.e.*, s. 56; Feyyumî'nin bu kabulü bazı araştırmacılar tarafından 'Yahudi geleneğinden sapma' olarak değerlendirilmiştir. Ancak bunun nedeni olarak da Feyyûmi'nin yaşadığı yer olan Yemen'deki Zeydî/Şiî idarenin diğer din mensuplarına karşı, diğer İslâm beldelerinin aksine, oldukça sert bir tutum takınmaları olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Ahroni, "From Bustân al-uqûl", s. 311; Hz. Muhammed'in sadece Araplara gönderilmiş bir peygamber olduğu iddiasının Feyyûmî'den önce Kirkisani tarafından dile getirildiği de öne sürülmüştür. Bkz. L. Nemoy, "Al-Qirqisani's Account of the Jews Sects", *Hebrew; Union College Annual,* 7 (1930): 322.

203 Ahroni, "From Bustân al-uqûl", s. 326; Feyyûmi hakkında detaylı bilgiler için adı geçen makaleye bakınız.

204 Örneğin bkz. Nisa 4/160.

205 Şiirin detayları için bkz. Ahroni, "From Bustân al-uqûl", ss. 330-346.

206 Mektup hakkında geniş bilgi için bkz. Daniel Bousek, "Polemics in the Age of Religious Persecutions. Maimonides' Attitude Towards Islam", *Asian and African Studies,* 20 (2011): 46-85; Mektubun İbrânice-Arapça karşılaştırmalı versiyonu için bkz. Yasin Meral, "İbn Meymûn'un Yemen Mektubu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 54/2 (2013): 1-48.

Tevrat'tan alıntılarla oluşturduğunu öne sürmüştür. Yahudiliğin yerine, tüm benzerliklerine rağmen bırakın İslam'ı, hiçbir dinin geçemeyeceğini ifade etmiş ve Mûsâ şeriatının asla yürürlükten kaldırılamayacağını ifade etmiştir. Bunun aksi her iddia ona göre Yahudilik özentisi taklitlerdir.[207] İbn Meymûn daha da ileri giderek İslâm'ın, Arap-putperest inançlarından tamamen arınamadığını iddia etmiş ve Kabe'yi tavâf etmeyi puta tapma olarak görmüştür.[208] Ona göre Hz. Muhammed Yahudiliğin yayılması konusunda faydalı hizmetler görmüştür. Hz. İsa gibi o da Yahudilikten esinlendiği için, dinini yayarken aslında dünyanın dört bir tarafına kökeni Yahudilikte bulunan emir ve yasakların ulaşmasını sağlamıştır.[209] İbn Meymûn bir başka yerde de Hıristiyanlık ve İslâm için "Yahudilikten çalıntı dinler" anlamında *datot gnuvot* ifadesini kullanmaktadır. Bu iki dinin Yahudiliğe benzemeye çalışan dinler olduğu, fakat beşerî bir yapının ilahî bir yapıya benzemeyeceği ifadeleri de İbn Meymûn'a aittir.[210] Hz. Muhammed'in peygamberliğinin sahteliğine ve öğretilerinin uydurma ve yanlışlarla dolu olduğuna dair tüm iddialarına rağmen İbn Meymûn, garip bir şekilde, İslâm'ın tamamen olgunlaşmış tavizsiz bir monoteizme sahip olduğunu teslim etmiştir.[211]

İbn Kemmûne de (ö. 1284) *Tenkîhu'l-ebhâs*[212] adlı eserinde Kur'an'ın başka bir peygambere indiğini, fakat Hz. Muhammed'in bu Kur'an'ı ondan alıp kendine mâl ettiğini ve kendinden önceki kitapları okuyup onlardan Kur'an'ı derlediğini iddia etmiştir.[213] İbn Kemmûne, Kur'an'dan yaptığı ayet alıntıları ve bunları kıraat farklılıklarıyla birlikte yapmasıyla dikkat çekmektedir.[214]

---

[207] Bousek, "Polemics in the Age of Religious Persecutions", s. 74.
[208] Paul B. Fenton, "The Banished Brother", s. 240.
[209] Yasin Meral, "Orta Çağ Yahudi Dünyasında İslâm Algısı", *Milel ve Nihal* 10/1 (2013): 78.
[210] Meral, *Yahudi Geleneğinde Kur'an,* s. 43; İbn Meymûn hakkında geniş bilgi için bkz. Meral, *İslâm Algısı,* ss. 69-244; ayrıca bkz. Hatice Doğan, *Mûsâ bin Meymun Rambam Maymonides'in Hayatı ve Eserleri: Delaletü'l-hairin - More Nevuhim*, İstanbul : Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2010.
[211] Bousek, "Polemics in the Age of Religious Persecutions", s. 78.
[212] Moshe Perlmann, *Tenkîhu'l-Ebhâs*'ı İstanbul ve Tahran'da bulunan yazma nüshalarına dayanarak neşretmiş, daha sonra İngilizce'ye çevirerek Sa'd b. Mansūr Ibn Kammūna's Examination of the Inquiries into the Three Faiths başlığıyla yayımlamıştır. Bkz. Aydın Topaloğlu, "İbn Kemmûne", *DİA* 20, s. 129.
[213] Yasin Meral, "Yahudi Alim İbn Kemmûne'nin Kur'an'ın İ'cazıyla İlgili Değerlendirmeleri", *Dinler Tarihi Araştırmaları Armağan Serisi I*, Ankara, 2016, s. 381 vd.
[214] Lazarus-Yafeh, *Interwined Worlds*, s. 147.

Orta Çağ'da İslam'la ilgili bilgilere rastlanan diğer bir metin de Şlomo İbn Adret'e[215] (ö. 1310) ait *Maamar 'al Yişma'el*[216] adlı risâledir. Bu risâlenin tamamı Tevrat'taki aklî ve ahlakî açıdan sorunlu anlatımları izaha yöneliktir. İbn Adret, Tevrat'ın tahrif edilmediğini savunarak, Tevrat'ta akla aykırı anlatımların bir hikmet içerdiğini iddia etmiştir. Vahyin mahiyetinden bahsederken o, hakiki vahyin Hz. Nuh ve Hz. Mûsâ'ya verildiği şekilde, yani insanların gözü önünde ve topluma mâl edilerek olması gerektiğini, dolayısıyla Hz. Muhammed'in vahyi alış şekli daha çok bireysel tecrübeye dayandığı için hakiki olamayacağını öne sürmüştür.[217] Şeriat konusunda da Hz. Mûsâ'nın şeriatı yanında Hz. Muhammed'in şeriatının hezeyanlarla dolu uydurmalardan başka bir şey olmadığını ifade etmiştir.[218]

İslam'la ilgili malzemeler barındıran diğer bir risâle de Şim'on ben Tsemah Duran'a (ö. 1444) ait *Keşet u-Magen'*dir. İbn Adret'ten sonra İbn Hazm'a karşı müstakil reddiye yazan diğer isim de Duran'dır.[219] Ancak Duran mezkûr kitabında kendisinden önce hiçbir Yahudi alimin Hıristiyanlık ve İslâm hakkına ayrıntılı bir reddiye kaleme almadığını belirtmiştir.[220] Duran, Kur'an'dan birçok ayet nakletmekte, kitabının temel tezi olması gereğince de İslam'daki birçok uygulamanın kökeninin Yahudilik olduğunu

---

[215] Şlomo İbn Adret, İslâm dünyasında polemik literatürünün en kapsamlı ilk örneğini veren İbn Hazm'a vefatından yaklaşık iki yüz yıl sonra müstakil reddiye yazan ilk isimdir. Bu durum Yahudi alimlerin, kendi dinlerine karşı yazılan reddiyelere anlık cevaplar vermediklerini göstermektedir. Hatta yazdıkları eserlerde de çoğu kez isim vermeden reddiye yaptıkları görülmektedir. İbn Adret bile İbn Hazm'a karşı yazdığı söz konusu reddiyesinde İbn Hazm'ın adını vermeden ondan "kendini zeki sanan aptal bir İsmailî" şeklinde bahsetmiştir. Bkz. Camilla Adang, "A Jewish Reply to Ibn Hazm: Solomon b. Adret's Polemic Against Islam", *Judíos y musulmanes en al-Andalus y el Magreb. Contactos intelectuales*, ed., Maribel Fierro, Madrid: Casa de Velázquez, 2002, s. 185.

[216] Bu risâle akademi çevrelerinde *Maamar 'al Yişma'el şe-hiber al ha-Datot ve hu kesil şediber af al Datenu ha-Şlema* (Dinler Üzerine Yazan bir Müslüman Hakkında Risâle; Mükemmel Dinimiz Hakkında Konuşan Aptal) şeklinde bilinmektedir. Fakat bu isimlendirme editörler tarafından yapılmış olup İbn Adret'in kendi metninde yer almamaktadır. Bkz. Yasin Meral, "Yahudi Din Bilgini Şlomo İbn Adret'in İbn Hazm'a Reddiyesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi,* 28 (2012): 47.

[217] Adang, "A Jewish Reply", s. 200.

[218] Adang, "A Jewish Reply", s. 204; İbn Adret'in Mûsâ şeriatının nesh olunmadığı, bilakis nihaî şeriatın bu olduğuna dair savunusunun detaylarını için yine adı geçen makaleye bakılabilir.

[219] Martin Jacobs, "Interreligious Polemics in Medieval Spain: Biblical Interpretation between Ibn Hazm, Shlomoh ibn Adret, and Shim'on ben Semah Duran", *Gershom Scholem (1897-1982): in Memoriam*, ed., Joseph Dan, Jeruselam: Hebrew University, 2007, c. 2, s. 35; Adret ve Duran'ın İbn Hazm'a karşı müstakil reddiye kaleme almalarının nedeni ikisinin de İbn Hazm'la aynı yerde yani İspanya'da yaşamış olmaları olabilir. Bkz. Jacobs, "Interreligious Polemics", s. 41

[220] Meral, "Şim'on b. Tsemah Duran" s. 62; Meral bu makalesinde, yukarıda Camilla Adang'tan yaptığımız alıntının aksine Duran'ın bu ifadesinde haklı olduğunu ve İslâm'a ilk müstakil reddiye yazan ismin Duran olduğunu öne sürmektedir. Duran'ın İslâm'a reddiyesine dair geniş bilgi için Meral'in adı geçen makalesine bakılabilir.

iddia etmektedir. Ona göre Hz. Peygamber Tevrat'ın ne kadar mükemmel bir kitap olduğunun farkına varmış ve dinini bunun üzerine inşa etmiştir.[221]

Eliyahu Kapsali de (ö. 1555) Hz. Muhammed ve İslamiyet'ten bahseden Yahudi alimlerdendir. *Seder Eliyahu Zuta* adlı kitabında Kapsali, Hz. Muhammed'in yeni bir din ihdas edip avamın gözünde bu dini yüce göstererek önceki dinleri nesh etmeye karar verdiğini ve onun Tevrat'tan aşırma yapmakla kalmayıp başka geleneklerden de birtakım buyrukları alarak müntesiplerinin hoşuna gidecek şekilde değiştirdiğini iddia etmiştir.[222] Kapsali bundan başka Hz. Muhammed'in "Rum büyüklerinden biri" veya "Papalığın kardinali" olduğu şeklinde ilginç bir rivayet de nakletmiştir.[223]

Yine 16. yüzyılda yaşamış Yemenli şair Zekeriyya ez-Zahirî de İbn Meymûn'dan esinlenerek Hz. Muhammed'in başlarda putperestliği kaldırmak iddiasıyla ortaya çıktığını ancak zaten Yahudilikten almış olduğu tek tanrıcılığı putperest inançlarla bozduğunu ve ortaya karmaşık bir şey koyduğunu öne sürmüştür.[224]

17. yüzyıl Osmanlı Mısır'ında yaşayan Mısır Yahudilerinden Yosef Ben Yitshak Sambari (ö. 1703) de *Sefer Divrey Yosef* (Yûsuf'un Sözü) adlı kitabında aynı geleneği takip edip o da İslam'daki bazı ibadetlerin Yahudilikten aşırıldığını öne sürmüştür. İslâm dünyasında yaşayan Yahudiler üzerine yazdığı bu kitabın girişinde İslâm'ın kökenine dair uzun bir önsöz kaleme almıştır. Ona göre İslam, Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu yeni bir din değil, aksine Yahudilere tanrı tarafından verilmiş bir cezadır.[225] O da geleneğe uyarak Hz. Peygamber'den "deli ve şeytan" şeklinde bahsetmiştir. Hz. Muhammed, ona göre, yalnızca Yahudiliği taklit etmekle kalmamış, ayrıca tek hakiki monoteist din olan Yahudiliği tahrif ederek Kur'an olarak adlandırdığı "yeni bir Tevrat" uydurmuştur.[226] Yine ona göre mesela Hz. Muhammed günde 5 vakit namazı Yahudilerin kefaret gününde yaptıkları duayı örnek alarak ihdas etmiştir. Yahudilikteki Kefaret (Yom Kipur) orucu ise, Ramazan ayına tahsis edilerek 30 güne çıkarılmıştır. Aynı tarihçiye göre, İslâm hukukunda aileyi ilgilendiren bazı uygulamalar da Yahudilerden alınmadır.[227]

---

221 Meral, *İslâm Algısı*, s. 21; Jacobs, "İnterreligious Polemics", s. 55.
222 Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, s. 125.
223 Nuh Arslantaş, "İslâm ve Yahudi Tarihi Kaynakları Bağlamında Orta Çağ Yahudilerinde Hz. Muhammed Algısı", *Siret Sempozyumu II*, (Bilecik, 2012), s. 117.
224 Fenton, "The Banished Brother", s. 241.
225 Martin Jacobs, "An ex-Sabbatean Remorse? Sambari's Polemic Against Islam", *The Jewish Quarterly Review* 97/3 (2007): 362.
226 Jacob, "Sambari's Polemic", s. 372, 375.
227 Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, s. 125.

Özetle, Yahudiler nispeten geç sayılabilecek bir dönemde polemik literatürüne dahil olmuşlardır. Ancak müstakil eserler kaleme almaktan ziyade muhtelif kitaplarının bölümlerinde İslâm polemiğine girmişlerdir. Bunun muhtemel nedenlerine yukarıda değinildi. Bu polemiklerde Yahudiler birçok yönden İslâm'a reddiye yapmışlardır. Bunlardan bir tanesi de bu çalışmaya konu olan Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğu iddiasıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla modern döneme kadar Kur'an'ın kaynağının Yahudi kökenlerine dair müstakil bir çalışma kaleme alınmamıştır.

1.2.4. Orta Çağ Sonrasında İddianın Gelişimi

Modern döneme gelindiğinde Abraham Geiger'ın 19. yüzyılda Kur'an'ın kaynağına dair kaleme aldığı eseriyle bir dönüm noktası yaşanmıştır. Bunun nedeni kendisinden önce yüzeysel ve dağınık bir şekilde dile getirilen köken iddialarını müstakil bir kitapta bir araya getirmesi ve bunu doktora tezi olarak akademinin içinde yapmış olmasıdır. Geiger'ın çalışması son derece etkili olmuş, hem çağdaşları hem halefleri onun izinden gitmiş ve bu alanda aynı şekilde müstakil birçok eser vermişlerdir. Bunların çoğu Geiger gibi Alman-Yahudi oryantalistlerdir. 1830'lardan 1930'lara kadar İslâm araştırmalarına yön veren Alman-Yahudi oryantalistler, oryantalizme altın çağını yaşatmışlardır. Ancak Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesiyle üniversitelerdeki akademik mevkilerini kaybetmişler ve birçoğu ya Almanya dışına sürülmüş ya da kendi isteğiyle ayrılmıştır.[228] Başta Amerika ve İsrâil olmak üzere farklı Avrupa ülkelerine yerleşen Yahudi araştırmacılar çalışmalarını buralarda sürdürmüşlerdir.[229] Bu gelişmelerden sonra Hıristiyan oryantalistler daha çok ön plana çıkmış ve İslâm'ın Hıristiyanlık kökenli olduğu iddiasına dair çalışmalar yapılmış ve bu alanda da aynı şekilde zengin bir literatür meydana gelmiştir.

Çağdaş oryantalistler de -selefleri kadar olmasa da- köken araştırmaları yapmaktadırlar. Ancak bu çalışmalarda son iki yüzyıldaki kesin yargı ve ifadelere

---

[228] Hughes, "Contextualizing Contexts", s. 93.
[229] Bkz. Ursula Wokoeck, *German Orientalism: The Study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945*, New York: Routledge, 2009, s. 185; Rudi Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities: German Orientalists since Theodor Nöldeke*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1968, s. 45.

rastlanmamakta, İslâm'ın doğrudan Yahudi ya da Hıristiyan kökenli olduğu iddiasından ziyade İslâm'ın doğuşu çok daha geniş kültürel ve dinsel bir çerçeveye oturtulmaktadır. Bu durumu, İslâm hakkında her geçen gün daha somut ve detaylı bilgiler elde edilmesine bağlamak mümkündür. Ayrıca Batı'da hem Müslüman hem de gayri müslim akademisyenler tarafından yapılan nitelikli eleştiriler ve çalışmalar da bu noktada önemli olmuştur. Söz konusu değişimin nedenleri çalışmanın son kısmında detaylı olarak ele alınacaktır. Bununla birlikte bu çalışmalarda yine Hz. Muhammed'in Kur'an'ın yazarı olduğu ön kabulünden yola çıkılmakta ve çalışmalar bunun üzerine bina edilmektedir. Köken iddialarında yaşanan bu değişim, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak ele alınacaktır.

II. BÖLÜM: ABRAHAM GEİGER VE YAHUDİ KÖKEN İDDİASI

Çalışmanın bu bölümünde Abraham Geiger ve Yahudi köken iddiası ele alınacaktır. Bu bağlamda ilk olarak Geiger'ın hayatı ve eserleri sunulacak ve içinde bulunduğu bağlamı keşfetme adına, yaşadığı dönemde Almanya'daki oryantalist çalışmalar ve özellikle Alman-Yahudi oryantalistlerin konumu genel hatlarıyla incelenecektir. Ardından onun *Judaism and Islam*[230] ve *Judaism and its History*[231] adlı eserleri üzerinden İslâm ve Kur'an hakkındaki düşünceleri incelenecektir. Son olarak ise Yahudi köken iddiası değerlendirilecek ve Geiger'ın etkisiyle oluşan literatür yazar, eser ve temel iddialar üzerinden sunulacaktır.

2.1. Geiger'ın Hayatı ve Eserleri

[230] Abraham Geiger, *Judaism and Islam,* Bangalore: M.D.C.S.P.C.K. Press, 1898.
[231] Abraham Geiger, *Judaism and Its History,* New York: The Bloch Publishing Co., 1865.

Abraham Geiger 24 Mayıs 1810'da Ortodoks Yahudi bir ailenin son çocuğu olarak Frankfurt'ta doğdu. İlk eğitimini öğretmen ve haham olan babası Michel Lazarus Geiger (1757-1823) ve kendisinden 18 yaş büyük sıkı bir Ortodoks Yahudi ve ciddi bir Tevrat alimi olan abisi Salomon'dan (1792-1878) aldı. Üç yaşında Kitab-ı Mukaddes'i, dört yaşında Mişna'yı okumayı öğrendi. Geleneksel Yahudi din eğitimi alan ve bununla tatmin olmayan Geiger sıkı bir İbrânîce ve Talmud eğitiminin yanı sıra Almanca, Grekçe ve Latince öğrendi.[232] Henüz on bir yaşında iken, okuduğu seküler tarih kitaplarının etkisiyle gerek Hz. Mûsâ'nın peygamberliği ve Yahudi dini, gerekse bu ikisinin Grek ve Roma dinleri üzerindeki etkisiyle ilgili tarihî-eleştirel analizler yapmaya başladı. Bu bakış açısını yetişkinlik döneminde, Yahudiliğin birer taklidi/uzantısı olarak gördüğü İslâm ve Hıristiyanlığa da taşıdı. On dört yaşında babasını kaybeden Geiger için bu dönem, aynı zamanda Ortodoks Yahudi inancından sapmaya ve Rabbânî metinlere eleştirel gözle bakmaya başladığı dönem oldu. Bu süreçte aldığı özel dersler büyük öneme sahip oldu.[233] On yedi yaşında Mişna üzerine bir çalışma kaleme aldı. Eserdeki hareket noktası, Ahd-i Atîk hukukuna yani kısmen vahye dayanan Mişna ile, daha çok siyasî karmaşa ortamı ve Hıristiyanlığın zuhurunun bir sonucu olarak gördüğü, gereksiz ayrıntılarla dolu yorumlara dayanan Talmud arasındaki fark idi. Bu ayrım, yine yetişkinlik döneminde öncülüğünü yapacağı Reformist Yahudilik anlayışının temel noktalarından birini oluşturdu.[234]

Seküler eğitimin evlatlarını geleneksel Yahudilikten uzaklaştıracağını düşünen başta ağabeyi Salomon olmak üzere ailesinin şiddetle karşı çıkışına rağmen 1829 Nisan'ında Heidelberg Üniversitesi'ne kaydoldu. Burada bir dönem boyunca Filoloji, Süryânîce, İbrânîce, Felsefe, Arkeoloji, Tarih ve Roma edebiyatıyla ilgili dersler aldı.[235] Friedrich Wilhelm Carl Umbreit, Creuzer, Karl Friedrich Hermann, Carl Daub ve Schlosser gibi isimler, ders aldığı bazı meşhur hocalardır.[236] Geiger, aldığı sıkı geleneksel Yahudilik eğitiminden sonra üniversite eğitimini "yeniden doğmak" şeklinde nitelemiştir.[237] Nitekim Geiger'ın üniversite hayatı, yaşamı ve düşüncesi üzerinde derin

---

[232] L. Gegier, *Leben und Lebenswerk,* s. 5-11.
[233] Salime Leyla Gürkan, "Abraham Geiger", *DİA* Ek-1, s. 471.
[234] Gürkan, "Abraham Geiger", s. 471; Heschel, *Abraham Geiger* s. 24; Geiger'ın çocukluğu ve ailesi hakkında geniş bilgi için bkz. L. Gegier, *Leben und Lebenswerk,* ss. 1-15.
[235] L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, s. 13; krş. Aaron Hughes, *Situating Islam: The Past and Future of an Academic Discipline*, New York: Acumen Publishing, 2008, s. 17.
[236] Heschel, *Abraham Geiger*, s. 26.
[237] Ken Koltun-Fromm, *Abraham Geiger's Liberal Judaism*, Bloomington: Indiana University Press, 2006, s. 3.

etkilere sahiptir.[238] Heidelberg'te aradığını bulamayan Geiger, Bonn Üniversitesi'ne geçerek hukuk ve felsefe dersleri almaya başladı. Bonn Üniversitesi o dönemde henüz yeni açılmıştı ve âdeta Yahudi öğrencilerin buluşma noktası haline gelmişti. Okulun öğrencilerinin yaklaşık üçte ikisi haham olmaya hazırlanıyordu. Öyle ki Geiger'ın oğlu Ludwig Geiger, Bonn Üniversitesi'nin o yıllarda "Yahudi ilahiyatçıların akademisi" olduğunu ifade etmiştir.[239] Geiger burada Aydınlanma öğretisiyle tanıştı, yeni nesil genç Yahudi akademisyenlerle birlikte öğrencilik yaptı. Bunların çoğu, dönemin önde gelen ilim adamlarından olmuşlardır. Salomon Munk, Joseph Derenbourg, Ludwig Ullmann, Salomon Frensdorff ve Samuel R. Hirsch bunlardan bazılarıdır.[240] Bonn Üniversitesi'nde oldukça iyi bir eğitim alan Geiger'ın başlarda temel uğraşısı felsefe oldu. Kant, Scleiermacher ve Hegel en çok etkilendiği filozoflardır.[241] 1830'da Kant hakkında "Kant'tan Günümüze Mantığın Tarihi Gelişimi" başlıklı bir çalışma kaleme almayı düşündü. Ancak 1831 yılından itibaren Arapça uzmanı hocası meşhur oryantalist Georg Wilhelm Freytag'ın[242] etkisiyle kendini doğu dilleri araştırmalarına verdi. Freytag'ın tavsiyesi üzerine birkaç arkadaşı ile Kur'an sûrelerini incelemeye başladı. 1832'de bu çalışmalarının sonucunda İslam ve Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğunu ispatlamaya çalıştığı doktora tezini yazdı. Latince[243] kaleme aldığı tezi hemen bir yıl sonra *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* (Muhammed Yahudilikten ne aldı?) başlığıyla Almanca'ya,[244] 1898'de de *Judaism and Islam* (Yahudilik ve İslam) başlığıyla İngilizce'ye çevrildi. Bu tez Geiger'a hem ödül hem de 1834'te Marburg Üniversitesi'nde

---

[238] Michael A. Meyers, "Universalim and Jewish Unity in the Thought of Abraham Geiger", *The Role of Religion in Modern Jewish History*, ed., Jacob Katz, Cambridge: Association for Jewish Studies, 1975, s. 92.
[239] L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, s. 14.
[240] L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, s. 14; Geiger'ın üniversite hayatı ve arkadaşları hakkında geniş bilgi için bkz. L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, s. 15-17.
[241] L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, s. 248.
[242] Freytag, Avrupa'da akademik oryantalizmin kurucusu kabul edilen Silvestre de Sacy'nin öğrencisidir ve aynı zamanda oryantalizmi Almanya'ya taşıyan isim sayılmaktadır.
[243] 1867'ye kadar Almanya'da doktora tezlerinin Latince yazılması zorunluydu. Tez tamamlandıktan sonra yazarlar genelde kendileri çalışmalarını bizzat Almanca'ya çevirirlerdi. Bkz. Wokoeck, *German Orientalism*, s. 60; Aynı şekilde Yunanca'ya da özel bir önem atfediliyordu. Çünkü bu iki dil Alman akademisyenlere kadim Germen kültürünün muhteşem dönemlerini hatırlatıyordu. Bkz. Suzanne Marchand, *German Orientalism in the Age of Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 72; Yunanca ve Latince'nin Orta Çağ Avrupası'ndaki önemi ve bunun modern dönemdeki yansımaları hakkında bkz. Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, ss. 87-89.
[244] Abraham Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen? Eine von der Königl. Pressuischen Rheinuniversitat gekrönte Preisschrift*, Bonn, 1833; 2. Baskı, Leipzig, 1902.

doktor unvanı kazandırdı.[245] Geiger her ne kadar tezini bir jüri huzurunda savunmasa da doktora derecesi kendisine verildi. Zira Marburg profesörleri tezin konusunu çok ilginç buldular ve önceden böyle bir çalışma yapılmadığı için oy birliğiyle yazarına doktora derecesi vermeyi uygun gördüler.[246]

Geiger o yıllarda henüz Alman Üniversiteleri Yahudilere kadro vermediği için akademiye giremedi ve Marburg şehrinde haham olarak görev yapmaya başladı.[247] Ardından Wiesbaden hahamı oldu ve beş sene (1832-1837) bu görevi sürdürdü. Hahamlık vazifesinin yanında *"Wissenschaftliche Zeitschrift für Jüdische Theologie (WZJT)"* adında hem Hıristiyan hem de Yahudi çevrelerce tüm Avrupa'da adının duyulmasını sağlayan dergiyi çıkarmaya başladı (1836-1847). Editörlüğünü yaptığı bu dergide Hıristiyan teolojisi üzerine yazdığı makalelerini ve diğer Yahudi araştırmacıların çalışmalarını yayımladı.[248] 1836 yılında Wiesbaden'da sinagoglarda birtakım reformlara başladı. Geiger, yaptığı reformlar ve çalışmaları sayesinde Almanya'da Reformist Yahudiliğin kurucusu olarak görülmüştür.[249] Kitab-ı Mukaddes'in özgünlüğüne dair oldukça radikal görüşlere sahip olmaya başlayan Geiger birkaç yıl sonra haham arkadaşı Joseph Derenbourg'a yazdığı mektubunda Tanah ve Talmud'un ilahî bir kaynaktan gelmiş olamayacağını ifade etti. Kutsal kitaplara bakışındaki değişimde, öğrencilik yıllarından itibaren sürekli mütalaa ettiği Spinoza'nın *Tractatus Theologico-Politicus* adlı eseri de oldukça etkili oldu.[250]

1838'de Breslau Yahudi cemaatine dinî hâkim ve yardımcı haham sıfatıyla seçilmesine rağmen mevcut Ortodoks hahamlar ve destekçilerinin engellemesi yüzünden

---

[245] Jacob Lassner, "Abraham Geiger" s. 103; Lawrence I. Conrad, Geiger'ın doktora tezini Gustav Flügel'in (1788-1861) danışmanlığında hazırladığını ifade etmiştir. Bkz. Lawrence I. Conrad, "The Pilgrim from Pest: Godziher's Study Tour to the Near East (1873 – 74)", *Golden Roads: Migration, Pilgrimage, and Travel in Mediaeval and Modern Islam*, ed., Ian Richard Netton, Richmond, UK: Curzon Press, 1993, s. 106.

[246] L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, s. 22; Marburg profesörlerinin Geiger hakkındaki övgü dolu sözleri için bkz. L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, s. 25-26.

[247] 1860'lara kadar Yahudi ilim adamlarının üniversitelerde görev almaları mümkün olmamıştır. Bkz. Susannah Heschel, "Orientalist Triangulations: Jewish Scholarship on Islam as a response to Christian Europe", *The Muslim Reception of European Orientalism: Reversing the Gaze*, ed. Susannah Heschel-Umar Ryad, London: Routledge, 2019, s. 154-155

[248] David Philipson, *Centenary Papers and Others*, Cincinati: Ark Publishing, 1919, s. 109; Dergi hakkında geniş bilgi için bkz. L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, ss. 162-168.

[249] Heschel, *Abraham Geiger*, s. 31-35. Geiger'ın Yahudilik içindeki reformları hakkında detaylı bilgiler için bkz. L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, s. 35-40, 120-121, 280-320; ayrıca bkz. Max Wiener, *Abraham Geiger's Liberal Judaism: The Challenge of the Nineteenth Century*, NY: Hebrew Union College Press, 1997; Fromm, *Abraham Geiger's Liberal Judaism*.

[250] L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, s. 19.

ancak 1840'ta göreve başlayabildi.[251] Daha sonra cemaat içindeki liberal grubun üstünlük kazanmasıyla birlikte haham konumuna getirildi (1844-1863). 1840 yılında Emilie Oppenheim (1809-60) ile evlendi ve bu evliliklerinden Berthold August Michael, Ludwig Moritz Philipp, Jenny ve Ida adında dört çocukları oldu. 1864'e kadar Breslau'da kalan Geiger, Ortodoks Yahudilerin baskılarından dolayı bir müddet Breslau'da dergisini yayımlayamadı. Yahudi reformuna dair yayımladığı makalelerinden dolayı Ortodoks muhalifleri tarafından Sadûkî veya Karâî olmakla suçlandı. Bu suçlamalara cevabı, Sadûkîler'in ve daha sonraki Karâîler'in yorum geleneğini reddedip Tevrat'ın lafzî mânasına bağlı kalan gruplar olduğu, kendisinin ise tıpkı Sadûkî karşıtı Ferîsîler gibi Tevrat'ı zamanın şartlarına uygun biçimde yorumladığı, yani Tevrat'ın ruhuna bağlı kaldığı şeklinde oldu.[252]

Yayımladığı çeşitli makalelerin yanı sıra 1850'lerde Orta Çağ Yahudi düşünürlerini incelemeye başladı ve 1851'de Yehuda Halevî'nin divanını neşretti.[253] 1857'de şaheseri *Urschrift und Übersetzungen der Bibel* (Kitab-ı Mukaddes'in Orijinal Metni ve Çevirileri) kitabını yazdı. Bu kitabında Grekçe, Ârâmîce ve Süryânîce Tanah çevirileri üzerine orijinal analizler yaptı ve metin tenkidi eşliğinde İkinci Mabet dönemindeki Yahudiliği ele aldı. Eserde bilhassa Sadûkîler'in muhafazakâr-aristokrat anlayışına karşı Ferîsîler'in liberal-demokrat çizgiyi temsil ettiği ve Reformist Yahudiliğin Ferîsî çizginin devamı olduğunu vurgulamış, aynı zamanda Katolikler ile Sadûkîler ve Protestanlar ile Ferîsîler arasında benzerlikler kurmuştur.[254] Kitap birçok kesim tarafından övgüyle karşılanmış ancak gelenekçi ve Ortodoks Yahudiler tarafından şiddetle eleştirilmiş ve hatta "dinin kuyusunu kazıyor" (*gravedigger*) şeklinde nitelendirilmiştir.[255] Yine de Geiger bu kitabıyla o dönemde alanıyla alakalı tüm bilimsel dergilere konu olmuştur.[256]

---

[251] "Geiger-Tiktin affair" olarak literatüre geçen, Ortodoks haham Solomon Tiktin ve arkadaşlarının dahil olduğu olay hakkında geniş bilgi için bkz. L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, ss. 50-90; krş. Heschel, *Abraham Geiger and the Jewish Jesus*, ss. 34-38.
[252] Gürkan, "Geiger", s. 472.
[253] L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, s. 139.
[254] Gürkan, "Geiger", s. 473.
[255] Angelika Neuwirth, "Locating the Qur"an in the Epistemic Space of Late Antiquity", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54/2 (2013): 191; Kitap hakkında dönemin önde gelen bilginleri tarafından yapılan değerlendirmeler için bkz. L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, ss. 152-155.
[256] Heschel, *Abraham Geiger*, s. 42; Geiger'ın İslâm'ın Yahudi kökenli olduğunu ispat etmek için yazdığı kitabı zamanının önde gelen oryantalistleri tarafından övgüyle karşılanırken, 25 yıl sonra aynı iddiaları

Geiger, Ortodoks ve muhafazakâr Yahudilerle yaşadığı anlaşmazlıkların benzerini ve hatta daha şiddetlisini Hıristiyanlarla yaşamıştır. Çalışmanın sınırlarını aşacağından dolayı Geiger'ın Hıristiyanlarla diyaloğunun detaylarına girilmeyecektir. Özetle şunları belirtmekte fayda vardır: *Urschrift und Übersetzungen der Bibel* adlı kitabından sonra Geiger'ın Hıristiyanlarla ilişkisi karmaşık hale gelmiş, 1858'de yayımladığı *"Über den Austitt aus dem Judenthum"* (Yahudiliği Terk Etme Üzerine) başlıklı kitapçıkla Hıristiyanları artık tamamen karşısına almış ve yaşamının sonuna kadar açıkça Hıristiyanlarla mücadele içinde olmuştur.

Geiger, 1860'ta karısının vefatından sonra Frankfurt'a döndü ve burada 1862'de tekrardan *Jüdische Zeitschrift für Wissenschaft und Leben (JZWL)* başlıklı bir dergi çıkarmaya başladı. 1874'teki vefatına kadar bu dergide *Urschrift'*te öne sürdüğü tezlerini destekleyen Kitab-ı Mukaddes tarihiyle, Rabbanî literatür ve Hıristiyanlığın kökenine dair yazılarını yayımladı.[257]

1863-65 yılları arasında dergisinde Yahudi tarihine dair yayımladığı makaleleri ve Frankfurt ve Berlin'de verdiği konferansları *Das Judentum und seine Geschichte* (Yahudilik ve Tarihi) adıyla kitaplaşmış ve bu çalışması en meşhur kitabı olmuştur. *Judaism and Its History* adıyla İngilizce'ye de çevrilen, Yahudiliğin ortaya çıktığı ve geliştiği ortamı incelediği bu kitabında Geiger genel olarak din ve Yahudiliğin mahiyetiyle alakalı bahislerin ardından Yahudi tarihinin bölünmüş krallık döneminden milattan sonra XIII. yüzyıla kadarki dönemini ele almıştır. Özellikle Hıristiyanlığın ortaya çıkışı, gelişimi ve Yahudilikle ilişkisi yanında İslâm bahislerine de ayrı bölümler halinde eserinde yer vermiştir. Hıristiyanlık tarihini bir Yahudi gözüyle incelediğini ifade eden Geiger,[258] otuz sene önce İslâm'a yaptığının aynısını Hıristiyanlığa yapmış ve onun da Yahudilikten türediğini göstermeye çalışmıştır.[259]

Geiger 1863 yılında yayımladığı *Sadduzäer und Pharisäer* (Sadûkîler ve Ferîsîler) adlı eserinde Sadûkî-Ferîsî ayırımı üzerinden Hıristiyanlığın kökenlerini ele almıştır. Yine Mişna İbrânîcesi üzerine yaptığı *Lehr-und Lesebuch zur Sprache der Mischnah*

Hıristiyanlığa uyguladığı bu kitabı özellikle Liberal Protestanlar tarafından büyük bir öfkeyle karşılanmış ve şiddetli tenkitlere maruz kalmıştır. Bkz. Heschel, "Revolt of the Colonized", s. 43.

[257] Heschel, *Abraham Geiger*, s. 43. Dergi hakkında geniş bilgi için bkz. L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, ss. 182-190.

[258] Geiger, *Judaism and Its History*, xii.

[259] Geiger'ın söz konusu iddiaları için bkz. Geiger, *Judaism and Its History*, s. 3, 13, 21, 22, 34, 102, 119.

(Mişna Dili Üzerine Ders Kitabı ve Okuma Kitabı) ve Kuzey Fransa'daki Yahudi tefsir ekolüyle ilgili yaptığı *Parschandatha: die nordfranzösische Exegetenschule* (Parschandatha: Kuzey Fransa Tefsir Okulu) kitapları da diğer çalışmalarıdır. Geiger'ın neşredilmiş diğer çalışmaları arasında İbn Meymûn (1850) ve İbn Cebirol (1867) üzerine birer çalışma, Karâî âlimi ve apolojist Isaak Troki ile (1853) Kabala ve Hıristiyanlık eleştirisiyle bilinen Venedikli Yahudi âlimi Leon Modena (1853) hakkında eleştirel birer risâle ve Reformist Yahudilik anlayışına göre düzenlenmiş iki dua kitabı (1854, 1870) yer almaktadır. Ayrıca şarkiyat, Sâmî diller ve İslâm çalışmaları üzerine önemli dergilerden olan *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*'ta düzenli olarak yazıları yayımlanan Geiger'ın risâle, vaaz, mektup ve makaleleri oğlu Ludwig Geiger tarafından *Abraham Geigers Nachgelassene Schriften* (Abraham Geiger'ın Unutulan Yazıları) adı altında derlenmiştir. Geiger'ın akademik yazışmaları, kitaplarının bazı bölümleri, verdiği bazı vaazlar ve önemli makalelerinin İngilizce tercümeleri ise biyografisiyle birlikte *Abraham Geiger and Liberal Judaism* adıyla neşredilmiştir.[260]

Abraham Geiger 1870'te Berlin'e haham olarak tayin edildi ve yeni açılan *Hochschule für die Wissenschaft des Judentums* fakültesinde Yahudi tarihi ve literatürü dersleri vermeye başladı.[261] Geiger'ın Hıristiyanlığa karşı tutumu yaşamının son yıllarında daha da şiddetlendi. Nitekim Hıristiyanlığa dair "insanoğlu Hıristiyanlıktan daha büyük bir düşman görmemiştir; antik medeniyetleri Hıristiyanlık yok etmiş ve barbarlığı yaymıştır" ve "Hıristiyanlık ve kilise, bilimin en büyük düşmanlarıdır. Nerede bir bilim ışığı görseler, hemen onu söndürmek için hücum ederler" ifadeleri kendisine aittir.[262] Bu ifadelerin karşılığında Heinrich Ewald, Julius Holtzmann ve Julius Wellhausen gibi isimler tarafından şiddetli tenkitlere maruz kaldı. Hayatının son dört senesini Berlin'de geçiren Geiger 23 Ekim 1874 gecesi kalp krizi geçirerek öldü.[263]

---

[260] Gürkan, "Geiger", s. 473; Geiger'ın tüm yazışmaları ve çalışmalarının detaylı bibliyografyası için bkz. L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, ss. 418-470.
[261] Michael A. Meyer, "Abraham Geiger: Der Mensch" *Jüdsche Existenz in der Moderne: Abraham Geiger und die Wissenschaft des Judentums*, ed. Christian Wiese, Berlin: De Gruyter, 2013, s. 11.
[262] Heschel, "Revolt of the Colonized", s. 44.
[263] Heschel, *Abraham Geiger*, s. 44-45.

2.2. Geiger'ın İslâm ve Kur'an Hakkındaki Düşünceleri

Abraham Geiger'ın İslâm hakkında müstakil olarak kaleme aldığı tek kitap *Judaism and Islam* adlı kitabıdır. Bunun yanında bir de *Judaism and Its History* adlı kitabının ikinci bölümünde müstakil bir başlık altında kısaca İslâm'a değinmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere o, hayatı boyunca Hıristiyanlık'la mücadele içinde olmuş ve çalışmaları genelde Hıristiyanlıkla alakalı olmuştur. Geiger'ın *Judaism and Islam* adlı kitabı köken iddiaları ve mukayeseli kutsal kitap araştırmaları tarihinde bir dönüm noktasıdır. Oryantalist İslâm araştırmacılarının Yahudilik ile İslâm arasındaki ilişki ve benzerliklerden kuşkusuz haberleri vardı. Ancak buna ilk kez kapsamlı bir şekilde değinen Geiger olmuştur.[264] Onu oryantalist çalışmalarda ön plana çıkaran nokta da budur. İddialarını incelemeye geçmeden önce takip eden başlık altında Geiger'ın yaşadığı dönemde Almanya'da oryantalist çalışmalar, Alman-Yahudi oryantalistlerin konumu ve İslâm araştırmalarına katılma nedenleri genel hatlarıyla ele alınacaktır. Nitekim kitabın yazıldığı bağlam, yazarının zihin dünyasını anlama noktasında önem arz etmektedir. Sonrasında Geiger'ın mezkûr iki kitabı üzerinden Yahudi köken iddiası incelenecektir.

2.2.1. XIX. Yüzyılda Alman Oryantalizmi ve Alman-Yahudi Oryantalistler

Geiger'ın düşünce dünyasına uzanmaya çalışmadan önce, her yazarın kendi yaşadığı dönemin hem oluşturucusu hem de ürünü olduğu[265] ve bu dönemin fiziksel ve sosyal bağlamından soyutlanamayacağı[266] ilkesinden hareketle onun yaşadığı dönem hakkında bilgi verilmesi faydalı olacaktır.[267] Dolayısıyla 19. yüzyıl Almanya'sında İslâm araştırmalarının ve daha da önemlisi Alman-Yahudi oryantalistlerin durumunu bilmek,

---

[264] Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities,* s. 10.
[265] Doğan Özlem, *Hermeneutik ve Şiir,* İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2011, s. 22.
[266] Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, 12. Baskı, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Metis Yayınları, 2018, s. 83.
[267] Geiger da bizzat "ben zamanımın ve çevremin çocuğuyum" itirafında bulunmaktadır. Bkz. Abraham Geiger, "Jüdische Geschichte Recension", *Wissenschaft Zeitschrift für Jüdische Theologie* 1 (1835): 21.

Geiger ve muasırlarının yanı sıra takipçilerini de anlamak için hayati önem arz etmektedir.

Almanların Müslümanlarla münasebetlerinin başlangıcı Endülüs Emevî Devleti'nin Avrupa içlerine doğru uzandığı döneme kadar götürülmektedir.[268] Orta Doğu ve İslâm araştırmalarının başlangıcı ise 19. yüzyılın ilk yarısına götürülmektedir. Fakat bunların akademik bir disiplin haline gelmesi 20. yüzyılın başlarında Alman-Yahudi oryantalistlerin çalışmalarıyla gerçekleşmiştir.[269] Genelde Avrupa, özelde ise Almanya'da Alman-Yahudi oryantalistler İslâm araştırmalarına dahil olmadan önce başta Arapça olmak üzere İslâm araştırmaları kısmi olarak yürütülmekteydi. Ancak Alman-Yahudi oryantalistler sahneye çıktıktan sonra araştırmalarda âdeta bir patlama yaşanmış ve bu durum İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Diğer bir ifadeyle Alman-Yahudi oryantalistler hem Alman hem de Batı oryantalizmi için hayati bir öneme sahip olmuştur.[270] Meşhur Yahudi oryantalist Bernard Lewis bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

> İslam araştırmalarının Avrupa ve sonrasında Amerikan üniversitelerinde gelişiminde Yahudi araştırmacılar -özellikle de Ortodoks eğitimi ve arka planına sahip Yahudiler- her açıdan hayati role sahiptirler. Bunlar, İslâm araştırmalarını her açıdan geliştirmişler ve yalnızca bir uzmanlık alanı meydana getirmekle kalmayıp, ayrıca Batı'nın Doğu dinlerine, edebiyatına ve tarihine bakışını da zenginleştirmişlerdir.[271]

Araştırmacıların çoğunluğuna göre Alman oryantalizmi, Edward Said'in alevlendirdiği oryantalizm-emperyalizm ilişkisi tartışmaları bağlamında incelenen İngiliz ve Fransız oryantalizminden farklı değerlendirmelidir. Çünkü Alman oryantalizmi İngiliz ve Fransız oryantalizminden nispeten geç bir tarihte İslâm araştırmalarına dahil olmuş ve

---

[268] Ali Osman Öztürk, *Alman Oryantalizmi*, Ankara: Vadi Yay., 2000, s. 19.; Orta Çağlarda Almanların İslâm dünyasıyla kurduğu ilişkilere ve yapılan çalışmalara dair bir değerlendirme için bkz. Hüseyin Yaşar, *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış*, İstanbul: İz Yay., 2010, ss. 40-55.; Modern dönemdeki gelişmeler ve çalışmalar için ise bkz. Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*.
[269] Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*, s. 61; Bununla birlikte müstakil akademik bir kürsü olarak üniversitelerde teşekkül etmesi ise İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarında gerçekleşmiştir. Wokoeck, *German Orientalism*, s. 165.
[270] Norman A. Stillman, "Islamici nil a me alienum puto: The Mindset of Jewish Scholars of Islamic Studies", *Modern Jewish Scholarship on Islamin Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*, ed., Ottfried Fraisse, Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2018, s. 183.
[271] Bernard Lewis, "The pro-Islamic Jews", *Islam in History: Ideas, People, and Events in the Middle East* içinde, Chicago, IL: Open Court, 1993, s. 142.

bu konuda temel saiki de emperyalist gayeler olmamıştır.[272] Bu duruma bizzat dikkat çeken Said, Alman oryantalizmini çalışmasının dışında tutmasının nedeni olarak Almanya'nın sömürgelerle ilişkisinin nispeten geç dönemde başlamasını göstermiştir.[273] Bu özelliğinden dolayı Alman oryantalizmini genel olarak Avrupa oryantalizmine, özel olarak da Edward Said'in oryantalizm teorisine bir itiraz olarak gören araştırmacılar da olmuştur.[274] Dolayısıyla Alman oryantalizminin İslâm araştırmalarına girişindeki temel saikleri başka yerlerde aramak gerekmektedir. Alman oryantalizmini kapsamlı bir şekilde incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından, yalnızca konuyla bağlantılı noktalara dair genel bilgiler vermekle yetinilecektir.[275]

Alman oryantalistlerin İslâm araştırmalarına dahil olmasında emperyalizmin etkisi tartışmaya açıktır ancak dinî ve kültürel saiklerin daha çok ön planda olduğu ortadadır. Elbette Alman oryantalizminin gelişiminde emperyalizmin katkısı inkâr edilemez. Nitekim Alman oryantalizminin Fleischer ve Freytag gibi kurucu babaları Fransa'da eğitim almış ve sömürge faaliyetleri sonrası Avrupa'ya taşınan el yazmaları gibi materyaller sayesinde araştırmalarını sürdürmüşlerdir. Her ne kadar yaygın kanaat Alman oryantalizminin sömürgeyle ilişkisinin olmadığı şeklinde olsa da, bunun tüm Alman oryantalistleri için geçerli olmadığı da ifade edilmelidir. Söz gelimi Baber

---

272 Marchand, *German Orientalism*, xxiv.
273 Said, *Orientalism*, s. 17; Said'in Alman oryantalizmi hakkındaki görüşlerinin detaylı bir değerlendirmesi için bkz. Aaron Hughes, *Situating Islam: The Past and Future of an Academic Discipline*, New York: Acumen Publishing, 2008.
274 I. Davidson Kalmar-Derek Penslar, *Orientalism and the Jews*, Hannover, NH: University Press of New England, 2005, s. 23.
275 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Susannah Heschel, "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslâm Araştırmalarına Katılımı", çev. Necmettin Salih Ekiz-Burak Pekcan, *İsrailiyat* 6 (2020): 55-88; Almanya'nın 1884'ten sonra sömürge faaliyetlerine dahil olduğunu ifade eden Wokoeck, bu tarihten sonra sömürülen ülkelerin güncel ya da kültürel meseleleri hakkında yayımlanan çalışmaların beklenenin aksine artmadığını, aksine azaldığını istatistiklerle ortaya koymaktadır. Bkz. Wokoeck, *German Orientalism*, s. 73; Benzer bir yorum için bkz. Marchand, *German Orientalism*, xxv; Alman Oryantalizmine dair kapsamlı çalışmalar için bkz. Johann Fück, *Die Arabischen Studien in Europa: Bis in den Anfang des 20. Jahrhunderst*, Leipzig: Otto Harrassowitz, 1955; Rudi Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities: German Orientalists since Theodor Nöldeke*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1968; Wokoeck, *German Orientalism*; Suzanne Marchand, *German Orientalism*; Baber Johansen, "Politics and Scholarship: The Development of Islamic Studies in the Federal Republic of Germany", *Middle East Studies: International Perspectives of the State of the Art*, ed., T. Y. Ismael, New York: Praeger, 1990; Baber Johansen, "Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi: Alman Şarkiyat Cemiyeti (Deutsche Morgenlandische Gesellschaft) 1845-1989," çev. Bilal Aybakan, *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2005): 221-241; Sabine Mangold, *Eine weltbürgerliche Wissenschaft: Deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004; Robert Irwin, *For Lust of Knowing: The Orientalists and Their Enemies*, London: Allen Lane, 2006; Emel Taştekin, "Another Look at Orientalism: Western Literature in the Face of Islam" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, The University of British Columbia, 2011), ss. 161-232.

Johansen, meşhur Alman oryantalist C. H. Becker'ın Birinci Dünya Savaşı sırasında sömürge ülkelerinin sühuletle yönetilebilmeleri için sömürge yönetimlerini bilgilendirmeyi ve onlara destek olmayı vatandaşlık görevi olarak gördüğünü ifade etmiştir.[276]

Alman oryantalizminde İslam ve Kur'an üzerine yapılan çalışmalar daha ziyade Alman-Yahudi oryantalistler tarafından geliştirilmiş ve zirveye taşınmıştır. Bu nedenle onların İslam araştırmalarına katılmalarının arka planını incelemek Geiger'ı anlamak için önem arz etmektedir. O yıllarda (1830'lar) akademik oryantalist çalışmalarda yeni yeni gelişmeler kaydedilmekteydi. Bu gelişmelerden biri de filoloji vasıtasıyla yapılan Kitab-ı Mukaddes tenkidi çalışmalarıydı. Filolojik çalışmalar Tevrat'ın beş kitabının aslında farklı dönemlerde derlendiğini ve tek parça halinde Sînâ Dağı'nda vahyedilmediğini ortaya çıkarmıştı.[277] Doğal olarak Yahudiler bu durumdan son derece rahatsız olmuşlardı. Lassner'ın ifadesiyle, Yahudiler, akademide "ileri tenkit" (higher criticism) olarak bilinen söz konusu çalışmaları, hafife alıp eleştirmek maksadıyla "ileri anti-Semitizm" olarak niteliyorlardı.[278] Eski Ahit eğitimi de zaten üniversitelerde Hıristiyan uzmanlar tarafından veriliyordu ve dolayısıyla baskın ses Hıristiyanlarındı.[279] Ayrıca akademi dışındaki Yahudi araştırmacıların Yahudilik tarihi hakkında yazdıkları Hıristiyanların hakimiyetindeki akademi tarafından görmezden geliniyordu.[280]

Kitab-ı Mukaddes tenkidi çalışmalarının doğurduğu, "Hıristiyanlar için Eski Ahit ne kadar geçerli ve doğrudur?", "Yahudiler Mısır, Fars ve Asur medeniyetlerine neler borçludur?" ve "Vahye muhatap olanlar sadece Yahudiler midir?" gibi soruları Yahudiler başlangıçta kolayca cevaplayamadılar.[281] Çareyi aynı dille karşılık vermede bulan Yahudi yazarlar Geiger öncülüğünde İslâm ve Hıristiyanlık kutsal kitaplarını araştırmaya

---

276 Johansen, "Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi", s. 231.
277 Marchand, *German Orientalism*, s. 32; ayrıca bkz. Salime Leyla Gürkan, *İbrahim'den Ezra'ya İsrâiloğulları Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: İSAM Yayınları, 2019, s. 219; Fuat Aydın, *Yahudilik*, 3. Baskı, İstanbul: Mahya Yayınları, 2018, ss. 105-109.
278 Lassner, *The Abode of Islam*, s. 25.
279 Susannah Heschel, "Revolt of the Colonized: Abraham Geiger's Wissenschaft des Judentums as a Challenge to Christian Hegemony in the Academy", *Kulturelle Grenzraume im jüdischen Kontext*, ed., Klaus Hoedl, Innsbruck: Studien Verlag, 2008, s. 34.
280 Marchand, *German Orientalism*, s. 294; ayrıca bkz. Martin Kramer, *The Jewish Discovery of Islam*, s. 10.
281 Bu ve benzeri sorular için bkz. Marchand, *German Orientalism*, xxiv.

başladılar.[282] O dönemde dinler tarihi ya da Doğu dilleri çalışmaları henüz gelişmemiş olduğu için, bu yöndeki araştırmaların ev sahipliğini filoloji üstlenmiştir.[283] Geiger'ın yaptığı da aslında bir nevi filolojik bir çalışmadır.[284] Nitekim hem Geiger'da hem de onu takip eden isimlerde de görüleceği üzere, İbrânîce ve Arapça karşılaştırılarak benzer kelimeler üzerinden Kur'an'ın kökenine dair tezler öne sürülmüştür.[285] Zaten filoloji ve tarihte uzman ve yöntemlerinden de oldukça emin olan Yahudi alimler aynı yöntemle kendi dinlerini savunmaya çalışmışlardır.[286]

Bu sebeple filoloji, 19. yüzyılda daha çok dilsel ve kültürel çalışmaları birleştiren Almanlarla anılmaktadır. Bu yoğunlaşmanın altındaki sebep, dil üzerinden ulusal tarih ve kültürlerin ortaya çıkarılabileceği düşüncesidir.[287] Bu durum, çoğunlukla Alman oryantalistlerin baş rolde olduğu ilk dönem oryantalizm çalışmalarının genellikle dil ve filoloji ağırlıklı başlamış olmasında da görülebilir. Uzun müddet devam eden dil araştırmalarında ana hedef sonraları, İslam'da kavramlaşan bir terimin diğer bir din veya milletlerden geçişini "dil" vasıtasıyla gösterebilmek olacaktır.[288]

Yahudilik tarihini ya da İslâm'ın Yahudi kökenini araştırırken Yahudi araştırmacılar aslında modern üniversitenin genel eğilimini şevkle benimsemişler ve bunu kendi ilgi ve endişelerine göre biçimlendirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, Yahudi olsun ya da olmasın, o dönemin oryantalistleri -bugün de olduğu gibi- kendi zamanlarının entelektüel modasının birer tüketicisiydiler. Pozitivist bakış açısıyla yönlendirilen,

---

282 Bilal Gökkır, "Oryantalist Literatürde Kur'an Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı: Disiplinler Arası Bir Yaklaşım", *Bilimname : Düşünce Platformu*, 2/5 (2004): 61; Alman-Yahudi bilginlerin Kitab-ı Mukaddes çalışmalarının serencamı hakkında geniş bilgi için bkz. James Pasto, "Islam's 'Strange Secret Sharer': Orientalism, Judaism and Jewish Question", *Comparative Studies in Society and History* 40/3 (1998): 437-474.

283 Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*. s. 3; Filolojinin doğuşu da zaten Kitab-ı Mukaddes üzerine yapılan tarihsel-eleştiri çalışmalarıyla başlamış ve kadim dinlerin doğum yeri olan Doğu'nun dilleri böylece ilgi odağı haline gelmiştir. Bkz. Wokoeck, *German Orientalism*, s. 86, 109; E. Said, bu şekilde oryantalist araştırmalara dahil olan filolojiyi "Yeni Filoloji" (*New Philology*) şeklinde isimlendirmiştir. Ona göre herhangi bir doğu dili müstakil olarak araştırma konusu yapıldığında artık filoloji teolojiden ayrılmış oluyordu ve bu şekilde (filoloji disiplini) filoloğun yeni bir "Doğu" yaratmak için kullandığı en işlevsel araçlardan biri haline geliyordu. Bkz. Said, *Orientalism*, s. 130, 139.

284 Johansen, "Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi", s. 230.

285 Angelika Neuwirth, "Qur'anic Studies and Philology", *International Quranic Studies Association Conference*, San Diego: 2013, s. 189; Geiger'ın diğer diller üzerinde yaptığı filoloji çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. L. Geiger, *Leben und Lebenswerk*, ss. 400-411.

286 Lassner, *The Abode of Islam*, s. 111

287 Hughes, *Situating Islam*, s. 18.

288 Filoloji ile oryantalist söylem arasındaki bağ hakkında bir çalışma örneği için bkz. Emel Taştekin, "Another Look at Orientalism: Western Literature in the Face of Islam" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, The University of British Columbia, 2011).

filolojik yeteneklerle donanmış bu ilk oryantalist nesil, kendi metinsel ve ideolojik zeminlerini oluşturmak için köken araştırmalarına girişmişlerdir. Bu indirgemeci girişimin amacı, ilk kaynakları ve düşüncelerin özünü yeniden tespit etmekti.[289]

Zamanının ilmî akımına uyan Abraham Geiger da hocası Freytag'ın teşvikiyle Kur'an'da geçen Arapça kelimeler, kavramlar ve Kur'an kıssalarını ele alarak Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia etmiştir. O yıllarda Avrupa'da oryantalizm henüz gelişmeye başlamıştı ve yalnızca belli başlı oryantalistler tarafından Arapça ve İslâm'a dair çalışmalar yapılmaktaydı. Meşhur Fransız oryantalist Antoine Isaac Silvestre de Sacy (1758-1838) öncülüğünde hazırlanan Arapça el yazma seçkileri ve neşirler oryantalizm tarihinde dönüm noktası sayılmaktadır. Bu çalışmalarından dolayı Sacy, Avrupa'da oryantalizmin kurucu babası sayılmaktadır. Almanya'da ise o dönemde henüz akademik anlamda bir oryantalizmden bahsetmek mümkün değildir. Fransa'da Sacy'den klasik filoloji eğitimi alan Heinrich Leberecht Fleischer[290] (1801-1888) ve Georg Wilhelm Freytag (1788-1861) gibi Alman oryantalistler eliyle oryantalizm Almanya'ya giriş yapmış ve II. Dünya savaşına kadar oryantalizmde Almanların hâkimiyeti devam etmiştir.[291] Diğer bir ifadeyle modern dönemde Yahudi ilim adamlarının İslâm'a karşı ilgileri, Bonn Üniversitesi'nde 1819'dan itibaren Arapça profesörlüğü yapan Georg Freytag'ın ve 1835'ten itibaren Leipzig Üniversitesi'nde hocalık yapan Fleischer'ın Yahudi öğrencileriyle 1830'larda başlamıştır. Freytag'ın yetiştirdiği bu öğrencilerin birçoğu dönemin önde gelen isimlerinden olmuş; Ludwig Ullmann Kur'an'ı Almanca'ya tercüme edip 1840'da yayımlamış; Salomon Munk Orta Çağ Arap-Yahudi felsefesinin en önemli uzmanlarından biri olmuş; Joseph Derenbourg başlarda İkinci Mabet dönemi hakkında uzman iken sonradan İslâm hâkimiyetindeki Yahudi tarihi uzmanı olmuş ve

---

[289] Jacob Lassner, "Abraham Geiger" s. 111-112.
[290] H. L. Fleischer, Alman oryantalizmi açısından oldukça önemli bir isimdir. Kurucu isimlerden sayılan Fleischer, Leipzig Üniversitesi'ndeki 50 yılı aşkın kariyeri boyunca 131 doktora tezi yönetmiş ve bunlardan 51 tanesi Yahudi öğrenciler tarafından yapılmıştır. Meşhur oryantalist Ignaz Goldziher de bunlardan bir tanesidir. Bkz. Susannah Heschel, "Orientalist Triangulations", s. 155; Fleischer hakkında ayrıca bkz. B. Johansen, "Politics and Scholarship: The Development of Islamic Studies in the Federal Republic of Germany", *Middle East Studies: International Perspectives of the State of the Art*, ed., T. Y. Ismael, New York: Praeger, 1990, ss. 71-130; Fleischer, Sacy'nin talebesi olup Fransa'da eğitim aldığı için Alman oryantalizmini de sömürge faaliyetleriyle ilişkilendiren yazarlar da olmuştur. Bkz. S. Mangold, *Eine "weltbürgerliche Wissenschaft", Die deutsche Orientalistik im 19. Jahrhundert*, Stuttgart: Steiner, s. 161. Nakleden Wokoeck, *German Orientalism*, s. 16.
[291] Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities*, s. 7; 1930'lara gelindiğinde Yahudiler Almanya'da nüfusun yüzde birinden bile az yer teşkil etmelerine rağmen akademide İslâm araştırmalarının yüzde yirmi beşini işgal etmektelerdi.

Abraham Geiger da Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes ve Midraş arasındaki paralellikleri kanıtlamaya çalıştığı *"Was hat Muhammad aus dem Judenthume aufgenommen?* (Muhammed Yahudilikten Ne Aldı)" isimli eserini yazmıştır.[292]

Bu yıllarda oryantalist çalışmaların filolojiden İslâm araştırmalarına doğru evrilmeye başladığı görülmektedir. Özellikle Freytag bu noktada önemlidir. Sacy, öğrencisi Freytag'tan İslâm'ın Yahudi kökenine dair bir yarışma düzenlemesini istemiş ve o da *Inquiratur in fontes Alcorani seu legis Mohammedicae eas, qui ex Judaismo derivandi sunt* (Kur'an ve Muhammedî Hukukun Yahudi Kökenleri Hakkında Bir Araştırma) başlıklı bu yarışmaya katılması için öğrencisi Geiger'ı teşvik etmiştir.[293] Bunun sonucunda benzer bir başlıkla Geiger'ın tezi meydana gelmiştir. Geiger'ın kitabıyla Alman-Yahudi oryantalistler İslâm araştırmalarına âdeta akın etmişler ve Yahudilik ve İslâm arasındaki benzerlikler ve Yahudiliğin İslâm'a etkisi başta olmak üzere erken dönem İslâm tarihi ve gelişimine dair önemli ve kalıcı çalışmalar ortaya koymuşlardır.[294]

Alman-Yahudi oryantalistlerin Kur'an ve İslamî kaynaklara karşı bu ilgisinin en temel sebeplerinden bir diğeri de kendi dinî geleneklerini daha iyi anlamak için Sâmi dilleri ve bunlardan biri olan Arapça hakkında araştırmalar yapmaya ihtiyaç duymalarıyla açıklanmaktadır.[295] Nitekim birçok Kitab-ı Mukaddes araştırmacısı karşılaştıkları muğlak İbrânîce kelime ve kalıpları başta Arapça olmak üzere diğer Doğu dillerinden yardım alarak çözmeye çalışmışlardır.[296] Çocukluğunda İbrânîce ve Ârâmîce öğrenen Yahudilerin Arapça ve diğer Sâmi dillerine ilgi duymaları anlaşılabilir bir durumdur. Kendi milletlerinin her açıdan zirveye ulaştığı dönemler olan Orta Çağ İslâm'ını

---

[292] Heschel, "Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak", s. 94.
[293] Lassner, *The Abode of Islam*, s. 10.
[294] Gordon Newby, "A Prolegomenon to the Relation of the Qur'an and the Bible", *Bible and The Qur'an: Essays in Scriptural Intertextuality,* ed., John C. Reeves, Leiden: Brill, 2004, s. 24.
[295] Esra Gözeler, *Kur'an Araştırmalarında Akademik Tezler*, İstanbul: İYV Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2017, s. 641.
[296] Johann Fück, *Die Arabichen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts,* Leipzig: Harrasowitz, 1955, Nakleden Wokoeck, *German Orientalism*, s. 109; O dönemde Alman Üniversitelerinde İlahiyat öğrencilerinin Doğu dilleri dersleri almaları zorunlu tutulmuştur. Bkz. Wokoeck, *German Orientalism*, s. 113; Bu noktaya dikkat çeken S. Heschel, Alman-Yahudi oryantalistlerin İbranice kavramların benzer şekilde Arapça'da ve Kur'an'da kullanılıyor olmalarını ilk keşfettiklerinde büyülendiklerini ve bu durumun onları İslâmî kaynaklara yönelttiğini ifade etmektedir. Bkz. Susannah Heschel, "The Philological Uncanny: Nineteenth-Century Jewish Readings of the Qur'an", *Journal of Qur'anic Studies* 20/3 (2018): 193; İbranice-Arapça ilişkisinin Orta Çağlardaki kökenlerine dair bir değerlendirme için bkz. Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, s. 77, 99.

araştırmaya ilgi duymaları da gayet doğaldır. Ayrıca, her yerde olduğu gibi Avrupa'da da azınlık olarak yaşamlarını sürdüren Yahudilerin dinî ve kültürel asimilasyona karşı çıkmak için kendi millî ve dinî dilleri olan İbrânîce'ye ve ona yakın diğer Sâmi dillerine dört elle sarıldıklarını öne süren araştırmacılar da olmuştur.[297] Yine bu Yahudi öğrencilerin okul öncesinde evde aldıkları klasik metin eğitimleri onların okul döneminde Hıristiyanlık ve diğer dinlere mensup öğrencilerden üstün olmalarını sağlamıştır.[298]

Tüm bunların yanı sıra dikkat çekilmesi gereken en önemli noktalardan biri de Alman-Yahudi oryantalistlerin İslam ve Peygamberi hakkındaki nispeten olumlu söylemleridir.[299] İslam hakkında genel olarak dillendirilen bu olumlu söylem aslında ilk olarak Alman Romantiklerinden Victor Hugo, Heinrich Heine ve Benjamin Disraeli gibi edebiyatçılar ve W. G. Palgrave ve Arminius Vambery gibi seyyahlarda görülmeye başlanmıştır. Sonradan 19. yüzyılın ortalarına doğru bu romantizm yerini bilime bırakmış ve Alman-Yahudi oryantalistler sahneye çıkmıştır.[300] Alman-Yahudi oryantalistler Hıristiyan geleneğinin çalışmanın girişinde özetlenen yaklaşık bin yıllık olumsuz İslâm ve Hz. Peygamber söylemini kırmışlar, en azından yumuşatmışlardır. Nitekim Abraham Geiger'ı seleflerinden ve çağdaşlarından ayıran en önemli noktalardan biri de budur.[301] Bu durum Gustav Weil gibi diğer Alman-Yahudi oryantalistlerde de görülecektir.

Aslında Geiger böyle yapmak zorundaydı. Çünkü Hz. Muhammed'in deha ve samimiyetini takdir ederek onun hakkında olumlu ifadeler kullanmasaydı, onun Yahudilikten ödünç almasının makul bir açıklamasını yapamazdı. Bundan dolayı o, Hz. Muhammed'den övgü dolu sözlerle bahsetmiştir.[302] Diğer bir ifadeyle bu durum, çeşitli saiklerle İslâm'a duyulan sempatinin bir yansımasıdır. Normalde ilk bakışta İslâm'ın Yahudi kökenini aramak ve özgünlüğünü inkâr etmek pek hoş bir durum olarak

---

[297] Yossef Schwartz, "Jewish Orientalism Premodern and Modern, Epochal Variations of Cultural Hybridity", *Modern Jewish Scholarship on Islam in Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*, ed. Ottfried Fraisse, Boston: De Gruyter, 2018, ss. 31-61.

[298] Bu noktaya dikkat çeken Lewis, Yahudi öğrencilerin akademiye zaten doğu dillerine hâkim bir şekilde geldiklerini ve bu dilleri sıfırdan öğrenmek zorunda olan diğer öğrencilerden çok daha üstün bir konumda olduklarını ifade etmektedir. Zira Yahudi öğrenciler Talmud'a olan aşinalıklarından dolayı Arapça'yı ve İslâm şeriatının kolayca öğrenebilme şansına sahiplerdi. Bkz. Lewis, "The pro-Islamic Jews", s. 150; Benzer bir yorum için bkz. Marchand, *German Orientalism*, s. 29.

[299] Alman oryantalizmini diğer Avrupa ülkelerinden farklı kılan noktalar hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Martin Kramer, *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*, Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999.

[300] Kramer, *The Jewish Discovery of Islam*, s. 8-10, 13.

[301] Pregill, "The Hebrew Bible", s. 649.

[302] Susannah Heschel, "Jewish Philoİslâmism", s. 74.

görülmeyebilir. Bunun farkında olan Geiger, Hz. Muhammed'den övgü dolu sözlerle bahsederek onu yalancı ya da akıl hastası değil, bilakis samimi ve coşkulu bir dindar olarak vasıflayarak bu açığı kapatmaya çalışmıştır.[303] Ancak yine de Kur'an'dan bahsederken, kitabı boyunca "Muhammed kitabında şöyle yazdı" şeklinde ifadeler kullanması, Müslümanların temel inancı olan Kur'an'ın vahiy olduğuna açıkça bir karşı çıkış olarak görülebilir.[304]

Geiger ve Weil gibi önde gelen Alman-Yahudi oryantalistlerin Hz. Muhammed hakkındaki olumlu ifadeleri Hz. İsa hakkında da görülmektedir. Nitekim 19. yüzyıla kadar Hz. İsa da aldatıcı, sahtekâr vb. çirkin ifadelerle anılmıştır. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde ilk kez Geiger, Hz. İsa'nın Ferîsi bir Yahudi olduğunu iddia etmiş ve gelenekten ayrılarak ondan -tıpkı Hz. Muhammed hakkında olduğu gibi- gayet olumlu ifadelerle bahsetmiştir.[305] Sonuçta iki durumda da Hıristiyanlık özgünlüğünü kaybetmiş olmaktaydı. Yani ne sahtekâr olarak adlandırılan ne de samimi bir Yahudi olan İsa ortaya özgün bir din koyabilirdi. Geiger ve takipçileri tarafından ikincisi tercih edilmiştir ki Hıristiyanlığın da Yahudilikten türediği iddia edilebilsin. Öte yandan bu araştırmacılara göre aynı durum tamamıyla Hz. Muhammed ve İslamiyet için de geçerlidir.

Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm hakkındaki olumlu söylemleri Batı'da genelde onların objektifliklerine, hakikat arayışlarına ve emperyal gayeler gütmemelerine bağlanmaktadır.[306] Halbuki Alman-Yahudi oryantalistler de diğerleri gibi İslam'ı kendi arayışlarına yardımcı olacak şekilde kullanmışlardır. Seleflerinden ve muasırlarından tek farkları, bunu olumlu ve rafine bir söylemle yapmalarıdır.

İslam ve Peygamberi hakkındaki olumlu söylemin arkasında yatan asıl gaye Yahudiliği modern Avrupa'da Hristiyanlık karşısında konumlandırmaktı. Zira Geiger'ın yaşadığı dönemde Avrupa'da olumsuz bir Yahudilik algısı vardı. Kendisi bizzat bu duruma dikkat çekerek Yahudiliğin taşıdığı inanç ve öğretileri sebebiyle Hıristiyan-Batı için canlı bir muhalefet ve tehlike olarak görüldüğünü ifade etmiştir.[307] Bu sebeple Hıristiyan kilisesi her zaman Yahudileri baskı altında tutmuş, dinlerini yaymalarına ve

[303] Mesela bkz. Abraham Geiger, *Judaism and Islam*, s. 24.
[304] Lassner, *The Abode of Islam*, s. 26.
[305] Susannah Heschel, *Abraham Geiger*, s. 130; Stillman, "Islamici nil a me alienum puto", s. 133.
[306] Örneğin bkz. John M. Efron, "From Mitteleuropa to the Middle East: Orientalism through a Jewish Lens", *The Jewish Quarterly Review* 94/3 (2004): 490-520.
[307] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 355.

kendilerini geliştirmelerine hiçbir şekilde izin vermemiştir. Nitekim Geiger, Avrupa Yahudilerinin konumunun İslâm hâkimiyetindeki Yahudilerin konumundan çok daha kötü olduğu itirafında bulunmuştur.[308] Henüz Geiger'ın doğduğu senede Yahudilere tam eşit haklar verilmiştir. Ancak bu çok kısa sürmüş ve iki sene geçmeden (1813) verilen tüm haklar geri alınıp baskı ve kısıtlamalar tekrardan yürürlüğe konmuştur.[309] Heschel bu duruma dikkat çekerek Yahudilerin bu şekilde baskı altında olmalarını "sömürgeleştirilmiş bir Yahudilik" (*a colonised Judaism*) şeklinde nitelemektedir.[310] Yahudilerin akademiye girmesi de o yıllarda mümkün olmadığı için[311] Yahudilik teolojisi ve tarihine dair araştırmalar anti-Semitik ya da misyoner Hıristiyanlar tarafından yürütülüyordu.[312] Yahudiler tarafından yapılan araştırmalar ise ya görmezden geliniyor ya da amansız bir karalama ve eleştiri kampanyasıyla karşı karşıya kalıyordu.[313] Söz konusu olumsuz algıya dikkat çeken Edward Said, geriye doğru bakıldığında oryantalizmi anlamaya çalışan bir kimsenin kendisini, anti-Semitizm'in ve daha da ötesinde anti-İslamizm'in tarihini okurken bulacağını ve bu ikisinin tarihî, kültürel ve siyasî gerçeklikler açısından birbirlerine çok benzer olduklarını ifade etmiştir.[314] Benzer bir tespiti Alan Cutler da yapmıştır. Ona göre Hıristiyan Batı geleneğinde Yahudilerle Müslümanlara "iki 'gayr-ı Hıristiyan' topluluğun kendi aralarında ittifak kurdukları ve Yahudilerin, Hıristiyan beldelerinde İslâm'ın beşinci kolu olarak hareket ettikleri"

---

308 Geiger, *Judaism and Its History*, s. 356.
309 L. Geiger, *Leben und Lebenswerk*, s. 7.
310 Susannah Heschel, "How the Jews Invented Jesus and Muhammad: Christianity and Islam in the work of Abraham Geiger", *Ethical Monotheism, Past and Present: Essays in Honor of Wendell S. Dietrich*, Providence: Brown Judaic Studies, 2001, s. 51.
311 Marchand, *German Orientalism*, s. 115.
312 Michael Meyer, "The Jewish Scholarship and Jewish Identity: Their Historical Relationship in Modern Germany", *Studies in Contemporary Jewry* 8 (1992): 188; Yahudi oryantalistlerin akademide görev almaları için uzun bir süre geçmesi gerekecektir. Örneğin Goldziher ve Gustav Weil 55, Derenbourg 56 ve Gotthold Weil 59 yaşında profesörlüklerini elde etmişlerdir. Abraham Geiger, Heinrich Graetz, Hartwig Hirschfeld, Heinrich Speyer gibi isimler ise hiçbir zaman üniversite bünyesine katılmamış ve Rabbanî kurumlarda eğitim vermişlerdir. Bkz. Susannah Heschel, "Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak İçin İslâm'ı Araç Olarak Kullanan Alman-Yahudi Araştırmaları", çev. Necmettin Salih Ekiz, *Dokuz Eylül İlahiyat Dergisi* 51/2 (2020): 336.
313 Meyer, "The Jewish Scholarship and Jewish Identity", s. 187.
314 Said, *Orientalism*, s. 27.

gözüyle bakılmaktaydı.[315] Daha birçok dinî, ekonomik, sınıfsal, kültürel, psikolojik ve benzeri nedenleri irdelemek suretiyle bu tür tespitleri çoğaltmak mümkündür.[316]

Johann Gottfried Herder, Matthew Arnold ve Ernest Renan gibi isimler tarafından geliştirilen Helenî-İbranî ayırımı, Helenîlerin ilerici ve bilime açık, İbranîlerin ise tam tersi tüm olumsuz vasıfların kendilerinde toplandığı kavim olduğu inancına dayanıyordu.[317] Diğer bir ifadeyle medeniyet açısından ırkçı bir tutumla Atina-Kudüs ayırımı yapılıyordu. Heschel'a göre bu ikilik, Alman-Yahudi oryantalistlerin Yahudi tarihini araştırmaya girişmelerindeki en önemli etken olmuştur. En büyük amaçları, Yahudiliğin Avrupa tarihindeki ve gelişimindeki merkezî konumunu ispat etmekti ve bunu yaparken de kullandıkları başlıca araçlardan birisi İslâm olmuştur. İddialarına göre hem Hıristiyanlığı hem de İslam'ı doğuran din Yahudilikti. Yani hem İslâm hem de Hıristiyanlık Atina'nın (Grek) değil, Kudüs'ün (Yahudi) bir ürünüydü. İslâm tüm

---

[315] Cutler, *The Jew as an Ally of the Muslim*, s. 82.

[316] Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bülent Şenay, "Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi, Anti Semitizm ve Oryantalizm", *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Ankara: DİB Yayınları, 2003, s. 88 vd; ayrıca bkz. Bekir Zakir Çoban, "İkinci Vatikan Konsili ve Katolik-Yahudi İlişkileri", *İsrailiyat* 2 (2018): 60-81; Aaron Hughes, *The Study of Judaism: Authenticity, Identity, Scholarship*, New York: Suny Press, 2013, ss. 17-39. Aslında söz konusu algı daha eskilere, Reformasyon dönemine, Martin Luther'e kadar dayanmaktadır. Modern dönemde ise bu algının canlanmasında büyük katkısı olanlardan örneğin meşhur oryantalist Renan'ın tüm Avrupa'da ve İslâm dünyasında yankı uyandıran gericilik ve bilimle uyuşmazlık iddiaları yalnızca İslâm'a değil, Yahudiliğe de yöneltilmişti. Bkz. Lawrence I. Conrad, "Ignaz Goldziher on Ernest Renan: From Orientalist Phliology to the Study of Islam", *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*, ed. Martin Kramer Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999, ss. 137-169; Söz konusu Yahudi algısı, Hıristiyanlığın resmi bir hüviyet kazandığı tarihin kendisi kadar eskidir. Tarih boyunca Yahudiler, hâkim konumdaki Hıristiyanlar tarafından hor görülmüşlerdir. Hepsinden önemlisi onlar; İsa'yı öldürmekle suçlanıyorlardı. Ayrıca faizle borç para vermek, veba gibi hastalıkları yaymak, Hıristiyan çocuklarını öldürmek gibi konularda da suçlanıyorlardı. Tüm bunlar Avrupa'da kötü bir Yahudi algısı oluşmasına neden olmuş ve Yahudilik de İslâm'a uygulanan oryantalist söylemden nasibini almıştır. Bkz. Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, s. 175; Yine Orta Çağlardan beri yaygın olan Hıristiyan inancına göre Yahudiler, aralarındaki benzerliklerden dolayı İslâm'ın müttefiki idiler. Bundan dolayı İslâm'la aralarında düşmanlığı hak etme açısından bir fark yoktu. Bkz. Allan Cutler-H. Cutler, *The Jew as an Ally of the Muslim*, Indiana: University of Notre Dame Press, 1986; Yahudilik aleyhtarı başka örnekler için bkz. Marchand, *German Orientalism*, s. 27-28.

[317] Ernest Renan'ın hem İslâm hem de Yahudilik hakkındaki olumsuz yargıları yalnızca Müslüman kesim tarafından değil, Yahudiler tarafından da büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Conrad, "Ignaz Goldziher on Ernest Renan", ss. 137-169; Geiger, Paris'te Renan'la görüşerek onunla Yahudilik ve Hz. İsa hakkında münazaralar yapmıştır. Heschel, "Revolt of the Colonized", s. 45; Michael Meyer, Renan'ın öncülüğünde üretilen söz konusu Helenîlik-İbranîlik ayırımını, "antisemitizme" benzeterek "filosemitizm" olarak nitelemiştir. Bkz. Michael Meyers, "German Jews: The History and the Heritage", *The Leo Baeck Memorial Lecture*, New York: Leo Baeck Institute, 2016, s. 4.

dünyaya muhteşem bir medeniyet örneği sunmuşken, Hıristiyanlık gericilik, barbarlık ve kandan başka bir şey sunmamıştır.[318]

Söz konusu olumsuz algıyı yıkmak için işe koyulan Geiger ve çağdaşı Alman-Yahudi oryantalistler, bu algının oluşmasındaki en büyük failin Hıristiyan toplum ve idare olduğunun farkındaydılar. *Wissenschaft des Judentums* (Yahudilik Bilimi) hareketi çatısı altında ilk olarak, Hıristiyan uzmanlar tarafından çarpıtılan Yahudilik tarihini araştırmaya giriştiler. Leopold Zunz (1974-1886) öncülüğünde başlayan bu hareketin temel amacı Yahudi tarihini yeniden ele almak ve Yahudi kutsal metinlerini yeniden tasnif etmekti. Geiger, Zunz'la öğrencilik yıllarında tanışmış ve ondan oldukça etkilenmiştir.[319] Zunz'un izinden giden bir diğer Alman-Yahudi alim Heinrich Graetz de (1817-1891) 11 ciltlik *History of the Jews* (Yahudilerin Tarihi) adlı eseriyle Yahudilerin evrensel bir tarihini yeniden yazmaya teşebbüs etti. Onun amacı da Yahudiliğin özünü ortaya çıkarmaktı.[320] Meyers'in ifadesiyle Zunz, Geiger ve Graetz gibi Yahudi yazarlar, *Wissenschaft des Judentums*'un onları eski usullerden kurtarıp moderniteyle uyumlu yeni usullere yönlendireceğine inanıyorlardı. Diğer bir ifadeyle Yahudiliğin modern dönemde yeniden hayat bulmasının yolu bilimden geçiyordu. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu hareketi geleneksel Yahudiliğe bir karşı çıkış olarak da görmek mümkündür.[321] Yahudilerin bu yoğun gayret ve çalışmaları nedeniyle 19. ve 20. yüzyıllar Yahudilik tarihinde bazı yazarlar tarafından "yüzleşme ve yenilenme dönemi",[322] bazıları tarafından da "Yahudilerin İslâm'ı keşfi" olarak tasvir edilmiştir.[323]

---

[318] Susannah Heschel, "Judaism, Islam and Hellenism: The Conflict in Germany over the Origins of Kultur", *The Jewish Contribution to Civilization*, ed., J. Cohen ve R. Cohen, Oxford: Littman Library, 2008, ss. 98-99.

[319] Öğrenciyken Zunz'a yazdığı bir mektupta Geiger, o ve arkadaşlarının başlattığı Yahudilik Bilimi hareketinin kendi hayallerini gerçekleştirdiğini ve onlar sayesinde Yahudiliğin çok güzel noktalara geleceğine inandığını ifade etmiştir. O dönemde henüz Reform hareketi yaygın olmadığı için Geiger mektubunun gizli tutulmasını da rica etmiştir. Geiger'ın Zunz hakkındaki övgü ve hayranlık dolu ifadeleri için bkz. L. Gegier, *Leben und Lebenswerk*, s. 17.

[320] Hughes, *The Study of Judaism*, ss. 28-46.

[321] Meyer, "The Jewish Scholarship and Jewish Identity", s. 182; Bu öncü isimler arasından Graetz her ne kadar söz konusu hareketin içinde bilimsel olarak yer alsa da onun asıl amacı, diğerleri gibi reformist bir bakış açısıyla Yahudiliği yorumlamak değil, aksine Ortodoks Yahudiliği savunmaktı. Nitekim o başta Geiger olmak üzere diğer reformist Yahudileri şiddetle eleştirmiştir. Bkz. Tolan, *Faces of Muhammed*, s. 221.

[322] Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, s. 17.

[323] Martin Kramer, *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*, Tel Aviv: The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999, s. 3.

Wissenschaft des Judentums hareketi sadece Yahudilik araştırmalarına bir katkı olması amacıyla ortaya çıkan bir hareket değildi. Aksine Yahudilik tarihi ve dini üzerindeki Hıristiyan hegemonyasını ve yanlış tanıtımları kırmak için Alman-Yahudi oryantalistler tarafından meydana getirilmişti.[324] Diğer bir ifadeyle bu isimler, katı Ortodoks Yahudilikten ve Eski Ahit hakkında çeşitli iddialarla gündemi meşgul eden Hıristiyanlardan azade bir "araştırma özgürlüğü" arayışındalardı.[325] Alastair Hamilton'un tespitine göre, takip eden yüzyıl boyunca İslâm araştırmaları, genelde Hıristiyan ön yargılarıyla İslâm'a yaklaşan Protestan araştırmacıların elinden, teolojik saiklerle çok daha olumlu bir tavırla İslâm'a yaklaşan Yahudi araştırmacıların eline geçmiştir.[326] Yukarıda Alman oryantalizminin emperyalizmle ilişkisine değinilmişti. Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla Alman-Yahudi oryantalistlerin araştırmaları, Hıristiyan-Batı'nın "ötekileştirme" faaliyetinin aksine bir "içselleştirme" işlevi görmüştür denebilir. [327]

Geiger'ın hayatını Hıristiyanlıkla mücadeleye adamasına da bu açıdan bakmak gerekmektedir. Heschel'in ifadesiyle Geiger'ın amacı, Yahudiliğin Batı medeniyetinde oynadığı rolü ortaya koymak ve Yahudiliğin yüzyıllardır Hıristiyan alimler tarafından ihmal edilen, yanlış yorumlanan ve kasten çarpıtılan metinlerini ve tarihini yeniden keşfetmekti.[328] Nitekim o *Yahudilik ve Tarihi* kitabında sürekli Yahudiliğin "evrenselliğine" vurgu yapmış ve onun zaman ve mekanla sınırlı olmadığını göstermeye

---

[324] Heschel, "Revolt of the Colonized", s. 35.
[325] Philipson, *Centenary Papers and Others*, s. 103; Bazı araştırmacılar, başta Geiger olmak üzere *Wissenschaft* hareketine destek veren isimlerin, Hegel'in ilerlemeci tarih anlayışından hayli etkilendiklerini ve bu doğrultuda Yahudi tarihini tüm detaylarıyla ele alarak, Yahudi tarihinin modern dönemde zirve noktasına ulaşacağını ümit ettiklerine dikkat çekmiştir. Bunu yaparken bir taraftan da Yahudilik tarihindeki sürgünler ve soykırımları da ilerlemenin bir aşaması görme eğiliminde oldukları ayrıca dikkat çeken bir husustur. Bkz. Fromm, *Abraham Geiger's Liberal Judaism*, s. 15; ayrıca bkz. Martin Kramer, *The Jewish Discovery of Islam*, s. 11.
[326] Alastair Hamilton, "A Lutheran Translator of the Qur'an: A Late Seventeenth-Century Quest", *The Republic of Letters and the Levant*, ed., A. Hamilton, Leiden: Brill, 2005, s. 201.
[327] *Wissenschaft des Judentums* hareketi hakkında geniş bilgi için bkz. Ismar Schorsch, *From Text to Context: The Turn to History in Modern Judaism*, Hanover, NH, 1994; ayrıca bkz. David N. Myers, "The Ideology of Wissenschaft des Judentums", *The History of Jewish Philosophy*, ed., Daniel H. Frank-Oliver Leaman, London: Routledge, 1997, ss. 706-720; David N. Myers, *Re-Inventing the Jewish Past: European Jewish Intellectual and the Zionist Return to History*, New York, 1995; Harvey Hill, "The Science of Reform: Abraham Geiger and the Wissenschaft des Judentum", *Oxford University Press* 27 (2007): 329-349; Susannah Heschel, "Abraham Geiger on the Origins of Christianity: The Political Strategies of Wissenschaft des Judentums in an Era of Acculturation", *Assimilation as a Factor in Jewish History*, ed., Menachem Mor, Lanham: University Press of America, 1991, ss. 110-126; Heschel, "How the Jews Invented Jesus and Muhammad", ss. 49-73.
[328] Heschel, *Abraham Geiger and the Jewish Jesus*, s. 50.

çalışmıştır.[329] Diğer bir ifadeyle o, geleneğin yeniden yorumlanmasını ve Yahudiliğin modern dünyaya yeniden sunulmasını teklif etmiştir. Zira Yahudilik modern dünyaya ayak uyduramazsa, yok olması kaçınılmazdı.[330] Bunu yaparken de sürekli vurgu yaptığı şey "Yahudilerin tarihsel hafızası" olmuştur. Eğer Yahudiler bu hafızalarını yeniden canlandırabilirlerse, kendi öz benliklerini yeniden keşfedebilirlerdi. Fromm'un ifadesiyle Geiger için tarih -başta Yahudilik tarihi olmak üzere- "modern kaygılar için işe yarar bir geçmiş oluşturan anlamlı anıların bir araya getirildiği bir koleksiyondu."[331] Graetz'in, her ne kadar eleştirel mahiyette olsa da, Geiger'ın *Yahudilik Tarihi* kitabının aslında "Yahudilerin tarihi" değil, "Yahudilerin kültür tarihi" olduğu şeklindeki ifadesi de bu tespiti destekler mahiyettedir.[332]

Geiger'ın asıl amacı İslâm araştırmacısı olmak değildi. Zira yaşamının sadece kısa bir dönemini buna ayırmıştı. Bunu yapmasındaki ana etken de yine Hıristiyanlık'la mücadele etmek ve Yahudiliğin evrenselliğini ortaya koymaktı. Nitekim o Kur'an üzerinden İslâm ile Yahudilik arasındaki benzerlikleri tespit etmek suretiyle İslâm'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia ederken aslında İslâm gibi muhteşem bir medeniyeti dünyaya Yahudiliğin armağan etmiş olduğunu söylemeye çalışıyordu. Diğer bir ifadeyle Yahudilik Batı'da algılandığı şekilde kötü ya da yozlaşmış bir din değildi. Bilakis Hıristiyanlık, Yahudi öğretisinden sapmak suretiyle bu dünyanın başına gelmiş en büyük felaketti.[333]

Geiger bir taraftan bu şekilde İslam'ı araç olarak kullanırken, diğer taraftan Hıristiyanlık tarihini de araştırmaktaydı. Dahası o, Hristiyanlık tarihini ve metinlerini Yahudi bakış açısıyla bilimsel olarak inceleyen ilk isimdi.[334] Ona göre Hıristiyanlık da Yahudilikten türemiş, ancak İslâm gibi özünü muhafaza edememişti. Yahudiliğin özünün kıymetini gösterebilmek için sadece İslam'ın değil, Hristiyanlığın da ondan türediğinin

---

[329] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 22-23; Yahudiliğin "evrenselliğine" dair diğer vurgular için ayrıca bkz. Geiger, *Judaism and Its History*, s. 211, 235, 238-239, 300; Geiger'ın evrensellik düşüncesi hakkında bkz. Meyers, "Universalim and Jewish Unity", ss. 91-107.
[330] Meyers, "Universalim and Jewish Unity", s. 93.
[331] Ken Koltun-Fromm, "Historical Memory in Abraham Geiger's Account of Modern Jewish Identity", *Jewish Social Studies* 7 (2000): 110.
[332] Nakleden Mark Saperstein, "Abraham Geiger as a Historian of Medieval Judaism", *Judische Existenz in der Moderne* içinde, ed., Christian Weise v.dğr., Berlin: De Gruyter, 2013, s. 279; Geiger'ın tarih anlayışı hakkında geniş bilgi için bkz. L. Geiger, *Leben und Lebenswerk*, ss. 328-388.
[333] Geiger'ın Hıristiyanlık hakkındaki buna benzer ifadelerinin geçtiği mektupları için bkz. Wiener, *Abraham Geiger's Liberal Judaism*, s. 125.
[334] Heschel, *Abraham Geiger and The Jewish Jesus,* 2.

ispat edilmesi gerekliydi. Bunu yaparken de o “en işlevsel araç olarak” Hz. İsa’yı kullanmıştır. Ona göre Hz. İsa aslında dindar bir Ferisî idi ve yeni hiçbir öğreti ortaya koymamıştı. Hıristiyanlığa son şeklini veren Aziz Pavlus’tu.[335] Eğer Hıristiyanlık gerçekten Hz. İsa’nın inancı olmak istiyorsa ve bu inanç da Ferisî Yahudilikse, Hıristiyanlık Yahudilikten başka bir şey değildir. Hz. İsa’nın Ferisî bir Yahudi olduğunu ilk kez iddia etmekle Geiger, aslında bir yandan Hıristiyanlığın Yahudi kökenli olduğu iddiasını temellendirirken, öte yandan öncüsü olduğu Reformist Yahudiliğe gönderme yapmış oluyordu. Zira o Ferisîliği Yahudiliğin özü olarak görüyordu.[336] Ayrıca Hz. İsa’nın Yahudiliği ne kadar çok ortaya konursa, o kadar çok sayıda Hristiyan Yahudiliğe saygı duyacaktı.[337]

Yahudilik ve Tarihi adlı eserinde, Yeni Ahit’le Rabbânî metinleri yan yana koyarak yaptığı analiz Geiger’a, Hz. İsa dönemi Yahudi Filistin’ini, mabede sıkı sıkıya bağlı din adamı sınıfı Sadukîler’le, Yahudiliği daha manevi bir açıdan yorumlayan reformcu Ferisîler arasında keskin bir ayrılık var şeklinde sunma imkânı vermiştir. Bundan dolayı Geiger, Hz. İsa’yı, katı din adamı oligarşisinin olduğu dönemde Yahudiliğin en canlı ve reformcu eğilimlerine bizzat dahil olmuş bir Ferisî olarak sunmuştur. Yeni Ahit’in çeşitli ayetlerinde olumsuz Ferîsi portresi çizilmesi sadece Hz. İsa’nın değil, aynı zamanda sonraki dönem (Pavlus öncesi ve sonrası) yazarlarının da bakış açısını yansıtmaktadır. Geiger’a göre Pavlus ilk Hıristiyan’dı. Hz. İsa’nın öğretilerini değiştirmiş ve Yunan felsefesinden alınmış unsurlarla mezcettiği, Yahudi olmayanların ilgisini çekip iman etmelerini sağlayan yeni bir din meydana getirmiştir.[338] Geiger’ın Ferisîliğe bu denli vurgu yapmasının arkasında en önemli etkenlerden biri de Yahudi mezhepleri içerisinde Hıristiyanlar tarafından en çok kötülenenin Ferisîlik

---

[335] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 131-133; Geiger’ın yaşamı boyunca Hıristiyanlıkla mücadelesindeki en önemli iddialarından biri Hıristiyanlığın kurucusunun aslında Hz. İsa değil, Aziz Pavlus olduğudur. Ona göre, dikkat çekildiği üzere, Hz. İsa aslında Ferîsî bir Yahudi’dir. Ancak sonradan Mesihlik iddiasında bulunduğu için Yahudiler tarafından öldürülmüştür. Hıristiyanlık esasen Aziz Pavlus’un Yahudilikten tamamen koparak ortaya attığı öğretinin adıdır. Hz. İsa’yı Ferîsî yapmakla aslında Geiger, İslâm gibi Hıristiyanlığın da Yahudilikten türemiş olduğunu iddia etmiş olmaktadır. Hıristiyanların bu iddiaya cevapları ise Hz. İsa’yı Aryan olarak göstermek şeklinde olacaktır. Konuyla ilgili detaylı bilgiler için bkz. Susannah Heschel, *Abraham Geiger and The Jewish Jesus*, ss. 131-240; ayrıca bkz. Uriel Tal, *Christians and Jews in Germany*, Ithaca: Cornell University Press, 1982; Heinrich Graetz, *History of the Jews*, c. 3, trc. Bella Löwy. London: Myers, 1904, s. 89 vd.

[336] Heschel, “Abraham Geiger on the Origins of Christianity”, s. 110-111.

[337] Heschel, *Abraham Geiger and the Jewish Jesus*, s. 11.

[338] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 135-136.

olmasıydı. Nitekim Ferisîlik sürekli iki yüzlülük, sahtekarlık ve yalancılık gibi kelimelerle eş anlamı olarak kullanılıyordu. Heschel'a göre Geiger, Ferisîliğe itibarını geri kazandırmak için Hz. İsa üzerinden bir kurgu inşa etmiştir.[339]

Geiger, Ferisîler ile Sadûkîler arasındaki ayrılığa dair anlayışını hem Kitab-ı Mukaddes ve sonrası metinlere derin aşinalığına hem de 19. yüzyıl Alman Yahudileri arasındaki anlaşmazlıkları 1. yüzyıl İsa dönemi Filistin Yahudilerine yansıtmasına dayandırmıştır. Ortodoks Yahudiler Geiger'ın çalışmasına olumsuz tepki vermişler, hatta bazıları onu Yahudiliğe düşman olmakla suçlamıştır. Örneğin Gershom Scholem onu "şeytanî" olarak vasıflandırmıştır.[340] Birçok Protestan alim de Geiger'a düşman kesilmiştir. Onun Hz. İsa'yı bir Ferisî olarak sunması, Ferisî Yahudiliğini Hz. İsa'nın önünü kesenler olarak sunan klasik Hıristiyan anlayışına taban tabana zıttı. Bu Protestanlara göre Ferisîlik, Hz. İsa'nın başkaldırdığı geleneksel katı Yahudilikti. Geiger'ın İsa'sı, tam tersi, bir Yahudi reformcusuydu ki bu iddia, Geiger gibi Yahudi reformcuların Hz. İsa'nın öğretilerini takip etme konusunda ona Hıristiyanlardan daha yakın oldukları anlamına geliyordu. Yahudi reformcular Hz. İsa'nın ön ayak olduğu şeyi daha iyi anlamış ve daha iyi yaşamışlardı.

Birçok gelenekçi Yahudi ve Hıristiyanın nazarında Geiger'ın bu bakış açısının aforoz edilmekle eşdeğer olması hiç şaşırtıcı değildir. Onun argümanları muhataplarının sinir uçlarına öylesine dokunmuştur ki yalnızca birkaçı Geiger'ın ilmi dirayeti ve İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlık kaynakları üzerindeki etkileyici hâkimiyetiyle boy ölçüşebilmiştir.[341] Söz gelimi Geiger'ın çağdaşı sayılabilecek Hıristiyan misyoner-oryantalist R. Bosworth Smith (1839-1908), 1874 yılında yazdığı *Mohammed and Mohammedanism* adlı eserinde birkaç yıl önce oryantalist bir yazarın Yeni Ahit'in Talmud'da bulunabileceğini ve bunun da Hz. İsa üzerinde etkisinin olduğunu iddia ederek dinî çevreleri şaşkına çevirdiğinden bahsetmiştir. Smith her ne kadar doğrudan isim ve kaynak göstermese de o yıllarda Hıristiyanlığın Yahudi kökenli olduğunu iddia eden ilk isim Geiger olduğu için, söz konusu oryantalist yazarın da o olması kuvvetle muhtemeldir.[342]

---

[339] Heschel, *Abraham Geiger and the Jewish Jesus*, ss. 77-79.
[340] Söz konusu eleştiriler hakkında geniş bilgi için bkz. Hughes, *The Study of Judaism*, ss. 49-56.
[341] Heschel, *Abraham Geiger and the Jewish Jesus*, s. 37-38.
[342] bkz. Smith, *Mohammed and Mohammedanism*, s. 12.

Hz. İsa üzerinden Hıristiyanlığı sorgulayan diğer bir Yahudi araştırmacı da Geiger'ın çağdaşı Heinrich Graetz'dir. Yahudilik tarihiyle alakalı kitabında o da Hz. İsa'nın aslında bir Yahudi olduğunu iddia etmiş, fakat Geiger'ın aksine onun bir Ferisî değil, Essenî Yahudi olduğunu öne sürmüştür.[343] Graetz bu iddiasıyla aslında Geiger'dan ayrılmış olmuyordu. Nitekim Geiger onun Ferisi olduğunu iddia ederken ideal Yahudi inancına vurgu yapıp, aslında Hz. İsa'nın sadık bir Yahudi olduğunu ve yeni bir din ihdas etmediğini iddia etmeye çalışırken, Graetz ise onun Essenî olduğunu söylemekle aslında Hz. İsa'nın ne ahlakî ne de teolojik bir sistem ortaya koyduğunu ve cahil ve yobaz birisi olduğunu iddia etmekteydi. İki iddia da aynı hedefi taşımaktaydı: Hz İsa Yahudileştirildiği zaman ortada Hıristiyanlık diye bir din kalmayacaktı.[344]

Geiger'ın Hıristiyanlığa uyguladığı bu tarihsel okuma "karşı/tersten tarih okuması" (*counter-history*) olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntem, "hasmın kaynaklarını didik didik ederek öğütme, sömürme ve tersine çevirme" olarak da tarif edilmiştir.[345] Buna göre Yahudilik tarihi Yahudilik üzerinden değil, Hz. İsa ve Hıristiyanlık üzerinden okunmalıdır. Diğer bir ifadeyle bütün bir Yahudilik tarihini anlatmak yerine, karşı çıkılan dinin temelinin irdelenmesi ve taraf olunan dinin lehine olacak şekilde yorumlanmasıdır. Yahudilerden önce, Hıristiyanlar tarafından Yahudiliğe uygulanan bu yöntemi Alman-Yahudi oryantalistler aynı şekilde Hıristiyanlığa uygulamıştır. Heschel bu durumu "bakışı tersine çevirmek" (reversing the gaze) şeklinde ifade etmiştir. Yani artık gözlemlenen, yorumlanan ve kendisi adına konuşulan Yahudilik değil, Hıristiyanlıktır.[346]

---

343 Graetz, *History of the Jews*, c. 3, s. 90.
344 Graetz hakkında bkz. Israel Abrahams, "H. Graetz, the Jewish Historian", *Jewish Quarterly Review* 4 (1892): 165-203.
345 *Amos* Funkenstein, *Perceptions of Jewish History*, Berkeley: University of California Press, 1993, s. 36. Counter-history yöntemi hakkında geniş bilgi için bkz. David Biale, *Kabbalah and Counter-History,* Cambridge: Harvard University Press, 1979; ayrıca bkz. Susannah Heschel, "Jewish Studies as Counterhistory", *Insider/Outsider: American Jews and Multiculturalism,* ed., D. Biale, M. Galchinsky ve S. Heschel, Berkeley: University of California Press, 1998, ss. 101-115; Firestone, "Muhammad, The Jews and the Composition of the Qur'an," ss. 1-16.; Firestone bu makalesine, Kahire Genizası'nda keşfedilen el yazmalarının en eskilerinden birinde *counter-history* yönteminin Orta Çağ'dan bir örneğini sunmaktadır. İddiaya göre 4 yaşlı kimse -birisi Abdullah b. Selam- Hz. Muhammed için Kur'an'ı yazmıştır. Aslında bu, *counter-history* yönteminin Orta Çağ örneklerinden birini göstermesi açısından önemlidir. Çünkü Abdullah b. Selam, İslâm kaynaklarında övgülerle bahsedilen Yahudilikten ihtida etmiş ve Yahudilerden yüz çevirmiş yüce bir insandır. Ancak Yahudiler polemik amaçlı rivayeti tersine çevirerek, Abdullah b. Selam'ın İslâm kisvesi altına Kur'an'ı yazdığını öne sürmektedirler. Bkz. Firestone, "Muhammad, The Jews and the Composition of the Qur'an", s. 7.
346 Heschel, *Abraham Geiger and the Jewish Jesus,* s. 22.

Esasında *Wissenschaft des Judentums* hareketinde temel alınan yöntemin bu olduğu da ifade edilmiştir.[347]

Heschel'in tespitiyle Geiger'ın Hıristiyanlığın kökenlerini araştırmasının başlıca saikleri olarak şunlar söylenebilir: 1. Yaşadığı dönemdeki Yeni Ahit üzerinden propagandası yürütülen Yahudi karşıtlığına dur demek. 2. Hıristiyanlığın kökenini ve Hz. İsa'yı araştırarak Yahudilik çalışmalarını akademiye sokmak. 3. Alman toplumu içerisinde asimilasyona uğramış Yahudilere "öz benliklerini geri kazandırmak için" Hıristiyanlığı yeniden yorumlamak; zira Yahudilerin gerçek dinin kendi dinleri olduğunun farkına varmaları için gerekli olan şey buydu.[348] Nitekim Geiger zamanında yaptığı bilimsel çalışmalardan dolayı on dokuzuncu yüzyılın "bilimsel ilahiyatçısı" ve "sistematik Yahudi teolojisinin kurucusu" kabul edilmiştir.[349]

Heschel'in buradaki "Yahudilere öz benliklerini geri kazandırmak için" ifadesi önemlidir. Zira modern dünyada yaşanan her anlamdaki gelişmelerden Yahudilik de diğer dinlerle birlikte nasibini almıştır. Nitekim Yahudilerin "öz benlik ve kimlik problemi", 19. yüzyılda Yahudilerin aynı anda hem Yahudi hem de Avrupalı ve Alman olup olamayacaklarını sorgulamaya başladıklarında ortaya çıkmıştır.[350] Bu durumu "Yahudi kimliğinin bütünlüğünün bozulması" şeklinde ifade eden Gürkan'a göre Yahudiler bu dönemde topluluk olma vasıflarını ve gelenek ile geleneğe dayalı dinî otoritenin Yahudi toplumu üzerindeki belirleyici ve birleştirici etkisini neredeyse kaybetmişlerdir. Ayrıca Yahudilik, Yahudi toplumunun varlık sebebi ve başlı başına kimliği olmaktan çıkıp sıradan ve modern anlamıyla bir din (inanç sistemi) ve Yahudi kimliğinin ferdî ve cüzî bir parçası haline gelmiştir. Tüm bu gelişmeler doğal olarak bir aidiyet kaybına neden olmuştur.[351]

Hz. İsa hakkındaki iddiasında da görüldüğü üzere sıkı bir din adamı olan Geiger'ın reformist kimliğinin bu noktada yönlendirici olduğu söylenebilir. Zira Geiger'a göre Hz. İsa gibi Hz. Muhammed de bir reformcuydu. Ona göre Hz. Muhammed aslında yeni bir din ihdas etmek için değil, tevhid inancı ve ahlakî öğretiler üzerinden hakiki Yahudilik

---

[347] Heschel, "How the Jews Invented Jesus and Muhammad", s. 55.
[348] Heschel, *Abraham Geiger and the Jewish Jesus*, s. 3.
[349] L. Geiger, *Leben und Lebenswerk*, s. 244.
[350] Meyer, "The Jewish Scholarship and Jewish Identity", s. 181.
[351] Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, 7. Baskı, İstanbul: İSAM Yayınları, 2018, s. 80-81.

inancını yeniden diriltmek için ortaya çıkmıştı.[352] Geleneksel Yahudiliğe, Yahudiliği yozlaştırdığı itirazıyla karşı çıkan Geiger, modern dönemde Yahudiliği en saf haline döndürmek istiyordu. Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki olumlu söylemlerinin arkasında yatan temel etken de budur. Zira böyle yapmayıp, Hristiyanlar tarafından asırlardır sürdürülen olumsuz İslâm söylemini benimselerdi, İslâm'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia etmelerinin bir anlamı olmazdı. Oryantalizm tarihinde büyük bir kırılma olarak görülen bu durumu Heschel, arındırılmış ve rasyonel bir Yahudilik hayaliyle "aydınlanmış bir İslam" tasavvur eden "farklı bir tür oryantalizm" olarak nitelemiştir.[353]

Hz. Muhammed'in ideal Yahudilik için bir reformcu olarak sunulmasında öne çıkan önemli bir diğer vurgu da "Müslüman İspanya"dır.[354] Zira Yahudiler tarihlerinde en müreffeh dönemlerini Müslüman İspanya'da yaşamışlar ve her anlamda en çok gelişme imkanını orada bulmuşlardır. Bu tarihî olgu Alman-Yahudi oryantalistlerin gözünden kaçmamış ve modern Avrupa'da aynı ortamı tesis edebilmek için sıklıkla vurgu yapılmıştır. Lassner, Aydınlanma dönemi ile gelen özgürlüklerle birlikte önü açılan Yahudilerin kendi inanç ve milliyetlerini yeniden inşa etme hedefini benimsediklerinde, Müslüman İspanya'da ve Orta Çağ İslâm hâkimiyetinde yaşayan atalarını örnek almaya çalıştıklarını ve onları araştırmaya başladıklarını, Geiger'ın da *Yahudilik Tarihi* kitabını Müslüman İspanya Yahudilerini keşfetmek için yazdığını öne sürmüştür. Ona göre Müslüman İspanya hayali Alman-Yahudi oryantalistleri o kadar büyülemişti ki, 19. yüzyıl ve sonrasında Yahudi tarihi ve inancını yazanların âdeta örneği ve hareket noktası olmuştu. Bundan dolayı Alman-Yahudi oryantalistler İslam'dan sempatiyle, Hıristiyanlıktan ise aşikâr bir hoşnutsuzlukla bahsetmelerinde şaşılacak bir durum

---

[352] Hz. Muhammed'i bir dinî reformcu olarak görme eğilimi 19. yüzyıl Alman-Yahudilerinden önce 17. ve 18. yüzyılda Henry Stubbe (1632-1676) ve Voltaire (1694-1778) gibi isimlerde de görülmektedir. Onlar da benzer amaçla "reformcu Hz. Muhammed" figürünü kullanmış ve Hıristiyanlığın özüne vurgu yapmaya çalışmışlardır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Tolan, *Faces of Muhammed*, 5 ve 6. Bölümler.
[353] Heschel, "Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak", s. 322; İslâm'a duyulan bu kasıtlı sempati öyle bir noktaya ulaşmıştır ki Bernard Lewis "İslâm'ı Müslümanların gördüğü gibi görme çabasının ilk kez Yahudi alimler tarafından ortaya konulduğunu" öne sürmüştür. Bkz. Lewis, "The pro-Islamic Jews", s. 391; Buna ilaveten William Gifford Palgrave gibi meşhur seyyahlar tarafından "Sami Miti" üzerinden Araplarla Yahudilerin yalnızca din ve kültür olarak değil, ırk olarak da birbirlerine çok yakın oldukları tezi bile ileri sürülmüştür. Bkz. Benjamin Braude "Jews and Jesuit at the Origins of Arabism: William Gifford Palgrave", *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis* içinde, ed. Martin Kramer, Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999, ss. 77-102.
[354] Efron, "Orientalism through a Jewish Lens", s. 490-491.

yoktur.[355] Nitekim Geiger'ın Endülüs'te İslâm hâkimiyetinin sona erip Hıristiyan hâkimiyetinin başladığı yıllar hakkındaki şu ifadeleri bu tespiti doğrulamaktadır: "Şimdi sizi, akla sahip olabileceği en geniş serbestliği sağlayan geniş, yüksek tonozlu salonlardan, düşünceye çok sınırlı bir alan tanıyan alçak, dar odalara götürüyorum."[356] Yine ona göre 12. yüzyıl "koparılmış meyvelerle dolu uzun bir çöl, kupkuru bir alimlik ve anlaşılmayan fikirlerin işkence çektirdiği" dönemin başlangıcıydı.[357]

Bunun bir uzantısı olarak Alman-Yahudi oryantalistler, İslâm'ın hoşgörüsü ve bilime açıklığını, Hıristiyan Batı'nın hoşgörüsüzlüğü, geri kalmışlığı ve bağnazlığıyla kıyas etmişlerdir. Çünkü Yahudiler asırlar boyunca Hıristiyan mezalimine maruz kalmışlar ve ancak Müslüman hâkimiyetinde gelişme olanağı bulmuşlardır. Bunun en ihtişamlı örneği de Müslüman İspanya'dır. Bu durum, başta Geiger olmak üzere Alman-Yahudi araştırmacılarını, aynı şeyin 19. yüzyıl Avrupa Yahudileri için de mümkün olup olmadığını sorgulamaya götürmüştür. Bu noktaya dikkat çeken Lassner, Müslüman İspanya'da yaşamış Yahudiler dışında diğer Orta Çağ Yahudilerine olumlu bakmayan Geiger'ın Aydınlanma Dönemi ve modern Avrupa Yahudilerini, Endülüs Yahudileri gibi görme eğiliminde olduğunu öne sürmüştür.[358] Aslında Alman-Yahudi yazarlar, eğer Yahudilere İslâm hâkimiyeti altında olduğu gibi adil bir şekilde muamele edilirse, onların da Avrupa toplumunun faydalı birer mensubu olabileceklerini göstermeye çalışmışlardır. Diğer bir ifadeyle, Yahudiliğin güzelliğinin anlaşılmasının yolu, İslâm'ın güzelliğinin anlaşılmasından geçiyordu.[359] Zira İslam'ı meydana getiren din zaten Yahudilikti. Martin Kramer'in ifadesiyle vermeye çalıştıkları mesaj şuydu: "İslam ve Müslümanlara saygı duyan Avrupa'nın, Yahudilik ve Yahudilere öncelikle saygı duyması gerekiyordu".[360] Bununla birlikte başta Geiger olmak üzere, konuyla ilgilenen Alman-Yahudi oryantalistler, Hz. Muhammed'i ne gerçek bir peygamber ne de özgün bir öğretmen olarak kabul etmişlerdir. Zira bunu kabul edecek olsalardı, Kur'an ile Yahudi kaynakları arasındaki benzerlikleri birer "tarihsel ödünç almak"tan ziyade "ilahî kökenli bir süreklilik" olarak görmek zorunda kalacaklardı.

---

[355] Jacob Lassner, "Abraham Geiger" s. 105
[356] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 352.
[357] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 378.
[358] Jacob Lassner, "Abraham Geiger" s. 106.
[359] Hughes, *Situating Islam*, s. 20.
[360] Kramer, *The Jewish Discovery of Islam*, s. 3.

Benzer şekilde bu Endülüs hayalinin bir “altın çağ” (*golden age*) hayaline dönüştüğü ve bunun *Wissenschaft des Judentums*’un temel dinamiklerinden biri olduğu da ifade edilmelidir.[361] Aslında başta Geiger olmak üzere, İslâm’ın Yahudi kökenli olduğunu iddia eden oryantalistler, İslâm’ın kökeninin genel olarak Yahudilik değil, Reform Yahudiliği olduğunu iddia etmiş oluyorlardı. Dolayısıyla bu noktada Geiger’ın köken iddialarının reformist kimliğinden ayrı olarak ele alınamayacağı ortaya çıkmış olmaktadır.

Yahudiliğe benzeyen tüm dinlerin Yahudilikten türediğine inanan Geiger’ın reformist kimliğinin bir diğer yansıması da tüm kutsal metinlerin beşer ürünü olduğuna inanmasıydı.[362] Aslında Geiger’ın iddialarının temelini bu inancı teşkil etmektedir. “Yahudilik merkezli Avrupa bilinci”nin de bir uzantısı olan bu durum Geiger’ı, İslâm ve Hıristiyan kutsal kitaplarının da birer insan ürünü olduğunu ispat etmeye sevk etmiştir. Nitekim çalışmalarına önce Kur’an’la başlayan Geiger, iddialarını Kur’an’a uygulayıp yaklaşık otuz yıl sonra aynı iddia ve yöntemleri Hıristiyanlığa da uygulamış ve her iki dinin de Yahudilikten türediğini ortaya koymaya çalışmıştır.[363] Şu farkla ki ona göre, Hıristiyanlık monoteizmi muhafaza edememiş ve inancına teslis sapkınlığını bulaştırmıştır. İslâm ise esas ilhamını aldığı Yahudilik inanç esaslarına sadık kalmıştır. Nitekim o, yaşamının son yıllarında Aloys Sprenger’in *Das Leben und die Lehre des Mohammad* isimli eseri hakkındaki değerlendirme yazısında şunları ifade edecektir:

---

[361] Stillman, “Islamici nil a me alienum puto”, s. 184; Stilmann aynı makalenin başka bir yerinde Latincesinden alıntı yaptığı şu sözü nakletmektedir: “Ben bir Yahudi’yim; İslâmî hiçbir şey bana yabancı gelmez”. Bkz. agm. s. 182; Endülüs hayali yalnızca inanç ve kimlik inşası alanına yansımakla kalmamış, sinagoglarda bile görülür olmuştur. Nitekim 19. Yüzyıl Yahudilerinin bir kısmı sinagoglarını Morisko tarzında inşa etmişler ve içlerini de İslâmi motiflerle süslemişlerdir. Bkz. Heschel, “Emperyalizmin Yükselişi”, ss. 54-80; Endülüs hayali, S. D. Goitein’in *symbiosis* (simbiyoz/ortak yaşam) kavramında vücut bulmuştur. Buna göre iki dinin arasındaki büyük ölçüdeki benzerlikler sayesinde Müslümanlar ve Yahudiler Endülüs’te bir arada yaşayabilmişler ve birbirlerinin gelişimlerine olumlu yönde etki etmişlerdir. Aynı durumun modern dönemde de gerçekleştirilebilmesi mümkündür. Simbiyoz kavramı hakkında bir değerlendirme için bkz. Heschel, “Emperyalizmin Yükselişi”, ss. 61-64; Goitein bu olguyu vurgulamak için şu yorumu da yapmıştır: “Yahudileri her açıdan kurtaran ve kendi benliğini geri kazanmasını sağlayan İslâm’dır”. Bkz. Aktaran Gideon Libson, “Hidden Worlds and Open Shutters: S.D. Goitein between Judaism and Islam, *The Jewish Past Revisited: Reflections on Modern Jewish Historians*, ed. David N. Myers-David B. Ruderman, New Haven: Yale University Press, 1998, s. 176

[362] Conrad, “Ignaz Goldziher on Ernest Renan”, s. 143.

[363] Susannah Heschel, “Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslâm Araştırmalarına Katılımı”, çev. N. Salih Ekiz-Burak Pekcan, *İsrâiliyat* 6/1 (2020): s. 70; Geiger, nasıl ki Arapça üzerinden Kur’an’ın Yahudi kökenli olduğunu iddia ettiyse, Süryanice Hıristiyan metinlerine de aynı yöntemleri uygulayarak Hıristiyanlığında Yahudi kökenli olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bkz. L. Geiger, *Leben und Lebenswerk,* ss. 400-404.

> İslam bir din değil, dinin en genç ve en mükemmel halidir. Vahiyle gelen tek bir din vardır o da Yahudiliktir. Hıristiyanlık bu dinden doğmuş, İslâm ise bizzat bu dinin elinde büyümüş ve ondan beslenmiştir. Yahudilik, putperest fantezilere karşı çıkmakla ebedî dinî hakikatleri yakalamış ve yaymıştır. Vahiy denen şey de zaten budur. Bu hakikatler bütün şüphe ve sınamalara rağmen sebatını yitirmemiştir. İslâm ve Hıristiyanlık ortaya yeni bir din koymaksızın sadece Yahudilik manifestosunu dışa vururlar.[364]

Dahası, Geiger'a göre hakikî din ilahî bir vahiyden değil, bilakis insan ruhundan kaynaklanmaktaydı. Bunu sağlayanlar da Yahudilerdi. Dolayısıyla yegâne hakikî din Yahudilerin meydana getirdiği Yahudilik olmalıydı. Hıristiyanlık ve İslâm ise Yahudiliğin sadece farklı tonlarıydılar. Yeni birer din değildiler.

Reformist Yahudiliğin yansımaları kutsal kitapların sadece kökeni noktasında olmamıştır. Ayrıca Talmud'un otorite olma özelliği reddedilmiş, Şabat kuralları, seçilmişlik inancı, vahyin değişmezliği, kurtarıcı mesih fikri gibi konularda da düzenleme yapılmış ve bunların dahil edilmediği yeni dua kitapları hazırlanmıştır. Gürkan'a göre bu süreçte Yahudilik, bir hayat tarzı yerine, inanca dayalı özü aynı kalan; fakat ritüel boyutu değişerek gelişen dinamik ve aynı zamanda evrensel misyona sahip bir din, bir inanç sistemi olarak tanımlanmıştır.[365]

Geiger'ın reformist kimliği hakkında özetle şunlar söylenebilir: Onun hayatını adadığı gayesi, ebedi Yahudilik mesajını modernite ruhuyla uyumlu hale getirmekti. Ona göre Yahudiliği reforme etmek, geçmişle bağını koparmak değil, aksine onu yeniden canlandırmak ve en saf ilk haline döndürmek demekti. O ne geçmişin büyüsüyle sarhoş olmuş bir romantik, ne de moderniteye kendini tamamen kaptırmış radikal bir modernistti. O kelimenin tam anlamıyla bir reformistti. Onun gözünde kutsal metinler kendi zamanlarına göre şekillenmişlerdi ve modern dönemde de zamanın şartlarına göre yeniden düzenlenmeliydiler. Geiger'a göre modern reform, Yahudilik ruhunun gelişiminin son aşamasıydı. Gelenekçiliğe karşıydı. Talmud'daki tüm ifadelerin otorite olduğunu kabul etmiyordu. Dahası onun katı öğretilerinin Yahudiliği perişan ettiğini

---

[364] Abraham Geiger, review of Aloys Sprenger, *Das Leben und die Lehre des Mohammad*, *JZWL* 2 (1863): 186.
[365] Gürkan, *Yahudilik*, s. 94.

düşünüyordu.[366] Ancak bunlar onun kendini tamamen gelenekten ayırdığını ve çoğunluğu karşısına aldığı anlamına gelmiyordu. Zira o pek çok geleneksel merasim ve ritüeli yaşamı boyunca uygulamaya devam etmiştir.[367] Bu şekilde Geiger'ın şahsında ifadesini bulan Reformist Yahudiliğin amacı, Yahudi dinini çağın şartlarıyla uyumlu ve bilhassa dinden uzaklaşmaya başlayan Yahudiler için cazip hale getirmekti.[368]

Her ne kadar Geiger İslâm ülkelerine seyahat etmemişse de seyahat kolaylıklarının oluşmasının ardından İslâm ülkelerine giden Yahudi alimler, hayalini kurdukları ortama bizzat şahit olmuşlar ve bundan övgüyle söz etmişlerdir. Seyahatlerinde tuttukları günlüklerde bile İslâm'ın güzelliklerinden bahseden Yahudi alimler, arzuladıkları Yahudiliğin İslâm üzerinden tasvirini yapmışlardır. Diğer bir ifadeyle Geiger ve çağdaşı reformistler Yahudiliği, bir model olarak aldıkları İslâm'a dönüştürmeye çalışmışlardır. İslâm'ın kökenlerini araştırmak aslında Yahudiliğin kökenini ve özünü arama projesinin bir parçasıydı. Kramer'in ifadesiyle Yahudilerin mesajı gayet basitti: "İslam'ı meydana getiren ve medeniyetin zirvesine taşıyan Yahudilik, modern dönemde Avrupa için de aynı şeyi yapabilirdi."[369]

Bu beklentinin en bariz örneklerinden biri Geiger'ın çağdaşı Gustav Weil'da görülmektedir. Geiger'ın aksine birçok İslâm ülkesine seyahatler düzenleyen Weil da Hz. Muhammed'i bir reformcu olarak görmüştür. Hem Geiger'ın hem de Weil'ın bunu yaparken en çok kullandıkları figür İbrahim Peygamber olmuştur. Onlara göre Hz. Muhammed, insanları Hz. İbrahim'in "doğal dinine" davet ederken aslında kendi zamanındaki özü bozulmuş dinin mensuplarını hakiki dine çağırıyordu. 19. yüzyıl Yahudilerinin de yapması gereken buydu. Geiger'ın Hz. İsa'yı bir Ferîsi olarak tasvir etmesi gibi, Weil da onun aslında Yahudilikte reform yapmak istediğini ancak bunda başarılı olamadığını, Hz. Muhammed'in ise başarılı olduğunu iddia etmiştir. Hz. Muhammed hakkındaki bu olumlu ifadelerine rağmen Weil, Medine'ye hicretten sonraki süreç için onun hakkındaki ifadelerini tamamen değiştirecek ve onu bir reformcu olarak görmekten ziyade siyasî bir kurnaz ve Yahudiliğin özüne ihanet etmiş ve yozlaşmış birisi olarak görecektir. Mekke ve Medine dönemleri arasında yaptığı bu ayrım onun Hz.

---

366 Philipson, *Centenary Papers and Others*, s. 99-102; Geiger'ın reformist görüşleri hakkında detaylı bilgiler için bkz. age., ss. 99-147. Ayrıca bkz. Fromm, *Abraham Geiger's Liberal Judaism*.

367 Meyer, "Abraham Geiger: Der Mensch", s. 15.

368 Gürkan, *Yahudilik*, s. 93.

369 Kramer, *The Jewish Discovery of Islam*, s. 4.

Muhammed'in hayatına bakışındaki temel noktadır. Esasında onun odaklandığı nokta, Müslümanların reformu gerçekleştirebilmeleri için Medine dönemini devre dışı bırakıp tekrardan Mekke dönemine odaklanmaları ve saf dine kavuşmaları gerektiğidir. Mekke ve Medine dönemi arasında yapılan bu keskin ayrım sonraki oryantalistlerde de görülecektir.[370]

Geiger'la bağlantısı bir sonraki bölümde ele alınacak olan meşhur oryantalist Ignaz Goldziher de aynı düşünceleri paylaşmış ve Şam'daki ikameti sırasında şu ifadeleri kullanmıştır:

> Bu son haftalarda İslâm'ın ruhuna öylesine esaslı bir şekilde girdim ki artık içten içe kendimin bir Müslüman olduğuna kanaat getirdim ve mantıklı bir şekilde şunu fark ettim ki bu din, doktrinsel ve resmî yapısına rağmen, felsefî zihinleri tatmin edebilecek yegâne dindir. Benim idealim, Yahudiliği de böyle rasyonel bir seviyeye çıkarmaktır.[371]

Goldziher'in bu ifadeleri, 19. yüzyıl reformist Yahudilerinin zihin dünyasını ortaya koyma açısından çok önemlidir. Zira Goldziher, hayalini kurduğu Yahudiliğin vücut bulmuş haline İslam'da şahit olunca yaşadığı duygu yoğunluğuna kapılarak kendisinin neredeyse Müslüman olduğunu dile getirmiş ve kendi idealinin de bizzat Yahudiliği İslâm'ın seviyesine çıkarmak olduğunu itiraf etmiştir.

Aslında başta Geiger olmak üzere Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki olumlu ve objektif söylemleri yalnızca bir "söylem değişikliği" değildir. Bu aynı zamanda bir "paradigma değişimi"dir. Nitekim 19. yüzyılda Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm araştırmalarına dahil olmalarıyla birlikte hem İslâm hem de Hz. Muhammed ciddi bir şekilde incelenmeye başlanmıştır. Hughes'in ifadesiyle artık Hz. Muhammed "ciddi bir şahsiyet", İslâm da "gerçek bir din" olarak ele alınır olmuştur.

---

370 Alman-Yahudi Oryantalistlerin Hz. Muhammed'i bir dinî reformcu olarak görmeleri hakkında detaylı ve mukayeseli bir çalışma için bkz. John Tolan, "19. Yüzyıl Aşkenaz Yahudilerinin Monoteist Reformu İçin Bir Model Olarak Hz. Muhammed", çev. Necmettin Salih Ekiz, *Oksident Dergisi* 3 (Haziran 2020): 93-122.

371 Goldziher'den naklen Tolan, "19. Yüzyıl Aşkenaz Yahudilerinin Monoteist Reformu", s. 113.

Dahası, onlar sayesinde Avrupa'da İslâm ve Kur'an araştırmalarında bir metodoloji ortaya çıkmış ve bu alan tam anlamıyla akademik bir disiplin haline gelmiştir.[372]

Özetle, Avrupa'daki olumsuz Yahudilik algısı, Alman-Yahudi oryantalistlerin İslâm araştırmalarına girmelerinde son derece etkili olmuştur. İslâm'ın Yahudilikten türediğini iddia etmekle aslında bir yandan Yahudiliğin Hıristiyanlıktan üstün bir din olduğu göstermeye çalışırken, diğer yandan ideallerindeki Yahudiliği İslâm üzerinden kurgulamaya çalışmışlardır. John Efron, söz konusu bağlamsal çerçeveyi dört belirleyici faktörle özetlemiştir. Buna göre Alman-Yahudi oryantalistler, 1. Özgürleşme yoluyla Yahudilerin eşitliğini sağlamak, 2. Ortodoks Yahudiliğe karşı çıkmak, 3. Hıristiyanlığa karşı duydukları nefret, 4. Gerçek bir Müslüman-Yahudi *simbiyozü* (ortak yaşam) tesis etmek amaçlarıyla İslâm araştırmalarına dahil olmuşlardır.[373]

2.2.2. Geiger'a Göre İslâm ve Kur'an'ın Kökenleri

Bu başlık altında Geiger'ın İslâm hakkındaki görüşlerini müstakil bir kitap haline getirdiği *Judaism and Islam* (1832) adlı kitabı çerçevesinde onun İslâm ve Kur'an hakkındaki görüşleri incelenecektir. Ardından *Judaism and Its History* (1862) adlı bir diğer kitabında kısa bir bölüm ayırdığı İslâm başlığı da incelenecektir. Ayrıca iki kitabın yazılış tarihleri arasında bulunan yaklaşık 30 yıllık zaman dilimi dikkate alınarak aradaki farklar tespit edilmeye çalışacaktır. Çalışmanın hacmi göz önünde bulundurularak Geiger'ın kitabında verdiği tüm örnekler tek tek ele alınmayacaktır. İddialarını ortaya koyacak temsil kabiliyeti yüksek bazı örneklerden hareket edilecektir.

Geiger *Judaism and Islam* adlı eserini 1832 yılında Georg Freytag'ın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlamıştır. Latince *Inquiratur in fontes Alcorani seu legis Mohammedicae eos, qui ex Judaismo derivandi sunt* (Yahudilikten Alınan Kur'an'ın veya Muhammedî Yasanın Kaynağına İlişkin Bir Araştırma) adıyla hazırladığı

---

[372] Aaron Hughes, "Contextualizing Contexts: Orientalism and Geiger's *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen* Reconsidered", "Im vollen Licht der Geschichte": *Die Wissenschaft des Judentums und die Anfange der kritischen Koranforschung*, ed. Dirk Hawtig, Würzburg: Ergon 2008, s. 88.

[373] Efron, "Orientalism through a Jewish Lens", s. 493.

tezi hemen bir yıl sonra *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* (Muhammed Yahudilikten Ne Aldı?) adıyla Almanca'ya çevrilmiştir. 66 yıl sonra, 1898 yılına gelindiğinde ise ilk kez İngilizce'ye çevrilmiştir. Jacop Lassner kitabın İngilizce çevirisi hakkında oldukça ilginç bir arka plandan bahsetmektedir. Buna göre Delhi Cambridge Misyonerliği'nin başkanı G. A. LeFroy, Hindistan'daki misyonerlere faydalı olması için F. M. Young'dan kitabı İngilizce'ye çevirmesini istemiştir.[374] Çünkü kitap İslâm'ın kökeninden bahsediyor ve Kur'an'ın orijinal olmayıp Yahudilikten alınmış olduğunu iddia ediyordu. Misyonerler de İngilizce'ye çevrilen bu kitabı kullanarak İslâm'ın orijinal bir din olmadığını, aksine Yahudiliğin bir kopyası olduğunu yerli halka ispat edip onları Hıristiyanlığa davet edebilirlerdi. Ancak Geiger'ın kitabını yazarken böyle bir amacı yoktu ve o hiçbir zaman hayatını İslâm çalışmalarına adamamıştı. Aksine onun amacı Yahudilik tarihini yeniden yazarak Yahudilik reformuna katkıda bulunmak ve Yahudiliği İslâm üzerinden tanımlayarak onu Hıristiyanlık karşısında yeniden konumlandırmaktı. İngilizce çeviri 1898'de yayımlandı ancak yerli Müslüman halkın tepkisini çekmemek için orijinal radikal isminden farklı olarak *Judaism and Islam* şeklinde isimlendirildi.[375] Çevirinin kullanıldığı amaca paralel olarak Geiger'dan sonra gelen ve ondan etkilenen birçok Yahudi ve Hıristiyan araştırmacı, Geiger'ın kitabı yazmadaki hedefinin aksine, İslâm'ın kökenlerini Yahudilik ve Hıristiyanlıkta arayan çalışmalar kaleme almışlardır.

Geiger'ın uzmanlık alanı esasında İslâm ya da Kur'an değildir. Hayatı boyunca İslâm'a dair tek kitabı da *Judaism and Islam*'dır.[376] Esasında Yahudi ilahiyatçısı ve tarihçisi olan Geiger aynı zamanda devrinin önde gelen hahamlarındandır. Biyografisinde değinildiği üzere vefatına kadar hahamlık görevinde bulunmuştur. Yani Geiger'ın çalışmalarında dinî etkenin ön planda olduğu söylenebilir. Reformist Yahudiliğin de kurucusu sayılan Geiger, Yahudiliği her açıdan savunmak için hem Yahudilik içerisinde reformlar yapmış hem de Hıristiyanlık başta olmak üzere diğer dinler hakkında çalışmalar

[374] 1898 yılında yayımlanan bu tercümeden sonra, 1970 yılında Moshe Perlmann'ın mukaddimesiyle tekrardan basılmıştır. Çalışmada esas alınan 1898 baskısıdır.
[375] Jacob Lassner, "Abraham Geiger" s. 107; ayrıca bkz. Özcan Hıdır, "İslâm'ın Yahudi Kökeni Teorisi ile İlgili İddialar ve Çalışmalar", *İLAM Araştırma Dergisi* 3/1 (1998): 157.
[376] Lassner, Geiger'ın Kur'an'a ve Arapça'ya geniş hâkimiyetine rağmen İslâm araştırmalarının devamını getirmemesini "yazık oldu" şeklinde değerlendirmektedir. Jacob Lassner, "Abraham Geiger" s. 108.

yapmıştır.[377] O en yakın ve yaygın rakip olarak Hıristiyanlığı hedef almış ve Yahudiliği Hıristiyanlık karşısında Avrupa'da yeniden konumlandırmaya çalışmıştır. Bunu yaparken kullandığı araçlardan biri de İslâm olmuştur.[378]

Geiger İslâm ile Yahudilik arasındaki benzerliklerden yola çıkarak İslâm'ın Yahudilikten türediğini iddia etmiştir. Ona göre İslam'daki hadis gibi, Yahudilikte de *Agada*; fıkıh gibi de *Halakha* vardır. Her iki din de antropomorfizmi reddeden ve ahlakî davranışlara vurgu yapan monoteist dinlerdir. İslâm'ın asırlar boyunca meydana getirdiği muhteşem medeniyete bakıldığında böyle bir yapının Yahudilikten doğmasının Yahudiliğin üstünlüğünü ispat edeceği ortadadır. Orta Çağ'da da Hıristiyanların İslâm'ın yükselişinden dolayı Yahudiliği suçladıklarından daha önce bahsedilmişti. Aynı suçlamayı Geiger bu sefer Yahudiliğin lehine olacak şekilde Hıristiyanlığa karşı kullanmıştır. O, Hıristiyanlıkta sağlam bir tevhit inancı ve düzenli bir hukuk sisteminin olmayışından hareketle Yahudiliğin özgünlüğüne vurgu yapmıştır. Böylece o, Yahudilik ile İslam'ı müttefik yapmakla aslında, akla aykırı dogmalara ve sapkın inançlara dayanan Hıristiyanlığı marjinalleştirmiş olmaktaydı. Ona göre zaten sapkın bir din olan Hıristiyanlıktan İslâm gibi bir dinin kaynaklanması mümkün değildi.

Geiger'ın salt akademik objektiflikle İslâm araştırmasına giriştiğinden bahsetmek mümkün değildir. Ondaki İslâm ve Hz. Muhammed portresini anlayabilmek için zihnî arka planını daima göz önünde bulundurmak gerekir. Yahudiliği diriltme ve Hıristiyanlıkla mücadele etmek onun her zaman en önemli önceliği olmuş, bu davasında İslâm sadece belli bir dönem onun için bir araç vazifesi görmüştür.

Kur'an'ın ilahî bir vahiy ürünü olmadığı ve Hz. Muhammed tarafından diğer dinlerden alıntı yapılarak oluşturulduğu iddiasının esasında Geiger'ın icadı olmadığına yukarıda dikkat çekilmişti. İslâm'ın doğduğu günden itibaren bu iddia her zaman canlı tutularak İslâm'a karşı zaten kullanılmıştır. Ancak Geiger'ı seleflerinden ayıran nokta, aynı iddiayı çok daha sistematik ve mukayeseli bir şekilde, polemik dilinden uzak olarak temellendirmesidir. Nitekim 20. yüzyılda Hıristiyan köken iddiaları ilk kez dile getirilmeye başladığında, Geiger'ın kitabı gibi bir yankı oluşmamıştır. Çünkü İslâm'a karşı Hıristiyan polemiği ve köken iddiası, İslâm'ın doğuşundan beri vardı ve modern

---

[377] Michael A. Meyer, *Response to Modernity: A History of the Reform Movement in Judaism*, New York, 1988, s. 89.
[378] Heschel, "Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak", s. 101-105.

dönemde yapılan çalışmalar, seleflerinin aynı iddialarının tekrar edilip genişletilmiş versiyonlarından biri olmaktan öteye geçememişti.

Geiger'ın tüm iddialarını temellendirmeye çalıştığı *Judaism and Islam* kitabı bir önsöz ve giriş, iki ana bölüm ve bir de ekten oluşmaktadır. Girişte Geiger böyle bir kitabı neden kaleme aldığını ve kitap boyunca takip edeceği yöntemi açıklamaktadır. Birinci ana bölümde Hz. Muhammed'in Yahudilikten ödünç almayı isteyip istemediğinden, alıp alamadığından ve bu yaptığının amacına ne tür bir fayda sağladığından genel hatlarıyla bahsetmektedir. İkinci ana bölümde Hz. Muhammed'in, ona göre, Yahudilikten ödünç aldığı şeylerin detaylarına girerek, temel inanç kavramları ve ibadetlerden Kur'an kıssalarına kadar uzun bir "ödünç alınanlar" (*borrowings*) listesi vermektedir. Kitabın sonundaki ekte ise Kur'an'da Yahudiliğe karşı kullanılan düşmanca ifadelere değinmekte ve bunları da kitabın kurgusu bağlamında açıklamaktadır.

Geiger kitabın önsözüne, böyle bir kitap yazmasındaki temel saikin Freytag tarafından düzenlenen yukarıda bahsi geçen yarışma olduğunu söyleyerek başlar. Böyle bir yarışma düzenlenmesinin nedeni ise Hz. Muhammed'in Yahudilikten ödünç aldığına (*borrowing*) dair bir varsayımdır. O bunun, ileride kendisinin de kanıtlayacağını ifade ederek, haklı bir varsayım olduğunu tasdik eder. Bu ifadesinden Geiger'ın kendi yönteminden ne derece emin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim o, seleflerinden farklı olarak, yalnızca benzerliklere ya da zahirdeki alıntılara işaret etmekle yetinmeyip, metinsel faktörleri Hz. Muhammed'in yaşamı ve Müslümanların içinde bulunduğu şartlarla birleştirerek ödünç almanın nasıl ve nelerde gerçekleştiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Kendi ifadesiyle seleflerinden ayrıldığı nokta da budur.[379]

İslâm'ın doğduğu dönemde birçok dinin mevcut olduğunu ifade eden Geiger, bu yüzden Kur'an'da geçen bir şeyin Yahudilikten alınmış olduğunu öne sürerken acele edilmemesi ve önce bu şeyin Yahudi kaynaklarındaki yerinin tespit edilmesi gerektiği uyarısında bunulur. Aslında bu ifadesiyle Geiger, kitabı boyunca takip edeceği yöntemi ortaya koymaktadır. Zira o, kitap boyunca Kur'an'daki kavramlardan örnekler seçerek bunların Yahudi kaynaklarındaki benzerlerini göstermek suretiyle söz konusu kavramların Yahudilikten alındığını öne sürmektedir.[380]

---

379 Geiger, *Judaism and Islam*, v.
380 Geiger, *Judaism and Islam*, v.

Geiger Hz. Muhammed'in ödünç aldığı şeylerin kapsamlı olmayıp detay konularda olduğunu ifade etmektedir. Yani ona göre Hz. Muhammed, Kur'an'ı bütünüyle Yahudi kaynaklarından almamış, yalnızca yerine ve duruma göre detay konularda alıntı yapmıştır.[381] Bu ifade ilk bakışta, alınanların detaylarda olması sebebiyle sanki Kur'an'ın özgünlüğüne halel getirmeyeceğini ve Geiger'ın da böyle düşündüğünü hissettirmektedir. Ancak kitabın ilerleyen bölümlerinde verdiği örnekler (tevhid inancı ve farz ibadetler gibi) İslâm dininin en temel inanç ve ibadet esasları olduğu için, bunların hiç de detay konular olmadığı görülecektir.

Geiger araştırması için kaynak olarak doğrudan Kur'an'ı temel alacağını, Kur'an sonrası İslamî kaynaklardan ise yalnızca Beydavî tefsirine (el yazması halinde yalnızca Bakara ve Âl-i İmran sûreleri) ve Ferrâ'ya itibar edeceğini ve bu şekilde tarafsız olarak Kur'an'a yaklaşabileceğini ifade eder. Çünkü ona göre Arap müfessir ve tarihçilere itibar edilecek olursa tarafsız kalmak mümkün değildir. O, adaleti sağlamak için aynı şekilde Talmud ve Mişna dışındaki Yahudi kaynaklarını da kullanmayacağını ifade eder. Doktora tezine ödül kazandıran noktanın da bu tarafsızlığı olduğuna dikkat çeker.[382]

Onun kitabını yazdığı yıllarda (1832) akademik İslâm araştırmaları yeni yeni teşekkül etmekteydi. Diğer bir ifadeyle o, son dönemlerde ortaya çıkarılan binlerce el yazması ve neşirden istifade etme imkânından mahrumdu. Geiger'ın ne Hz. Muhammed hakkında yazılan detaylı biyografiler, ne siyer ve tabakât kitapları ne de devasa tefsirlere ulaşma imkânı vardı.[383] Hem bu yoksunluk yüzünden hem de tarafsız kalma amacıyla kaynaklara itibar etmediğinden dolayı onun yalnızca Beydavî ve Ferrâ'dan kısmî alıntılar yapmakla yetindiği söylenebilir. Bunları da kendisine danışmanı Freytag'nın temin ettiğini belirterek ona teşekkür etmektedir.[384] Bu kaynak yoksunluğu bir nebze Geiger'ın mazereti olarak görülebilse de ondan sonra aynı yöntemi takip ederek Yahudi köken iddiasında bulunan araştırmacılar için aynı mazeret geçerli olamaz. Çünkü oryantalizm Geiger'ı takip eden yüzyıl içinde âdeta altın çağını yaşamıştır. Bu dönemde birçok el

---

[381] Geiger, *Judaism and Islam,* vi.
[382] Geiger, *Judaism and Islam,* vii.
[383] Jacob Lassner, "Abraham Geiger" s. 117.
[384] Bu duruma dikkat çeken Lawrence I. Conrad, Geiger ve çağdaşı oryantalistlerin tarihe nasıl yaklaşacakları ve nasıl tarih yazacakları hakkında gayet eleştirel ve tutarlı bir bakış açısına sahip olduklarını fakat ellerinde bunu uygulayabilecekleri yeterli kaynak bulunmadığını ifade etmektedir.107 Bkz. Josef Horovitz, *The Earliest Biographies of the Prophet and their Authors*, önsözde ed., Lawrence I. Conrad, Princeton, NJ: Darwin Press, 2002, xv.

yazması keşfedilmiş, neşirler, tercümeler ve günümüzde hâlâ kurucu metinler olan akademik çalışmalar yapılmıştır. Dolayısıyla sonraki dönemde İslamî kaynaklar hakkında böyle bir yoksunluktan bahsedilemez.

Bu açıklamalardan Geiger'ın revizyonist bir anlayışla sonraki dönem eserlerine hiçbir şekilde güvenmediği veya onları kaynak olarak görmediği anlaşılmamalıdır. Aksine onun bu tutumunda (sadece Kur'an'ı esas almak) Reform projesinin ve zamanındaki Kitab-ı Mukaddes çalışmalarının etkisi vardır. Nitekim Reform projesinin en temel amacı, ilk metni tespit etmek ve bunun üzerinden kavram ve düşüncelere ulaşmaktır. Dolayısıyla Geiger da doğrudan Kur'an'a odaklanmış ve bizzat Hz. Muhammed'in yazdığı metin olduğuna inandığı bu kitabın meydana geldiği şartları ve ortamı yine bizzat aynı metin üzerinden okumaya çalışmıştır. Yahudi kaynaklarında da aynı tutumu sergileyerek, Kitab-ı Mukaddes tarihi ve tefsirinde hayati öneme sahip Orta Çağ Yahudi alimlerini çalışmasına dahil etmemesi de aynı yöntemi Yahudi kaynaklarında da uygulamayı hedeflemesinin bir sonucu olarak görülebilir.

Kitabın kısa girişinde Geiger kendisine kadar kimsenin bu konuyu detaylarıyla ve kanıtlarıyla ele almadığını belirterek çalışmasının önemine vurgu yapmaktadır. Tekrardan kaynak olarak yalnızca Kur'an, Talmud ve Mişna'yı kullanacağını ifade eden Geiger bu noktada İslâm ile Yahudilik arasındaki benzerlikleri -ona göre ödünç alınan şeyleri- tespit edebilmek için Hz. Muhammed'in hayatının detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Sadece Kur'an üzerinden detaylı bir Hz. Muhammed biyografisini nasıl sunacağı ise ayrı bir muammadır. Yukarıda değinilen kaynak eksikliği olgusuna rağmen Geiger'ın Kur'an'a hâkimiyeti oldukça çarpıcıdır. Nitekim ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere o, Kur'an'da genellikle dağınık halde bulunan peygamber kıssalarından bahsederken, hepsini bir bütünlük içerisinde ele almakta ve dipnotlarda detaylı kelime ve kavram analizleri yapmaktadır.

Geiger kitabın birinci ana bölümüne kitap boyunca cevabını arayacağı birbiriyle bağlantılı üç temel soruyla başlar. O, İslâm'ın Yahudi kökenine kısa ve üstün körü özetlerle değinmenin yeterli olmayacağı ve bu sorular cevaplandığı takdirde aslında Hz. Muhammed'in neden Yahudilikten ödünç aldığının felsefî arka planının da ortaya çıkacağı kanaatindedir. Çünkü ona göre Hz. Muhammed'in Yahudilikten yaptığı alıntıları sadece göstermekle yetinmenin bir anlamı yoktur. Bunun arkasındaki zihnî boyutu ve onun hedeflerini de ortaya koymak gerekmektedir. Söz konusu sorular şunlardır: 1. Hz.

Muhammed Yahudilikten ödünç alırken gerçekten ne elde etmeyi hedefliyordu? Yani bunu hangi amaca binaen yapmıştı? 2. Hz. Muhammed'in Yahudilikten ödünç alabilmesi için vasıtalar mevcut muydu? Mevcut ise bu nasıl mümkün olmuştur? 3. Böyle bir ödünç alma faaliyetini engelleyen ya da sınırlayan koşullar var mıydı? Diğer bir ifadeyle ödünç alması planıyla uygunluk arz ediyor muydu, ya da bunu neye dayanarak yapmıştı?[385] Bu sorular yalnızca Geiger'ın çalışmasının iskeletini oluşturmakla kalmamış, ayrıca ondan sonra ve günümüzde hâlâ varlığını sürdüren devasa bir literatür meydana getirmiştir.

Geiger birinci bölüm boyunca bu sorulara cevap aramaktadır. Bundan dolayı birinci bölümü üç alt başlığa ayırmış ve her bir başlık altında sırasıyla bu soruları ele almıştır. Sorulardan da anlaşıldığı üzere Geiger'a göre İslâm'ın ana kaynağına dair hiçbir ilahî etken söz konusu değildir.

İlk kısma Geiger "Muhammed Yahudilikten ödünç almayı istedi mi?" sorusuyla başlar. Ona göre Hz. Muhammed, Yahudilerin Arabistan'da sahip oldukları güçten ve bilginliklerinden etkilendiği için onlara sempati duyuyordu. Hicretten sonra yaptığı savaşlarla Yahudilerin fizikî gücüne bizzat şahit olmuş ve âdeta hayatı onlarla mücadele içerisinde geçmiştir. Yahudiler Kudüs'ün yıkılışından sonra bu bölgeye göç ettiklerinden beri burada muhkem kaleler içerisinde yerleşik bir hayat sürmekteydiler. Dolayısıyla zenginlik, ilim, hukuk, güç vb. birçok medeniyet unsuru bakımından Arap kabilelerinden çok üstün bir konumdalardı. Bu da haliyle Hz. Muhammed'in dikkatini çekmiş ve içinde onlardan istifade etme isteği uyandırmıştı.[386] Öte yandan Yahudilerin gerek hazırcevaplığı gerekse sordukları kafa karıştırıcı sorular da onu çok etkilemiş ve kendilerine hayran bırakmıştır. Geiger bu durumun aynı zamanda Hz. Muhammed'de korkuya da neden olduğunu ve "*ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra o zalimler topluluğu ile oturma*"[387] ayetinin onun bu korkusunun bir tezahürü olduğunu öne sürer. Çünkü ona göre, Hz. Muhammed Yahudilerin güçlü argümanları yüzünden hem kendisinin hem de takipçilerinin imanının sarsılacağından korkmuştu. İlahî vahiyle desteklendiğini iddia eden Hz. Muhammed, aynı konuma ve iddiaya sahip Yahudilere cahil görünmemek için onların bilgilerinden

---

385 Geiger, *Judaism and Islam*, s. 3.
386 Geiger, *Judaism and Islam*, s. 4.
387 En'âm 6/68.

faydalanmak istemişti. Dolayısıyla ilk yapması gereken şey Yahudilerin inanç sistemini öğrenmekti. Çünkü o, Yahudilerin kemâle ermiş bir inanç sistemine sahip olduklarının farkındaydı ve kendi ilahî arka planını insanlara gösterebilmesi için bundan güzel araç bulamazdı.[388]

Geiger'a göre Arabistan Yahudileri en cahil Yahudiler arasındalardı. Buna rağmen Araplardan üstün konumdalardı. Çünkü eski geleneklerinden birçok öğreti ve uygulamayı muhafaza etmişlerdi.[389] Aslında Geiger bu ifadesiyle cahiliye Araplarının ne derece aşağı bir konumda olduklarına ve Hz. Muhammed'in bu durumdan hem kendisini hem de kendisine inananları kurtarabilmek için Yahudilerin en cahillerinden bile medet ummak zorunda kaldığını düşünmektedir. Bu düşüncesini desteklemek için o, "*bana Yahudilerden on kişi iman etse, tüm Yahudiler iman eder*" hadisini aktarır.[390] Kitabının önsözünde Beydâvî ve Ferrâ'dan başka İslamî kaynak kullanmayacağını belirten Geiger'ın henüz ilk kısımda Buhârî ve Müslim'de geçen bir rivayeti kullandığı görülmektedir.[391] İlerleyen sayfalarda Celâleyn tefsirinden ve Ebu'l-Fidâ'dan da alıntılar yaptığı görülecektir.[392] Bu durum Geiger'ın önsözdeki vaadiyle çelişmektedir.

Geiger Yahudilerin kafa karıştırıcı sorular sorduklarından ve hazır cevap olduklarından bahsedip, bu nedenle Hz. Muhammed'in onlarla münazara yapmaktan çekindiğini öne sürmüştü. Tekrar aynı konuya dönen Geiger bu noktada ilginç bir çıkarımda bulunmaktadır. Ona göre Hz. Muhammed Yahudilerin onunla alay etmek için söyledikleri şeyleri çarpıtarak ve bunları sanki onların inançlarıymış gibi aksettirerek kendince onlarla münazara etmekteydi. Örnek olarak da Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir'in Yahudilerle olan diyaloglarını[393] ve Kur'an'da bahsi geçen Yahudilerin kelime

---

[388] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 5.
[389] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 6.
[390] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 8.
[391] Buhârî, *Sahih-i Buharî,* 1/148 (No. 3941); Müslim, *Sahih-i Müslim,* 4/2151 (No. 2793).
[392] Örneğin bkz. Geiger, *Judaism and Islam,* s. 13.
[393] Geiger'ın Beydavî'den naklettiği olaya göre Hz. Ömer Yahudilerin medreselerinden (*beytü'l-midraş*) birine gidip onlara Cebrail ve Mikail hakkında sorular sormuştur. Onlar da Cebrail'e düşman olduklarını belirttikten sonra Mikail'in Allah'ın sağında, Cebrail'in ise solunda bulunduğunu söylemişlerdir. Bunu duyan Hz. Ömer "her kim Cebrail ya da Mikail'e düşmanlık ederse Allah'a düşmanlık etmiş olur" diye cevap verir. Geiger'a göre, Hz. Muhammed bunun üzerine Cebrail'in konumunu yüceltmek için Yahudilerin dediğini tam tersine çevirerek asıl onun Allah'ın sağında olduğunu söylemiştir. Hz. Ebubekir'in olayına gelince: Hz. Muhammed ona Benî Kaynuka Yahudilerine bir mektup yazdırıp onları İslâm'a davet etmiş ve zekât vermelerini istemişti. Onlar da "Allah fakir mi ki bizden borç istiyor" diyerek alay etmişlerdi. Hz. Muhammed de buna dayanarak Kur'an'da Yahudiler "gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz" diyorlar şeklinde bu olayı anlatmıştır. Geiger'a göre aynı durum "Allah'ın eli bağlıdır" ayetinde de yaşanmıştır. Bkz. Geiger, *Judaism and Islam,* s. 10-14.

oyunlarını[394] vermektedir. Geiger verdiği bu örnekler üzerinden Hz. Muhammed'in Yahudileri ikna edip kendi safına çekmek için çok uğraştığını öne sürmüştür.

Geiger, Hz. Muhammed'in başlangıçta Yahudileri razı etmek için birçok şey yaptığını öne sürmektedir. Örneğin o, herhangi bir ilahî yönlendirme olmaksızın kıbleyi ilk önce Mescid-i Aksâ olarak tayin etmişti. Bunu onların dostluğunu kazanmak için yapmıştı.[395] Aynı şekilde başlarda yine onların gönlünü kazanmak için müsamahakâr davranmıştı. Buna delil olarak da "*… Ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz ona teslim olmuşuzdur*"[396] ayetini getirmektedir. Yine ona göre bu durumun başka delilleri de bazı ayetlerde Yahudilerden "*iman etmiş kimseler*" şeklinde bahsedilmesidir. Ancak Hz. Muhammed Medine'ye hicret edip Yahudilerin Müslüman olmalarından ümidini kesince bu durum değişmiş ve Yahudilere karşı çok sert bir tutum takınmaya başlamıştır.

Geiger birinci kısımda özetle, Hz. Muhammed'in neden Yahudilikten ödünç almak istediğini açıklamaya çalışmaktadır. Yahudilerin sahip oldukları güç ve bilgi onun bu isteğindeki en büyük etken olmuştur. O, başlarda Yahudileri kazanmak için onlara yanaşmaya ve müsamahakâr davranmaya çalışmış ancak Medine'ye hicretten sonra bu durum tam tersine dönmüştür.

İkinci kısımda Geiger girişte sorduğu sorulardan ikincisi olan "Muhammed Yahudilikten ödünç alabildi mi? Alabildiyse şayet, böyle bir ödünç alma onun için nasıl mümkün oldu?" sorusunun cevabını aramaktadır. Geiger zaten en başından Hz. Muhammed'in Yahudilikten ödünç aldığı ve Kur'an'ın özgün bir kitap olmadığı ön kabulüyle yola çıkıp bunu ispat etmek için böyle bir kitap yazdığından, sorduğu sorunun ilk kısmı doğrudan "evet" şeklinde cevaplanmış olmaktadır. Sorunun ikinci kısmı ise yani "ödünç almanın nasıl gerçekleştiği" ise bu başlık altında cevap aradığı asıl noktadır.

Ona göre ödünç alma iki şekilde gerçekleşmiş olabilir. Hz. Muhammed Yahudilik bilgilerini ya Yahudilerden şifahî olarak, onlarla yaptığı görüşmeler sayesinde edinmiş, ya da doğrudan Yahudilerin kutsal kitaplarından faydalanmıştır.[397] Hz. Muhammed'in

---

[394] Bkz. Bakara 2/104, 58.
[395] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 14
[396] Ankebût 29/46.
[397] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 17.

Yahudilerle çok yakın ilişkisi olduğunu ifade eden Geiger'a göre Kur'an'daki birçok pasaj da bunu göstermektedir. Bunları temsilen o, Yahudilerin ikiyüzlü olarak sunuldukları "*İman edenlerle karşılaştıklarında 'iman ettik' derler. Birbirleriyle baş başa kaldıkları vakit ise: Allah'ın size açtıklarını (Tevrat'taki bilgileri), Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz; bunları düşünemiyor musunuz?*"[398] ayetini örnek vermektedir. Ona göre bu ayet Hz. Muhammed'in Yahudilerden şifahî olarak faydalandığını göstermektedir. Çünkü ayette bir diyalogdan bahsedilmektedir. Yine onun Varaka b. Nevfel, Abdullah b. Selam gibi isimlerle yaptığı görüşmeler de Yahudilikle alakalı bilgilere şifahî olarak ulaşmasının mümkün olduğunu göstermektedir.[399]

Dolayısıyla Geiger Hz. Muhammed'in ödünç aldığı bilgileri şifahî olarak edindiğini kabul etmektedir. Kutsal kitaplardan alma seçeneği ise ona göre mümkün değildir. Çünkü Hz. Muhammed'in Kur'an'da Yahudilik ve peygamberler tarihiyle alakalı yaptığı -peygamberlerin silsilesini ve isimlerini yanlış vermek gibi- hatalar onun bu bilgileri kutsal kitaplardan almadığının en büyük delilidir. Şayet öyle olsaydı bu tür hatalar yapması mümkün olmazdı. Geiger Hz. Muhammed'in şifahî olarak aldığı bilgilerde bu tür hataların olmasını da yukarıda ileri sürdüğü üzere Arabistan Yahudilerinin cehaletine bağlamaktadır. Fakat aslında Geiger bu durumu Arabistan Yahudilerinin cehaletinden ziyade iddiasına göre Hz. Muhammed'in cehaletine bağlamaktadır. Zira onun Yahudilik ve peygamberler tarihi hakkında hiçbir şey bilmediğini, bilseydi böyle bariz yanlışları olduğu gibi kabul etmeyeceğini öne sürer.[400] Geiger bu noktada daha da ileri giderek Hz. Muhammed'in bu konudaki cehaletini örtbas edebilmek için kendisinin "*ümmî*" olduğunu uydurduğunu iddia etmektedir.[401]

Geiger üçüncü kısma "Yahudilikten ödünç alması Muhammed'in planına uygun muydu?" sorusunu sorarak başlar. Ona göre bu soru iki açıdan ele alınmalıdır: Birincisi, bireysel davranmakla suçlanma ihtimali söz konusu olduğu için herhangi bir dinî sistemden alıntı yapmak Hz. Muhammed'e başlarda doğru gelmemiş olabilir. İkincisi ise, sadece Yahudilikten ödünç almak diğer planlarına engel olabilirdi.[402] Geiger'a göre

---

[398] Bakara 2/76.
[399] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 18.
[400] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 19.
[401] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 20.
[402] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 21.

mesele yakından incelendiğinde iki seçenek de doğru değildir. Çünkü ona göre Hz. Muhammed ne hiçbir dinden ödünç almamaya karar vermiş ne de sadece Yahudilikten ödünç almakla yetinmiştir. Zira Hz. Muhammed eski dinlere muhalefet eden yeni bir din icat etme niyetinde değildi. Aksine o, eski dinlerin sonradan yapılmış tahriflerden arındırılmış asılları üzerine bir din inşa etme niyetindeydi. Geiger bu durumun en büyük delilinin Kur'an'ın kendini *musaddik* olarak nitelemesi olduğuna dikkat çeker.[403] Bu şekilde o, hem kendisini Peygamberlik silsilesinde bir yere oturtmakta hem de kitabını ilahî olarak vahyedilmiş kitaplar zümresine dahil etmektedir. Bununla da yetinmeyip kendisinin "son peygamber olduğunu"[404] öne sürerek konumunu garanti altına almıştır. Zira o, kendisinin önceki şeriatları ve muharref kutsal kitapları yürürlükten kaldırdığını iddia etmiştir. Diğer bir ifadeyle, aynı şeyin sonradan kendisine de yapılmaması için böyle bir tedbir almıştır. Bunun bir uzantısı olarak o, Yahudi ve Hıristiyanlardaki gibi bir Mesih inancına da sahip olamazdı. Tüm bunlara dayanarak Geiger, Hz. Muhammed'in Yahudilikten ödünç almasının planına gayet uygun olduğu sonucuna varmaktadır.[405]

Hz. Muhammed'in yeni bir din icat etme amacında olmadığını, aksine dinini tamamıyla eski dinlerin üzerine inşa ettiğini ifade eden Geiger, bu noktada ilginç bir çıkarımda bulunmaktadır. Ona göre Hz. Muhammed etrafındaki Arapların cehaletinden de faydalanmıştı. Çünkü hiç kimse aşikâr olarak Yahudilikten ödünç almasına dayanarak onu "basit bir derleyici" olmakla suçlamamıştı. Dolayısıyla Yahudilik ya da Hıristiyanlıktan hiçbir şey almadığına, aslında bunların doğrudan Tanrı'dan geldiğine çünkü bütün kutsal kitapların zaten ondan kaynaklandığına etrafındakileri kolayca inandırabilmişti. Nitekim o dönemde ne Araplar ne de Yahudiler böyle bir iddiayı doğrulama ya da yalanlamaya muktedirdi. Bununla birlikte Geiger, Hz. Muhammed'in her şeyi Yahudilikten almadığını, aldığı bazı şeylerin Yahudilikle çelişmemesine de özen gösterdiğini, zira Yahudileri kendine yaklaştırabilmek için onları dışlamaması gerektiğinin farkında olduğunu ifade eder.[406] Geiger'ın bu ifadesi Mekke dönemi için geçerlidir. Zira kitabın sonundaki ekte Geiger, Medine döneminde Hz. Muhammed'in

---

[403] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 22.
[404] Ahzâb 33/40.
[405] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 23.
[406] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 24

Yahudilere cephe aldığını ve Kur'an'ı da Yahudilere açıktan düşmanlık eden ayetlerle doldurduğunu öne sürecektir.

Geiger, Hz. Muhammed'in bu şekilde zekice yöntemlerle hem Arapları hem de Yahudileri kendi safına çekmeye çalışmasını bazı yazarların "sahtekârlık" olarak gördüğünü ve bunun çok yanlış olduğunu ifade eder.[407] O ise, Hz. Muhammed'i hakikaten istekli ve ilahî misyonuna son derece inanmış birisi olarak nitelemektedir. Zira nihayetinde onun İslâm dinini meydana getirmedeki amacı eski dinlerin tahrif edilmemiş asıllarını ihya etmekti. Bundan dolayı Geiger onun hedefe ulaşırken kullandığı yöntemlerin hepsinin mubah olduğunu ima etmekte ve deyim yerindeyse Hz. Muhammed'e hak vermektedir.[408] Geiger'dan sonra -özellikle de Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia eden Alman-Yahudi oryantalistlerde- sık rastlanan bu tavrın Batı'nın Hz. Muhammed algısının tarihinde bir kırılma noktası olduğu bir önceki bölümde ifade edilmişti. Çünkü yaklaşık bin yıldır süregelen bir gelenekte Hz. Muhammed sürekli kötü vasıflarla anılmaktaydı.[409] Geiger ve takipçileri ise tam tersine onun hakkındaki olumlu söylemleriyle dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir.

Birinci bölümü bu şekilde üç soruya cevap arayarak tamamlayan Geiger kitabının esas hacmini ikinci bölüme tahsis etmiştir. Zira bu bölümde Yahudi kutsal metinleri ile Kur'an arasında uzun ve detaylı mukayeseler yaparak Hz. Muhammed'in Yahudilikten neleri aldığını göstermeye çalışacaktır.

Kitabın yaklaşık üçte ikilik kısmını oluşturan ikinci bölümü Geiger'ın iki kısıma ayırdığı görülmektedir. Birinci kısımda kısaca Hz. Muhammed'in Yahudilikten ödünç alıp almadığı sorusuna değindikten sonra ikinci kısma geçmektedir. Bu ikinci kısım kitabın ana gövdesini oluşturmaktadır. Zira burada Geiger detaylı olarak Hz. Muhammed'in Yahudilikten neleri aldığını ele almaktadır. Bunu da iki başlık altında yapmaktadır. Birinci başlıkta Yahudilikten alınan düşünce, kavram ve öğretileri; ikincisinde ise peygamberler tarihi bağlamında Kur'an kıssalarını ele almaktadır.

Geiger'a göre Yahudilikten nelerin alındığını görmek için Kur'an'dan başka bir yere bakmaya gerek yoktur. Çünkü Kur'an zaten yeteri kadar bunun örnekleriyle

---

[407] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 25
[408] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 25.
[409] Bu konuda detaylı bilgiler için çalışmanın birinci bölümünün "Oryantalizmin Kökenleri ve Tarihi Gelişimi" başlıklı kısmına bakılabilir.

doludur.[410] Ona göre bunun en büyük örneklerinden birisi "*şüphesiz biz onların 'Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. Kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu (Kur'an) apaçık bir Arapça'dır*" ayetidir.[411] Geiger'a göre bu ayetteki şahıs Abdullah b. Selam'dır. Ferrâ'dan yaptığı alıntıyla müfessirlerin de buna tanıklık ettiğini öne sürer. Yine ona göre Hz. Muhammed, müşrikler kendisinden mucize istediklerinde yalnızca Allah dilerse bunun olabileceğini söylemiş ancak acziyetini gizlemek için Yahudilerin bu konuya aşina olduklarını iddia etmiş ve onların peygamberlerinden örnekler vermiştir. Bu durum da Hz. Muhammed'in Yahudilerden ne derece istifade ettiğinin örneklerinden biridir.[412] Zira Geiger'a göre Yahudiler, Hz. Muhammed'in kendi peygamberliğini ispat etmek için kullandığı en büyük araçlardan biri olmuştur.

Birinci kısımda bu şekilde genel bilgiler veren Geiger ikinci kısımda buraya kadar alt yapısını hazırladığı "ödünç alma" iddiasının örneklerini incelemeye alır. Ona göre bir şeyin Yahudi kökenli olduğunu kanıtlayabilmenin iki yolu vardır. Önce bu şeyin Yahudilikte mevcut olduğu gösterilmelidir. Sonra ise bunun gerçekten Yahudilikten ödünç alınmış olduğu ispatlanmalıdır. Diğer bir ifadeyle bu şeyin Arap ya da Hıristiyan geleneğinden değil, sadece Yahudilikten geldiğinin gösterilmesi gerekir. Bunu yaparken de İslâm ile Arap ve Hıristiyan gelenekleri arasındaki ilişki noktalarını tespit etmek gerekir.[413] Ancak böyle bir işe girişmenin çalışmasının sınırlarını hayli aşacağının farkında olan Geiger, doğrudan Kur'an'daki örnekler üzerinden giderek de bunun başarılabileceğini öne sürer.[414]

Örneklere geçmeden önce Geiger, bir dinin başka bir dinden düşünce ve kavramları alışının iki şekilde gerçekleştiğini ifade eder. Bunlar ya ödünç alan din mensupları için tamamen yenidir; yani önceden bunlara dair hiçbir bilgileri yoktur ve dolayısıyla bu dindeki karşılıklarını bulabilmeleri için yeni kelimelerle ifade edilmeleri gerekir. Ya da bu düşüncelerin mütemmim cüzleri ödünç alan dinde zaten mevcuttur

---

[410] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 27; Bu noktada Geiger "bu konuda Kur'an'a bakmamız yeterlidir" dedikten sonra ilginç bir şekilde örnek olarak dipnotta aşure orucuyla alakalı bir hadis nakletmektedir. "Kur'an yeterlidir" dedikten sonra ayet değil de bir hadis örneği vermesi oldukça şaşırtıcıdır.
[411] Nahl 16/103.
[412] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 28.
[413] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 29.
[414] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 30.

ancak aynı terkipte değildir. Ödünç alınırken değişime uğramış yeni haliyle tuhaf bir anlam ve görünüm kazandığı için bunlar artık yeni sayılmaktadır.[415]

Bu açıklamayı yaptıktan sonra Geiger önce Yahudilikten alındığını iddia ettiği kavramları ele alarak işe başlar. Buradaki amacı, söz konusu kavramların Yahudilikteki karşılıklarını göstermek ve böylece bunların Yahudilikten alınmış olduğunu ispatlamaktır. Bunu yaparken de işinin çok kolay olduğunu ifade eder. Zira Arabistan Yahudileri her ne kadar kültürel olarak asimile olmuş olsalar da dinî anlamda özlerini korumuş, ibadet ve dualarını İbrânîce yapmaya devam etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle Kur'an'ın nazil olduğu dönemde İbrânîce aktif bir şekilde din dili olarak kullanılmaktaydı ve bir önceki bölümde öne sürdüğü üzere Hz. Muhammed bunlardan haberdar olabileceği pek çok vasıtaya sahipti. Dolayısıyla o, bu kavramları Yahudilerden İbrânîce halleriyle duymuş ve Arapça olarak Kur'an'da yeniden ifade etmiştir.[416]

"Yahudilikten ödünç alınan kavramlar" başlığı altında Geiger on dört kavramı mevzu bahis yapmaktadır. Bunlar *Tâbût, Tevrât, Cennât-i Adn, Cehennem, Ahbâr, Derase, Rabbânî, Sebt, Sekîne, Tâğût, Furkân, Mâ'ûn, Mesânî, Melekût* kavramlarıdır. Bu kavramların hepsinin Yahudi kökenli olduğunu nasıl iddia ettiğini detaylı olarak burada açıklamak çalışmanın sınırları açısından mümkün değildir. Ancak yukarıda ifade edildiği üzere, sürekli aynı yöntemi uyguladığı için, yöntemini ortaya koymak amacıyla bir örnek vermekle yetinilecektir.

İlk olarak *Tâbût* kavramını ele alan Geiger bu kelimenin fonetik açıdan Arapça olamayacağını öne sürer. Çünkü ona göre Arapça'da '*ût*' şeklinde biten hiçbir kelime yoktur. Bu İbrânîce'ye ait bir özelliktir. Bu da bu kelimenin İbrânîce kökenli olduğunun göstergesidir. Kur'an'da bu kelime iki farklı yerde iki farklı anlamda kullanılmıştır. İlki, Hz. Mûsâ'nın annesine "... *Mûsâ'yı sandığa (tâbût) koy; sonra onu suya bırak...*"[417] ayetindedir. Buradaki kullanımı ve anlamıyla bu kelime açıkça İbrânîce kökenlidir. Buradan yola çıkılarak Kitab-ı Mukaddes'te geçen *sandığa* kutsal bir anlam yüklenmiş ve Kur'an'da da "*Peygamberleri onlara: onun hükümdarlığının alameti, Tâbût'un size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı o Tâbût'un içinde Rabbinizden size bir ferahlık ve*

---

415 Geiger, *Judaism and Islam,* s. 30.
416 Geiger, *Judaism and Islam,* s. 31.
417 Taha 10/39.

sükûnet, Mûsâ ve Harun hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır…”[418] ayetinde aynı anlamda kullanılmıştır.[419]

Bir önceki bölümde Geiger'ın aslında filolojik bir çalışma yaptığına dikkat çekilmişti. Mezkûr örnek ve diğer örnekler de göz önünde bulundurulduğunda Geiger'ın ağırlıklı olarak filolojik yöntemlerle kelime analizleri yaparak iddialarını desteklediği görülmektedir.[420] İncelediği diğer kavramlarda da aynı yöntemi izleyen Geiger bunların İbrânîce kökenlerini tespit ederek Hz. Muhammed'in bunları "bir şekilde" Yahudilerden duyup Kur'an'a yazdığını iddia etmiştir.

Geiger, Kur'an'da Yahudilikten alındığını iddia ettiği kavramları bu şekilde inceledikten sonra Yahudilikten alındığına inandığı görüşlere geçmektedir. Bunu da "İtikadi Görüşler", "Ahlakî ve Hukuki Kurallar" ve "Pratik Hayata Dair Düşünceler" şeklinde üç başlığa ayırarak yapmaktadır. Her bir başlık altında Kur'an'dan konuya dair örnekler seçerek bunların Yahudi kaynaklardan alındığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu noktada o, ne yapması gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır: "(Kur'an'da geçen) Yahudi kökenli bir düşüncenin ilk olarak *Yahudilik ruhuyla* nasıl bir ahenk içerisinde olduğunu, sonrasında ise Yahudilik olmadan bunun İslam'da hiçbir anlam ifade etmediğini göstermem gerekir."[421]

"İtikadi Görüşler" başlığı altında Geiger konuya girmeden önce önemli gördüğü bir açıklama yapar. Buna göre, birçok inanç sisteminde ortak olarak bulunan belli başlı düşünce ve inançlar vardır. Bunlardan yola çıkarak köken iddiasında bulunmak doğru değildir. Öte yandan nadir olanların ise kökenini tespit etmek oldukça kolaydır. Diğer bir ifadeyle bu nadir olanları incelemek suretiyle köken iddiasında bulunulabilir. Geiger'a göre bunun Yahudilikle İslâm arasındaki en bariz örneği tevhid inancıdır. Zira Geiger, İslâm'ın doğduğu dönemde tevhid inancının sadece Yahudilikte bulunduğunu ve Hz. Muhammed'in bunu Yahudilikten başka bir dinden almış olmasının mümkün olmadığını öne sürmektedir. Hıristiyanlığın da tevhid inancına sahip olduğunu ifade eden Geiger, onun da bu inancı Yahudilikten aldığını ifade etmektedir.[422]

---

418 Bakara 2/248.
419 Geiger, *Judaism and Islam*, s. 31-32.
420 Diğer örneklerin detayları için bkz. Geiger, *Judaism and Islam*, ss. 30-45.
421 Geiger, *Judaism and Islam*, s. 45.
422 Geiger, *Judaism and Islam*, s. 46.

Tevhid inancından sonra yaratılış meselesine geçen Geiger, yerlerin ve göklerin yaratılışı, yedi kat semâ, ölümden sonra hesap; cennet ve cehennem, ebedi ahiret saadeti ve vahiy telakkisi meselelerini incelemektedir. Her dinin belli bir yaratılış inancına sahip olduğuna dikkat çeken Geiger'a göre Hz. Muhammed, yerlerin ve göklerin altı günde yaratılmış olduğu bilgisini Kitab-ı Mukaddes'ten almıştır. Ancak başka ayetlerde Tanrı'nın hangi günde ne yaptığı konusunda Yahudilik hakkındaki cehaletinden dolayı yanlış bilgiler vermiş ve sırf muhalefet olsun diye Cumartesi gününün kutsallığını kabul etmemiştir.[423] Aynı şekilde ona göre Hz. Muhammed "çoklu semâlar" düşüncesini ve bunların sayısının yedi olduğu bilgisini de Yahudilikten almıştır.

Yine neredeyse bütün dinlerde ortak bir "ölümden sonra yaşam inancı" vardır. Ancak bunun keyfiyeti dinden dine farklılık gösterebilmektedir. Yahudilikte de bu açıdan dünyevî anlamda detaylarıyla tasvir edilmiş bir cennet ve cehennem inancı vardır. İslam'da da aynı detaylarıyla bulunan bu inanç, Geiger'a göre Yahudilikten alınmış olmalıdır.[424] Örneğin yedi cennet ve cehennemle alakalı Kur'an'da verilen farklı isimler, insanların uzuvlarının hesap günü onlar adına konuşacakları, Allah'tan başka tapılan şeylerin onlara tapanlarla birlikte cezalandırılacakları gibi detaylar ve öbür dünyanın büyüklüğüyle alakalı Yahudilikteki "*dünya cennetin altmışta biri kadardır*" deyişine benzer olarak Kur'an'da bulunan "*…genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun"* ayeti buna güzel bir örnektir.[425]

"Ahlakî ve Hukuki Kurallar" başlığı altında Geiger, ahlakî kurallar konusunda tek bir örnekle yetinmektedir. O da ana-babaya itaat meselesidir. Ona göre Yahudilik kaynaklarında geçen "herkes anne ve babasına hürmet etsin, ancak benim Şabat günüm hepinizin üstündedir" ifadesinin benzeri olarak Hz. Muhammed Kur'an'da "*Biz, insana, ana babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Eğer onlar, seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme…*"[426] ayetini söylemiştir.[427]

İbadetler konusunda Yahudiliğin oldukça zengin olduğunu ifade eden Geiger'a göre Hz. Muhammed İslam'daki ibadetlerin de çoğunu Yahudilikten almıştır. Bu konuda Geiger sadece namaz ve namazla alakalı hükümlerden örnekler vermekle yetinmektedir.

---

[423] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 47.
[424] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 48.
[425] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 50-51.
[426] Ankebût 29/8.
[427] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 65.

Ona göre Kur'an'da namazın kılınış keyfiyetiyle alakalı zikredilen "*... Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın. Eğer herhangi bir şeyden korkarsanız (namazlarınızı) yürüyerek ya da binek üstüne kılın…*"[428] ve "*Onlar ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar…*"[429], ve "*İnsana bir zarar geldiği zaman, yan yatarak, oturarak veya ayakta durarak bize dua eder…*"[430] ayetleri Yahudi kaynaklarında bahsedilen ibadet şekillerinin aynısıdır.[431] Ona göre yine namazla alakalı, savaş esnasında namazın kısaltılması izni, sarhoş ve cünüp bir şekilde namaz kılmanın yasaklanması, su bulunamazsa teyemmüm yapılması, namazda sesin çok fazla yükseltilmemesi, huşu ve saygı içinde olunması ve cemaatle namazın fazileti gibi konular da hep Yahudilikten alınmıştır.[432] Bu başlık altında Geiger'ın ele aldığı ikinci konu kadınlarla alakalı hükümlerdir. Ona göre, boşanmış kadının beklemesi gereken iddet süresi, süt emzirme süresi ve evlenilmesi yasaklanan kişilerle ilgili bilgiler Yahudilikten alınmıştır.[433]

Buraya kadar yaptığı ahlakî ve hukukî kurallarla alakalı analizlerinin sonucunda Geiger'ın vardığı sonuca göre Hz. Muhammed aslında bireysel bir hukuk vaz etmekle pek ilgilenmemiş ve dolayısıyla Yahudilikten aldıklarını değiştirme ihtiyacı duymamıştır. Zira Kur'an'da hukuki meselelere pek fazla rastlanmamaktadır. Mevcut olanlar da "bir şekilde" Yahudilikten alınmışlardır. Aynı şekilde Hz. Muhammed, temel öğretisine ters düşmedikçe Arap örf ve âdetlerine de dokunmamıştır. Çünkü onun amacı hukukî değil, ahlakî bir devrim yaparak insanları önceki dinlerin saf inancına döndürmekti. Bu yüzden o, inanç konularına odaklanmıştır. Yahudilikten tevarüs ettiği bu bilgilerin açıklaması ve anlatması daha kolay olduğu için rahatlıkla bu alıntıları yapabilmiştir.[434]

"Pratik Hayata Dair Düşünceler" başlığı altında Geiger hüküm ve kavramlardan ziyade birtakım deyiş ve temennileri ele almaktadır. Söz gelimi ona göre Kur'an'daki iyi kimselerle birlikte ölme temennisinden bahseden "*... Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört ve iyilik yapanlarla birlikte canımızı al*"[435] ayeti olduğu gibi Yahudi kaynaklardan alınmıştır.[436] Yine ona göre "*Hiçbir şey hakkında: 'Ben bunu yarın mutlaka*

[428] Bakara 2/238-239.
[429] Âl-i İmran 3/191.
[430] Yunus 10/12.
[431] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 66-67.
[432] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 67-68.
[433] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 69.
[434] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 70.
[435] Âl-i İmran 3/193.
[436] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 70.

yapacağım' deme; inşallah demedikçe"[437] ve "*...Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim, bana ve ana-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın işleri yapmamı temin et*"[438] ayetleri de olduğu gibi Yahudilikten alınmışlardır.[439] Bu şekilde birkaç ayet daha zikrederek konuyu tamamlayan Geiger'ın buradaki amacı, yukarıda yaptığı çıkarımlara ilave olarak, hiçbir çıkarım yapmaya gerek kalmaksızın Kur'an'daki bazı ayetlerin doğrudan Yahudilikten alındığını gösterebilmenin mümkün olduğunu göstermektir.[440]

"Hz. Muhammed Yahudilikten ne aldı?" sorusuna cevap ararken Geiger ikinci olarak Kur'an kıssalarını ele almaktadır. "Yahudilikten Ödünç Alınan Kıssalar" (*Stories Borrowed From Judaism*) başlığını verdiği konuda Geiger ilk olarak 'Hz. Adem'den Hz. Mûsâ'ya kadarki dönem', ikinci olarak 'Hz. Mûsâ ve dönemi', üçüncü olarak 'on kabilenin isyanından önce üç kral' ve son olarak 'Hz. Süleyman devrinden sonra kutsal adamlar' şeklinde dörtlü bir taksimle incelemeye tabi tutmaktadır. Geiger burada Kur'an'daki peygamber kıssalarını ele alarak bunların Yahudi kaynaklarından ödünç alındığını göstermeye çalışmaktadır.

Geiger neden bu konuya bu şekilde uzun bir bölüm ayırdığını iki şekilde izah etmektedir. Birincisi bu kıssalar, hayal gücünün en mükemmel ifadesidir ve insanların ağzında yüzyıllar boyunca yaşayagelmiştir. İkincisi ise -kendi ifadesiyle- bu masallar (*fairy tales*) Hz. Muhammed'in şairane tahayyülüne ve muasırlarının da düşük seviyesine uygun düşmüştür. Geiger bu noktada "süslenmiş, gelişigüzel ve dikkatsizce" aktarılan Eski Ahit rivayetlerinin Hz. Muhammed'e Yahudilikten geçip geçmediğinin kendisine kadar neredeyse hiç sorgulanmadığına dikkat çeker. Ona göre, Hıristiyanlığın doğduğu dönemde faydalanabileceği tek kaynağı zaten Eski Ahit olduğu için bu nokta açıktır. Hıristiyanlık Eski Ahit'i kutsal kitap olarak kabul ettiği için tarihî rivayetleri en ince detaylarına kadar çekinmeden aktarabilmiştir. Yine de onlar, Hz. İsa'nın ve havarilerinin hayatı ve benzeri konuları ekleyerek sadece Hıristiyanlığa ait rivayetler de meydana getirmişlerdir. Hz. Muhammed ise Hıristiyanlar gibi yapmayıp, rivayetlerin çoğunu çıkararak son derece özet bilgiler vermekle yetinmiştir.[441]

---

[437] Kehf 18/24.
[438] Ahkâf 46/15.
[439] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 71.
[440] Diğer örnekler için bkz. Geiger, *Judaism and Islam*, s. 72-73.
[441] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 73-74.

Kur'an kıssalarını belli bir düzen içinde incelemenin faydalı olacağını ifade eden Geiger, bu düzenlemeyi kıssaların içeriğine göre yapmanın doğru olmadığı kanaatindedir. Çünkü Hz. Muhammed bunları son derece kısa bir şekilde aktarıp doğrudan yazılı kaynaklardan almadığı için kaynaklar üzerinden detaylı bir içerik tespiti mümkün değildir. Zaten kıssalar Kur'an'da ya Tanrı'nın birliğini ya da ölümden sonra diriliş inancını temellendirmek için anlatılmıştır. Tarihî olaylardan bahsettiği ise çok nadirdir. Bu noktada yapılması gereken Kur'an kıssalarında adı geçen peygamberlerin kronolojik bir düzenini oluşturarak bunları ele almaktır. Zira ona göre, bu sayede Hz. Muhammed'in Kur'an'da yaptığı anakronik yanlışlar meydana çıkmış olacaktır. Geiger'a göre Hz. Muhammed bu yanlışları ya Yahudilik tarihini bilmediğinden -ki ona göre bu gayet muhtemeldir-, ya da bu rivayetleri olduğu gibi aktarmak amacına hizmet etmeyeceğinden yapmıştır.[442]

"İbrâni Atalar" (*Patriarchs*) adını verdiği ilk başlık altında Geiger, Hz. Adem'den Hz. Nuh'a kadar olan zamanla ilgili Kur'an'daki ayetleri ele almaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere, buradaki amacı söz konusu ayetleri Yahudi kaynaklarıyla karşılaştırarak bu ayetlerdeki bilgilerin Yahudilikten alındığını ispat etmek ve iddiasına göre mevcut tarihsel hataları tespit etmektir. Geiger'ın ele aldığı ayetlere örnek teşkil etmesi adına, şunlar zikredilebilir. Yaratılışla alakalı ayetlerle konuya giriş yapan Geiger, sırayla ayetleri Yahudi kaynaklarındaki benzerleriyle karşılaştırmaktadır. Ona göre, meleklerin Hz. Adem'e secde etmelerinin emredildiği ayetteki Hıristiyanlık etkisi aşikârdır. Çünkü bu dinde insana tazim vardır ve Yahudi kaynaklarında bu tazim hiçbir zaman secde etme boyutuna ulaşmamıştır. Bu ayetlerde şeytandan (الشيطان) İbrânîce ismiyle değil de Hıristiyanlıktaki kullanımı olan İblis (ابليس) ismiyle bahsedilmiş olması da Hıristiyanlık etkisinin diğer bir delilidir.[443] Hâbil ile Kâbil olayı da Yahudi kaynaklarındaki gibi anlatılmıştır.[444] Hz. Adem'le Hz. Nuh arasında Kur'an'da sadece Hz. İdris'in zikredildiğine dikkat çektikten sonra Geiger bir sonraki başlığa geçmektedir.[445] Burada dikkat çeken husus, Geiger'ın Hıristiyanlık etkisini kabul etmesidir. Zira onun yöntemini takip ederek İslâm'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia eden

---

[442] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 75.
[443] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 78-79.
[444] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 80.
[445] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 82.

bazı oryantalistler -örneğin Charles Torrey- Hıristiyanlık etkisini kesinlikle reddetmişler ve yalnızca Yahudilik etkisi olduğunu göstermeye çalışmışlardır.

Atalar bölümünün ikincisi olan "Nuh'tan İbrahim'e" başlığı altında Hz. Nuh kıssasını incelerken Geiger, Hz. Muhammed'in birçok tarihsel yanlış yaptığını öne sürer. Örneğin Hz. Muhammed tufandan önce Hz. Nuh'un 950 sene yaşadığını söylemiştir. Halbuki bu süre onun yaşamının toplam süresidir. Aynı şekilde Geiger, tufan esnasında Hz. Nuh ile ona iman etmeyen oğlu arasındaki diyaloğun Kur'an'a nereden girdiğinin bilinmediğini ifade eder. Zira Yahudi kaynaklarında böyle bir şey yoktur. Hz. Muhammed büyük ihtimalle Hâm'ın tufandan sonra yaptığı kötü bir işi yanlış anlayarak bu şekilde aktarmıştır.[446] Geiger bu noktada ilginç bir çıkarımda bulunarak aslında Hz. Muhammed'in bu ve benzeri yanlışlara pek dikkat etmediğini öne sürmektedir. Zira Geiger'a göre onun amacı tarihsel bilgiler vermek değil, kendi yaşadığı sıkıntı ve zorlukların tarihten örneklerini bularak kendine nazîre oluşturmaktır. Bundan dolayı kişi isimlerinin ya da tarihlerin onun için bir önemi yoktur. Onun diğer peygamberlerden bahsederken yaptığı yanlışların nedeni de budur.[447]

Söz gelimi Kitab-ı Mukaddes'te *Eber* olarak adı geçen peygamberin Kur'an'da *Hûd* olarak geçmesi Geiger'a göre hem Hz. Muhammed'in hem de etrafındaki Yahudilerin cehaletinin en çarpıcı örneklerinden biridir. Ona göre Arabistan Yahudileri *Eber* ismini zamanla unutmuşlar ve Hz. Muhammed'e bu peygamberi, *Yahudi* kelimesinden türemiş şekliyle *Hûd* olarak anlatmışlardır.[448] Aynı şekilde *Âd* kavmi de Hz. Nuh'un soyundan geldikleri halde Hz. Muhammed tarafından bir Arap kabilesinin vasıflarıyla anlatılmaktadır.[449]

Atalar bölümünde son olarak "İbrahim'den Mûsâ'ya" başlığını ele alan Geiger, Hz. Muhammed'in Kur'an'da adı geçen bütün peygamberlere saygı duyduğunu ve onlardan övgüyle bahsettiğini ancak Hz. İbrahim'i kendine asıl örnek olarak gördüğünü ifade ederek konuya başlar. Zira ona göre Hz. İbrahim'in hayatında Hz. Muhammed'in kendi hayatına uyarlayabileceği birçok olay vardır. Ayrıca Kur'an'da sürekli vurgu yapılan inanç da Hz. İbrahim'in inancıdır.[450] Diğer peygamberlerin aksine Kur'an'da Hz.

---

[446] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 86.
[447] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 87.
[448] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 88.
[449] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 92.
[450] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 95.

İbrahim'e dair detaylı bilgiler verilmesini buna bağlayan Geiger, tüm bu detayların Rabbanî kaynaklardan alındığını öne sürmektedir.[451] Midraş'ta Hz. İbrahim'in yalnızca babasıyla olan diyalogları anlatılırken, Hz. Muhammed Kur'an'da bunlara ilaveten Hz. İbrahim'in insanlarla olan konuşmalarını da eklemiştir. Çünkü kendisi bir halk vaizidir ve Hz. İbrahim'in de öyle olması gerekmektedir. Geiger bununla da yetinmeyerek Hz. Muhammed'in Hz. İbrahim konusunda bazen kafa karışıklığı yaşadığını da öne sürer. Ona göre, Kur'an Hz. İbrahim'den bahsederken bazen birden uzun uzun cennet ve cehennem tasvirlerine geçmekte, bazen de eski ümmetler ve onların yaptıkları çirkin işlerden bahsetmeye başlamaktadır. Bunları Hz. İbrahim'in kendisinin de söylemiş olabileceği ihtimalini de hatırlatan Geiger, yine de bunların Hz. Muhammed tarafından kurgulanarak Hz. İbrahim'in ağzından söylenmiş olduğunun daha muhtemel olduğunu iddia eder.[452]

Hz. Muhammed'in "ölümden sonra diriliş" inancını da Hz. İbrahim üzerinden temellendirdiğini öne süren Geiger, Kur'an'da bu olayla alakalı zikredilen "*parçalanmış kuşlar*"la alakalı ayete[453] Yahudilik kaynaklarında rastlanmadığını ifade eder. Bir başka ifadeyle Hz. Muhammed bu olayı da Hz. İbrahim'in ağzından kendisi kurgulamıştır.[454] Hz. İbrahim'le alakalı anlatılan, meleklerin misafir olması, çocukla müjdelenmesi ve oğlunu kurban etme hadisesi gibi diğer olaylar Geiger'a göre ana hatlarıyla Yahudilik kaynaklarındaki asıllarıyla uyum içerisindedir. Ancak olayların detaylarında Hz. Muhammed birçok süsleme, abartma, değişiklik, ekleme ve çıkartma yapmıştır.[455]

Hz. İbrahim'in kurban etmekle emrolunduğu oğlunun İsmail mi yoksa İshak mı olduğu konusunu uzunca tartışan Geiger'a göre Hz. Muhammed, Yahudilik ve Hıristiyanlık geleneğinde kurban edilecek olanın açıkça İshak olduğu belirtilmesine rağmen, menfaatine daha uygun olduğu için bunun İsmail olduğunu ifade etmiştir. Çünkü o Kur'an'da salih bir zat, büyük peygamberlerden birisi ve babasıyla birlikte Kabe'yi yapan kişi olarak anlatılmaktadır.[456] Diğer bir ifadeyle Yahudi ve Hıristiyanların Hz. İshak'a atfettiği tüm özellik ve olaylar Hz. Muhammed tarafından Hz. İsmail'e atfedilmiş

---

451 Geiger, *Judaism and Islam,* s. 96.
452 Geiger, *Judaism and Islam,* s. 99.
453 Bakara 2/260.
454 Geiger, *Judaism and Islam,* s. 100.
455 Geiger, *Judaism and Islam,* ss. 101-104.
456 Geiger, *Judaism and Islam,* s. 106.

ve Hz. İshak yalnızca “salih bir zat” olarak anılmakla kalmıştır.[457] Hz. İsmail’le alakalı olarak yaptığı bir diğer hata da onu, “*Yoksa Yakub’a ölüm geldiği zaman siz orada mı idiniz? O zaman (Yakub) oğullarına: Benden sonra kime kulluk edeceksiniz? demişti. Onlar: Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilahı olan tek Allah’a kulluk edeceğiz…’’*[458] ayetinde Hz. Yakub’un dedelerinden birisi olarak göstermesidir.[459]

Geiger’a göre Hz. Muhammed’in Hz. Yakub konusunda da kafası karışıktır. Zira o, Hz. Yakub’un Hz. İbrahim’in oğlu veya torunu mu yoksa Hz. İshak’ın oğlu mu olduğuna bir türlü karar verememektedir. Nitekim Kur’an’da bir yerde “*İshak’ın arkasından da Yakub’u müjdeledik*”[460] denirken başka bir yerde “*Biz ona (İbrahim’e) İshak ve Yakub’u da armağan ettik…*”[461] denilmektedir. Sünnette ise Hz. Yakub açıkça Hz. İbrahim’in oğlu olarak nitelendirilmektedir.[462]

12. sûrenin tamamını oluşturan Hz. Yûsuf kıssası da Geiger’a göre genel hatlarıyla Yahudi kaynaklarıyla uyum içerisindedir. Ancak bu kıssada da Yûsuf’un Potifar’ın (Aziz) karısıyla yaşadığı olay, Mısır kadınlarının ellerini kesmeleri, kardeşleriyle olan diyalogları gibi detaylarda birçok ekleme, çıkarma ve yanlışlar bulunmaktadır.[463] Kur’an’da Hz. Yûsuf’la Hz. Mûsâ arasında hiçbir peygamberin adının geçmediğine dikkat çeken Geiger, Hz. Yakup olayında olduğu gibi, Hz. Muhammed’in aklının yine karıştığını ve Hz. Mûsâ’yı Hz. Yûsuf’un oğlu zannetmesinin muhtemel olduğunu dile getirmektedir. Ancak elinde kesin bir kanıt olmadığı için direkt böyle bir ithamda bulunamayacağını da eklemektedir.[464]

Atalar bölümünde Kur’an’da Hz. Adem’den Hz. Mûsâ’ya kadar bahsedilen peygamberleri ele alan Geiger, Hz. Mûsâ için müstakil bir başlık açmıştır. Zira Hz. Mûsâ, Yahudi geleneğinde en önemli peygamber olmasının yanı sıra Kur’an’da da adı en çok

---

[457] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 107.
[458] Bakara 2/133.
[459] Beydavi’nin bu ayeti “amca da atalardan sayılır” şeklinde yaptığı açıklamayı alıntı yaptıktan sonra Geiger ilginç bir şekilde başka bir açıklama yapmadan başka bir konuya geçmektedir. Bkz. Geiger, *Judaism and Islam,* s. 107.
[460] Hûd 11/71.
[461] En’âm 6/84.
[462] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 108; Geiger aynı sayfanın dipnotunda sadece “Sunna” ifadesini kullanıp, hangi hadis kaynağı olduğunu net bir şekilde ifade etmemektedir. Bkz. 5. Dipnot. Ayrıca burada kaynak olarak sünnete başvurması, kitabının girişindeki “Kur’an’dan başka kaynak kullanmama” vaadiyle çelişen bir başka nokta olarak görülebilir.
[463] Geiger, *Judaism and Islam,* ss. 111-117.
[464] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 118.

geçen (137 kez) peygamberdir. Geiger'a göre, Hz. Mûsâ'nın hayatı da Hz. Muhammed'in kendi yaşamına ve misyonuna uyarlayabileceği birçok örnekle doludur.[465] Önce Hz. Mûsâ kıssasının Kur'an'daki versiyonunu sunan Geiger, sonrasında Yahudi kaynaklarıyla karşılaştırmasını yapmaktadır. Yahudi kaynaklarındaki orijinal versiyonlarının tersine Kur'an'da Hâman'ın Firavun'un danışmanı olarak anlatılması; bebek Mûsâ'yı Firavun'un kızı değil de karısının bulması; Hz. Mûsâ'nın Kıptî'yi durduk yere öldürmesi; Hz. Şuayb'ın yedi değil de iki kızının olması; Firavun'un sihirbazlarının gördükleri mucize karşısında topluca iman etmeleri ve Firavun tarafından işkenceyle öldürülmeleri; bir yerde dokuz, başka bir yerde beş veba/beladan bahsedilmesi; Firavun'un boğulduktan sonra tekrar diriltilmeyip sadece cesedinin ibret olsun diye korunması; buzağıyı yapanın Samâvel değil de Sâmirî olması; Hz. Mûsâ'nın karısının babasının isminin Yetro değil de Şuayb olarak anılması; Geiger'a göre tüm bunlar Hz. Muhammed'in Hz. Mûsâ kıssasını Kur'an'da anlatırken yaptığı hatalardandır. Bunların dışında ona göre kıssa genel hatlarıyla Yahudi kaynaklarıyla uyum içerisindedir.[466]

Hz. Mûsâ kıssasından sonra *Bölünmemiş İsrâil'e Hükmeden Üç Kral* başlığı altında Geiger, Kur'an'daki Kral Tâlût, Davud ve Süleyman peygamberlerden bahseden ayetleri[467] ele almaktadır. Bu isimlere Kur'an'da çok kısa ayetlerle değinilmiştir. Geiger'a göre bunun nedeni ya Hz. Muhammed'in bu kıssada öğretici pek fazla bir şey görmemesi ya da bu kıssa hakkında bilgi sahibi olmamasıdır.[468] Söz gelimi Hz. Süleyman'ın hikmetinden, hayvanların dilini bilmesinden, cinlere hükmetmesinden ve Sebe olayından bahseden ayetler de Geiger'a göre Yahudi kaynaklarından alınmıştır.[469]

Peygamber kıssaları konusunda Geiger son olarak *Süleyman'dan Sonra Kutsal Adamlar* başlığı altında, aslında burada zikredilmesi gereken birçok isim olduğunu ama diğer peygamber kıssalarında olduğu gibi burada da Hz. Muhammed'in bilgisinin yetersizliği yüzünden Kur'an'da çok az ismin zikredildiğini ve kendisinin de sadece bunlardan bahsedeceğini ifade eder. Yine ona göre, Hz. Muhammed Kur'an'da bahsettiği isimlerle alakalı önemli şeyler anlatmamış ve onlara sadece birkaç ayette değinmekle

---

[465] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 119.
[466] Geiger, *Judaism and Islam*, ss. 120-142.
[467] Bakara 2/247-253.
[468] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 143.
[469] Geiger, *Judaism and Islam*, ss. 146-150.

yetinmiştir.[470] İlyas, Yûnus, Eyyûb ve Üzeyir peygamberler bunlardandır.[471] Özellikle Hz. Üzeyir kıssasında Kur'an'da diğerlerine nispetle daha çok bilgi bulunduğunu ifade eden Geiger, Hz. Muhammed'in onun hakkında büyük bir yanılgı içinde olduğunu öne sürer. Bu yanılgı da Kur'an'da Yahudilerin Hz. Üzeyir'i Allah'ın oğlu olarak gördüklerinden bahsedilmesidir. Geiger'a göre bunun sebebi Hz. Üzeyir'e duyulan büyük saygıdır. Bunun farkında olan Hz. Muhammed de Yahudi inancı hakkında şüphe uyandırmak için böyle bir şey ortaya atmıştır.[472] Ona göre, "*Yahut görmedin mi o kimseyi ki, alt üst olmuş bir kasabaya uğradı…*"[473] ayetinde anlatılan Hz. Zübeyir ile Allah arasında geçen ölümden sonra diriltme olayı da Yahudilik kaynaklarından alınmıştır.[474]

Buraya kadar gösterilmeye çalışıldığı üzere Geiger'a göre, Hz. Muhammed peygamberler tarihine dair bilgileri genel hatlarıyla Yahudi kaynaklarından almıştır. İddiasına göre bu bilgiler büyük ölçüde Eski Ahit ile Genesis Rabbah, Sanhedrin, Midraş Yalkut, Midraş Rabba ve Midraş Avkir gibi Yahudi kaynaklarına dayanmaktadır. Ona göre Hz. Muhammed'in bizzat bu yazılı kaynaklardan alma imkânı olmadığı için söz konusu bilgileri etrafındaki Yahudilerden sözlü aktarım vasıtasıyla edinmiştir. Ancak hem kendi cehaleti hem de etrafındaki Yahudilerin cehaleti yüzünden kıssaların detaylarında birçok tarihsel hatalar yapmıştır.[475] Ayrıca, kendi misyonuna uygun olacak şekilde muhtelif peygamberlerin ağzından Yahudi kaynaklarında geçmeyen birçok şey aktarmıştır. Bununla da yetinmeyerek -yine aynı amaçla- birçok ekleme ve çıkarmaların yanı sıra süslü ve abartılı ifadeler de kullanmıştır. Geiger kitabının sonunda netice olarak şunları ifade etmektedir:

> Tarihî olayları bir araya getirdiğimizde ve bunları incelediğimizde şüphe götürmez bir şekilde Muhammed'in Yahudilikten pek çok şeyi ödünç aldığını görmüş olduk. O, bu bilgileri sözlü aktarım yoluyla edinmiştir ve gerekli gördüğü yerlerde amacına uygun olacak şekilde değişiklikler yapmıştır. İlk bölümde Muhammed'in iç dünyasında gelişen koşulların onu böyle bir işe sevk ettiğini ve bunun için önünde bir engeli olmadığını, aksine birçok fırsatı olduğunu

[470] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 151.
[471] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 152.
[472] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 154.
[473] Bakara 2/259.
[474] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 155.
[475] Geiger kitabın son paragrafında tekrardan bu noktaya dikkat çekerek, Yahudilikten alınan şeylerle Yahudilerden alınan şeylerin ayırt edilmesinin hayati önem arz ettiği uyarısını yapacaktır. Bkz. Geiger, *Judaism and Islam,* s. 161.

> göstermeye çalıştık. İkinci bölümde ise Muhammed'in gerçekten de Yahudilikten ödünç aldığını ve bunların neler olduğunu göstermeye çalıştık.[476]

"Kur'an'da Yahudiliğe Yönelik Düşmanca İfadeler" başlıklı kitabın ek kısmında Geiger, buraya kadar anlattığı şeylere rağmen Kur'an'da Yahudiliğe düşmanca birçok ifadenin bulunabileceğine dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle o, buraya kadar olumlu bir portre çizmiş ve Hz. Muhammed'in aslında başlarda çeşitli saiklerle Yahudilere ilgi duyduğunu ve onlardan hayli istifade ettiğini göstermeye çalışmıştı. Ancak Medine'ye hicretten sonra Yahudiler hakkındaki ayetlerdeki olumsuz tutum Geiger'ın da dikkatini çekmiş ve bunun için müstakil bir başlık açmıştır. Geiger'a göre bunun en büyük nedenlerinden biri, diğer Arabistan kabile ya da dinlerinin Hz. Muhammed'in karşısında duramamasına rağmen, Yahudilerin onunla büyük bir dirençle hem maddi hem de manevi olarak mücadele etmiş olmalarıdır. Nitekim o, başlarda Yahudileri kendi tarafına çekmek istemiş, hatta ortak birçok inanca sahip oldukları için onların Müslüman olacağına çok ümitlenmiş ancak sonradan hayal kırıklığına uğramıştır. Diğer bir ifadeyle Yahudilerden düşmanca ifadelerle bahseden ayetler onun bu hayal kırıklığının ürünüdürler.[477] Örneğin Yahudilerin İslâm'ın en şiddetli düşmanı olduğu,[478] peygamberleri katlettikleri,[479] Üzeyir'e Allah'ın oğlu dedikleri,[480] Allah'ın kelamını tahrif ettikleri[481] bunlardan bazılarıdır. Geiger'a göre Hz. Muhammed yalnızca bu tür olumsuz ifadeler sarf etmekle kalmamış, uygulamada da birçok konuda Yahudiliğe muhalefet etmiştir. Oruç gecelerinde erkeklerin eşleriyle birlikte olmalarına izin verilmesi, üç talakla eşini boşayan erkeğin hülle olmadan eşine geri dönemeyeceği, beslenme konusundaki serbestlikler bunun örneklerindendir.[482]

Judaism and Islam kitabını bu şekilde sonlandıran Geiger bu kitabında Hz. Muhammed hakkında seleflerinin aksine genel olarak objektif bir yaklaşım sergilemeye çalışmış ve olumlu ifadelere yer vermiştir. İslâm hakkında müstakil tek çalışması bu olduğu ve bunu da 1832 gibi erken bir tarihte yazdığı için onun bu tarihten sonra İslâm

---

[476] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 156.
[477] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 157.
[478] Mâide 5/82.
[479] Bakara 2/61, 91.
[480] Tevbe 9/30.
[481] Bakara 2/75.
[482] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 158-160.

hakkındaki görüşlerinde değişiklik olup olmadığını tespit etmek oldukça zordur. Öte yandan hayatının sonlarına doğru yazdığı *Judaism and Its History* (Yahudilik ve Tarihi) (1862) adlı kitabında hem genel olarak din hakkında bilgiler vermesi hem de İslâm hakkında müstakil bir başlık açması nedeniyle şimdi de bu eser incelenip iki eser arasındaki İslam ve Kur'an algısı karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

Judaism and Its History kitabı bir Yahudi tarihi olmaktan ziyade, Geiger'ın genel olarak dinler hakkındaki görüşlerini Yahudilik üzerinden temellendirdiği bir eserdir. Diğer bir ifadeyle Geiger bu kitabını Yahudiliğin özünü ve önemini ortaya koymak ve evrensel bir Yahudilik tasavvuru meydana getirebilmek için yazmıştır. Çünkü kitap başından sonuna kadar Yahudiliğin üstünlüğünden bahsetmekte ve onu diğer dinlerle mukayese ederek özellikle Hıristiyanlığa üstünlüğünü vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu kitap, onun İslâm hakkındaki görüşleri açısından da önem arz etmektedir. Bu kitap ayrıca Geiger'ın *Wissenschaft des Judenthum* hareketini temellendirdiği en önemli çalışmasıdır.

Frankfurt ve Berlin'de verdiği iki konferanstan oluşan kitabın ilk bölümünde Geiger, Yahudiliğin doğduğu Antik Çağ'dan başlayarak on altıncı yüzyıla kadar geçirdiği aşamaları, Yahudi mezheplerini ve Hıristiyanlığı ele almaktadır. Bölümün çoğunda İkinci Mabed Dönemi Yahudiliği, Hıristiyanlığın doğuşu, yükselişi ve Hz. İsa'nın hayatına odaklanmaktadır. İkinci bölümde ise Hıristiyanlık sonrası dönem, İslâm ve Avrupa'da Yahudiliği ele almaktadır. Kitap genel olarak Yahudilik tarihiyle alakalı olduğu için yalnızca bu çalışmayla alakalı konulara temas edilmekle yetinilecektir.

Kitapta genel olarak dikkat çeken ilk nokta Geiger'ın Yahudilik hakkındaki coşku dolu ifadeleridir. Zira her fırsatta Yahudiliğin henüz misyonunu tamamlamadığını vurgulamakta ve coşkulu ifadelerle Yahudileri dinlerinin önemini kavramaya ve uyanışa geçmeye davet etmektedir.[483] Bu durum aslında reformist kimliğinin ve Yahudiliği evrensel bir din olarak modern dünyada yeniden canlandırma isteğinin bir tezahürüdür. Nitekim kitabını "bir Yahudinin gözüyle tarihe nasıl bakılacağını ve dinler arasındaki farkların nasıl görüleceğini" göstermek için yazdığını bizzat kendisi ifade etmiştir.[484] Kitap kısa zamanda şöhret bulmuş ve Geiger'ın en çok okunan ve en meşhur çalışması olmuştur.[485]

---

483 Örneğin bkz. Geiger, *Judaism and Its History*, s. 160, 175-176, 211,

484 Geiger, *Judaism and Its History*, xii.

485 L. Geiger, *Leben und Lebenswerk*, s. 185.

Kitabın ilk bölümü aslında Geiger'ın Yahudiliği nasıl gördüğünü ve buna göre diğer dinleri nasıl konumlandırdığını görme imkânı sunmaktadır. Zira onun genel olarak diğer dinlere bakış açısını bilmek, kuşkusuz İslâm'a bakış açısını anlamaya yardımcı olacaktır. Geiger'a göre Yahudiliğin öneminin anlaşılabilmesi için, onun henüz diğer dinlerle ilişkiye geçmediği ve onları etkilemediği döneme bakmak gerekmektedir. Ancak bu şekilde müstakil olarak Yahudiliğin diğer dinlerden farkı ve üstünlüğü ortaya çıkacaktır. Bu durumda Antik Çağ'ı, yani Yahudiliğin doğduğu dönemi dikkatlice incelemek gerekmektedir.[486] Antik Çağ'ın en yetenekli milletinin Yunanlar olduğunu ifade eden Geiger'a göre onlar bile tutarlı, münezzeh ve mutlak bir Tanrı anlayışı ortaya koyamamışlardır. Aksine onların aciz, tehdit edilebilen, mağlup ve âşık olabilen pek çok Tanrıları olmuştur. Diğer din ve milletlerde ise durum çok daha vahimdir. Ona göre böyle bir ortamda hakikate ulaşmak mümkün değildi. Yahudilik böyle bir ortamda ortaya çıkmış ve tevhid inancını meydana getirmiştir. Yahudilik ayrıca makul bir yaratılış felsefesi de geliştirmiş, tanrı ve insan sevgisini, tövbe etme imkânını ve adaleti insanlığa öğretmiştir.[487] Bunlar aslında Geiger'ın vahiy ve Tanrı anlayışını göstermektedir. Tevhidi ve onun uzantısı olan tüm öğretileri ilk olarak Yahudilik tesis ettiğine göre, sonradan benzer öğretileri içinde barındıran tüm dinler bunları Yahudilikten ödünç almış olmalıdır.

Sembol ya da put barındırmayan bir din olarak ortaya çıktığı için Yahudilik kısa sürede diğer dinlerin dikkatini çekmiş ve etkileşimler başlamıştır.[488] Yahudiliğin bir insanlık dini olduğuna inanan Geiger'a göre Yahudilik -yaygın olan genel inancın aksine- tek bir millete has değildir.[489] Bu ifadesiyle Yahudilikteki "seçilmişlik" inancına vurgu yapan Geiger, evrenselci bir bakış açısıyla seçilmişliği "etnik" bir üstünlükten ziyade, "tarihî bir misyon" olarak "tek tanrıcılığın yegâne temsilcisi olmak" şeklinde anlamaktadır.

Geiger'a göre peygamberler mükemmelliğin, mutlak teslimiyetin ve cesaretin vücut bulmuş halleridir. Hayatın her anına dair onlarda örnekler vardır. Vatanlarına sadıktırlar; oradan sürülseler ve vatanları yıkılsa bile.[490] Aslında ona göre bunlar İsrâil peygamberlerinin özellikleridir. Dolayısıyla bu açıdan da Yahudiliğin üstünlüğü ortaya

---

[486] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 26.
[487] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 29-32.
[488] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 33.
[489] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 37, 52.
[490] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 39-40.

çıkmış olmaktadır. Çünkü onlardan önce bu inançlar ve böyle bir peygamberlik müessesesi mevcut değildi.[491]

Vahiy konusunda “yetenek” ile “deha” kavramlarının arasını ayıran Geiger’a göre her milletin kendine has özellikleri vardır ve bazı milletler bunları tüm dünyaya miras olarak bırakırlar. Örneğin Yunanlar millî dâhiliklerini sergileyip tüm dünyaya muhteşem bir felsefî sistem bırakmışlardır. Buradan Yahudiliğe geçiş yapan Geiger’a göre Yahudiler de “dinî” dâhidirler ve dünyaya muhteşem bir “dinî sistem” bırakmışlardır. Onların sahip olduğu bu deha da vahiydir.[492] Zira Yahudilik ilahî vahyin en mütekâmil halidir.[493] Geiger’a göre Yahudilerin iki kere üst üste yıkıma ve yağmaya uğrayıp dünyanın dört bir yanına sürgüne gönderilmeleri ilk bakışta hazin bir durum olarak gözükse de, esasında bu sayede hakiki monoteizm Yahudiler aracılığıyla tüm dünyaya yayılma fırsatı bulmuştur.[494]

Hıristiyanlığın doğuşuyla alakalı detaylı bilgiler veren Geiger’a göre Hz. İsa Ferisî bir Yahudidir. Öğretisinde Yahudilikten farklı hiçbir şey yoktur. Farklılıklar sonradan -Aziz Pavlus başta olmak üzere- başkaları tarafından eklenmiştir. Hz. İsa’nın ortaya çıkış nedeni de Ferisî Yahudilikteki beklenen mesih inancıdır. Başlarda samimi ve dindar bir Yahudi olan Hz. İsa bu mesih beklentisini karşılamaya kalkışınca Yahudiler tarafından öldürülmüştür.[495] Geiger’a göre Hıristiyanlık, Hz. İsa öldükten sonra dönüşüme uğramıştır. Yahudi İsa yaşarken -Yahudilikten bir farkı olmadığı için- müstakil olarak bir Hıristiyanlık dininden bahsetmek mümkün değildir. O, önce mecazi, sonradan ise hakiki anlamda Tanrı’nın oğlu olarak görülmeye başlamıştır. Bu ve benzeri öğretileri vaz etmesi nedeniyle, Geiger’a göre Yahudilikle Hıristiyanlık arasındaki köprüyü yıkan kişi Aziz Pavlus’tur. Diğer bir ifadeyle, orijinal Hıristiyanlık İsa’nın değil, Pavlus’un Hıristiyanlığıdır.[496] Yaşamını, Yahudiliği Hıristiyanlık karşısında savunmaya adayan Geiger’ın bu ifadelerden kastı aslında Hıristiyanların yalnızca ve yalnızca Yahudi olurlarsa Hz. İsa’ya en iyi tabi olacaklarını ve Yahudiliği anlamak suretiyle Hıristiyanlığı en iyi şekilde anlayacaklarını iddia etmektir. Bu iddiasıyla aslında o bir yandan İslâm

491 Geiger, *Judaism and Its History*, s. 42.
492 Geiger, *Judaism and Its History*, s. 46.
493 Geiger, *Judaism and Its History*, s. 81.
494 Geiger, *Judaism and Its History*, s. 212-213.
495 Geiger, *Judaism and Its History*, s. 131-133.
496 Geiger, *Judaism and Its History*, s. 141-147.

üzerinden idealindeki Yahudiliğe atıfta bulunurken, öte yandan Hz. İsa'yı Yahudileştirerek sonradan Batı'nın temelini oluşturan Helen kültürünün olumsuz yönlerini ortaya çıkarmış oluyordu. Zira ona göre Yahudiler dinî dâhilerdi. Yahudiler adil ve tek Tanrı inancını dünyaya sunmuşken, Yunanlar zalimane ve yozlaşmış bir Tanrı inancı uydurmuşlardı.[497] Yunanlar sanatçı üretirken Yahudiler peygamber üretmişlerdi. Yunanlar insanları arzularını tatmin etmeleri için teşvik ederken, Yahudilik ahlakî gelişimi öğütlüyordu.[498]

Kitabın ikinci bölümünde İslâm'a kısaca[499] yer veren Geiger, İslam'da ne kadar iyi unsur ve sağlam düşünce varsa hepsinin Abdullah b. Selam gibi mühtedi Yahudiler vasıtasıyla Yahudilikten alındığını iddia etmektedir.[500] Bu ifade yaklaşık otuz yıl sonra yazdığı bu kitabında da Geiger'ın İslâm ve Kur'an'ın kökeni hakkında görüşlerinin değişmediğini göstermektedir. Bununla birlikte ona göre, İslâm'ın modern dönemdeki mevcut zayıf haline bakarak muhteşem geçmişini hafife alıp görmezden gelmek doğru değildir. İslâm artık korkulacak bir din olmadığı için çoğu Hıristiyan'ın bu hataya düştüğüne dikkat çeken Geiger'a göre İslâm hakkıyla incelenmemektedir. Çok hızlı bir şekilde yayılan bu dinin doğal olarak birtakım hakikatler taşıyor olması gerekiyordu. Geiger bu noktada köken iddiasını tekrar ederek bunların İslâm'ın icadı olmayıp Yahudilikten alınmış olduklarını öne sürmektedir. Ona göre bunlar özgün değil, zamanın şartlarına göre yeniden ifade edilmiş hakikatlerdi.[501] Bütün bunlara dayanarak o, İslâm'ın -Hıristiyanlık gibi doğrudan Yahudiliğin içinde yetişmemiş olsa da- onun "himayesinde" doğup yetiştiğini ancak sonradan nankörlük ederek yetiştiricisine ihanet ettiğini iddia etmiştir.[502]

Geiger'a göre İslâm'ın tarihte hiçbir dayanağı yoktur. Bu ifadesiyle o, muhtemelen İsrâil peygamberleri silsilesini kastetmektedir. Dolayısıyla ona göre İslâm yalnızca içinde bulunduğu âna hitap eden bir din olmuş, ânın zayıflıklarından ve bulduğu fırsatlardan istifade ederek yayılmıştır.[503] Geiger bu ifadesinden sonra birden ilginç bir

---

[497] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 19.
[498] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 34.
[499] Bkz. Geiger, *Judaism and Its History*, ss. 248-358.
[500] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 170.
[501] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 249.
[502] Bu konuyla alakalı Geiger Kur'an'daki Yahudilikle alakalı düşmanca ifadelere dayanmaktadır ve *Judaism and Islam* kitabının sonundaki ekte bu konuyu ele almaktadır. Bkz. Geiger, *Judaism and Islam*, ss. 157-161.
[503] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 250.

iddia ortaya atarak İslâm'ın ideal bir ahlakî düzen de vaz etmediğini öne sürer. Bunu neye dayanarak söylediği veya hangi bağlama oturttuğu son derece muğlaktır. Ona göre ahlakın İslam'da hiçbir kutsal dayanağı yoktur.[504] Halbuki *Judaism and Islam* kitabında Hz. Muhammed'in esas amacının ahlakî bir düzen kurmak olduğunu ifade etmişti.[505] Bu noktada onun İslâm hakkındaki düşüncelerinde bir değişiklik göze çarpmaktadır. Geiger daha da ileri giderek İslâm'ın insana hak ettiği değer ve yüceliği vermediğini öne sürer. Çünkü Arabistan halkının böyle bir anlayışı yoktur ve İslâm da bunu sağlayamamıştır. Yine ona göre İslam, Yahudilikle putperestlik arasında sıkışıp kalmış bir dindir. Yahudiliğin tevhid inancına dayalı temel öğretilerini almış ancak putperestlikten de tamamen vazgeçememiştir.[506] Geiger'a göre bunlar İslâm'ın karanlık yönleridir (*dark sides of Islam*). Putperest âdetleri, ilk doğduğu andan itibaren İslam'da vardır ve ne kadar zaman geçse de yok olmamışlardır. Zaten sırf bu yönleri yüzünden hitap ettiği medeniyetsiz insanların damak zevkine uygun düşmüştür. Arabistan halkı son derece saf olduğu için kandırılmaları çok kolaydı. Bu nedenle Geiger'a göre Hz. Muhammed başarıları nedeniyle kahraman olarak adlandırılamaz. Zira ona göre Hz. Muhammed, mevcut şartlar altında kolayca başarılı olmuştur.[507] Geiger bu noktada İslâm ve peygamberi hakkındaki iftira ve çirkin söylemleriyle meşhur oryantalist Sprenger'in hakaret dolu bir pasajını alıntı yapmayı da ihmal etmez.[508]

Judaism and Islam (1832) kitabında genel olarak İslam'dan olumlu ve yumuşak ifadelerle bahseden Geiger'ın yaşamının son yıllarına doğru yazdığı *Judaism and Its History* (1862) kitabındaki ifadelerindeki değişiklik çarpıcıdır. Temel iddiası her ne kadar aynı kalsa da burada çok daha sert ve olumsuz bir tavır takınan Geiger, yalnızca on sayfa yer verdiği İslâm dinine deyim yerindeyse kan kusmuştur. *Judaism and Islam* kitabında İslâm'ın sıkı bir tek tanrıcı inanca sahip olduğunu ve ahlakî yüceliği öğütlediğini ifade ederken, *Judaism and Its History* kitabında tam tersi bir tavır takınarak İslâm'ın Arapların putperest inançlarını sürdürdüğünü ve hiçbir ahlakî ilke vaz etmediğini öne sürmüştür. Hz. Muhammed hakkındaki ifadelerinde de aynı değişiklik fark edilmektedir. *Judaism*

[504] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 251.
[505] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 70.
[506] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 321.
[507] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 252-254.
[508] Mezkûr pasaj şu şekildedir: "Ateşli bir coşkunun yanında alçakça bir kurnazlık, yüce bir gayeye kendini mutlak adayışın yanında katı bir bencillik, düşkünlük ve hainlik; işte bunlar Muhammed'in karakterindeki çelişkilerden birkaçıdır." Sprenger'dan nakleden Geiger, *Judaism and Its History*, s. 254.

and Islam kitabında ondan coşkulu bir dindar, ilahî misyonuna samimi bir şekilde inanmış bir kimse olarak bahsederken, *Judaism and Its History* kitabında onun aslında büyük bir insan olmadığını ve kendisine itaat edenlere rehberlik edecek kabiliyete sahip olmadığını ifade etmiştir. Bununla da yetinmeyerek onun cahil ve arzularının kölesini olduğunu, ahlakî hiçbir üstünlüğe sahip olmadığını iddia etmiştir. *Judaism and Islam* kitabında övgü dolu ifadelerle Hz. Muhammed'in çabalarından bahseden Geiger, *Judaism and Its History* kitabında onun aslında hiçbir şey başarmadığını, aksine Arabistan halkının saflığından dolayı onları kolayca kandırabildiğini ve ön yargılardan azade olan hiç kimsenin Hz. Muhammed'e "kahraman" demeyeceğini iddia etmiştir.[509] Geiger'ın biyografisi sunulurken yaşamının sonlarına doğru Hıristiyanlıkla mücadelesinin şiddetlendiğine ve bu dine karşı çok daha katı bir tutum takınarak Hıristiyanları tamamen karşısına aldığına dikkat çekilmişti. Tam da bu dönemde yazdığı Yahudilik tarihi kitabındaki İslam'a yönelik olumsuz ifadelerinin de bu süreçten payını aldığı ifade edilebilir.

Çalışmanın birinci bölümünde Yahudi köken iddiasının -her ne kadar modern dönemde ilk kez Geiger tarafından müstakil ve kapsamlı bir biçimde gündeme getirilmiş olsa da- aslında çok daha geriye, hatta Kur'an'ın nazil olmaya başladığı döneme kadar gittiği gösterilmişti. Buna göre nüzul döneminde Mekke müşrikleri ve Medine Yahudileri tarafından dile getirilen iddialar, sonradan Orta Çağ Yahudi alimleri tarafından da sürdürülmüş ve bir kısmı İslam'a karşı yazdıkları reddiyelerde bunlara yer vermişti. Sa'adia Gaon, Daniel el-Kummisî, Yakup el-Kirkisânî, Petrus Alfonsi, İbn Meymûn ve Şim'on ben Tsemah Duran bu bağlamda öne çıkan isimler olmuştur. Geiger her ne kadar doğrudan Orta Çağ Yahudi alimlerine referansta bulunmasa da çocukluğunda sıkı bir geleneksel Yahudilik eğitimi aldığı ve yetişkinliğinde Orta Çağ Yahudi literatürü üzerine önemli çalışmalar yaptığı için Yahudilik tarihinde büyük öneme sahip bu isimlerden haberdar olmaması mümkün gözükmemektedir. Nitekim Geiger'ın biyografisi sunulurken, henüz erken yaşlarda kutsal metinleri asıllarından okuyup rabbani metinlerin tenkidini yapmaya başladığına dikkat çekilmişti.

Orta Çağ Yahudi alimlerinin temel vurgusu her ne kadar Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr ve Tevrat'ın tahrif edilmediğini ya da nesh olunmadığını ispat etmek olsa da bir taraftan da Kur'an'ın Tevrat'tan intihal olduğunu, Hz. Muhammed'in

---

[509] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 253.

dinî mesajlarını Abdullah b. Selam gibi mühtedi Yahudiler vasıtasıyla Yahudilerden aldığını, diğer bir ifadeyle onun Yahudi akıl hocalarının olduğunu, namaz ve oruç gibi ibadetlerin de Yahudilikten alındığını ve İslâm'ın bir türlü putperest inanç ve uygulamalardan kurtulamadığını iddia etmiş ve yer yer Kur'an'dan alıntılar yapmayı da ihmal etmemişlerdir.

Geiger'ın köken iddialarını temellendirdiği kitabı *Judaism and Islam*'a bakıldığında ise çarpıcı bir biçimde aynı kurgu görülmektedir. Tek farkı onun bu iddiaları detaylandırarak yöntemsel bir çerçeve içerisinde detaylı olarak sunmasıdır. Nitekim o da her şeyden önce Hz. Muhammed'in İslâm geleneğinde kabul edildiği gibi bir peygamber olmadığı ve Kur'an'ı bizzat onun yazdığı ön kabulünden yola çıkmış ve bunu nasıl yaptığını araştırmıştır. O da selefleri gibi Abdullah b. Selam ismine vurgu yapmış, başlıca inanç ve ibadetlerin Yahudilikten alındığını iddia etmiştir.

Köken iddialarında sadece bir örneği görülen bu süregelen oryantalist geleneğin diğer birçok İslamî konularda da örnekleri vardır. Nitekim Thomas Burman bu noktaya değinirken, aslında Avrupa'da, Kur'an'ın polemikçi bir çerçeveye oturtulmadan ve okuyucular tarafından bu metnin Hıristiyanlık ya da Yahudiliğe uygun bir biçimde anlamaya yönlendirilmeden ele alındığının nadiren görüldüğünü ifade etmiştir.[510]

2.3. Yahudi Köken İddiasının Değerlendirmesi

Hatırlanacağı üzere Geiger, Yahudilikten alındığını iddia ettiği unsurları belli başlıklar altında ele almıştı. Bu bağlamda sırasıyla bazı inanç, kavram, ibadet ve Kur'an kıssalarının Yahudilikten alındığını iddia etmişti. Bu başlık altında Geiger'ın kurgusu takip edilerek iddiaları değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Bu bağlamda daha ziyade onun indirgemeci ve seçmeci bir anlayışla göz ardı ettiği hususlar ve sahip olduğu ön kabullere işaret edilecektir. Değerlendirmeler bütünlük arz etmesi için üç başlık altında ele alınacak ve Geiger'ın Kur'an'ı sosyo-kültürel bağlamından koparması, onu Hz. Muhammed'in yazdığına inanması, Kur'an dışında İslamî kaynaklara itimat etmemesi gibi etkenlerden dolayı köken iddiasını ortaya attığı ortaya konulacaktır. Yapılan

[510] Burman, *Latince Kur'an Çevirileri,* s. 17.

değerlendirmelerin aynı zamanda, Geiger'ın iddialarını büyük oranda benimseyen takipçilerini de kapsayacağına işaret edilmelidir.

2.3.1. Kur'an'ı Sosyo Kültürel Bağlamından Koparmak

Abraham Geiger, İslâm'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia ederken, her şeyden önce, üç büyük ilahî dinin temel niteliği olan tevhid inancını ve bu inancın peygamberler silsilesi üzerinden sürekliliğini göz ardı ediyor görünmektedir. Zira o, diğer din ve medeniyetlerden bahsetmeksizin, İslâm'ın doğduğu dönemde tevhid inancının sadece Yahudilikte bulunduğunu ve Hz. Muhammed'in bu inancı başka bir kaynaktan almasının mümkün olmadığını iddia etmiştir.[511] Diğer bir ifadeyle ona göre İslâm ve Kur'an, Hz. Muhammed'in içinde yaşadığı dönemden ve her türlü dinî ve kültürel olgudan âdeta kendini soyutlayarak en temel inancını sadece Yahudilikten alarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla o, aynı kaynaktan gelen ilahî dinler arasındaki benzerliklerin doğallığını indirgemeci bir anlayışla *kültürel ödünç alma* (cultural borrowing) olarak algılamış ve Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğu iddiasını ortaya atmıştır.[512]

Modern dönemde Geiger'la birlikte revaç bulan ödünç alma iddiaları esasında, Kur'an'ın henüz derlenip iki kapak arasında bir metin haline getirildiği dönemden itibaren ele alınmasından kaynaklanır. Bu aslında Kur'an'ı, Kitab-ı Mukaddes geleneğinden koparmak demektir.[513] Halbuki "İbrâhimî din"[514] geleneğinin son halkası

---

[511] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 46.

[512] Jacob Lassner, *Demonizing the Queen of Sheba*, (Chicago: The University of Chicago Press, 1993), s. 123.

[513] Angelika Neuwirth, "Orientalism in Oriental Studies? Qur'anic Studies as a Case Point", *Journal of Qur'anic Studies* 9 (2007): 120; Geleneksel Yahudi-Hıristiyan öğretisinin bir eleştirisi ve İslâm'ın vahiy zincirinin son halkası olduğu tezi ile ilgili olarak bk. Laurence B. Brown, *The First and the Final Commandment: A Search for Truth in Revelation within the Abrahamic Religions*, Beltsville, Maryland: Amana Publications, 2004.

[514] "İbrâhimî dinler" kavramı II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, fikrî çerçevesi Katolik Oryantalist Louis Massignon tarafından çizilmeye başlanmış bir kavramsallaştırmadır. Söz konusu kavramsallaştırma, dünya insanları arasında barışı egemen kılmaya matuf girişimlerin yaşandığı bir dönemde, üç dine mensup insanlar arasında "ortak nokta" bulma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1962-1965 yılları arasında gerçekleştirilen II. Vatikan Konsili ile "İbrahimî dinler" düşüncesi, bir anlamda olgunlaşma ve Kilise vasıtasıyla resmîleşme sürecine girmiştir. Adı geçen konsilde "İbrahimî dinler" düşüncesiyle eş zamanlı olarak ortaya çıkan "dinler arası diyalog" fikri, "İbrahimî dinler" kavramsallaştırmasının günümüze kadarki akacağı mecrayı belirlemiştir. II. Vatikan Konsili'nden itibaren kullanım alanı ve yaygınlığı giderek artan "İbrahimî dinler", zamanla akademik çalışmalarda da kendisine müracaat edilen bir terim haline gelmiştir. Bu çalışmada ise söz konusu adlandırma, dinler arası diyalog

olan İslam zaten yeni bir din olduğunu iddia etmemiş, bilakis kendisinden önceki vahiylerin getirdiği tevhid öğretisini tasdik ettiğini söylemiştir. Tevhid inancının evrenselliği ve sürekliliği, İslâm düşüncesinin en temel ilkelerinden birisidir. Bunun altını çizmek için Kur'an, Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar uzanan peygamberler tarihi ve çeşitli kavimler hakkında bilgiler verir, mukayese ve tahliller yapar. Kur'an kıssalarının Kur'an'daki varlığına bu açıdan bakmak önemlidir.[515] Zira vahyi, benzerlikler için geçerli bir açıklama aracı kabul etmeyen yaklaşım açısından Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'daki peygamberlerle ilgili müşterek kıssalarda yer alan farklılıklar, kaçınılmaz biçimde bir problem haline gelmektedir.[516]

Geiger her ne kadar benzer şekilde Hz. Muhammed'in yeni bir din ihdas etme niyetinde olmadığını ifade etse de[517] bunu İslâm geleneğindeki anlamını kastederek yapmamıştır. Nitekim geride ifade edildiği üzere İslâm geleneğinde "yeni bir din ihdas etmeme", esasında bir kusur ya da özgün olmama değil, tam tersi süregelen bir dinî geleneği devam ettirmek ve kemâle erdirmektir. Geiger'a göre ise bu, "yeni bir din ihdas etme yeteneğine sahip olmayan iyi niyetli birisinin, önüne çıkan fırsatları değerlendirerek kendisinden önceki dinler üzerine derme çatma bir din inşa etmesi" anlamına gelmektedir.

Kur'an, vahiy geleneği içerisindeki meşruiyetini, daha önce indirilmiş kitaplarla konu birliğine dayandırmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'a insanlık tarihinin bir döneminde bir anda belirivermiş ve o ana kadar insanlığın yabancı olduğu bir mesaj olarak bakmak isabetli değildir. Aksine o, insanoğlunun başlangıcından kendi zamanına kadar olan uzun zaman dilimi içindeki vahye ait geleneğin bütününe mirasçı olmuş bir kitaptır.[518] Zira hedef açısından, diğer kutsal kitaplarla birlikte Kur'an da en temel hedef olarak putperestliği yok etme gayesiyle gelmiştir. Dolayısıyla bu dinlerin arasındaki her açıdan

---

düşüncesiyle değil, fakat İslâm'ın son hak din, Hz. Muhammed'in de son peygamber olduğu inancına ve semavi dinler silsilesine vurgu yapmak suretiyle indirgemeci bir karaktere sahip olan köken iddialarını tenkit amaçlı kullanılmaktadır. "İbrahimî dinler" adlandırmasının kavramsallaşma süreci hakkında bkz. Muhammet Yeşilyurt, "İbrahimî Dinler" Kavramsallaştırmasının Tarihi", *Bilimname: Düşünce Platformu* 37/1 (2019): 191-241; ayrıca bkz. W. M. Watt, *Hz. Muhammed Medine'de,* çev. Süleyman Kalkan, İstanbul: KURAMER, 2016, ss. 242-247.

[515] Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* s. 60.

[516] Fatma Kızıl, "Avrupamerkezciliğin Bir Yansıması Olarak Oryantalist Söylem: Kültürel Ödünç Alma Kavramı", *İnsan ve Toplum* 6 (2013): 325.

[517] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 22.

[518] Mehmet Paçacı, "Kur'an'ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine -Kitab-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış", *İslâmi Araştırmalar* 3 (1991): 175.

benzerlikler gayet olağan bir sürecin parçasıdır. Bu durumu “manevi ittifak” olarak adlandıran H. L. Yafeh, Arapça’nın önemine vurgu yaparak o dönemde her dinden alimlerin Arapça yazıp konuştuklarına dikkat çekmiştir. Ona göre dinî ve kültürel malzemelerin diğer dinlere aktarılmasını en olağan kılan gerçeklerden biri budur.[519]

Bu süreklilikte Kur’an kendisini *musaddik* (tasdik edici) olarak konumlandırmaktadır. Örneğin “(*Resulüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları koruyucu olarak bu kitabı hak ile getirdik…*”[520] ayetinde bu duruma dikkat çekilmiştir.[521] Özcan Hıdır’ın tasnifiyle Kur’an’ın kendisinden önceki peygamberlerin tebliğlerine karşı üç görevi vardır: 1. Doğrulamak (tasdik) 2. Tashih 3. İkmal.[522] Mehmet Paçacı bu tasnifi, “bir değer ölçüsü olarak Kur’an” şeklinde tek cümleyle ifade etmiştir. Buna göre Kur’an, Tevrat ve İncil’deki bilgilerin tashih edileceği mutlak mercidir. Kur’an’dan tasdikini alan veya tashih edilen bilgiler tevhid geleneğinin değişmemiş değerleri zümresine dahil olmaktadırlar.[523]

Allah’ın tek ve benzersiz oluşunu kısa ve kesin ifadelerle ortaya koyan İhlâs sûresi, tevhid geleneğinin sürekliliğini gösterme noktasında önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda tevhid inancı aslında tüm semavi dinlerde başından beri mevcuttur, ancak zamanla bu dinlerin mensupları tarafından değişikliklere maruz kalmıştır.[524] Buna göre İhlâs sûresinin Sâmi dinî geleneğindeki bağlantılarıyla ele alınması zaman içinde tevhid fikrinin anlatımlarında meydana gelen gelişimi görmemize yardımcı olmaktadır. Gelenek içinde temel olarak “Tanrı’nın birliği” inancı aynı kalmıştır. Ancak bu inancın anlatımında zaman içerisinde ortaya çıkan yeni durumlara göre belli gelişmeler gerçekleşmiştir. Eski Ahit’te sadece İsrâiloğulları’nın Tanrısı olarak sunulan Allah zamanla Hz. İsa ile İsrâiloğulları’ndan olmayanlara da tebliğin ulaştırılmasıyla evrenselleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte Sâmi geleneğin Helen geleneğiyle karşılaşması sonucu tevhid inancında zedelenmeler meydana gelmiş ve dönüşüme uğramıştır.[525] Fazlurrahman söz konusu sürekliliğe dikkat çekmiş ve köken

---

[519] Hava-Lazarus Yafeh, *Some Religious Aspects of Islam*, Leiden: E. J. Brill, 1981, s. 75.
[520] Mâide 5/48
[521] Benzer ayetler için bkz. Bakara 2/41, 91, 97; Âl-i İmran 3/3, 39, 50; Nisa 4/47; Ahkaf 46/30; Saf 61/6.
[522] Hıdır, *Hıristiyan Kültürü ve Hadisler*, s. 259.
[523] Paçacı, “Kur’an’ı Kerim Işığında”, s. 182.
[524] Söz konusu değişikliklere dair detaylı bir çalışma için bkz. Mehmet Paçacı, “De ki: Allah Bir’dir”-İhlâs Sûresi’nin Sami Geleneği Perspektifinden Bir Tefsiri”, *İslâmiyat* 3 (1998): 49-71.
[525] Paçacı, “De ki: Allah Bir’dir”, s. 63-64.

iddiasını dillendiren oryantalistlerin bu noktayı sürekli ıskaladıkları için tevhid inancının Yahudilikten alındığı yanılgısına düştüklerini ve bu iddialarının İslam'daki tevhid inancının hakikatini kavrayamamalarının önündeki en büyük engel olduğunu ifade etmiştir.[526]

Kur'an'ın *musaddik* (tasdik edici) oluşu, *müheymin* (hükmedici) oluşuyla birlikte anlaşılmalıdır. Nitekim yukarıda işaret edilen Mâide 5/48. ayette görüleceği üzere bu iki vasıf birlikte zikredilmektedir. Yani Kur'an kendinden önceki ilahî kitapları sadece tasdik eden bir kitap değildir. Aynı zamanda onlarda çarpıtmaya konu olan hükümleri denetleme işlevine de sahiptir. Nitekim birçok ayette Kur'an bu işlevini yerine getirmekte ve gerek Medine Yahudileri gerekse geçmiş peygamberlerle alakalı tashihlerde bulunmaktadır. Örneğin "*Onlardan (Yahudilerden) bir grup, kitapta olmayanı ondan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerler ve Allah katından olmadığı halde, "Bu Allah katındandır" derler. Onlar bile bile Allah hakkında yalan uydurmaktadırlar.*" ayeti bunun güzel bir örneğidir.[527]

Bu noktada Walid Saleh'in Kur'an'ın *musaddik* ve *müheymin* vasfını, "inşa edici müphemlik" (constructive ambivalence) şeklinde ifade etmesi önemlidir.[528] Saleh bu ifadeyle Kur'an'ın Kitab-ı Mukaddes'le ilişkisine dikkat çekmiş ve Kur'an'ın ne onun doğrudan bir taklidi ne de tamamen ondan ayrı ve alakasız bir kitap olduğuna vurgu yapmıştır. Aksine Kur'an, Kitab-ı Mukaddes'le "inşa edici ve yorumlayıcı" bir ilişki içerisindedir. Onun müphemlikten kastı budur. Diğer bir ifadeyle Kur'an ne tamamen kendini Kitab-ı Mukaddes'e yaslamış ve ne de tamamen ondan ayrılmıştır. Bu ikisinin arasında kendine has bir konum belirlemiştir.[529]

Kur'an'da aynı zamanda, *musaddik* ve *müheymin* oluşunun bir gereği olarak, hem Tevrat'a hem de İncil'e müspet referanslarda bulunulmaktadır.[530] Hz. Mûsâ'ya verilen kitap, "insanlar için hidayet ve nur",[531] yine Tevrat ve İncil de "insanlar için hidayet"[532] olarak nitelendirilmiştir. Kur'an'ın diğer semavi kitaplara müspet referanslarının önemli

---

[526] Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 139.
[527] Âl-i İmran 2/78; Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Necmettin Gökkır, "Kur'an-ı Kerim'de Farklı Kültürlere Ait Kavramlar", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999): 269-295.
[528] Walid Saleh, "The Hebrew Bible in Islam", *The Hebrew Bible/Old Testament*, ed., S.B. Chapman-M.A. Sweeney, New York: Cambridge University Press, 2016, s. 411.
[529] Saleh, "The Hebrew Bible in Islam", ss. 411-415.
[530] Mâide 5/48, En'âm 6/92, Fatır 35/31.
[531] En'âm 6/91, Mâide 5/44.
[532] Âl-i İmran 3/3, 4.

bir kısmını da, kendi hakikatini ikrar ettirmek üzere, onlara müracaatı salık verdiği ayetler oluşturmaktadır. Bu meyanda Kur'an'da "Ehl-i kitaba danışma" ve "Kitabı okuma" gibi çağrılar yer almaktadır. "*Zikir ehline sorun…*",[533] "*Senden önce kitabı göndermiş olduklarımıza sor…*",[534] "*İsrâiloğulları'na sor…*",[535] "*De ki: Tevrat'ı getirin ve onu okuyun*"[536] ifadeleri bunlara örnek olarak zikredilebilir. Bu ayetler, Hz. Muhammed'e veya ona tabi olan Müslümanlara, Ehl-i kitabın sahip olduğu hakikatleri elde etmek için onlara soru sormanın cevazına işaret etmektedir.[537]

Kur'an'ın bu vasıfları müfessirler tarafından vurgulanmış ve açıklanmıştır. Sözgelimi İmam Mâturîdî, Nisa sûresinin 82. ayetindeki "*… Eğer bu Kur'an Allah'tan başkasına ait olsaydı, içinde çelişkiler olurdu*" ifadesini tefsir ederken Kur'an'ın *musaddik* oluşuna değinmiş ve ayeti bu bağlamda şu ifadelerle tefsir etmiştir: "Eğer bu Kur'an Allah'tan başkasından gelseydi o zaman Ehl-i kitabın elindeki ilahî kitaplara uymaz, onlarla çelişirdi. Bu kitap sair ilahî kitapları tasdik ettiğine göre, bu durum onun Allah'tan geldiğini gösterir."[538] Kur'an kıssaları ile Tevrat kıssaları arasındaki benzerlikleri Kur'an'ın musaddik konumuyla açıklayan Fahreddin er-Razi de konuyla alakalı olarak şunları ifade etmiştir:

> Resûlullah'ın tebliğ ettiği Kur'an geçmiş toplumların kıssalarını da ihtiva ediyordu. Bu arada müşrikler Resûlullah'a karşı düşmanca davranıyor, onun açığını arıyorlardı. Şayet Kur'an'daki kıssalar Tevrat ve İncil'dekine uygun düşmeseydi, onlar bunu eleştiri malzemesi olarak kullanırlar ve "Sen bu kıssaları aslına uygun olmaksızın anlatıyorsun" derlerdi. Müşrikler Resûlullah'ın açığını yakalama ve kınama hususunda çok istekli oldukları halde içlerinden hiçbiri kıssalarla ilgili tenkitte bulunmamıştır.[539]

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes arasındaki benzerlik ve farklılıkların doğallığı ortaya çıkmış olmaktadır. Diğer bir ifadeyle İslâm ile Yahudilik ve Hıristiyanlık arasındaki ilişki salt bir "ödünç alma" değil,

---

[533] Zuhruf 43/45.
[534] Yunus 10/94.
[535] Bakara 2/211, İsra 17/101.
[536] Âl-i İmran 3/93.
[537] Mesut Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi,* İstanbul, İSAM Yayınları, 2018, s. 128-129; Kur'an'ın söz konusu iki vasfı hakkında detaylı bir değerlendirme ve örnekler için bkz. Yılmaz, *Medine Yahudileriyle İlişkilerin Erken Dönem Kur'an Tefsirine Etkisi,* ss. 208-224.
[538] İmam Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, thk. A. Vanlıoğlu-B. Topaloğlu vd., İstanbul: 2011, 3/350.
[539] Fahreddin er-Razi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 27/76-77.

tam tersine Newby’nin ifadesiyle “organik bir süreç”tir[540] ve asıl muhteva itibariyle kaynakları aynı olan kitapların birtakım benzer unsurlar taşıması, başka bir deyişle, Kur’an’la önceki vahiyler arasında belli bir örtüşmenin bulunması tabii bir durumdur. Gelgelelim Geiger, Kur’an’ın kendisini diğer ilahî kitaplar arasında nasıl konumlandırdığından ve onlara nasıl baktığından bahseden göz ardı edilemeyecek sayıdaki ayetlere hiç değinmemiş ve doğrudan benzerliklere odaklanmıştır. Üstelik o, Kur’an’ın *musaddik* oluşunu tam tersi bir şekilde yorumlamıştır. Ona göre Hz. Muhammed Kur’an’ın *musaddik* olduğunu iddia etmek suretiyle hem kendine Peygamberlik silsilesinde yer açmış hem de kitabını ilahî olarak vahyedilmiş kitaplar arasına dahil etmiştir. Kısacası, gerçekte var olmayan bir bağlantıyı bu şekilde kurmayı düşünmüştür.[541] Bununla da yetinmeyip kendisinin “son peygamber” olduğunu öne sürerek konumunu garanti altına almıştır. Zira o, kendisinin önceki şeriatları ve tahrif edilmiş kutsal kitapları yürürlükten kaldırdığını iddia etmiştir. Diğer bir ifadeyle, aynı muamelenin sonradan kendisine de yapılmaması için kendine böyle bir güvence sağlamıştır.[542]

Bu noktada medeniyetler arası alışverişin doğallığına da temas etmek gerekmektedir. Zira tarih boyunca farklı medeniyetler hep var olmuştur. Kalın’ın şu ifadeleri bu bağlamda önemlidir:

> Her bir medeniyet kendine özgü bir dil, tahayyül, siyasî sistem ve sosyo-ekonomik düzen geliştirmiştir. Aynı şekilde farklı medeniyet tecrübelerinin kesişme noktaları da hep var olagelmiştir. Örneğin kadim Çin ve Hint medeniyetleri, kendi dünya görüşlerinde ve kültür havzalarında önemli farklılıklar arz ederler. Fakat bu iki medeniyetin pek çok kesişme noktası da olmuştur. Aynı şekilde İslâm ile Hıristiyan ve Yahudi medeniyetleri de birçok alanda temas halinde olmuş ve birbirlerini etkilemişlerdir. Medeniyetler, tanımları gereği kozmopolit ve çoğul yapılardır. Medeniyetlere hayatiyet veren şey, statik ve tek boyutlu değil, esnek ve açık bir yapıya sahip olmalarıdır. Medeniyetler kapalı bir sistem olarak kurgulandığında donuklaşmaları, zayıflamaları ve nihayetinde çökmeleri kaçınılmazdır.[543]

---

[540] Gordon D. Newby, *The Making of the Last Prophet*, University of South Carolina, 1989, ix; Benzer bir yorum için bkz. İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*, 6. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, 2021, s. 97.
[541] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 22.
[542] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 23.
[543] İbrahim Kalın, *Barbar, Modern, Medeni: Medeniyet Üzerine Notlar*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2018, s. 96-98.

Söz konusu doğallığı göz ardı etmenin diğer bir nedeni de antik medeniyetlere yüzeysel bir şekilde bakmaktır. Z. Maghen'ın da belirttiği üzere, söz konusu yüzeysel bakış açısı bir taraftan bu medeniyetleri müstakil yapılar olarak görmeyi engelleyerek aralarındaki farklılıkları göz ardı etmekte, öte taraftan ise ödünç almanın neticesi kabul edilen unsurların esasen hemen her antik medeniyette mevcut müşterek unsurlar olduğunu görmezlikten gelmektedir. Bekleneceği üzere Maghen'ın oryantalistlerin ödünç alma iddiaları ile ilgili eleştirilerinin merkezinde, bilhassa farklı kültürlerde paralel gelişmelerin yaşanabilmesi ihtimalinin görmezden gelinmesi yer almaktadır.[544]

Köken araştırmalarında, karşılaştırmalı filoloji çalışmalarının da etkisiyle, daima hiyerarşik ve dikey bir etkileme modeli üzerinde durulmaktadır. Bu sebeple de sadece bir "etkilenme" mümkün görülüp "etkileşim" ihtimali ise yok sayılmaktadır. Ayrıca, herhangi iki kültürde ortak olarak bulunan iki unsurun, köken açısından birbirine dayandırılması esnasında bu iki unsurun kültür içerisindeki konum ve anlamını aynıymış gibi kabul etmenin yanlışlığı da ortadadır.[545] Halbuki "kültürel ödünç alma" tek taraflı gelişen bir hadise değildir. Yahudilik ve İslâm açısından baktığımızda da bu geçerlidir. Nitekim her durumda ortada bir "etkileme" olduğunu varsayacaksak, Yahudilik-İslam ilişkileri tarihini "kültürel ödünç alma" açısından iki döneme ayırmamız gerekir. Bu takdirde birinci dönemde (7-8. yüzyıl) Yahudilik İslâm'a etki etmiş, ancak 8-11. yüzyıllar arasında ise İslâm Yahudiliğe her açıdan etki etmiştir. Bu noktaya dikkat çeken Yafeh haklı olarak "şimdi bu durumda Yahudiliğin kökeni İslam'dır mı demeliyiz?"[546] sorusunu sormuştur. S. D. Goitein de aynı noktaya dikkat çekmiş ve iki din arasındaki ilişkiye salt "etki" açısından bakacak olursak, önce Yahudiliğin İslâm'a, sonra ise İslâm'ın Yahudiliğe etki ettiğini söylememiz gerektiğini ifade etmiştir.[547] Hatta bazı araştırmacılar, Kur'an, hadis ve tefsir literatüründeki bazı bilgilerin, Kitab-ı

---

544 Z. Maghen, "First Blood: Purity, Edibility, and the Independence of Islamic Jurisprudence", *Der Islam* 81 (2004): 78'den naklen Kızıl, "Avrupamerkezciliğin Bir Yansıması Olarak Oryantalist Söylem", s. 329.
545 Lena Salaymeh, "Comparing Jewish and Islamic Legal Traditions: Between Disciplinarity and Critical Historical Jurisprudence", *Critical Analysis of Law* 2 (2015): 156-157.
546 Yafeh, *Some Religious Aspects of Islam*, s. 73-74. Benzer bir yorum ve sorgulama için bkz. Firestone, "Muslim-Jews Relations", s. 11 vd; İslâm'ın Yahudi kültürü üzerindeki etkisi hakkında bkz. Lassner, *Demonizing the Queen of Sheba*, ss. 136-138.
547 S. D. Goitein, *Jews and Arabs: Their Contacts through the Ages*, New York: Schocken Books, 1974, s. 8-10.

Mukaddes'teki bazı boşlukları doldurduğunu bile öne sürmüşlerdir.[548] Mustafa el-A'zamî'nin şu ifadeleri söz konusu "etkileşim"i özetlemesi açısından şu ifadeleri önemlidir:

> Müslümanlar yüzsüzce Hıristiyan ve Yahudilerden ödünç almakla itham edilmektedir; hatta Hz. Peygamber, Kitab-ı Mukaddes kaynaklarından çalmakla suçlanamayacağı zaman ona Rabbanî prototipine dayalı uydurma bir karakter atfedilmektedir. Gerçekte Yahudiler ve Hıristiyanlar, kendi müstakbel başarılarına ilham olarak İslâm yöntembilimleri ve kültüründeki ilerlemelerden çok büyük oranda faydalanmışlardır.[549]

Dolayısıyla köken iddialarındaki indirgemeci anlayışın gerek tevhid dinleri geleneği, gerekse kültür, din ve medeniyetler arası alışverişin doğallığı açısından birçok problemi içinde barındırdığı ortadadır.

Geiger'ın, Kur'an'ın nazil olduğu dönemde tevhid inancının yalnızca Yahudilikte bulunduğu iddiası tarihî verilerle de açıkça çelişmektedir. İslâm öncesi Arapların dine dair inançları konusunda, Cevâd Ali'nin de belirttiği gibi, başvurulabilecek en eski kaynak yine Kur'an'ın kendisidir.[550] Kur'an bu konuda "*Andolsun ki onlara: 'gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?' diye sorsan, mutlaka: 'Allah' derler…"*[551] ayetinde ve buna benzer daha birçok ayette[552] Araplara yaratıcının kim olduğu sorulduğunda "Allah" şeklinde cevap verdiklerini bildirmektedir. Bu ayetlerden yola çıkılarak İslâm öncesi Arapların aşkın bir varlık anlayışına ve belli bir Allah/Yaratıcı inancına sahip oldukları söylenebilir. Bu aynı zamanda tek tanrıcılığın, genelde Arabistan özelde ise Mekke'ye sızdığını da doğrular. Mekke'de Haniflerin varlığı da bunun ayrı bir

---

[548] İdris ve Adem peygamberler üzerinden bu konu hakkında yapılan bir çalışma için bkz. John C. Reeves, "Some Explorations of the Intertwining of Bible and Qur'an", *Bible and Qur'an: Essays in Scriptural Intertextuality*, ed., John C. Reeves, North America: Society of Biblical Literature, 2003, ss. 43-61; ayrıca bkz. Andrew Rippin, "al-Samiri", *EI*, VIII, s. 1046.

[549] Mustafa el-A'zami, *Kur'an Tarihi*, 4. Baskı, çev. Ömer Türker-Fatih Serenli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2018, s. 311.

[550] Cevad Ali, *el-Mufassal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Camiatü Bağdad, 1993, c. 6, s. 11.

[551] Ankebut 29/61.

[552] Örneğin bkz. Zümer 39/38; Lokman 31/25, 32; Zuhruf 43/9, 87; Mü'minûn 23/84-85; Ankebût 29/65; Yunus 10/12; İsrâ 17/67; Cahiliye Araplarının Tanrı tasavvurları hakkında detaylı bilgiler için bkz. W.M. Watt, "Belief in a High God in Pre-Islamic Mecca", *Journal of Semitic* 16 (1971): 35-40; Cevad Ali, *el-Mufassal,* c. 6, s. 104-105; Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, ss. 152-158; Yusuf Şevki Yavuz, "Cahiliye Döneminde Vahiy ve Peygamberlik", *Vahiy ve Peygamberlik*, İstanbul: KURAMER, 2018, ss. 177-195; Zekeriya Pak, "Cahiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur'anî Boyutu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2001): 311-330.

göstergesidir.[553] Yine İslâm öncesi Hicaz bölgesinde yaşayan Haniflerin Hz. İbrâhim dininden kalma sünnet olma, hac yapma, Kabe'yi ziyaret etme gibi dinî gelenek ve görenekleri yaşatıyor olması da tek tanrıcı bir inancın kalıntılarına sahip olduklarını gösterir.[554] Dolayısıyla Hanif kavramı üzerinden de Yahudi köken iddialarına itiraz edilebilir. Zira Hanif kavramı Kur'an'da aslında Yahudilik ve Hıristiyanlığa karşı Kur'anî müdafaanın bir parçası olarak zikredilmiştir. Hanifler ne Yahudi ne de Hıristiyan fakat bir muvahhid olan Hz. İbrâhim'in dinini izliyorlardı. Bu nokta kuşkusuz doğrudur. Zira Yahudilik Hz. İbrâhim'den sonra ortaya çıkmıştır.[555]

Geiger'ın söz konusu indirgemeci iddiasının Yahudilikteki "seçilmişlik" inancıyla da bağlantısı vardır. İsrailoğulları'nın Tanrı'nın kutsal kavmi olarak seçilmişliği şeklindeki Tevrat inancına dayanan seçilmişlik doktrini,[556] gerek Yahudi gerekse Hıristiyan geleneklerinde merkezi bir yere sahiptir.[557] Seçilmişlik inancı, kişiye, zamana ve bağlama göre farklı anlamlar ifade edebilmektedir.[558] Nitekim bu inanç, klasik dönemde daha dar ve homojen bir şekilde algılanırken, modern dönemde daha geniş ve farklı bir anlayışa bürünmüştür.[559] Modern dünyanın bir ferdi, bir reformist, hümanist ve evrenselci olarak Geiger, bir taraftan her ne kadar "seçilmişlik" inancını gelenektekinden farklı bir şekilde yorumlayarak Yahudiliğin bir "insanlık dini" olduğunu ifade etse de,[560] diğer taraftan o da gerçek vahyin tek temsilcisinin Yahudilik olduğuna inanmış ve onları "vahiy halkı" (people of revelation) olarak nitelemiştir. Nitekim o, Yahudileri "dinî dâhiler" olarak görmüş ve tek tanrıcılığı dünyaya onların sunduğunu iddia etmiştir.[561] Vahiy onlara kazara ya da tesadüfen değil, aksine onların bu dehası sayesinde Tanrı tarafından bahşedilmiştir.[562]

---

[553] Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s. 198.
[554] Gökkır, *Kur'an Dilinin Sosyo-kültürel Bağlamı*, s. 73.
[555] Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s. 68.
[556] Çünkü siz, Rabb'iniz olan Tanrı'a mukaddes bir kavimsiniz; Rabb'iniz Tanrı, yeryüzündeki bütün kavimlerden kendine has kavim olarak sizi seçti" (Tesniye 7:6).
[557] Salime Leyla Gürkan, "Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrâiloğulları'nın Seçilmişliği Meselesi". İslâm *Araştırmaları Dergisi* 13 (2005): 25.
[558] Seçilmişlik inancı hakkında geniş bilgi için bkz. Salime Leyla Gürkan, *The Jews as a Chosen People: Tradition and Transfromation*, London: Routledge, 2008, s. 3.
[559] Gürkan, *The Jews as a Chosen People*, s. 47.
[560] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 37.
[561] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 46.
[562] L. Geiger, *Leben und Lebenswerk*, s. 251-252.

Seçilmişlik inancının algılanmasında yaşanan değişikliğe yukarıda işaret edildiği üzere, Geiger'ın Yahudileri "dinî dâhiler" olarak görmesini, evrensel bir inancın taşıyıcıları olarak üstünlük ve doğrudan Tanrı'nın inisiyatifine dayanan "dinî bir hakikat" olmaktan ziyade, Yahudilerin dinî dehasının sonucu olan "tarihî bir misyon" şeklinde anlamak gerekmektedir.[563] Diğer bir ifadeyle hedef evrenseldir ama üstünlüğün kaynağı Tanrı değil, doğrudan Yahudi topluluğudur. Dolayısıyla, her ne kadar seçilmişlik inancına bakışı geleneksel Yahudilikten farklılaşsa da Yahudiliği tek tanrıcı ve evrensel inancın tek ve gerçek taşıyıcıları, İslam'ı da Yahudiliğin bir kopyası olarak görmesi nedeniyle, onun da gelenekteki anlayışla aynı sonuca vardığı ifade edilebilir.

Aydınlanma dönemiyle birlikte Oryantalistler, dönemin ilerleme mitinin de etkisiyle, Batı'yı merkezî bir konuma yerleştirmiş, "geri kalmış" diğer toplumların ancak kendilerinden aldıkları unsurlarla gelişebileceğini kabul etmişlerdir. Nitekim Kızıl'ın yerinde tespitiyle, oryantalistlerin eserlerinde sıklıkla karşılaşılan "kültürel ödünç alma" kavramı, işte bu kendini merkeze alan hegemonik yaklaşımın tezahürüdür. Nitekim kelime anlamı dahi borçlanan bir tarafı iktiza eden söz konusu kavram, tabii olarak kendisine borçlu olunan üstün bir tarafı da gerektirmektedir.[564] Edward Said, İslam'ı ne olursa olsun bir "kopya din" olarak görmeyi "Müslümanların tarihini tarih olarak görmeyen bir dil" olarak tasvir etmiştir.[565] Benzer şekilde Wael Hallaq da, oryantalistlerin köken araştırmalarındaki bu yaklaşımının, Doğu'yu bir şekilde Batı'ya eklemleyen oryantalist tarih anlayışının bir tezahürü olduğunu ifade etmiştir.[566] "Avrupa-merkezcilik" şeklinde kavramsallaştırılan bu tutumun, Geiger'da "Yahudi-merkezcilik" olarak tezahür ettiği söylenebilir.

Geiger tevhid geleneğini bu şekilde göz ardı etmekle, Kur'an'ı içinde nazil olduğu sosyo-kültürel bağlamdan koparmış olmaktadır. Geiger her ne kadar iki din arasındaki benzerliği hemen birinin diğerine etkisi olarak görme eğiliminin yanlış olduğunu belirtse de[567] kitabı boyunca yaptığı şey bundan ibarettir. Halbuki iki din arasındaki benzerliklerin mutlaka etki olarak görülmemesi gerekir. Sonuçta bu benzerlikler, iki dinin de içinde bulunduğu benzer dahili koşulların sonuçları ya da benzer bireysel ya da toplumsal

---

563 Gürkan, *Yahudilik*, s. 176.
564 Kızıl, "Avrupamerkezciliğin Bir Yansıması Olarak Oryantalist Söylem", s. 323.
565 Said, *Orientalism*, s. 87.
566 Hallaq, "Quest for Origins or Doctrine?", s. 4.
567 Geiger, *Judaism and Islam*, v.

ihtiyaçların sonucu olarak meydana gelmiş olabilir. Bu nedenle Kur'an'ın sosyo-kültürel bağlamını ana hatlarıyla ortaya koymak Geiger'ın köken iddiasının yüzeyselliğini anlama noktasında yardımcı olacaktır.

Vahiy, Allah ile insan arasında gerçekleşmiş olan sözlü haberleşme olarak tanımlanmaktadır. Bu haberleşmede Allah ile insan arasında ontolojik bir farklılık olmakla birlikte dil düzeyinde bir birliktelikten söz etmek mümkündür. Zaten haberleşme için zorunlu olan da aynı dilin kullanılmasıdır. Burada kullanılan dil insan dilidir. Kur'an için söz konusu olduğunda ise vahiy dili Arapça'dır. Arapça olması nedeniyle Kur'an dilinde Arap kültürüne ve hayat tarzına ait özelliklerin ve unsurların olması gayet tabiidir. Diğer bir deyişle Kur'an'ın nazil olduğu hicaz bölgesinin sosyo-kültürel özellikleri Kur'an'ın dil yapısının şekillenmesinde etkin bir role sahip olmuştur. Ancak Kur'an vahyinin nüzul sürecinde Arap dili ve Arap toplumunun kültürü homojen bir yapıda olmayıp birbirinden farklı birçok inanç sistemi ve sosyal unsurları içinde barındırmaktaydı. Kur'an'daki lafızlar Mekke'nin dar coğrafik yapısında var olan müşrik ve ticaretle uğraşan toplumdan başka, çöl hayatının içerisinde yaşayan bedevi toplum, Hz. İsmail'den kalan ve Allah inancına sahip Hanif toplumu ve Medine'de yoğun bir şekilde yaşayan Yahudi toplumu da bulunmaktaydı. Tüm bunlar birbirinden farklı sosyo-kültürel yapıya ve dil sistemine sahip farklı toplumlardır. Tüm bu toplumların oluşturdukları Arap dilini Kur'an çok farklı bir bütünlük içerisinde bir arada kullanmaktadır.[568]

Kur'an'ın kullandığı bütünlüklü dilin yanı sıra, Hz. Muhammed de yeni toplumunu her şeyden uzakta inşa etmemiştir. Firestone'un ifadesiyle hiçbir din "*ex nihilo*" yani hiçlik/boşluk üzerine yoktan var olamaz. Aksine bütün dinler ve kutsal metinler, vahiy ile diğer dinî geleneklerden etkilenmenin birleşiminden oluşur.[569] Diğer bir ifadeyle, yayılmak ve taraftar bulmak isteyen bir dinin, içine doğduğu toplumun kültür düzeyine uygun düşmesi gerekir. Bir dinî öğretinin yaygınlık kazanmayı amaçladığı tarihsel ve toplumsal vasattaki kültür düzeyinin gerisinde kalması ya da tersine bu düzeyin üstünde yer alması, o öğretinin tutunma ve gelişip yaygınlaşma şansını ciddi

568 Necmettin Gökkır, *Kur'an Dilinin Sosyo-kültürel Bağlamı*, İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları, 2014, s. 53.
569 Firestone, "Muslim-Jews Relations", s. 10.

biçimde zora sokar.[570] Nazil olduğu her dönemde bu olgunun farkında olan ilahî hikmet hiçbir zaman bağlamdan kopmamış ve her zaman insanlara en uygun yaşam ve inanç tarzını sunmuştur.

Geiger söz konusu "sosyo-kültürel ortama uyum sağlama" ilkesini de "kültürel ödünç alma" kapsamına dahil edip, pasif bir "olduğu gibi alma" şeklinde yansıtmıştır. Halbuki, Neuwirth'in ifadesiyle, bu alışveriş, ilgili geleneklerle sürece yayılmış bir müzakere zemininde gerçekleşmiştir. Kur'an dönemin kültürel ve edebi atmosferini yok saymak şöyle dursun, bunları kendi mesajına uygun bağlamlarda dönüştürmüştür. Dolayısıyla Kur'an bu dönemin pasif bir alıcısı değil, "aktif ve yaratıcı bir öznesi" olarak temayüz etmiştir.[571]

İslâm'ın kökeni ya da özgünlüğünü araştıran bir kimsenin teolojik görüşü ne olursa olsun Kur'anî mesajın Mekke'deki duruma yaratıcı bir müdahale olduğunu kabul etmesi gerekir. Hz. Muhammed'in, öğretisine dair düşünceleri ve kavramları farklı kanallardan bir şekilde tesadüfen ya da talî sebeplerle aldığı öne sürülebilir ancak sonrasında olayların seyri, Arap toplumunun inanılmaz dönüşümü, ikna edici bir şekilde açıklanamaz ve inandırıcı değildir. Watt'a göre ne deneysel araştırma ne de çok derin düşünme Kur'an mesajını tam olarak açıklayabilir. Bununla birlikte, bu müdahale, içine girdiği ortamla alakasız değildir.[572] Watt devamında Kur'an'daki Yahudi-Hıristiyan düşüncelerine benzerliklerin, Kur'an kendilerine gelmeden önce bu insanların zihinlerinde mevcut düşüncelere ne ölçüde atıfta bulunduğunun sorulabileceğini ifade eder. Bu soruya verdiği cevap konu açısından açıklayıcı olacaktır:

> Allah ve onun hesaba çekmesi gibi kavramlarda hem Kur'an'ın kendisi hem de Batılı alimler, Kur'anî kavramların Yahudi ve Hıristiyan kavramlarıyla geniş ölçüde özdeş oldukları görüşündedir. Bu, Kur'an'ın özgün olmadığı, yaratıcı bir müdahale olmadığı anlamına mı gelir? Asla. Bu özdeşlik, bir özdeşlik olduğu kadarıyla, Kur'an'ın, belki sadece belli belirsiz ve muğlak da olsa, bu düşüncelere daha önceden aşina olan insanlara (Hz. Muhammed dahil) gönderilmiş olmasından kaynaklanır. Kur'an başka yerlerde olduğu gibi burada da mevcut insanlarla başlamıştır. Arapça konuşan bir Yahudi veya Hıristiyan, Mekke'de

[570] August Bebel, *Hz. Muhammed ve Arap-İslâm Kültürü Dönemi*, çev. Veysel Atayman, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları, 2003, s. 12.
[571] Angelika Neuwirth, *Scripture, Poetry and The Making of a Community: Reading the Qur"an as a Literary Text,* New York: Oxford University Press, 2014, xxi-xxiv; Neuwirth, "Locating the Qur‟an in the Epistemic Space of Late Antiquity", s. 195.
[572] Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s. 113.

> kalkıp Yahudi ve Hıristiyan fikirlerini tekrar etseydi Hz. Muhammed'in elde ettiği başarıyı elde edemezdi; o düşünceleri ifade etmesi garip kaçardı. Kur'an daha aydın Mekkelilerin zihinlerinde önceden var olan 'Araplaşmış' Yahudi-Hıristiyan düşüncelerinden yararlandı. Kur'an'ın özgünlüğü, o düşünceleri daha açık ve ayrıntılı hale getirmiş olması, onları daha güçlü bir şekilde sunmuş olması ve değişen vurgularıyla da bir ölçüde tutarlı bir sentez oluşturmuş olmasından ibarettir; hepsinden öte, Kur'an bu düşünceleri, Hz. Muhammed'in şahsında ve Allah'ın elçisi olarak özel görevinde bir cazibe noktası haline getirmiştir.[573]

Kur'an'ın "pasif bir alıcı" olduğunu iddia etmek aynı zamanda Kur'an'ın muhataplarını hafife almak anlamına da gelmektedir. Geiger'ın kurgusuna göre Hz. Muhammed yeni bir din kurmaya niyetlendiğinde planını uygulamaya koymuş ve Kitab-ı Mukaddes'ten alıntılar yapmaya başlamıştır. Bu iddia, birebir kendisiyle sürekli iletişimde olan takipçilerinin bu duruma ses çıkarmadığı varsayımını doğurur. Buna göre takipçileri hiçbir şey demeden sadece Hz. Muhammed'in kendilerine talimat vermesini beklemektedirler. Lassner, kültürler ya da dinler arası benzerlikleri doğrudan ödünç alma olarak gören oryantalistlerin Müslümanları, bir konferanstaki seyirciler gibi görme eğiliminde olduklarına dikkat çekmiştir. Konuşmacı ne dese alacak ve sorgulamadan tabi olacaklardır.[574] Geiger'ın yaklaşımındaki en problematik yönlerden biri budur. Hz. Muhammed'in âdeta bir moderatör görevi gördüğü, karmaşık karşılıklı etkileşimler, soru-cevaplar, belli başlı olaylar ve benzeri durumlarda Kur'an'ın meydana gelişini tasavvur etmek daha makul değil midir? Dolayısıyla Hz. Muhammed'in takipçilerine bu şekilde "pasif alıcılar" muamelesi yapmak isabetli değildir.

Öte yandan Kur'an'ın hitap ettiği Arapların zihinleri *tabula rasa* değildi. Yani Geiger'ın iddia ettiği gibi onlar, Hz. Muhammed'in peygamberler ve geçmiş ümmetlere dair anlattıklarını ilk kez duyuyor değildiler. Ona göre Hz. Muhammed'in kullandığı kavramlar Yahudilik olmaksızın Araplar için hiçbir anlam ifade etmiyordu.[575] Halbuki Kur'an vahyine doğrudan muhatap olan Araplar geçmiş toplumlarla ilgili haberleri ya işitmişler ya da helak edilen bazı halkların yaşadıkları yerlerdeki birtakım kalıntıları görmüşler veyahut başka kültürel vasıtasıyla bu konularda bilgi edinmişlerdi. Yani tek bilgi kaynakları Yahudilik değildi ya da Yahudilik olmaksızın bunları anlamlandıramıyor değildiler. Nitekim Yunus 10/13-14, Hicr 15/76-79, Hac 22/42-46, Ankebût 29/38, Rûm

---

[573] Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s. 114-115.
[574] Lassner, "Abraham Geiger" s. 123.
[575] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 45.

30/9 gibi birçok ayette de ilk hitap çerçevesindeki Arap toplumunun geçmiş peygamberler ve bazı kavimlerden haberdar olduklarına işaret edilmiştir. Mesela, Ankebût 29/38. ayetteki "… *sizin için (onların başına nelerin geldiği) oturdukları yerlerden apaçık anlaşılmaktadır*" ifadesinde Âd ve Semûd gibi helak olan kavimlerin yerleşim yerlerine ait izlerin müşriklere çok şey anlattığına dikkat çekilmiş, Hicr 15/76 ve 79. ayetlerde ise Lût kavmi ve Eyke halkına ait kalıntıların ana yol güzergahında hâlâ mevcut olduğuna işaret edilmiştir.[576]

Geiger kitabının girişinde, Kur'an'daki kavramların Yahudilikten alındığını tespit etmek için her şeyden önce onların Yahudilikteki karşılıklarını tespit etmek gerektiğini ve bunun ise zor bir iş olduğunu ifade etmişti.[577] Lassner'a göre Geiger'ın bu epistemolojik kaygısı günümüz araştırmacıları tarafından muhakkak alkışlanacaktır. Ancak kitabı boyunca yargıları tahminden öteye geçmemiştir. Onun zikrettiği kavram ve hükümlerin çoğu tevhid inancının uzantısı olan kavram ve hükümlerdir. O ise bu inancın o dönemde yalnızca Yahudilikte bulunduğu iddia ederek büyük bir yanılgıya düşmüştür. Onun sadece bu yanılgısı bile başlı başına Yahudi köken iddialarının ne derece dayanaksız olduğunu göstermeye yeterlidir. Zira tevhid inancı, bütün bir dinî sistemin temelinde yatan inançtır.[578]

J. Fück aynı olguya temas ederek Geiger'ı "bütünü gözden kaçırmakla" suçlamıştır. Ona göre köken araştırmacıları, ister bir dinî fikir, bir tasavvur, bir ifade, bir hüküm, bir kıssa veya bir benzetme, hatta bir tek kelime bile olsa, sanki Peygamberliğin özünü binlerce teferruatın bütününden çıkarmak mümkünmüş gibi, Kur'an'da geçen her bir şey için birer örnek bulma çabasına saplanıp kalmışlardır.[579] Fück devamında, Geiger ve takipçilerinin, Müslümanların önceki ilahî kitaplara bakışlarını da göz ardı ettiklerine dikkat çeker. Nitekim ona göre eğer bu göz önüne alınsaydı, köken iddialarının bir anlamı kalmazdı. İslâm öncesi Araplarının, her ne kadar putperestlik yüzünden özünü yitirseler de tevhid inancına sahip olduklarına dikkat çeken Fück, Haniflik olgusuna da değinerek bunu "yerel Arap monoteizmi" olarak adlandırmaktadır. Bütün bunlar ortadayken Hz.

---

576 Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 2. Baskı, İstanbul: KURAMER, 2017, s. 105; Arapların geçmiş ümmetler ve Peygamberlere dair sahip oldukları bilgilerin detayları hakkında bkz. M. Hüseyin ez-Zehebi, *el-İsrâiliyyat fi't-tefsir ve'l-hadis*, Kahire: Mektebetü Vehbe, s. 15 vd.; ayrıca bkz. Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi,* ss. 141-148.
577 Geiger, *Judaism and Islam,* s. 45.
578 Lassner, "Abraham Geiger" s. 125.
579 Johann Fück, "Die Originalitat des arabischen Propheten", *ZDMG* 90 (1936): 142.

Muhammed'in tevhid inancını Yahudilerden öğrendiğini ve Arapların da bu inançtan bu şekilde haberdar olduklarını iddia etmek makul değildir.[580]

Aynı noktaya dikkat çeken Watt, Batılı yazarların iki nesildir Hz. Muhammed üzerindeki Yahudi-Hıristiyan etkilerden bahsettiklerini, bunu yaparken, tebliğde bulunduğu Araplar arasında, çok zayıf bir iki istisna dışında, tevhid inancının bulunmadığı kabulünün mevcut olduğunu ifade eder. Ancak ona göre artık bu kabul bir anlam ifade etmemektedir. Zira ilk Kur'an pasajları, Yüce bir varlık kavramı ve O'nu kabulünü ifade etmektedir. Watt, başka iddiaların da, Arabistan'ın genelinde ve özellikle Mekke'de Araplar arasında tevhid inancına işaret eden entelektüel bir atmosferin bulunduğunu gösterdiğini belirtir.[581]

Geiger sadece inanç noktasında alıntılar olduğunu iddia etmemiş, aynı zamanda bazı ibadet ve fıkhî hükümlerin de Yahudilikten alınmış olduğunu iddia etmişti. Nitekim ona göre beş vakit namaz, namazla alakalı hükümler, savaş esnasında namazı kısaltma izni, sarhoş ve cünüp bir şekilde namaz kılmanın yasaklanması, su bulunamazsa teyemmüm yapılması, namazda sesin çok fazla yükseltilmemesi, huşu ve saygı içinde olunması ve cemaatle namazın fazileti gibi İslamî ibadetlerin çoğu Yahudilikten alınmıştır.[582] Bu durum da, inanç konusunda tevhid geleneğini göz ardı ettiği gibi, İslamî ibadetler konusunda da önemli bir ilke olan "şer'u men kablena" ilkesini göz ardı etmesinden kaynaklanmaktadır.

Kur'an'daki Yahudilik ve Hıristiyanlıkla alakalı malzemeler henüz Kur'an'ın nazil olmaya başladığı dönemden itibaren Müslümanların ilgilendiği ve eserler verdiği bir konu olmuştur. Bunlar tefsir ve hadis disiplinlerinde "İsrâiliyat" başlığı altında ele alınırken, fıkıh disiplininde "şer'u men kablena" başlığı altında ele alınmıştır. Bununla birlikte Müslümanlar Kur'an'ın ilahî bir kelam olduğuna inandıkları için bu malzemeleri Yahudilik ya da Hıristiyanlıktan alınmış birtakım hükümler olarak görmekten ziyade, aynı kaynaktan gelen vahyin sürekliliği içerisinde anlamışlardır. Geiger'ın bu çalışmalardan veya bu konu hakkında Müslümanlar arasında yapılan tartışmalardan haberdar olup olmadığına dair kitabında herhangi bir ifade veya gösterge yoktur. Ancak kesin olarak söyleyebileceğimiz şey, onun fıkhî meselelerde önceki ümmetlerin şeriatları

---

[580] Fück, "Die Originalitat des arabischen Propheten", s. 160.
[581] Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s. 158.
[582] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 66-67.

karşısında Müslümanların tutumlarının ne olduğuna dair hiçbir bilgi vermediği ve böyle bir olgu yokmuş gibi hareket ettiğidir. İslâm'ın doğuşundan beri geçmiş ümmetlere dair olguların Müslümanların gündeminde olduğunu ve sık sık bu konuların gayr-ı Müslimlerle tartışıldığını ifade eden Lassner da Geiger'ın, kendi çıkarımlarını desteklemek için sonraki dönem Müslüman yazarlardan alıntı yapmasını, ancak mezkûr tartışmalara ve bu alanda belirlenmiş ilkelere hiç değinmeden iddialarını sürdürmesini eleştirmiştir.[583]

Şer'u men kablena ilkesi esasında fıkıh usulü disiplini kapsamına girmekle birlikte, ibadetler hakkındaki köken iddialarında önemli ölçüde etkili olduğu için burada kısaca bu ilkenin tanımı ve mahiyetini açıklamak faydalı olacaktır. "Hz. Muhammed'den önceki ilahî dinlerin hükümleri"[584] şeklinde Türkçeleştirilen bu ilkenin tanımı şu şekilde yapılmaktadır: "Yüce Allah'ın (Hz. Muhammed'den) önceki toplumlar için koyduğu ve -Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa gibi- peygamberleri vasıtasıyla onlara bildirdiği hükümlerdir."[585] Fıkıh usulcüleri bu ilkeyi iki kısımda ele almışlar ve geçmiş ümmetlerin hükümlerine Kur'an ve sünnette zikredilip edilmemelerine göre muamele etmişlerdir. Kur'an ve sünnette zikredilmeyen hükümler ittifakla Müslümanlar için bağlayıcı kabul edilmemiş, zikredilenler ise kendi içerisinde üçlü bir tasnifle ele alınarak ayrı ayrı incelemeye tabi tutulmuşlardır. Buna göre birinci kısım, Müslümanlar açısından mensuh olduğuna dair delil bulunan hükümlerdir. Bunlar da ittifakla Müslümanlar için geçerli değildir. Örneğin, Kur'an'da Yahudilere yasak kılınmışken, Müslümanlar için helal kılınan yiyeceklerle alakalı hüküm[586] bu kısıma dahildir. İkinci kısım ise, Müslümanlar hakkında geçerli olduğuna dair delil bulunan hükümlerdir. Bunlar Müslümanlar için de bağlayıcıdır. Çünkü bizzat şâri tarafından ibka edilmişlerdir. Oruç, kurban gibi hükümler bu kapsamdadır. Üçüncü kısma gelince, Kur'an'da veya Hz. Peygamberin ifadelerinde kabul veya red işareti olmaksızın zikri geçen ve Müslümanlar bakımından mensuh olduğuna dair bir delil de bulunmayan hükümlerdir. Usulcülerin çoğuna göre bunlar da bağlayıcı kabul edilmiştir.[587]

---

583 Lassner, "Abraham Geiger" s. 121.
584 Zekiyyuddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 21. Baskı, çev. İ. Kafi Dönmez, Ankara: TDV Yayınları, 2015, s. 208.
585 Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları,* s. 208.
586 Bkz. En'âm 6/145-146.
587 Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 208-211; ayrıca bkz. Muhammed Hamidullah, "İslâm Hukukunun Kaynakları Açısından Kitab-ı Mukaddes", çev. İbrahim Canan, *AÜİİFD* 3 (1979): 379-410.

Fıkıh usulü literatüründe çok daha geniş bir biçimde incelenen *şer'u men kablena* ilkesi en genel hatlarıyla bu şekilde ifade edilince, İslâm'ın geçmiş ümmetlerin hükümlerine bakış açısının sistematikliği ortaya çıkmaktadır. Buna göre İslâm bu hükümleri ne toptan reddetmiş, ne de Geiger'ın tasvir ettiği üzere olduğu gibi sorgusuz sualsiz almıştır. Aksine Hz. Muhammed önceki ilahî dinlerle ilişkilerinde sürekli bir elekten geçirme hali içerisinde olmuştur. Nitekim toplumlar, kendilerinden önceki düşünce birikimlerini eleştirel bir şekilde özümseyip yeni sentezler üretebildikleri ölçüde evrensel bir medeniyet tecrübesine sahip olabilmişlerdir.[588] Dolayısıyla Kur'an'daki geçmiş ümmetlerde örneği bulunan hükümlere bu açıdan bakıldığında ortada bir problem kalmamaktadır. Nitekim Geiger'ın Yahudilikten alındığını iddia ettiği fıkhî meseleler "Müslümanlar hakkında geçerli olduğuna dair delil bulunan hükümler" zümresine dahil olmaktadır. Bu şekilde bakılmadığı takdirde, Geiger'ın yaptığı gibi, sonra gelen şeriatın önce gelen şeriattan bu hükümleri "aşırdığını" iddia etmekten başka bir seçenek kalmamaktadır.[589]

Önceki ümmetlerin hükümlerine yapılan nesh ve ibka gibi muamelelere şu açıdan da bakmak faydalı olacaktır: Diğer birçok şeyin yanına, bir dinin başarılı olabilmesi için, içerisinde var olduğu toplumun dinî sistemle beraber bir kültürel devamlılık sağlayabilmesi ve aynı zamanda belli oranda çevre dinlerle de bir gerginlik oluşturabilmesi gerekir. Yani kendi kültürünü oluştururken hem içine doğduğu kültürün hem de çevre kültürlerin unsurlarını ya olduğu gibi kabul etmesi ya revize etmesi ya da iptal etmesi gerekir.[590] İslâm'ın Yahudilik, Hıristiyanlık ve putperest Arap kültürüne yaptığı da esasında budur. Çünkü yeni bir din, içinde bulunduğu kültürün veya kendisinden önceki dinlerin yalnızca bir kopyası olursa tutunamayacağı ortadadır. Dolayısıyla -çok fazla olmamakla beraber- alışılagelmişin dışında olması lazımdır. Kendini farklı kılmakla beraber diğer dinlerden de tamamen koparmaması, bir şekilde onlarla da bağlantı kurması gerekir ki onların mensuplarını da kendi safına çekebilsin. Çünkü yerleşik dinler, tarih boyunca yeni dinlere tahammül göstermemiş ve bir şekilde onun meşruiyetini zedelemeye çalışmışlardır. Dinler arasındaki polemiğin hiçbir zaman

---

[588] Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi,* s. 73.
[589] "Şer'u men kablena" ilkesi hakkında geniş bilgi için bkz. Ekrem Buğra Ekinci, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler,* 1. Baskı, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2003.
[590] Rodney Stark, "How New Religions Succeed: A Theoretical Model," *The Future of New Religious Movements,* ed. D. G. Bromley ve P. E. Hammond, Macon, Ga.: Mercer University Press, 1987, s. 13.

son bulmamasının nedeni de budur. Bundan dolayı yerleşik dinlerin paylaştığı ortak temel esasları bu yeni dinin benimsemesi gerekir. Diğer bir ifadeyle, İslâm gibi dinî reformlar, geçmişin toptan reddiyle olmaz. Dinî önderler toplumlarında bulunan örf, âdet ve ritüellere kendi öğretileri doğrultusunda entegre olup varlıklarını sürdürebilirler.[591] Bu noktada Kalın'ın şu ifadeleri konu açısından önem arz etmektedir:

> Hıristiyanlığın aksine İslam, kendisinden önceki bir hukuk geleneğini devralmamış ve bunun yerine geniş manada "şeriat" adını alan kapsamlı bir hukuk ve ahlak sistemi inşa etmiştir. Şüphesiz İslâm hukukuyla İslâm öncesi dinî hukuk kuralları arasında benzerlikler vardır. İslam-öncesi Yahudi hukukunun bazı kuralları, İslâm döneminde benimsenmiştir. Fakat bunlar İslamî çerçevede yeniden tanımlanmış ve yeni bir hukuk sistemi inşa edilmiştir. Hızla gelişen ve yayılan İslâm toplumları kendilerine has bir hukukî ve kültürel kimlik geliştirme imkânına kavuşmuştur. Böylece İslâm medeniyeti, kendisine özgü dünya görüşü ve sosyal-hukukî yapısıyla bir tarafta yeni bir toplum ve kültür üretirken, öte tarafta irtibata geçtiği bütün kültürleri kendi medeniyet havzasında eritmeyi başarmıştır.[592]

Geiger, geçmiş ümmetlerin şeriatına dair ibka, ilğa, tağayyur gibi kavramları bütünüyle göz ardı edişini örtbas edebilmek için, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin başında Yahudiliği potansiyel müttefik olarak gördüğünü ve onları kendi safına katabilmek için çok çaba sarf ettiğini iddia etmiştir.[593] Geiger'ın bu iddiasına göre Hz. Muhammed ilahî tevhid geleneğinin bir üyesi olarak birtakım hukukî düzenlemelerle geçmiş ümmetlerin hükümlerini İslâm'a dahil etmemiş, aksine Yahudilere hoş görünmek için onların ibadetlerini olduğu gibi İslâm'a almış olmaktadır. Bu iddia Mekke dönemi hakkındadır. Medine'de ise Yahudilerden ümidini kesince tamamen farklı bir tutum sergileyerek Yahudileri düşman ilan etmiştir.[594] Geiger "almaktan" bahsederken, Kur'an'ın sadece almaktan öte, düzenleme ve değişiklikler yaparak aldığı -yiyecek yasaklarının kaldırılması gibi- hususların da farkındadır. Ancak bunları görmezden gelerek, bu tür düzenlemeleri "yanlış anlama" ya da "polemik amaçlı çarpıtma" şeklinde

---

[591] Firestone, "The Qur'an and The Bible", s. 1-2.
[592] Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, s. 46.
[593] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 14.
[594] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 15.

yorumlayarak[595] kendisiyle çelişmektedir.[596] Dolayısıyla arada benzerlikler olmasının başlı başına "ödünç alma" iddiaları için delil olmayacağının ve bu benzerliklerin aslında ortak bir dinî geleneğe dayandığının Geiger da farkındadır. Bunların dışında, kaynağını sadece Yahudilikte tespit edebildiği, Hıristiyanlık ve yerleşik Arap kültüründen geçme ihtimali olmayan benzerliklerin izini süreceğini iddia eder ki zaten bu benzerlikler de rahatça *şer'u men kablena* prensibi ile açıklanabilmektedir.[597]

Esasen Müslümanların en tabiî düzenlemeler ve fikirler için bile diğer dinlere veya medeniyetlere ihtiyaç duyan bir topluluk şeklindeki tasvirine oryantalist literatürde sıkça rastlanmaktadır. Mesela, vahyin hayatın her veçhesini düzenleyen bir hukuk kaynağı olduğu fikri için Müslümanların Yahudilere muhtaç olduğu görüşü rahatlıkla dile getirilebilmekte, Müslümanların Kitab'ın yanında şifahi bir geleneğin de bulunması gerektiği düşüncesi için, yine Yahudilere borçlu olduğu fikri, yaygın biçimde kabul edilebilmektedir. Görüldüğü üzere ödünç alındığı iddia edilen unsurlardan bazıları tabiatları itibarıyla o kadar temel şeylerdir ki bunlar herhangi bir kimsenin gözlemlerinden kendi akıl yürütmesi ile çıkarabileceği, hiç kimsenin başkalarından ödünç alma ihtiyacı duymayacağı, ortalama insan zekâsının başlıca ürünleri kabul edilmelidir. Mesela suyun bulunmadığı durumlarda temizlik için toprağın kullanılabileceğini düşünmek için bir Müslümanın gerçekten Yahudi hukukuna ihtiyacı var mıdır? Aynı noktaya dikkat çeken M. Hamidullah, İslâm hukukunun kaynağının Roma olduğunu iddia eden Schacht'ı eleştirirken "Bir pazar denetçisinin gerektiğini öğrenmek için Bizans'a gitmeye ne gerek var?" diye sormakta,[598] benzer şekilde Hallaq da, Patricia Crone'un, mükâteb köleyi kalan borcunu tasadduk ederek azat etme uygulamasının Yunanlılardan alındığı şeklindeki iddiasını "geri kalmış Araplar nasıl yardımsever olunacağını

---

[595] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 47.
[596] Nicolai Sinai, "Abraham Geiger and Nöldeke on the Qur'an and the Muhammed", "Im vollen Licht der Geschichte": *Die Wissenschaft des Judentums und die Anfange der kritischen Koranforschung*, ed. Dirk Hawtig, Würzburg: Ergon, 2008, s. 148.
[597] Pregill bir çalışmasında Geiger'ın bu şekilde Hz. Muhammed'in sadece Yahudilikten almış olabileceğini iddia etmesini, Doğu Hıristiyanlığı hakkındaki bilgisizliğine bağlamaktadır. Ona göre Geiger, ele aldığı benzerlikleri sadece Yahudilikte tespit edebildiği için böyle bir iddiada bulunmuştur. Bkz. Michael Pregill, "Some Reflections on Borrowing, Influence, and the Entwining of Jewish and Islamic Traditions; or, What an Image of a Calf Migt Do", *Islamic Studies Today*, ed., Majid Daneshgar-Walid Saleh, Leiden: Brill, 2017, s. 167; İslam'daki inanç ve ibadetlerin diğer din ve kültürlerdeki karşılıkları hakkında mukayeseli açıdan geniş bilgi için bkz. Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, 3. Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları, 2021.
[598] M. Hamidullah, "An Introduction to Islamic Law", *Middle East Journal* 19/2 (1969): 239.

öğrenmek için Yunanlıların örnekliğine muhtaçmış" şeklinde bir tarizle tenkit etmektedir.[599]

Kur'an'ın sosyo-kültürel bağlamının ele alındığı yerde Kur'an kıssalarından da bahsetmek gerekmektedir. Zira Geiger'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia ettiği kavram ve öğretilerden daha fazla üzerinde durduğu konu benzer şekilde Yahudi kaynaklarından alındığını iddia ettiği Kur'an kıssalarıdır.[600] Nitekim böyle olması kaçınılmazdır. Zira Kur'an metninin önemli bir kısmı kıssalardan müteşekkildir. Bazı araştırmacıların tespitlerine göre yaklaşık 1800 ayet kıssalarla ilgilidir.[601] Kıssaların büyük çoğunluğu peygamberlerle, bunların da çoğu genelde Ehl-i kitap, özelde ise Yahudiler ve İsrâiloğulları peygamberleriyle ilgilidir. Birçok sûre ve ayette Âdem, Nûh, Hûd, Salih, Lût, İbrâhim, İsmail, İshak, Yakup, Yûsuf, Şuayb, Mûsâ, Harun, Dâvud, Süleyman, Eyyûb, Yûnus, Zekeriyya, Yahya ve İsa'dan söz edilir. Başta Mûsâ olmak üzere Nûh, İbrâhim, Yûsuf ve İsa gibi peygamberlerle ilgili kıssaların Kur'an'da geniş yer tuttuğu söylenebilir. Dolayısıyla Geiger'dan itibaren oryantalist İslâm araştırmalarında bu kıssaların Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarından alındığı sıkça işlenen konulardan biri olmuştur. Kur'an kıssalarında Kitab-ı Mukaddes anlatılarıyla benzeşen, hatta yer yer birebir örtüşen ifadeler bulunması oryantalistlerce dikkat çekici bulunmuş ve söz konusu benzerliklerden hareketle genelde İslâm'ın, özelde Kur'an'ın, daha özelde de Kur'an kıssalarının Yahudi ve/veya Hıristiyan kökenli olduğu tezi öne sürülmüştür.[602]

Kur'an kıssaları tefsir literatüründe "İsrâiliyat" başlığı altında ele alınmaktadır. Kur'an'daki kıssalardan maksadın ne olduğu İslâm alimleri tarafından uzun uzadıya tartışılmıştır. Genel kanaat bunların, önceki peygamberlerin ve ümmetlerin başından geçen olayları anlatmak suretiyle hem Hz. Muhammed'i desteklemek ve teselli etmek ve bunların birçoğunun gaybî haberler olması sebebiyle Kur'an'ın ilahî bir kelam olduğunu ispatlamak hem de Müslümanların bu kıssalardan birtakım dersler ve ibretler

---

599 W. Hallaq, "The Use and Abuse of Evidence: The Question of Provincial and Roman Influences on Early Islamic Law", *Journal of the American Oriental Society,* 110/1 (1990): 83'ten naklen Kızıl, "Avrupamerkezciliğin Bir Yansıması Olarak Oryantalist Söylem", s. 330.
600 bkz. Geiger, *Judaism and Islam,* ss. 71-160.
601 Bazı araştırmacılar Kur'an'ın yarısının, bazıları ise dörtte üçünün kıssalardan oluştuğunu tespit etmişlerdir. Burada zikredilen oranlar arasındaki fark neye kıssa denildiğine göre ortaya çıkmaktadır. Bkz. Tahsin Görgün, "Kur'an Kıssaları'nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine", *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri Sempozyumu,* 1998, s. 20; Diğer bir örnek için bkz. İdris Şengül, "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri", *Diyanet İlmi Dergi* 32/4 (1996): 63.
602 Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti,* s. 15.

çıkarmalarını sağlamak için anlatıldığı şeklindedir.[603] Dolayısıyla Kur'an kıssalarının amacı tarihî bilgiler vermek değil, alınması gereken asıl mesajı en veciz şekilde ifade etmektir. Bu anlamda Görgün'ün ifadesiyle "bir hidayet rehberi" olan Kur'an'ın bir cüzü olan kıssalar için de bu vasıf geçerli olmaktadır.[604] Kur'an'ın bir tarih kitabı olmadığı hakkında Gürkan'ın şu ifadeleri önemlidir:

> Şüphesiz Kur'an, kısmen Eski Ahit için de geçerli olduğu üzere, bir tarih kitabı değildir. Ayrıca Eski Ahit'ten farklı olarak, bir topluluğun dinî, kültürel ve kısmen de siyasî tarihini ya da hikayesini anlatmamakta; eski topluluklardan bahsederken de geçmişte yaşanmış hadiseleri olduğu gibi aktarma hedefi güden tarihî dil yerine, geçmiş hadiselerden hareketle mevcut ve sonraki zamanlara yönelik model ve ilke oluşturmayı amaçlayan hikâye/kıssa dilini kullanmaktadır. Bu sebeple İsrâiloğulları da dahil olmak üzere geçmiş toplumları konu ettiğinde belli bir kronolojiyi takip etmemekte; aynı zamanda tarihî ve fizikî ayrıntılara, yani tarih, mekân ve şahıs isimlerine sınırlı ölçüde yer vermektedir. Kur'an'ın belli bir toplumun veya toplumların tarihiyle yani tarihî olayların kendisiyle değil, bu olayların gerisindeki dinamik ve "işaret ettiği ahlak" ile ilgilendiğini söylemek isabetlidir. Fakat bu durum, bazı yazarların iddia ettiği gibi,[605] Kur'an'ın peygamber kıssaları açısından tarih dışı yani "metaforik" bir metin olduğu değil, tarihin ötesine geçen yani "metahistorik" bir metin olduğu anlamına gelmektedir.[606]

Gürkan devamında, konuyla alakalı olarak Kur'an'da peygamber kıssalarının bir bütünlük içinde tek bir seferde ele alınmadığına, farklı sûrelerde parçalar halinde verildiğine dikkat çekmektedir. Ona göre bu durum Kur'an'ın edebi ve pedagojik üslubuyla alakalı olduğu kadar, aynı vahiy geleneğine bağlı olan önceki kutsal metinlerin (Tevrat ve İncil) Kur'an açısından bir "alt metin" (*subtext*) olarak görülmesiyle de alakalıdır. Bu anlamda Kur'an'ın aktardığı "tarihî" olaylarla bağlantılı kıssalar Arap toplumu için büyük ölçüde yeni bilgi özelliği taşısa da önceki vahye muhatap gruplar anlamındaki Kitap Ehli (Yahudiler ve Hıristiyanlar) tarafından çoğunlukla bilindik hikayelere karşılık gelmektedir. Bu noktada Kur'an'ın temel iddiası, daha önceki "kitabî" toplumlar tarafından zaten bilinen hadiseleri sıfırdan değil, yeni bir bağlam ve mesaj

---

603 İsrâiliyat hakkında geniş bilgi için bkz. Ertuğrul Döner, *Tefsirde İsrâiliyat'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
604 Görgün, "Kur'an Kıssaları'nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine", s. 26.
605 Örneğin bkz. Muhammed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, çev. Şaban Karataş, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
606 Gürkan, *İbrahim'den Ezra'ya İsrâiloğulları Tarihi*, s. 24-25.

doğrultusunda aktarmaktır. Bunu yaparken Kur'an, söz konusu hadiseleri ya da hikayeleri sadece başka türlü anlatmamakta, kimi zaman yeni baştan anlatmaktadır. Dolayısıyla Kur'an kıssaları, bağlamı, mesajı ve sunduğu ayrıntılar bakımından Kitap Ehli için de yeni bilgi hüviyeti taşımaktadır. Nitekim "*Doğrusu bu Kur'an, İsrâiloğulları'na, hakkında ihtilafa düştükleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır*"[607] ayetinde bu duruma dikkat çekilmektedir.[608]

Kur'an böyle bir yapı arz ederken, Eski Ahit literatürü, Kur'an'dan farklı olarak, İsrâiloğulları'nın tarihini anlattığı bölümlerde belli bir kronoloji izlemekte ve çoğunlukla da tarih anlatımına uygun bir dil kullanmaktadır. Buna bağlı olarak tarihî-fizikî ayrıntılara, kimi zaman bir kutsal metnin sınırlarını aşacak şekilde ya da bir kutsal metinden beklenmeyecek derecede fazla yer vermektedir. Bu durum, muhtemelen, Tanah'ı oluşturan kitapların en azından bir kısmının, yazıldıkları sırada bir kutsal metin olmaktan ziyade bir çeşit tarihî ya da folklorik anlatı (mesela Tekvin kitabı) veya saray arşivine ait kayıt olarak (mesela Krallar kitabının belli bölümleri) tasarlanmış olmasının bir sonucudur. Fakat Eski Ahit'i oluşturan metinlerin gerek Kur'an'dan daha önce ve dolayısıyla konu ettiği hadiselere daha yakın bir zamanda (en erken m.ö. 2. yüzyıl) derlenmiş olmasından gerekse daha fazla tarihi malzeme içermesinden hareketle Kur'an kıssalarını Eski Ahit'in bir tür ve çoğunlukla da eksik veya hatalı bir kopyası olarak görmek isabetsizdir.[609] Benzer şekilde, Sebe Kraliçesi ile Süleyman Peygamber arasında geçen olay hakkında Tevrat ve Kur'an'ı mukayese ederek detaylı bir çalışma yapan Lassner, kıssaların her ne kadar birbirine benzer noktaları olsa da, farklılaştıkları noktaların daha fazla olduğunu ve hepsinden de önemlisi, kullanım amaçlarının ve içerdikleri mesajın çok farklı oluşu sebebiyle doğrudan "ödünç alma" iddiasında bulunmanın, isabetli olmadığını ifade etmiştir.[610] Lassner ayrıca, bunu ispat edebilmek için elle tutulur hiçbir kanıt olmadığını da ifade etmiştir.[611]

---

607 Neml 27/76.
608 Gürkan, *İbrahim'den Ezra'ya İsrâiloğulları Tarihi*, s. 25.
609 Gürkan, *İbrahim'den Ezra'ya İsrâiloğulları Tarihi*, s. 26; Benzer bir yorum için bkz. Şinasi Gündüz, "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları", *OMÜİFD* 10 (1998): 49-88; ayrıca bkz. Baki Adam, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü", *İslâmi Araştırmalar*, 1996, cilt: 4, (1996), s. 171 vd.
610 Lassner, *Demonizing the Queen of Sheba*, s. 40.
611 Lassner, *Demonizing the Queen of Sheba*, s. 45.

Söz gelimi, tarihsel açıdan kısmen de olsa bir bütünlük arz eden Yûsuf sûresinde bile Kur'an'ın amacı tarih anlatmak değildir. Nitekim henüz sûrenin ilk ayetlerinden birinde "*Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde arayış içinde olanlar için ibretler vardır*"[612] denilerek kıssanın anlatılış amacına dikkat çekilmektedir. Kitab-ı Mukaddes'teki Yûsuf kıssasının amacı ise, İsrâiloğulları'nın Mısır'da yaşadıkları esareti ve köleliği anlatmak ve açıklamaktır. Zira bu kıssa, Hz. Mûsâ dönemindeki kurtuluşun bir mukaddimesi vazifesi görmektedir. Bu detayların hiçbirine Kur'an'da rastlanmamaktadır, çünkü bunlar, deyim yerindeyse, Kur'an'ın ilgi alanına girmemektedir. Aynı şekilde Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan diğer peygamberlerle alakalı kıssalar da İsrâiloğulları'nın tarihinin birer parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'da tüm peygamberler ve tüm ümmetler eşittir. Bu nedenle herhangi bir peygamber ya da ümmet anlatılırken ayrımcı bir dil kullanılmaz; sadece isimler değişir, fakat verilmek istenen ders her zaman aynıdır. Hülasa Kitab-ı Mukaddes, tarihi, İsrâiloğulları'nın tarihinin bazı kısımlarını açıklamak için kullanırken, Kur'an hakiki müminlerin belli başlı koşullar altında nasıl davranması gerektiğini tekrar tekrar vurgulamak için kullanır.[613]

Geiger'ın bu konuda da meseleye İslâm geleneğindeki ilkeleri dikkate almadan baktığı ortadadır. Nitekim o aynı şekilde, kendi çıkarımlarını destekleyecek konularda sonraki dönem İslamî kaynaklardan alıntılar yaparken, meselenin İslâm geleneğinde nasıl ele alındığını göz ardı etmektedir. O bununla da kalmayarak Hz. Muhammed'in kıssaları Yahudilikten alırken birçok tarihi hata yaptığını da iddia etmiş ve bunu da onun cehaletine bağlamıştır. Zira ona göre, bazı kıssalar tam olarak Kitab-ı Mukaddes'te bulunduğu halde, Hz. Muhammed Kur'an'da bunlardan ya hiç bahsetmemiş, ya da çok kısa ayetlerle değinerek geçmiştir.[614] Halbuki Kur'an kıssalarının buraya kadar anlatılan yapısına bakıldığında bu iddia da kendiliğinden geçersiz kalmaktadır.

Geiger'ın, Kur'an kıssalarındaki hatalarla alakalı iddialarına gelince, evvela onun bu hataları tashih etmek için sadece Tevrat'taki bilgileri kullandığı ifade edilmelidir. Halbuki Tevrat'taki İsrâiloğulları ve peygamberler tarihine dair bilgilerin güvenilirliği de

---

[612] Yusuf 12/6.
[613] Fred Donner, *Narratives of Islamic Origins: the Beginnings of Islamic Historical Islamic Writing*, NJ Princeton: The Darwin Press, 1998, s. 82-83.
[614] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 19.

tartışmalı bir konudur.[615] Güvenilirliği tartışmalı bir metnin başka bir metin için tashih aracı olarak kullanılması ise başlı başına bir çıkmazdır. Tevrat'ın özgünlük açısından ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğu açıktır. Oldukça kaotik ve gizemli bir arka plana sahip olan Tevrat'ın, Hz. Mûsâ döneminden gelen özgün bir kaynak olmadığı, uzun bir tarihî süreç içerisinde farklı dönemlere ve kaynaklara dayanan ve sözlü geleneği yansıtan bir *derleme* olduğu açıktır. Nitekim Tevrat metni üzerine yapılan çalışmalar, onun farklı kaynaklara dayalı bir *derleme* olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla günümüzde birçok bilim adamının da açıklıkla ifade ettiği gibi, elimizdeki Tevrat'ın Hz. Mûsâ'nın Tanrı'dan aldığı vahiylerden oluşan otantik bir kaynak olduğu yönündeki geleneksel dogmatik düşüncenin hiçbir temeli yoktur.[616]

Kur'an kıssalarının tarihî verilere uygunluğu konusuna değinen Gürkan, Kur'an'ın, tarafsız bir bakışla açıkça görüleceği üzere, aynı olaylarla ilgili olarak kimi zaman Eski Ahit bilgilerinden farklı bilgiler sunduğunu, kimi zaman da bu olayları farklı bir bağlam ve eksene yerleştirdiğini ifade etmiştir. Çoğu defa da her iki metinde yer alan ortak anlatımlarda Kur'an anlatımının, arkeolojik bulguları doğrudan desteklemese bile, en azından ve kimi zaman da mahiyeti gereği, yani az veri sunması sebebiyle, arkeolojik bulgularla çelişmediğini söylemenin mümkün olduğuna dikkat çeken Gürkan, bu durumun Kur'an anlatımının, tıpkı Eski Ahit anlatımında olduğu gibi, başlı başına tarihî bilgiler olarak görülmesi anlamına gelmediğini, fakat Eski Ahit'te hikâye edilen olayların, söylenenden farklı biçimde, farklı zamanda ve farklı yerde olsa da bir şekilde gerçekleşmiş olabileceği ihtimalinin Kur'an tarafından desteklendiği anlamına geldiğini de eklemiştir.[617] Gürkan'ın şu tespiti de konu açısından önem arz etmektedir:

> Bu noktada, teolojik/ideolojik şartlanma ya da ön yargı hariç, Kur'an'ın geçmiş toplumlara, bilhassa İsrâiloğulları'na yönelik olarak sunduğu bilgilerin, Eski Ahit'ten daha sonraki döneme ait bir metin olması bir yana, Eski Ahit'te yer alan bilgilerden daha az güvenilirliğe sahip olduğunu iddia etmeyi gerektirecek bir sebep bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durum, ilmî tutarlılık açısından, Eski Ahit'e uygulanan kriterlerin Kur'an'a da uygulanması gerektiği; diğer bir ifadeyle, Kur'an'ın tarihî hadiselerle alakalı olarak sunduğu bilgileri reddetme

[615] Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat,* 5. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2019, s. 78 vd. ayrıca bkz. Gürkan, *İbrahim'den Ezra'ya İsrâiloğulları Tarihi*, ss. 16-24.
[616] Detaylar için bkz. Gündüz, "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi?", ss. 55-61.
[617] Gürkan, *İbrahim'den Ezra'ya İsrâiloğulları Tarihi*, s. 26.

> veya dikkate almama sebebiyle aynı kriterlere dayandırılması gerektiği anlamına gelmektedir.[618]

Bir diğer husus, yukarıda da belirtildiği üzere, iki kutsal kitap arasındaki mahiyet ve gaye farklılığıdır. Kur'an'da tarihle ilgili anlatımların hemen tamamı tevhid-şirk mücadelesiyle ilgilidir. Dolayısıyla Kur'an'daki tarih yorumlanmış ve yeni anlamlar kazanmış bir tarihtir. Bu husus Eski Ahit'teki anlatılar için de geçerlidir. Her şeyden önce Kur'an tevhid-iman ile şirk-küfür mücadelesinde taraftır; bu yüzden de müşrikler ve kafirlerle ilgili ahval ve şerait Kur'an'da yalın halde, yani salt geçmiş zamanlarda yaşanmış birtakım tecrübeler ve hadiseler olarak anlamamıza imkân verecek tarzda aktartılmamaktadır. Bu sebeple, örneğin, birçok kıssada Nûh, Hûd, Mûsâ, Firavun ve İsrâiloğulları'na ait roller Hz. Muhammed, Müslümanlar ve Mekkeli müşrikler arasında yaşananlara örtüşür tarzda nakledilir. Hatta bazı ayetlerde geçmiş peygamberlerin dilinden aktarılan sözler, diğer bazı ayetlerde aynıyla Allah'a veya Hz. Muhammed'e izafe edilir. Mesela Şu'ara 26/24. Ayete göre Hz. Mûsâ, Firavun ile diyaloğunda Allah'ı tanıtırken, "*Şayet gerçekten inanacaksanız, bilin ki Allah göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunan her şeyin rabbidir*" denmiştir. Duhân 44/7. ayette ise aynı söz Allah'a atfen kullanılmıştır.[619]

Bu konuyla bağlantılı olarak Geiger örneğin, Hz. Muhammed'in Kur'an'da kendine en güzel örnek olarak Hz. İbrâhim'i seçtiğini ve onun ağzından öğretisini temellendirdiğini öne sürmüştür. Diğer bir ifadeyle ona göre Hz. Muhammed, Hz. İbrâhim'in gerçekte söylemediği şeyleri onun ağzından söylemiş ve kendi menfaatine uyacak şekilde bunları Kur'an'da zikretmiştir. Bu şekilde Yahudi ve Hıristiyanlarla bağını koparmış ve Hz. İbrâhim üzerinden dinine yeni bir dayanak bulmuştur.[620] Bu iddia sonradan başka oryantalistler tarafından da dile getirilmiş ve Hz. Muhammed'in Ehl-i Kitapla münasebetlerinde temel nokta kabul edilmiştir.[621] Buna göre Hz. Muhammed'in

---

[618] Gürkan, *İbrahim'den Ezra'ya İsrâiloğulları Tarihi*, s. 26-27.
[619] Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, s. 128-129. Benzer bir yorum için bkz. Ömer Özsoy, *Sünnetullah Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması*, Ankara: Fecr Yayınevi, 1994, s. 99.
[620] Geiger, *Judaism and Islam*, ss. 95-97
[621] Örneğin bkz. Nöldeke, *The History of the Qur'an,* s. 146-147; Nöldeke burada Snouck Hurgronje'den alıntı yaparak, Hz. Muhammed'in başlarda Yahudilik ya da Hıristiyanlık'tan destek bularak yeni dinini bunlardan birisi üzerine inşa etmek istediğini, ancak -özellikle de Medine'de- istediğini elde edemeyince kendine yeni bir dayanak aradığını ve bu noktada Hz. İbrahim'i en iyi dayanak olarak gördüğünü öne sürmüştür.

sürekli Hz. İbrâhim'den bahsederek onun ağzından konuşması, hedefindeki köklü bir sapmaya işaret etmektedir. Fazlurrahman'ın ifadesiyle bu teori şu iki şeyi kabul etmek demektir: 1. Medine'de Yahudiler ve Hıristiyanlar (özellikle Yahudiler) Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul etmeyi reddetmişlerdir. Peygamber de sonuç olarak Hz. İbrâhim'in şahsiyetine sığınarak onun Yahudilik ve Hıristiyanlık'la olan bağlarını koparıp tamamen İslâm'a mâl etmeye çalışmış ve İslâm ümmetini doğrudan doğruya ona bağlamıştır. 2. Hz. Muhammed Mekke'de iken Araplara daha önceki peygamberlerin ümmetlerine getirdikleri vahyin aynısını getirdiğine kâni idi. Ancak Medine'de bu durum değişmiş ve sadece Hz. İbrâhim'in vahyini esas almıştır. Bu teori, daha sonra geliştirilerek İslam'da görülen bu gelişmenin Peygamberin asıl amacından köklü bir sapma, daha doğrusu temelden bir değişiklik olduğu ileri sürülmüş ve neticede kıblenin değiştirilmesi ve hac ibadetinin farz kılınmasıyla İslâm'ın "millileştirilmesine" ya da "Araplaştırılmasına" kadar varmıştır.[622]

Halbuki Geiger ve diğerlerinin bu iddiasının tutarsızlığı esasında bir üst paragraftaki olguyla ortaya çıkmaktadır. Buna göre Hz. Muhammed'in, Hz. İbrâhim'den sıkça bahsetmesinin nedeni, onun tevhid mücadelesine vurgu yapmak ve Mekkeli müşrikleri ve Medineli Yahudileri atalarının dinine sadakatsizlikleri nedeniyle en büyük ataları Hz. İbrâhim'in diliyle ilzam edip kınamaktır. Zira Hz. İbrâhim tüm tek tanrıcı dinlerde hürmet edilen bir peygamberdir. Onun önemi Kur'an'da da "*Ey Ehl-i kitap! İbrâhim hakkında niçin çekişirsiniz? Halbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz?*"[623] ayetiyle vurgulanmıştır. Yine bu bağlamda "*İbrâhim, ne Yahudi, ne de Hıristiyan idi; fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir Müslüman idi; müşriklerden de değildi*"[624] ayetiyle onun herhangi bir dinin tekelinde olmadığı, aksine tevhid inancına sahip bir Müslüman olduğu vurgulanmış ve Yahudi, Hıristiyan ve Müşriklere aynı şekilde iman etmeleri tembihlenmiştir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Hz. Muhammed'in Hz. İbrâhim'e çokça vurgu yapmasının doğallığı ortaya çıkmış olmaktadır.[625]

---

622 Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 201-202.
623 Âl-i İmran 3/63.
624 Âl-i İmran 3/67.
625 Hz. İbrahim'in Yahudilik ve İslâm'daki konumuna dair bir değerlendirme için bkz. Bat-Sheva Garsiel, "The Qur'an's Depiction of Abraham in Light of the Hebrew Bible and Midrash", *The Convergence of Judaism and Islam: Religious, Scientific and Cultural Dimension*, ed., Michael M. Laskier-Yaacov Lev, Florida: University Press of Florida, 2011, ss. 45-64.

Kur'an kıssalarının ve bu kıssalar etrafındaki rivayetlerin İslam kaynaklarında İsrâiliyat bağlamında ele alındığı yukarıda belirtilmişti. Tefsir geleneğinde İsrâiliyat'a eleştirel yaklaşım daha çok modern dönemde gündeme gelmiştir. Klasik dönemde, istisnaları olmakla birlikte, müfessirler İsrâiliyat rivayetlerini kullanırken rahat davranmışlar ve tefsirlerinde bu rivayetleri bolca kullanmışlardır. Sahabe, tabiûn ve tebe-u tâbiînin Kur'an tefsirinde İsrâiliyat'ı rahatlıkla kullanması, hem erken dönem İslâm ilim ve kültür geleneğinin diğer din ve kültürlerle ilişkisine hem de bu dönemdeki Müslümanların Ehl-i kitap algısına ışık tutması bakımından önemlidir. İsrâiliyat konusundaki rahat tavırdan anlaşıldığı kadarıyla erken dönem İslâm alimleri tefsirde başka din ve kültürlere ait bilgilerin kullanılmasında sakınca görmemişlerdir. Hıdır'ın ifadesiyle burada ciddi bir özgüven söz konusudur ve bu özgüvenin oluşumunda Bakara 2/211, Yûnus 10/94, Nahl 16/43, İsrâ 17/101, Enbiya 21/7. ayetlerde Ehl-i kitabın referans gösterilmesi, ayrıca yukarıda da değinilen Kur'an'ın kendinden önceki kitaplarla ilgili olarak *musaddik* şeklinde nitelendirilmesi de kuşkusuz etkili olmuştur. Diğer bir ifadeyle, İsrâilî rivayetler, yeni bir din olan İslam'ı dışarıdan onaylayan birer şahit gibi de görülmüştür.[626] Fakat bir taraftan Avrupa'da aydınlanma hareketinden itibaren metafizik konuların eleştirel ve bir anlamda pozitivist yaklaşımla ele alınmaya başlanması, diğer taraftan oryantalistlerin İsrâiliyat yoluyla İslâm'a tenkitler yöneltmesi üzerine Müslüman alimler temel kaynakları yeniden gözden geçirmeye başlamış ve ilk olarak İsrâilî bilgileri yoğun biçimde ihtiva eden vaaz ve irşat kitaplarını ele alıp eleştiriye tabi tutmuşlardır.[627] Geiger ve takipçilerinin İsrâiliyat malzemeleri üzerinden İslâm ve Kur'an'ın kökenine dair iddialarının da bu bağlamda önem arz ettiği ifade edilmelidir.

Kur'an kıssaları ile Kitab-ı Mukaddes'teki anlatılar arasındaki -Geiger'ın Hz. Muhammed'in cehaleti nedeniyle hata yaptığını iddia ettiği- farklılıklar, Kur'an'ın yukarıda zikri geçen *musaddik* ve *müheymin* oluşuyla da açıklanabilir. Kur'an'ın bu vasfının, başta Geiger olmak üzere Kur'an'daki Kitab-ı Mukaddes malzemeleriyle ilgilenen diğer oryantalistlerin çoğu tarafından görmezden gelindiğini ifade eden Walid Saleh onların, Kur'an'ın söz konusu malzemeyi nasıl kullandığı ve yeniden nasıl ifade

---

626 Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, 4. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2018, s. 33.

627 İbrahim Hatipoğlu, "İsrâiliyat", *DİA* 23, s. 197; Bu konuda detaylı bir tartışma için ayrıca bkz. Mustafa Öztürk, "Kur'an Kıssaları Bağlamında İsrâiliyat Meselesine Farklı Bir Yaklaşım", *İslâmi İlimler Dergisi* 1 (2014): 11-68.

ettiğiyle ilgilenmeyip, yalnızca benzerliklere odaklandıklarını ifade etmiştir. Diğer bir ifadeyle, Kur'an'da defalarca tekrarlanmasına rağmen onlar, Kur'an'ın *musaddik* ve *müheymin* konumuyla hiç ilgilenmemişler ve Kur'an'ın Kitab-ı Mukaddes'le ilişkisinde hayati rol oynayan bu iki kavramdan söz bile etmemişlerdir. Bunun sonucunda, Kitab-ı Mukaddes tarihî olarak Kur'an'dan önce olduğu için, Hz. Muhammed'in bu bilgileri ancak Kitab-ı Mukaddes'ten almış olabileceğini iddia etmişlerdir. Kur'an ile Kitab-ı Mukaddes arasındaki farklılıkları da Hz. Muhammed'in "yanlış anlaması" ya da "kafasının karışması"yla açıklamaya çalışmışlardır. Halbuki onlar Kur'an'ın bu malzemeye yaklaşımını yakından inceleyecek olsalardı, Kur'an'ın mahiyetini çok daha iyi bir şekilde kavrayabilirlerdi. Zira Kur'an, *musaddik* ve *müheymin* konumuyla, kendisinden önceki kitapları karşısına almış ve "hakikati" yalnızca kendisinin dile getirdiğini iddia etmiştir.[628] Böyle bir iddiaya sahip bir kitabın, körü körüne kendinden önceki kitapları tekrar etmesi beklenemez. Dolayısıyla Kur'an bize kendi yorumunu sunmuştur. Bunu da kendi hedef ve ilkelerine göre şekillendirmiştir.[629]

Kur'an'ın söz konusu iki vasfının kıssalara nasıl yansıdığını göstermesi açısından Tâlût ve Câlût kıssası önemli bir örnek teşkil etmektedir. Zira Geiger bu kıssada Hz. Muhammed'in kafasının karıştığını ve Kitab-ı Mukaddes'teki Saul'u "Tâlût" olarak anladığını ve kıssayı yanlış anlattığını iddia etmiştir.[630] Kur'an'ın anlatımına göre kıssa şu şekilde gerçekleşmiştir: Tâlût askerleriyle beraber savaş için yola çıktığında, askerlerine, Allah'ın onları geçmekte oldukları nehirle sınayacağını ve nehrin suyundan bir avuçtan fazla içmemelerini emreder. Ancak pek azı hariç hepsi ırmaktan içerler. Tâlût ve iman edenler beraberce ırmağı geçerler ve geride Câlût'u yenecek güçleri olmadığı bahanesiyle savaştan geri dururlar. Tâlût ve iman edenler ise az bir sayıyla Câlût'u ve büyük ordusunu yenerler.[631] Geiger'a göre bu kıssanın kaynağı Hakimler 7/5-8'de anlatılan Gideon kıssasıdır ve Hz. Muhammed bunu 1 Samuel 14/24-48'deki Saul'un askerlerine yemek yememelerini emrettiği olayla karıştırmıştır.[632] Halbuki dikkatli bir şekilde bakıldığında Kur'an'ın söz konusu olayı, Tâlût'u herhangi bir basiretsizlik ya da

---

[628] Örneğin bkz. Kehf 18/13: "Biz sana onların başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz…"; ayrıca bkz. Bakara 2/133; Âl-i İmran 3/44; Kehf 18/22.
[629] Walid Saleh, "In Search of Comprehensible Qur'an: A Survey of Some Recent Scholarly Works", *Bulletin of the Royal Institute for Inter-Faith Studies* 5 (2003): 154-155.
[630] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 146.
[631] Bkz. Bakara 2/248-251.
[632] Geiger, *Judaism and Islam,* ss. 146-152.

hikmetsizlik ithamından temize çıkaracak şekilde anlattığı görülecektir. Bu nedenle Kur'an Tâlût'un savaşçı-kral imajını zayıflatmak istememiştir. Aslında bu, Kur'an'ın diğer tüm peygamberler ve İsrâiloğulları şahsiyetlerini günahsız peygamberler ve mütekamil insanlar olarak sunma gayesinin bir yansımasıdır. Dahası, 1 Samuel'deki yeme yasağı, Kur'an'da tam tersi bir şekilde anlatılmıştır. Kitab-ı Mukaddes'te İsrâiloğulları'nın çoğu Tâlût'a itaat ederken, Kur'an'da çoğu onun emrine uymamıştır. Kitab-ı Mukaddes'te İsrâiloğulları'nın çoğu savaşmak isterken, Kur'an'da çoğu savaşmayı da reddederek büyük bir günah işlemişlerdir. Zira Kur'an'ın bu kıssayı anlatmadaki amacı, Tanrı'nın zafer için onlara ihtiyacının olmadığını kanıtlamak değil, aksine her koşulda Tanrı'ya güveni vurgulamak ve inananların onun akıl sır ermez hikmetine olan inançlarını test etmektir. Savaşmak için yola çıkmış bir orduya savaştan önce su içmelerini yasaklamak ve üstelik bunun Tanrı'nın iradesi ve hikmeti olduğunu iddia etmekten daha akıl sır ermez bir durum olmasa gerektir. Kur'an aslında bu olayı anlatarak Hz. Muhammed'in durumuyla paralellik kurmaktadır. Zira o da tıpkı Tâlût gibi az sayıda bir inanan grubuyla yokluk içinde tüm Arabistan'a meydan okumaktadır. Aynı akıl sır ermez durum burada da geçerlidir. Dolayısıyla söz konusu olayın anlatımında Hz. Muhammed'in kafa karışıklığı yaşaması gibi bir durum söz konusu değildir. Aksine o, Saleh'e göre, mahirane bir şekilde olayı kendi durumuyla irtibatlandırarak anlatmıştır. Dahası Kur'an'ın Kitab-ı Mukaddes kıssalarını bu kadar detaylı bir şekilde yorumlaması, Kur'an'ın söz konusu kıssaları çok iyi bildiğini göstermektedir. Çünkü hakkında iyi bilgi sahibi olunmayan bir şeyi detaylarıyla ve hatta bu detaylara yorum katarak aktarmak mümkün değildir.[633]

Bir diğer örnek Kur'an'da anlatılan Mûsâ kıssasından verilebilir. Nitekim Mûsâ kıssası köken iddialarında -Kur'an'da çok sık zikredilmesi sebebiyle- Geiger'ın en çok vurgu yaptığı kıssalardan biridir. Burada kıssanın tamamını ele almak mümkün olmadığı için konuyla bağlantılı olarak sadece bir noktaya dikkat çekmek yeterli olacaktır.

[633] Söz konusu kıssa hakkında geniş bilgi ve Kitab-ı Mukaddes'le karşılaştırması için bkz. Walid Saleh, "What if you refuse, when ordered to fight?' King Saul (Talut) in the Qur'an and Post Qur'anic Literatüre", *Saul in Story and Tradition*, ed., Carl S. Ehrlich, Tübingen: Mohr Siebecek, 2006, ss. 262-283; Kitab-ı Mukaddes'te yemek/açlık anlatılırken, Kur'an'da neden su/susuzluk anlatıldığı meselesine de değinen Saleh, susuzluğun kavurucu çöllerde yaşayan Cahiliye Arapları için çok daha etkili ve mitlerine daha uygun bir seçim olduğuna dikkat çekmiştir. Bkz. Saleh, "What if you refuse, when ordered to fight?", s. 269.

Bilindiği üzere Kur'an'da "*... Allah (o resullerden) kimiyle de konuştu*"[634] "*Ve Allah Mûsâ ile konuştu…*"[635] "*…Ve Rabbi onunla (Mûsâ'yla) konuştu*"[636] ve "*Ey Mûsâ! Seni insanlar üzerine bildirimlerimle ve kelâmımla seçtim…*"[637] ayetlerinde Allah'ın Hz. Mûsâ ile konuştuğu anlatılmaktadır. Benzer şekilde Tevrat'ta da Allah'ın Hz. Mûsâ'ya hitabını tasvir eden pasajlar bulunmaktadır.[638] Dolayısıyla bu iki konu arasındaki benzer pasajlara yüzeysel olarak bakıldığında rahatlıkla Kur'an'daki bilgilerin Tevrat'tan alınmış olduğu iddia edilebilir. Öte yandan Kur'an ayetleri yakından incelendiğinde Allah'ın Hz. Mûsâ'yla konuşurken ona kendini göstermediği vurgusu ön plana çıkmaktadır. Nitekim o, Rabbini görmek isteyince bu talep reddedilmiş ve "*Beni katiyen göremezsin!*"[639] şeklinde cevap almıştır. Bu durum müfessirler tarafından "Perde arkasından vahiy" kapsamında değerlendirilmiştir.[640] Öte yandan Tevrat'a bakıldığında "*… Ve Rab, Mûsâ ile konuşurdu… Bir adam dostuyla söyleşir gibi Rab, Mûsâ ile yüzyüze söyleşirdi.*"[641] ayetlerinde olduğu gibi asıl vurgunun Tanrı'nın Hz. Mûsâ ile yüzyüze konuşmasına yapıldığı görülecektir. Kur'an bu olayı tevhid inancı nazariyesinden ele almış ve hiçbir beşerin Allah'ı göremeyeceğini vurgulamak için zikretmiştir. Diğer bir ifadeyle Tevrat'taki antropomorfik anlayışı nefyetmek için böyle bir anlatıma başvurarak söz konusu olayı tevhid inancına yaraşır biçimde nakletmiştir. Tâlût-Câlût ve Mûsa kıssalarında gördüğümüz bu durumu diğer Kur'an kıssalarına da teşmil etmek mümkündür. Bununla birlikte Geiger'ın kıssaların bu yönüne hiç değinmediği görülmektedir. Aksine o tüm bu farklı yorumlamaları ve yapılan değişiklikleri Hz. Muhammed'in yaptığı süsleme, abartma, değişiklik, ekleme ve çıkartmalar olarak yorumlamıştır.[642]

---

[634] Bakara 2/253.
[635] Mâide 5/164.
[636] A'râf 7/143.
[637] A'râf 7/144.
[638] Sayılar 12/5-8; Çıkış 33/9,11; Tesniye 34/12.
[639] Şûra 42/51.
[640] Taberî, 8/45; Zemahşerî 5/217.
[641] Çıkış 33/9,11.
[642] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 101; Saleh, Hz. Muhammed'in Kur'an kıssalarında kafasının karıştığı iddiasını ilk kez 1832'de Geiger'ın ortaya attığını ifade ettikten sonra, 2002 yılında Kur'an kıssaları hakkında kapsamlı bir çalışma yapan Robert Tottoli'nin hâlâ aynı iddiayı dile getirebildiğini ifade etmiştir. Bkz. Saleh, "What if you refuse, when ordered to fight?", s. 268; Bu durum bir yandan Kur'an kıssalarının yukarıda dikkat çekilen yönlerinin hâlâ göz ardı edildiğini gösterirken, öte yandan genel olarak oryantalist İslâm özel olarak ise köken araştırmalarındaki sürekliliğin de çarpıcı bir örneği olmaktadır; Benzer olayları Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ın nasıl ele aldığını Yaratılış olayı bağlamında

Geiger'ın Kur'an'ı sosyo-kültürel bağlamından kopararak ele aldığı bir diğer konu da Kur'an'daki yabancı kelimelerdir. İslamî gelenekte Kur'an'da Arapça dışı kelimelerin var olup olmadığı hakkındaki tartışmalar bir yana,[643] bu konu oryantalistlerin de dikkatini çekmiş ve Doğu dillerine olan hâkimiyetleri sayesinde bu alanda kayda değer bir literatür oluşturmuşlardır.[644] Kur'an'da tespit ettikleri yabancı kelimelerin kökenlerini saptamak suretiyle oryantalistler, bu kelimelerin ait oldukları kültürlerin İslâm üzerinde etkili olduğunu iddia etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, Hz. Muhammed'in -iddialarına göre- Kur'an'ı yazarken çevre kültürlerin kelime haznelerinden de faydalandığını göstermeye çalışmışlardır. Bu tür iddiaların ilk örneklerinden birini Geiger'da görmekteyiz. Nitekim o kitabında ilk olarak Yahudilikten alındığını iddia ettiği kavramları ele almış ve 14 kavramı incelemek suretiyle *Tâbût, Tevrât, Cennât-i Adn, Cehennem* kavramların doğrudan Yahudilikten alındığını iddia etmiştir.[645] Bunu yaparken İbrânîce'yi esas almış ve Kur'an'da geçen İbrânîce kökenli olduğunu düşündüğü kavramların İbrânîce'deki kökenlerini göstermeye çalışmıştır.

Geiger bu konuda da sırf benzerliğe dayanmış ve doğrudan köken iddiasında bulunarak Kur'an'ın özgünlüğünü tenkit etmeye çalışmıştır. Halbuki bu konuda çalışma yapmış meşhur oryantalist Josef Horovitz, İslâm'ın doğduğu ortamdaki kültürel ve dinî çeşitliliğe dikkat çekerek, bir kelimenin Yahudi ya da Hıristiyan kökenli olduğuna hükmetmenin hiç de kolay bir iş olmadığını ifade etmiştir.[646] Benzer şekilde, Arthur Jeffery'nin yabancı kelimelerle alakalı hazırladığı meşhur doktora tezinin jürisinde yer alan meşhur oryantalist D. S. Margoliouth da yaptığı değerlendirmede, Arapça'nın Sâmi dillerle ortak kelime hazinesine sahip bir dil olmasından ötürü bir kelimenin gerçekte

---

inceleyen bir çalışma için bkz. Salime Leyla Gürkan, "Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsanın Yaratılışı ve Cennet'ten Düşüşü", *İslam Araştırmaları Dergisi* 9 (2003): 1-48.

[643] Örneğin bkz. Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008, ss. 288-301.

[644] Bu alanda en meşhur çalışmayı Avusturalyalı misyoner ve oryantalist Arthur Jeffery yapmıştır (bkz. Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Baroda-Indien: Oriental Institute, 1938. Jeffery, Kur'an'daki yabancı kelimeleri incelediği bu doktora tezinde 320 kadar kelimenin yabancı kökenli olduğunu tespit etmiş ve bunların Yahudilik ya da Hıristiyanlık'tan İslâm'a geçtiğini öne sürmüştür. Onun bu çalışması özellikle yabancı kelimeler üzerinden köken iddiasında bulunan araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı olmuştur. Aynı şekilde Joseph Horovitz, Christoph Luxenberg, Alphonse Mingana, Sydney Griffith, Emran el-Badawi ve J. B. Witztum da bu alanda çalışma yapan oryantalistlerdendir.

[645] Geiger, *Judaism and Islam*, ss. 30-45.

[646] Josef Horovitz, "Jewish Proper Names and Derivatives in the Koran", *Hebrew Union College Annual* 2 (1925): 147.

Arapça'da var olan bir kelime mi, yoksa başka bir Sâmi dilden geçme mi olduğunu tespit etmenin zor olduğuna dikkat çekmiştir.[647] Margoliouth ve Horovitz tarafından dile getirilen bu görüşün esasında Suyûti'ye ait olduğunu ifade eden Jeffery, söz konusu terimlerin bir kısmının İslam'ın ortaya çıkışından önce ve bazen Süryanice vb. İbranice dışındaki dillerden Arapça'ya girip Arapçalaşmış olabileceğini ifade etmiştir.[648]

Bünyesinde yabancı kelimelerin olmadığı saf ve hâlis bir dil, ancak küçük kabilelerde veya uygarlıktan uzak kalmış topluluklarda görülebilir. Bu bağlamda Arapça, asırlar boyunca farklı dil ve kültürleri etkilediği gibi, başkalarından da etkilenmiştir. Bu durum kuşkusuz çevre kültürlerle irtibat halinde olan diğer diller için de geçerlidir.[649] Zira komşuluk ilişkileri yoluyla diller, en azından birbirinden kelime alabilir. Bu şekilde herhangi bir dil, kendisini ifade etmekte geliştirip zenginleştirebilir. Çünkü akraba dillerin zaman içerisinde coğrafî açıdan birbirlerinden ayrı düşmeleri, dolayısıyla birbirlerinden uzaklaşarak farklılaşmaları her ne kadar doğal ise, akraba olmayan dillerin birbirleriyle olan sıkı ilişkilerinin neticesinde kültür alışverişinde ve karşılıklı etkileşimde bulunmaları da o kadar tabiîdir.[650] Kültürü oluşturan öğelerin başında gelen dil, bir toplumdaki kültür hareketlerinin ve o toplumun başka toplumlarla olan kültür ilişkilerinin etkisi altındadır. Diller arası ilişkilerde en çok alınan öğeler, kelimelerdir. Bu kelimeler, başta dinî yakınlaşmalar, edebiyat etkilenmeleri olmak üzere birlikte yaşama, ticaret ilişkileri, siyasal ilişkiler nedeniyle, bu ilişkilerin ölçüsü oranında dilden dile aktarılırlar.[651]

Her dil belli bir coğrafyanın belli bir kültür ve hayat tarzının izlerini taşır. Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki Arap dili de o dönemin ve o bölgenin kendine özgü şartlarından, Arap örf ve âdetlerinden izler taşır. Buna ilişkide bulunduğu diğer kültür tesirlerini de katabiliriz. Öte yandan Ehl-i kitabın kullandığı dil ile Arapça arasında köken itibarı ile bir akrabalık bulunmaktadır. Arapça, İbrânîce ve Aramca, *Sâmi dil ailesi* içerisindedir. Bu yakınlık kullanılan kelime kalıplarına yansımaktadır. Müslümanlarla

[647] D. S. Margoliouth, 'Some Additions to Professor Jeffery's Foreign Vocabulary of the Qur'an' *The Joumal of Royal Asiatic Society,* (1939): 55.
[648] Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an,* s. 88-89.
[649] J. V. Venderyes, *Dil ve Düşünce*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2001, s. 79.
[650] Macit Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 90.
[651] Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil,* Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000, s. 137.

Ehl-i kitap arasındaki iletişimi kolaylaştıracak kelimeler temelde mevcut bulunmaktadır. Özellikle dinî terim ve teolojik kavramlar aynı kelime kalıpları ile ifade edilmektedir.[652]

Kur'an'da yabancı kelimelerin kullanımına baktığımız zaman, Kur'an'ın aslen Arap olmayan, Ehl-i kitap, Mecûsî, Sabiî gibi farklı kültürlerden ve toplumlardan bahsederken onlara ait lafızları kullanmakta olduğunu görürüz. Mesela Yahudi ve Hıristiyanlara ait ilahî kitapların isimlerinden, ibadet mekanlarından, peygamberlerinden bahsederken Kur'an, Arapça kelime hazinesi dışına çıkarak bu topluluklara ait lafızları kullanmaktadır. Kur'an sanki bu lafızlara farklı ve yabancı muamelesi yapmamakta; aksine bu lafızların delalet ettiği anlamların ortak değerler olduğunu hissettirmektir.[653]

Kur'an kendisinden önceki tevhid geleneğine mensup dinlere ait kavramları kullanırken, kavramların anlamlarına tevhid inancının mucebince müdahale etmektedir. Bu aynı zamanda vahyin işlevlerinden biridir. Nitekim Kur'an aynı müdahaleyi Arapça için de yapmış ve Arap dilini anlam değişikliğine uğratmıştır. Arap dili de diğer bütün diller gibi geçmişten günümüzde dek, çeşitli nedenlerin etkisinde kalarak anlam konusunda birçok değişikliğe uğramıştır ve uğramaya da devam edecektir.[654] Dolayısıyla Kur'an yukarıda tasvir edildiği şekliyle belli bir sosyo-kültürel ortamda nazil olan bir kitap olduğuna göre, Yahudiliktekilerle benzerliği tespit edilen birkaç kavram üzerinden Hz. Muhammed'in bunları Yahudilikten almış olduğunu iddia etmek isabetli değildir.

Yabancı kökenli kelimeler konusunda son olarak bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Salih Akdemir, Kur'an'ın nazil olduğu döneme ait neredeyse Kur'an'dan başka yazılı bir metin bulunmadığı için, Arapça ile diğer İbrânîce, Ârâmîce, Akkadça gibi Sâmi dilleri karşılaştırmak suretiyle Kur'an'ın daha iyi anlaşılabileceğini öne sürmüştür. Diğer bir ifadeyle, Kur'an'da geçen ve Arapça'da izi sürülemeyen kelimelerin diğer Sâmi dillerde izi sürülecek ve böylece kelimelerin anlamına ulaşılacaktır. Bu açıdan bakıldığında da Kur'an Arapçası ile diğer diller arasındaki benzer kelimeler, köken iddiaları bir yana, Kur'an'ın anlaşılması için büyük önem arz etmektedir. Öyle ki Akdemir'e bakılırsa Kur'an'ı anlamada olmazsa olmaz olarak gördüğü Sâmi diller arasında yapılacak art-süremli semantik araştırmaları sayesinde Kur'an'da geçen 1530

---

[652] Kenneth J. Thomas, "The Place of the Bilıle in the Muslim-Chrstian Relation" *The Bulletin* (1991): 47'den naklen Gökkır, "Kur'an-ı Kerim'de Farklı Kültürlere Ait Kavramlar", s. 275.
[653] Gökkır, *Kur'an Dilinin Sosyo-kültürel Bağlamı*, s. 44.
[654] Salih Akdemir, *Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar*, İstanbul: KURAMER, 2017, s. 16.

kelimenin kök anlamlarını doğru bir biçimde tespit etmek mümkün olacaktır.[655] Benzer şekilde *Sâmi din geleneğinin* Kur'an'ın anlaşılması açısından son derece önemli olduğuna dikkat çeken Paçacı da Kur'an'ın Sâmi din geleneğinden miras aldığı bir karaktere sahip olduğu gerçeği karşısında onu daha iyi açıklamak amacıyla izlenecek yollardan birinin, bu geleneğin önceki malzemelerine başvurmak olduğunu ifade etmiştir. Ona göre böyle bir yaklaşımın gerek lengüistik gerekse tarihî bakımdan sağlayabileceği katkılar göz ardı edilemeyecek nitelik ve niceliktedir.[656]

Yabancı kelimeler üzerinden köken iddialarına da temas eden Akdemir, Batılı filologları da referans göstererek, Sâmi diller arasında Arapça'nın *proto-tipe* en uygun dil olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Arapça, hemen bütün Sâmi dillerin, kendisinden çıkmış olduğu *ilk örnek dildir*.[657] Bu bağlamda Arapça'dan sonra gelişen ve gelişmişlik açısından Arapça'dan hayli düşük bir konumda olan İbrânîce'ye dayanarak, Kur'an'daki birtakım kelimelerin İbrânîce kökenli olduğunu iddia etmek mümkün gözükmemektedir.[658]

2.3.2. Kur'an'ı Hz. Muhammed'in Yazdığı İnancı

Oryantalistler Kur'an'ın ilahî bir kökeninin olmadığını, bilakis onu Hz. Muhammed'in yazdığını iddia etmişler ve bu iddialarını Kur'an çalışmalarında temel hareket noktası olarak belirlemişlerdir. Bu doğrultuda onun Kur'an'ı nasıl yazmış olabileceğini araştırmak durumunda kalmışlar ve muhtelif iddialar ortaya atmışlardır. Kimilerine göre o, Kur'an'ı Yahudi ve Hıristiyan kaynaklardan alarak, kimilerine göre de bilinç altının ve dehasının bir ürünü olarak yazmıştır. İddialar her ne kadar farklılık arz ediyorsa da buluştukları ortak nokta Kur'an'ı bizzat Hz. Muhammed'in yazdığıdır.[659]

---

[655] Akdemir, *Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar*, s. 21.
[656] Paçacı, "De ki: Allah Bir'dir", s. 50.
[657] Akdemir, *Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar*, ss. 168-182. Akdemir'in belirtilen sayfa aralığında Akkadça, Arapça, İbranice, Aramice ve Süryanice dilleri arasında yaptığı karşılaştırmalar ve ortaya çıkan yoğun çarpıcı benzerlikler, çalışmada sıklıkla vurgulanan "alış-verişin doğallığı" olgusu açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.
[658] Akdemir ayrıca, İsrâil Devleti'nin kuruluşundan sonra araştırmacıların özellikle İbranice üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırıp, *proto-tipe* en uygun dilin Arapça değil, İbranice olduğunu ispat etme çabası içinde olduklarına da dikkat çekmiştir. Bkz. Akdemir, *Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar*, s. 169.
[659] Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bilal Gökkır, "Western Attitudes to the Origins of the Qur'an: Theological and Linguistic Approaches of Twentieth-Century English Speaking Scholars from William Muir to William Montgomery Watt" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Manchester, 2002);

“Kur’an’ı Hz. Muhammed’in yazdığı inancı” esasında oryantalist İslâm araştırmalarının en temel öncüllerinden biridir. Öncüllerden harekete geçmek, Thomas S. Kuhn’un araştırmacıların öncülleriyle alakalı tespitiyle açıklığa kavuşmaktadır. Kuhn’a göre her araştırmacı kendi tevarüs ettiği bilim geleneği veya öncüller kümesinden hareketle elindeki verileri yorumlamakta ve hatta yeri geldiğinde kendi geleneği ile uyumlu olmayanları tevil etme yoluna gidebilmektedir.[660] Esasında bu öncüller, Müslüman ve oryantalist araştırmacıların İslâm araştırmalarına yaklaşımlarında ayrıldıkları en temel noktadır. Zira her iki grup da kendi öncüllerine dayanarak meseleleri ele almakta ve yine bu öncüllere dayanarak birtakım sonuçlara ulaşmaktadırlar. Tıpkı oryantalistlerin, İslâm hukuku söz konusu olduğunda “şeriatın Hicaz değil de Mezopotamya kaynaklı olduğu” ve “İslâm hukuku ile Kur’an ve sünnet arasında bir bağ olmadığı” ya da Hadis ilmi söz konusu olduğunda “aksi ispat edilene kadar tüm hadislerin uydurma olduğu” ve “isnadların güvenilir olmadığı” ya da Kur’an söz konusu olduğunda “Kur’an’ın ilahî bir vahiy olmadığı, onu Hz. Muhammed’in yazdığı veya yazdırdığı” öncülleri gibi. Bir sonraki başlık altında ele alınacak olan “İslamî kaynakların/rivayetlerin güvenilir olmadığı” da oryantalistlerin en temel öncüllerinden biridir.[661]

Bu noktada Fred Donner’ın, köken iddiasında bulunan oryantalistlere yönelttiği bir eleştiriyi zikretmek önem arz etmektedir. Buna göre, hangi dinden olduğu fark etmeksizin, iyi bir mümin, gerek inandığı dinin gerekse başka bir dinin iyi bir tarihçisi olamaz. Çünkü tarih biliminin gerektirdiklerinden dolayı kendi inancını sorgulamak ve hatta birçok aşkın unsuru inkar etmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla ona göre nasıl ki bir tarihçi tarih biliminin verilerini kullanarak inanç tarihini analiz edemezse aynı şeyi bir mümin de tarih konusunda yapamaz.[662] Bu eleştirel yaklaşıma göre tarihçinin objektif

---

ayrıca bkz. Naif Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur’an’ın Kaynağı ve Metinleşmesi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

[660] Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı,* 4. Baskı, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995, s. 5.

[661] Hallaq, oryantalistlerin tevarüs ettikleri geleneğe ve öncüllerine sıkı sıkıya bağlı kalmalarını, birtakım münferit farklılıklara rağmen “oryantalist paradigma” olarak nitelendirmiştir. Hallaq, “Quest for Origins or Doctrine?”, s. 3; Söz konusu oryantalist paradigmanın Kur’an araştırmalarındaki karşılığına Mustafa el-A’zami’de dikkat çekmiştir. Nitekim o Kur’an araştırmalarındaki belirleyici ilkenin Hz. Muhammed’in nübüvvetini kabul ya da inkar olduğunu belirtmiş ve yazarın bu iki seçenekten hangisini benimsediğine göre çalışmasını şekillendirdiğini ifade etmiştir. Bkz. el-A’zami, *Kur’an Tarihi*, s. 413; Oryantalistlerin söz konusu hakkında bir değerlendirme için bkz. el-A’zami, *Kur’an Tarihi*, ss. 391-411.

[662] Fred Donner, “The Historian, the Believer, and the Qur’an”, *New Perspectives on the Qur’an* içinde, ed., G. S. Reynold, London-NY: Routledge, 2011, s. 35-36.

kalma ihtimali bulunmamaktadır. Daha konuyu seçerken, yazar bir taraf konumuna gelmektedir. Yorum, yazarın zekasına, bilgi düzeyine, dünya görüşüne, ulaşabildiği kaynaklara, bu kaynakların gerçek anlamını anlayabilecek bilgiye sahip olup olmamasına, niyetine ve pek daha çok faktöre bağlı olup öznelliğin ta kendisidir.[663] Bu eleştirinin Kur'an çalışmalarındaki karşılığı şudur: Tarihçi, araştırmalarının sonunda, her ne delille olursa olsun, Kur'an'ın özgün bir kitap olmadığını ortaya koyduğunu varsaysa bile onun bu keşfi Kur'an'ın ilahî kaynaklı bir kitap olduğu hakkında bir şey söyleyemez. Geiger, Torrey, Bell gibi oryantalistlerin yaptıkları aslında bundan ibarettir. Dolayısıyla birtakım dinî saiklerle İslâm'ın kökenlerini tarihçi gözüyle araştırmış, tenkit etmiş ve özgün olmamakla itham etmişlerdir.

Reynolds'un ifadesiyle Arabistan'ın ücra bir köşesinde yaşayan bir tüccarın vahiyle bağlantısını kurmadan Kur'an gibi bir kitabı nasıl yazdığını açıklamanın zorluğunun farkında olan oryantalistler ister istemez Yahudi ve Hıristiyan etkisini öne sürmek zorunda kalmışlardır.[664] Putperest bedevi bir toplumda Hz. Muhammed'in Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarına ulaşmasının mümkün olmadığını da bildikleri için, onun sözlü olarak Yahudi ve Hıristiyanlardan duyduğu bilgilerle Kur'an'ı meydana getirdiğini iddia etmişlerdir.

Abraham Geiger'la başlayan modern dönem Yahudi köken iddialarının altında yatan temel etkenlerden biri de budur. Diğer bir ifadeyle Geiger da Hz. Muhammed'in vahiyle bağlantısını kopararak Kur'an'ı bizzat onun yazdığı ön kabulüyle hareket ettiği için, Kur'an'ın kökenini araştırmış ve onun Yahudi kökenli olduğunu iddia etmiştir. Geiger'ın bu kabulünün en açık göstergesi, kitabının girişinde Kur'an'dan yedinci yüzyıl Araplarının edebî hayal gücünün ve kehanet becerisinin ürünü olan "Muhammed'in kitabı" şeklinde söz etmesi[665] ve kitabı boyunca kullandığı "Muhammed Kur'an'da şöyle dedi" ve "şöyle yazdı" gibi ifadeleridir.[666] Her şeyden önce kendi Yahudi geleneğinin kutsal metinleri için ilahî vahyi kabul etmeyen bir reformist Yahudi olan Geiger'ın Kur'an için böyle bir şeyi kabul etmesini beklemek naiflik olacaktır.[667] Nitekim,

---

[663] Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi,* 394.
[664] Gabriel Said Reynolds, "The Crisis of Qur'anic Studies", *The Qur'an and Its Biblical Subtext,* ed., G.S. Reynolds, Kanada: Routledge, 2010, s. 35.
[665] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 3-4.
[666] Örneğin bkz. Geiger, *Judaism and Islam,* s. 25, 25, 43, 56, 57, 116, 124, 137, 147, 153.
[667] Hughes, *Situating Islam,* s. 18.

Kur’an’ın Yahudi kökenli olduğunu iddia etmek zaten ilahî etkeni yok sayıp, beşerî bir kaynak ve aktarımı varsaymak anlamına gelmektedir.

Hz. Muhammed’in Kur’an’ı bizzat yazdığı inancının altında yatan en önemli etkenlerden biri, modern dönemde Kitab-ı Mukaddes üzerine yapılan tenkid çalışmalardır. Bu konuyu detaylarıyla ele almak bu çalışmanın sınırlarını aşacağı için genel hatlarıyla şunlar söylenebilir: Aydınlanma döneminin rasyonalist-pozitivist atmosferi içinde gelişen kutsal metin eleştirilerinin temel noktası olan *gerçekte olana* (what really happened) ulaşma amacı, bütün kutsal metinlerin *herhangi bir metin* (any text) olarak ele alınması sonucunu doğurdu. “Tarihsel-eleştirel yöntemler” çatısı altında toplanan bu yöntemler Kur’an’a da uygulandı ve bu bağlamda Hz. Muhammed’in hayatı ve Kur’an’ın kronolojik tertibini esas alan çalışmaların yanında Kur’an’ın kaynağı/kaynakları ve metnin otantikliğiyle alakalı çalışmalar da yapıldı.[668] Geiger ve takipçilerinin çalışmalarını bu doğrultuda görmek mümkündür.[669]

John Barton’a göre tarihsel eleştiri yöntemi metnin aslını sorgular. Bir kitap haline gelen metinden ziyade, metnin orijinal kaynaklarını inceler. Orijinal metni araştıran tarihsel eleştirmen, aynı zamanda orijinal anlamı da bulmaya çalışır. Orijinal metin ve orijinal anlam peşine düşen eleştirmen, tarihî olayları yeniden yapılandırarak

---

[668] Ersin Kabakcı, *Çağdaş Batı Literatüründe Kur’an Metnine Yaklaşımlar: Metin Bütünlüğü Arayışları*, Ankara: Fecr Yayınları, 2020, s. 31; Batı’da tarihsel eleştiri yöntemlerinin ortaya çıkışı ve gelişimini etkileyen unsurlar hakkında detaylı bir değerlendirme için bkz. Fatma Betül Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslâm Araştırmalarına Uygulanması Sorunu*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, ss. 66-86; ayrıca bkz. Necmettin Gökkır, “The Application of Modern Critical Theories to the Study of the Qur’an with Particular Focus on Qur’anic Studies in Turkey Between 1980-2002” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, The University of Manchester, 2004), ss. 55-69.

[669] Esasında Batı geleneğinde “eleştiri”nin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Temel ve İleri Tenkit olarak iki türde ele alınan tenkit yöntemlerinden Temel tenkit yöntemi modern döneme kadar, metnin ilahî olduğunu kabul ederek metin üzerinde yapılan dilsel tenkitleri ifade eder. Modern dönemde ise metnin ilahî boyutu ortadan kaldırıp incelendiği İleri Tenkit yöntemi ortaya çıkmıştır. Çalışmamızla alakalı olan Tarihsel Eleştiri yöntemi bu kısıma dahil olmaktadır. Batı’da Rönesans ve Aydınlanma ile başlayan Kitab-ı Mukaddes kritik çalışmaları ve bunların Kur’an araştırmalarına yansımalarına dair geniş bilgi için bkz. Fatma Betül Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslâm Araştırmalarına Uygulanması Sorunu*,(Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020; Ersin Kabakçı, *Çağdaş Batı Literatüründe Kur’an Metnine Yaklaşımlar: Metin Bütünlüğü Arayışları*, Ankara: Fecr Yayınları, 2020; Ayrıca bkz. Necmettin Gökkır, “Critical Interpretation of Religious Texts in the West and the Reflection on the Study of the Qur’an”, *Milel ve Nihal* 2 (2005): 20-64; Gordon Newby, “A Prolegomenon to the Relation of the Qur’an and the Bible”, *Bible and The Qur’an: Essays in Scriptural Intertextuality,* ed., John C. Reeves, Leiden: Brill, 2004, ss. 23-42; Newby bu çalışmasında, tenkit yöntemleriyle önce Tevrat’ın kendi içindeki benzerlik ve farklılıkların tespit edildiğini, sonra bu yöntemlerin diğer kutsal kitaplara uygulandığını ve Tevrat’ın öncelliğinden dolayı diğer kitapların ondan alındığının iddia edildiğini ortaya koymaktadır; Yukarıda değinilen Temel ve İleri tenkit yöntemleri bazı araştırmacılar tarafından Dahili ve Harici şeklinde Türkçeleştirilmektedir. Bkz. Asim Duran, “Tarihsel-Eleştirel Yöntem Bağlamında Kitab-ı Mukaddes’in Anlaşılması Sorunu” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, OMÜSBÜ, 2017), s. 5.

(*reconstruction*) anlamalıdır. Eserde eğer tarihî bir bilgi varsa yazarın anlattığı ile yetinmeyip, bu tarihte gerçekte ne olmuş ise onu bulmalıdır. Yani anlamı, sadece metinden değil metin dışı bilgi kaynaklarından da çıkarmak gerekir.[670]

Barton ayrıca önemli bir tespitte bulunarak, tarihsel eleştirinin bütün konusunun Kitab-ı Mukaddes'in mevcut halini nasıl aldığı sorusu olduğunu, bunu çözecek olsa üzerine ekleyecek fazla bir sorusu kalmayacağını belirterek, esasen tarihsel eleştirinin meseleye seküler tarihçi perspektifinden yaklaştığını ifade etmektedir. Tarihsel eleştirinin, Kitab-ı Mukaddes metinlerinin yazarları, yazarların niyetleri, teşekkül süreçleri gibi sorular sorduğunun altını çizen Barton, "mevcut Kitab-ı Mukaddes metinlerinin pek çoğunun esasen birbirinden bağımsız dokümanların bir araya getirilmesiyle oluşan parçalı bir karaktere sahip olduğu" düşüncesini, tarihsel eleştirinin hipotezi olarak paylaşmaktadır. Bu nedenle tarihsel-eleştirel yöntemlere başvuran bir araştırmacı için metnin mevcut yapısından ziyade tarihsel serencamına odaklanmak, başka bir ifadeyle, metnin gerisinden (*behind the text*) başlayıp son hâlini (*final corpus*) almasına kadar uzanan süreci çözümlemeye çalışmak çok daha önemli görülmektedir.[671] Söz gelimi bu yaklaşıma göre bütün kutsal kitaplar ilahî bir vahiyden ziyade, beşer ürünü olarak kabul edilmekte ve buna göre metnin oluşum süreci beşerî faktörler üzerinden izah edilmeye çalışılmaktadır. Nitekim "eleştiri" kelimesinin, kutsal kitap incelemelerinde, onları dünyevi tarihsel metinlere özgü ya da uygun düşen yöntemlerle araştırma ve yorumlama anlamında kullanıldığı da ifade edilmiştir.[672] Kabakcı'nın ifadesiyle, metinlerin "kutsal" bir kökene sahip olma iddiasının paranteze alınması, herhangi bir tarihsel metin için başvurulan yöntemlerin, "kutsal" metinlere de uygulanması anlamına gelmektedir.[673]

---

[670] John Barton, "Historical-Critical Approaches", *The Companion to Biblical lnterpretation* içinde, ed., John Barton, Cambridge: University Press, 1998, s. 9.
[671] John Barton, "Historical-Critical Approaches", s. 10.
[672] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000, s. 312; Batı geleneğine uzun süre hâkim olan tarihsel eleştiri yöntemleri, II. Dünya Savaşı'ndan ve özellikle 1970'lerden sonra, kutsal metinlere dinî kaygılarla bakmanın terk edilmesiyle yerini, daha çok metni başlı başına edebi bir yapıt olarak ele alan Edebi eleştiri yöntemlerine bırakmıştır. Son dönemde Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai gibi modern Batılı araştırmacılar tarafından Kur'an metni üzerine yapılan çalışmalara bu açıdan bakmak önemlidir.
[672] Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi*, s. 11.
[673] Kabakcı, *Çağdaş Batı Literatüründe Kur'an Metnine Yaklaşımlar*, s. 41.

Tarihsel-eleştirel çalışmaları motive eden ana unsur, Tanrı ile insan yahut kutsal metin ile okur arasındaki ilişkinin, dikeylik kategorisinden yatay düzleme taşınarak tarihe indirgenmesi ve tarih içinde yeniden kurgulanmasıdır. Başka bir ifadeyle *teosentrik* (tanrı merkezli) dünya görüşünden *antroposentrik* (insan merkezli) dünya görüşüne geçilerek modern kültürel yapılar içinde metnin yeniden ele alınmasıdır. Bu değişimin sonucu olarak tarihsel bağlamda tüm insanî süreçler, metnin otantikliğinin tespit edilmesi ile eleştirel yorum sürecinin organize edilmesinde aktif rol üstlenmiştir. Kitab-ı Mukaddes'in kutsal niteliklerinden büyük oranda ayrıştırılarak bir edebi metin, bir antik klasik ya da kültürel ve tarihsel belge haline getirilmesinin bu süreçteki rolünü atlamamak gerekir.[674] Ayrıca eleştirel çalışmaların kökenlerine iyice inildiğinde onun, kutsal kitaptaki "edebi problemlerin farkındalığı" (*awareness of literary problems*) veya Barton'un ifadesiyle "metindeki çıkmazlar" (*difficulties in the text*) tarafından da motive edildiği görülebilir.[675] Esasında bunlar, geleneğin otoritesinden bağımsız bir şekilde ve salt aklın muhakemeleri yoluyla metin üzerinde daha titiz çalışmanın sonucu olarak ortaya çıkan şeylerdir. Örneğin, kutsal kitap anlatılarındaki tutarsızlıklar; gereksiz tekrarlar; aynı anlatı içindeki bazı kelime ve ibarelerin farklı dönemlere ait olduğunun tespit edilmesi (mesela birçok yerde geçen "bugüne kadar" ifadeleri) veya bir metnin (kitabın) içinde farklı üslupların ve yazım tarzlarının keşfedilmesi; bilhassa Eski Ahit'in Tekvin kitabında Tanrı isimlerine dair farklı kullanımlar (Yahve/Elohim); Âdem sonrası insanlık tarihiyle ilgili kronolojik hatalar; Tufan hikâyesinde, anlatının sürekli ileriye-geriye doğru hareketleri; yine Tesniye kitabında Mûsâ'nın ölümü ve defnine dair ifadeler; rasyonel düşünme tarzı içinde izah edilmesi zor görünen mucize hikâyeleri veya masalsı (söz gelimi Tufan hikâyesindeki devler gibi) anlatımlar; (ancak meraklı birinin fark edebileceği) Habil'in nasıl çocuk sahibi olduğu gibi daha birçok şey…[676]

Tarihsel eleştiri kapsamında kullanılan çeşitli okuma yöntemleri bulunmaktadır. Bunlar en özet haliyle; metnin en doğru ve orijinal şekilde inşası için uygulanan metin

---

[674] Duran, *Tarihsel-Eleştirel Yöntem Bağlamında Kitab-ı Mukaddes'in Anlaşılması Sorunu*, s. 4.
[675] J. Barton, *The Nature of Biblical Criticism*, London: Westminster John Knox Press, 2007, s. 31.
[676] Duran, *Tarihsel-Eleştirel Yöntem Bağlamında Kitab-ı Mukaddes'in Anlaşılması Sorunu*, s. 59; Hristiyan dünyasındaki ortaya çıkan ve zamanla gelişen bu yaklaşım ve eleştirilerin arkasındaki Müslüman unsura dikkat çeken araştırmacılar da olmuştur. Buna göre Kitab-ı Mukaddes üzerine tarihsel eleştiri çalışmaları yapan Hristiyan bilginler, İbn Hazm, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi Orta Çağ Müslüman alimlerinin Tevrat ve İncil eleştirilerinden büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Hava Lazarus-Yafeh, "Some Neglected Aspects of Medieval Muslim Polemics Against Christianity", *Harvard Theological Review* 89/1 (1996): 61-84.

tenkidi (*textual ciriticism*), metnin kaynaklarını tespit etmek için uygulanan kaynak tenkidi (*source criticism*), insan tecrübelerinin şifahi olarak ifade edildiği farklı edebi biçimler göz önünde bulundurularak metni oluşturan parçaları tespit etmek için uygulanan form tenkidi (*form criticism*), yazarlar ve redaktörlerin metni nasıl düzeltip son haline getirdiklerini tespit etmek için uygulanan redaksiyon tenkidi (*redaction criticism*) ve rivayetlerin doğası ve bunların toplum tarihi için nasıl kullanıldığının incelendiği gelenek/rivayet tenkidi (*tradition criticism*) şeklinde tanımlanabilir.[677]

Bu yöntemleri keskin çizgilerle birbirinden ayırmak pek mümkün olmasa da[678] bunlar arasında bu çalışmayı en çok ilgilendireni, kaynak tenkidi (*source criticism*) ve form tenkidi (*form criticism*) yöntemleridir. Zira Kur'an'ın kökenlerini araştırmak bu yöntemlerin kapsamına dahil olmaktadır. Nitekim kaynak tenkidi yöntemi, kutsal kitabı *yazılmış* bir belge olarak görür ve onun oluşumunda rol alan yazılı kaynakları inceler. Diğer bir ifadeyle, kutsal metinler kendilerinden önceki geleneklerden etkilenerek ortaya çıkmıştır ve bunlara kaynaklık eden "yazılı" malzemelere ulaşılabilir. Buna göre, bir anlatı iki farklı metinde benzer şekilde geçmekteyse, metinlerden birinin diğerine bağlı olduğu varsayılmakta ve hangisinin daha otantik olabileceğinin izi sürülmektedir.[679] Form tenkidi yönteminde ise metnin arkasındaki şifahi kaynaklar aranmaktadır. Metinlerin yazılı hale gelmeden önceki dönemde geçirdiği aşamalar incelenmektedir. Nitekim Geiger'ın iddialarını temellendirirken en çok dayandığı nokta olan "şifahi aktarım" bu kaynak altında ele alınmaktadır.[680] Bu yöntemler 19. yüzyıl Almanya'sında o kadar çok kullanılmıştır ki Alman-Yahudi oryantalistlerin bu yüzyılın çoğunu

---

677 Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi*, s. 5-6.

678 Hatta bu yöntemler, birbirleri ile olan yakınlıkları ve benzerlikleri sebebiyle kimi araştırmacılar tarafından müstakil birer yöntem olmaktan öte, metne farklı açılardan bakmayı sağlayan birbirine bağlı perspektifler olarak da görülmüşlerdir. Bu yöntemler zaten benzer felsefî arka planların, benzer tartışmaların ve benzer gelişmelerin ürünleridir. Bunlar metinleri tarihsel birer veri olarak kabul etmeleri, tarihe metodolojik şüphe ile yaklaşmaları, analoji ilkesini temel kabul etmeleri, anakronizme duyarlı olmaları gibi birçok ortak prensipleri ve ön kabulleri açısından ortaktır. Ayrıca bu yöntemler, çoğunlukla birbirinin içinden, her biri bir diğerine ileri basamak teşkil edecek ve öncekinde eksik olan yönlerin bir kısmını tamamlayacak ya da öncekinde vurgulanmayan farklı bir boyutu vurgulayacak şekilde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bkz. Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi*, s. 8

679 Necmettin Gökkır, "Kur'an Araştırmalarında Kullanılan Yeni Metot ve Teoriler", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2005): 84; Birinci Dünya Savaşı'na kadar, Kitab-ı Mukaddes üzerinde uygulanmış olan tüm ileri tenkit çalışmaları, esasında kaynak tenkidi başlığı altında incelenebilecek niteliktedir. Kaynak tenkidi yöntemi hakkında detaylı bilgiler için bkz. Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi*, ss. 94-126. Özellikle s. 119-120.

680 Form tenkidi hakkında detaylı bilgiler için bkz. Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi*, ss. 126-159.

“Tevrat’ın esas metninin kaynağı ne zaman yazılmıştı”, “kaç editörlük safhası geçirmişti”, “her bir redaktör ne kadar eklemede bulunmuştu” gibi konuları tartışarak geçirdiği ifade edilmiştir.[681]

Bu yöntemlerin Kur’an’a uygulanması İslâm dünyasında farklı tepkilere neden olmuş, fakat -içerikleri bir yana- bunların çoğu, söz konusu yöntemlerin Kur’an’a uygulanamayacağı şeklinde olmuştur. Zira bunlar -muarızlara göre- Batı kaynaklı yöntemlerdir ve kutsallık özelliği olmayan metinlere uygulanan tenkit yöntemlerinin kutsal bir metne uygulanması neticesinde bir otorite sarsılması yaşanacaktır. Kur’an’ın tarihsel eleştiri yöntemiyle incelemeye tabi tutulmasını eleştirenlerin fikir birliği ettiği noktaya dikkat çeken Lassner bunun, Kur’an’ın Kitab-ı Mukaddes’in aksine, bir tarih kitabı çerçevesi çizmemesi ya da izleri tarihte sürülebilecek malzemeler sunmaması olduğunu ifade etmektedir.[682] Bu yöntemler ayrıca, evrensel olmadıkları, Batı ile İslâm geleneği arasında paradigma farkının bulunması, yöntemlerin ardındaki felsefelerin İslamî geleneğe uygun olmadığı, iki gelenek arasında uzlaştırılmaz farklılıklar olduğu ve yöntemlerin İslâm dünyasının otantik refleksi olmadığı gibi açılardan eleştiriye tabi tutulmuştur.[683]

Bu yöntemlere eleştiriler sadece Müslümanlar tarafından değil, hatta onlardan önce bizzat Batılılar tarafından da yapılmıştır. Söz gelimi Michael Legaspi, tarihsel eleştiri yöntemlerinin Kitab-ı Mukaddes’e uygulanmasını “kutsal kitabın ölümü” (*the death of scripture*) olarak nitelendirmiştir. Yine Legaspi’nin ifadesiyle, eleştirel çalışmalar bir “akademik Kitab-ı Mukaddes” meydana getirmiştir.[684]

Kutsal kitaplar üzerinde Batı’da yapılan çalışmalar sonucunda, bu kitapların birer beşer ürünü olduğu ortaya çıkınca, diğer kutsal kitapların da kökeninin tespit edilebileceği

---

[681] J. Koren - Y. D. Nevo, “İslâm Çalışmalarına Metodolojik Yaklaşımlar”, çev. İhsan Kahveci, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003): 116.
[682] Lassner, *The Abode of Islam*, s. 16.
[683] Eleştirilerin detayları hakkında bkz. Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi*, ss. 271-287; ayrıca bkz. Kabakcı, *Çağdaş Batı Literatüründe Kur’an Metnine Yaklaşımlar*, ss. 51-59.
[684] Michael C. Legaspi, *The Death of Scripture and the Rise of Biblical Studies*, Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 3-4, 9; Söz konusu otorite sarsılmasının zorunlu olarak dine olan sadakatin azalmasının bir örneği olarak basit biçimde sekülerleşme teorileriyle sınırlayarak anlamamak gerektiğini, bilakis Kitab-ı Mukaddes’in Aydınlanma döneminde bir kültürel/edebi metin haline getirilmesinin modern dönemlerde dinî birliğin sağlanmasına yönelik bir teşebbüs olarak da okunması gerektiğini savunan araştırmacılar da olmuştur. Bkz. Duran, *Tarihsel-Eleştirel Yöntem Bağlamında Kitab-ı Mukaddes’in Anlaşılması Sorunu*, s. 86-87; Söz konusu yöntemlere Batı’da yöneltilen eleştiriler için bkz. Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi*, ss. 195-266.

kanaati oluşmuştur. Bu da ister istemez araştırmacıları, Mircea Eliade'in isimlendirmesiyle "köken saplantısı"[685] olarak ifade edilebilecek bir duruma sürüklemiştir. Nitekim 19. yüzyıl teolojisinin temel görevinin dinlerin kökenini araştırmak olduğu ifade edilmiştir.[686]

Esas itibariyle bu yüzyıl, başta Darwinci evrim teorisi olmak üzere diğer felsefesi gelişmelerin de etkisiyle, Batı düşüncesinde her alanda köken araştırmalarının başladığı yüzyıldır.[687] Bu bağlamda müzikten sanata, mimariden felsefeye her şeyin kökeni araştırılır olmuştur. Darwin'in (1809-1887) türlerin evrimine dair biyolojik şeması bazılarınca dinin menşe ve tekamülüne taşınmıştır.[688] Geiger da aynı akıma uyarak *Yahudilik Tarihi* kitabının girişinde evrim teorisine değinmiş, insan ve hayvanların zamanla gelişimi üzerinden konuyu Yahudiliğin mütekamilliğine getirmiştir.[689] İslâm özelinde düşünürsek, ilk olarak Kur'an'a uygulanan köken araştırmaları, sonrasında hadis, fıkıh ve tasavvuf gibi alanlara da uygulanmıştır.

Darwinci evrim teorisinin *Mukayeseli Dinler Tarihi* disiplinine de yansımaları olmuş, hatta bu disiplinin ortaya çıkmasında en önemli etken olduğu bile ileri sürülmüştür. A. Malefjit, Mukayeseli Dinler Tarihi'nin bir disiplin olarak hedef ve çalışma alanını ifade ederken evrimci düşüncenin dinler tarihi araştırmalarının merkezine oturduğunun ipuçlarını da vermiştir. Bu yeni disiplin üç amaca sahiptir: 1. Farklı din ve mitlerde mevcut ortak elementleri analiz etmek. 2. Dinin evrim ve gelişimini araştırmak. 3. Dinin kökenini (*origin*) bulmak. Daha da önemlisi, söz konusu disiplinin ortaya çıkışında Hıristiyan polemiğinin ve misyoner faaliyetlerinin etkili olduğunu iddia eden araştırmacılar da olmuştur.[690]

---

[685] Mircea Eliade, *The Quest History and Meaning in Religion,* Chicago: University of Chicago Press, 1989, s. 44.
[686] Heschel, "Judaism, Islam and Hellenism", s. 112.
[687] W. M. Watt, *Bell's Introduction to Qur'an*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 1970, s. 184; Batı'da yaşanan bilimsel, felsefi ve kültürel gelişmelerin Kitab-ı Mukaddes çalışmalarında etkileri için bkz. Duran, *Tarihsel-Eleştirel Yöntem Bağlamında Kitab-ı Mukaddes'in Anlaşılması Sorunu*, ss. 24-82.
[688] Ömer Faruk Harman, "Bir Disiplin Olarak Dinler Tarihinin Ortaya Çıkışı", *Türkiye'de Dinler Tarihi,* (2009), s. 40.
[689] Geiger, *Judaism and Its History*, s. 16-20.
[690] Annemarie De Waal Malefijt, *Religion and Culture An Introduction to Antropology of Religion*, (1968), s. 43'ten naklen Gökkır, "Oryantalist Literatürde Kur'an Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı", s. 34; Gökkır başka bir çalışmasında, meşhur oryantalist Tisdall'ın Kur'an'ın kaynakları hakkındaki çalışmasından yaptığı alıntıda, onun, kitabını, misyonerlerin yanı sıra mukayeseli dinler tarihçileri için de yazdığı tespitinde bulunmaktadır. Bkz. Bilal Gökkır, "Batılı Müsteşriklerin Kur'an Vahyine ve Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Bakışı", *Vahiy ve Peygamberlik*, İstanbul: KURAMER, 2018, s. 698;

Kökenci yöntemin oryantalistler tarafından suistimal edildiğini ifade eden Watt'a bakılırsa, bu yöntemi kullananlar aslında "bir şeyin kökeninde ne olduğunu" veya "nereden türetildiğini" gösterebilmenin o şeyin "gerçekte ne olduğunu" anlamayı sağlayacağına inanmaktadırlar. Bu anlayışı eleştiren Watt, Shakespeare üzerinden eleştirisini temellendirir. Ona göre Shakespeare'in *Hamlet*'ini yazarken okuduğu ve etkilendiği kendi döneminin hikayelerini ve Shakespeare'in kaynaklarını bilmek *Hamlet*'i takdir etmemizde ve değerlendirmemizde nasıl etkili olmuyorsa aynı şekilde Kur'an'ın kaynaklarını bilmemiz de onu değerlendirmemizde pek fazla bir değişiklik yapmaz. Çünkü ona göre köken araştırmaları hiçbir zaman kökeni bulunduğu iddia edilen söz konusu düşünceleri izah etmede yeterli olamaz ve sözde kaynakları bulunan veya iddia edilen bu kaynaklar kesinlikle bu düşüncelerin değerini düşüremez. Watt ayrıca, köken araştırmalarının "entelektüel merakı" tatminden başka bir işe yaramadığını da ifade etmiştir.[691]

Tarihsel eleştiri yöntemleri 19. yüzyıl Alman-Yahudi oryantalistlerin "tarih" bilimine verdikleri önemi anlama noktasında da önem arz etmektedir. Aydınlanma dönemiyle birlikte gelişen saf rasyonalite yaklaşımı, 19. yüzyılda "ayırıcı bir realizmi" amaç edinmeye başlamıştır. Bu bağlamda Leopold von Ranke (1795-1886) ve Wilhelm Humboldt (1767-1835) gibi Alman tarihçiler ön plana çıkmaktadırlar. Söz gelimi Ranke'ye göre tarihçinin amacı, geçmişte gerçekte ne olduğunun portresini çizmektir. Bu bağlamda gerçek tarihçi, tüm insanları birbirine bağlayan ve onların kaderlerini kontrol eden büyük bağlantıların gidişatının peşine düşendir. Bunu da filoloji bilimini tarih bilimiyle birleştirerek yapabilir. Diğer bir ifadeyle tarihte gerçekte ne olduğu hakkında

---

Modern dönem dinler tarihçilerine yöneltilen eleştiriler için bkz. Mehmet Aydın, "Dinler Tarihinde Metodoloji Tartışmalarına Bir Bakış", *İslâmi İlimlerde Metodoloji: Usul Meselesi* 2 (2005): 1279-1298.

[691] Watt, *Bell's Introduction to Qur'an*, s. 185; Geiger'ın muasırı başka bir oryantalist R. Bosworth Smith, henüz o dönemde mukayeseli dinler tarihi çalışmalarının yeni bir bilim dalı olmasına rağmen köken iddialarında aceleci davranmasını şu ifadelerle eleştirmektedir: "Mukayeseli dinler bilimi henüz başlangıç aşamasındadır ve bu alanın kendini koruması gereken en tehlikeli şey aceleci ve mantıksız genellemelerdir. Aceleci genelleme her yeni bilim dalını kuşatan bir cazibedir. Peki genel olarak bilimler hakkında da aynı şeyi söyleyemez miyim? Onlar da netice öncüllerden şekillenene kadar sabırla beklemek yerine, genellikle anlaşılabilir sonuçlara ulaşarak, kendi varlıklarını meşrulaştırmak için çok acele ederler; sanki hakikat arayışında, hakikatin peşinden koşmak oyunun kendisinden ve sürecin kendisi de bizzat sonuçtan her zaman daha değerli değilmiş gibi!" bkz. Smith, *Mohammed and Mohammedanism*, s. 30.

filoloji iyi bir zemin olarak bize yardım edebilir.[692] Bilhassa Ranke ile özdeşleşen bu yaklaşım, daha sonra birçok tarihçi ve kutsal kitap eleştirmeni tarafından ideal haline getirilerek tarihsel-edebi metinlere uygulanmıştır.[693]

Bu dönemde filolojinin eleştirel bilimin merkezi haline getirilmesine ve diğer birçok alanda da kullanılır olmasına bu açıdan bakmak önemlidir. Filolojiyi temel alan liberal ve pozitivist tarihçiler bilhassa yüzyılın sonlarına doğru bu yolu daha radikal bir şekilde "objektif tarih yazımı" denen şeye doğru idealize ettiler. Bunun sonucunda bu yüzyılda birçok tarihçi, eleştirmen ve ilahiyatçı, tarihin değerine o kadar inanmışlardır ki söz gelimi kutsal metnin ortaya çıktığı kültürel dünya hakkında sosyal, kültürel, dini, politik vb. verilere ulaştıklarında metnin gerçek anlamını kavrayacaklarını düşünmüşlerdir. Tarihi "yeniden inşa" (*reconstruction*) olarak ifade edilen bu düşünce, Kitab-ı Mukaddes'in antik bir klasik veya edebi metin olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu yeniden inşa hareketine 19. yüzyıl tarihselciliğinin yaklaşımlarındaki yenilik, kaydedilen olayların herhangi bir anlam taşıması için geçmiş çağların atmosferini ve zihniyetini de yeniden kurmanın gerekli olduğuydu. Tarihçinin bu çerçevede temel görevi, incelediği çağın görünümüne bürünerek dünyayı onun gözünden görmeye çalışarak ve mümkün olduğunca onun standartlarıyla değerlendirerek o insanın neyi niçin yaptığını bulmaya çalışmaktı. Burada amaç, edebi/yazılı metinler aracılığıyla geçmişin aslına olabildiğince sadık kalmaya çalışarak bugünün toplumsal yapısı için pratik çözümler üretmeye çalışmaktır. Bu bağlamda yeniden inşa, bugünü inşa etme çabasının bir parçası olarak ortaya çıkar. Zira 19. yüzyıl tarihçilerinin ve ilahiyatçılarının bu yeniden inşa çabasıyla dönemin sosyo-kültürel, politik ve dinî sorunlarına cevap bulmayı ümit ettikleri bilinmektedir.[694] Yukarıda değinilen Yahudilik kimliğinin tarih üzerinden inşasına ve başta Geiger olmak üzere diğer Yahudi alimlerin tarih çalışmalarına bu açıdan bakmak önemlidir.[695]

---

692 Leopold von Ranke, "Preface to the First Edition of Histories of the Latin and Germanic Peoples", *The Theory and Practice of History: Leopold von Ranke, Edited with an introduction by Georg G. Iggers, Routledge*, London-New York: 2011, s. 85-87.

693 Alman tarihselciliği hakkında bkz. Johansen, "Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi", ss. 226-228.

694 Duran, *Tarihsel-Eleştirel Yöntem Bağlamında Kitab-ı Mukaddes'in Anlaşılması Sorunu*, s. 100-101; Ranke, Humboldt ve söz konusu yüzyılın tarih anlayışı hakkında geniş bilgi bkz. Duran, *Tarihsel-Eleştirel Yöntem Bağlamında Kitab-ı Mukaddes'in Anlaşılması Sorunu*, ss. 100-128.

695 Hughes, *The Study of Judaism*, s. 32.

Geiger'ın tarihsel eleştiri yöntemleriyle tanışmasında ve onları benimsemesinde, Almanya'da liberal Protestan Kitab-ı Mukaddes eleştirisi çalışmalarının yapıldığı yer olan Tübingen Okulu hayati önem arz etmektedir. Heschel'a göre Geiger'ı herhangi bir ekole nispet edecek olursak bu, şüphesiz, Tübingen Okulu olacaktır.[696] Zira onun çalışmalarını yaptığı dönem, Alman-Protestan geleneğinin Tübingen çatısı altında ortaya çıktığı bir dönemdi. Nitekim o gençlik yıllarından itibaren bu okulun çalışmalarına ilgi duyup yakından takip etmiş ve çalışmalarında büyük ölçüde okulun yöntemlerini uygulamıştır.[697] Bizzat kendisi de esas aldığı yöntemin tarihsel eleştiri olduğunu ifade etmiştir.[698] O tarihsel eleştiri yöntemlerinin güvenilirliğinden hiçbir şekilde şüphe etmemiş ve bu yöntemlerin, Yahudilik gibi İslam ve Hıristiyanlığın da kökenlerini ortaya çıkarabileceğine inanmıştır. Söz konusu okulun Geiger üzerindeki etkisine dikkat çeken Goldziher, ancak Tübingen okulunu anladıktan sonra Geiger'ı anladığını itiraf etmiştir.[699] Heschel'ın tespitiyle, esasında on dokuzuncu yüzyılda Geiger'ın kendi Yahudilik çalışmalarında kullanabileceği alternatif bir eleştirel araç bulunmadığı için bu okul ona ihtiyacı olan yöntem ve araçları sağlamıştır.[700]

Bu okula göre tüm kutsal kitaplar insan ürünüdür ve buna göre yorumlanması gerekir. Özellikle David F. Strauss'un (1808-1874)[701] Hz. İsa hakkındaki çalışmalarından etkilenen Geiger, okulun kutsal kitaplara eleştirel ve tarihsel yaklaşımını hem Yahudi kaynaklarına hem de Kur'an'a uygulamıştır.[702] Başta Strauss olmak üzere Tübingen

---

696 Heschel, *Abraham Geiger and The Jewish Jesus,* s. 7.
697 Heschel, "Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak", s. 333.
698 L. Geiger, *Leben und Lebenswerk,* s. 237.
699 Aktaran Ottfried Fraisse, "From Geiger to Goldziher: Historical Method and its Impact on Shaping Islam", *The Hungarian Connection in Modern Jewish Scholarship,* Budapest: De Gruyter, 2013, s. 207.
700 Heschel, *Abraham Geiger and The Jewish Jesus,* s. 108.
701 D.F. Strauss, *The Life of Jesus,* London: Williams, 1879 adlı eserinde İncilleri tarihsel mitler ve Hz. İsa'yı da tarihsel bir şahsiyet olarak niteleyerek Kitab-ı Mukaddes araştırmalarında büyük yankı uyandırmış Tübingen Okulu'nun önde gelen isimlerinden birisidir. Ona göre İnciller, İsa'nın hayatı hakkında güvenilir bilgiler verecek konumda değildirler. Dolayısıyla İsa'nın hayatının eleştirel bakış açısıyla yeniden ele alınması gereklidir. Strauss'un "tarihsel İsa'sının", tarihsel birer beşer ürünleri olduğu kanıtlanan Kitab-ı Mukaddes çalışmalarının bir sonucu olduğu söylenebilir. Yine Strauss'un hocası Ferdinand Christian Baur da (1792-1860) okulun önde gelen isimlerindendir. Baur, İleri Tenkid'in temel prensiplerini belirlemiş ve tarihsel eleştiri yöntemlerine dayanarak erken dönem Hıristiyanlık tarihini yazmaya çalışmıştır. Baur hakkında bkz. Marchand, *German Orientalism,* ss. 108-112; "Tarihsel İsa" hakkında detaylı bilgiler için bkz. Mahmut Aydın, *Tarihsel İsa: İmanın Mesihi'nden Tarihin İsa'sına*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002; Hegel'in ilerlemeci tarih anlayışının Strauss üzerindeki etkisi için bkz. Fraisse, "From Geiger to Goldziher", s. 207 vd.
702 Tübingen Okulu'nun bütün Kitab-ı Mukaddes araştırmalarını kökten etkilediği ifade edilmiştir. Geiger her ne kadar Strauss'un Yahudi tarihi ve mezhepleriyle alakalı görüşlerini şiddetle eleştirse de kendi

okulunun yaptığı Kitab-ı Mukaddes eleştirisi çalışmalarının doğrudan Kur'an araştırmalarıyla bir ilgisinin olmadığı doğrudur. Bununla birlikte Irwin'in ifadesiyle, Kitab-ı Mukaddes veya Yunanca ve Latince metinlere uygulandığı biçimiyle kaynak eleştirisi yöntemlerini zamanında öğrenmiş olan yazarların uzun vadede aynı yöntemleri erken tarihli Arapça malzemeye uygulamayı düşünmeleri kaçınılmazdı.[703] Bu nedenle İslâm hakkında yapılan köken çalışmaları tarihsel eleştiri yöntemlerine çok şey borçludur.[704] Nitekim bunların İslamî kaynaklara uygulanması noktasında ilk tecrübe, Batılılara ait olmuştur.[705] Söz konusu tecrübenin ilk uygulayıcılarından olan Geiger, benimsediği eleştiri yöntemlerini Kur'an'a uygulamış ve onun Yahudi kökenli olduğunu iddia ederek Kur'an'ın kaynağını tespit etmeye çalışmıştır.[706]

Tübingen Okulu'nun Liberal Protestan öncülerinden aldığı yöntemleri önce kendi *Yahudilik ve Tarihi* eserinde uygulayan Geiger, bununla aynı zamanda Hıristiyanlığın tarihini de yeniden yazmayı amaçlamıştır. Geiger, Strauss'un çalışmasını "çığır açıcı" olarak tanımlamış, ondan övgü dolu sözlerle bahsetmiş ve çalışmalarının Yahudiler tarafından ciddiye alınması gerektiğini belirtmiştir. Onun, Hz. İsa'nın tarihsel kişiliğini kökünden sarstığını ve Hıristiyanlığın dayandığı en sağlam temeli çatırdattığını ifade etmiştir. O, Hz. İsa'nın Tanrısal mahiyette olağanüstü güçlere sahip efsanevi bir kişilik olarak görülmesine karşı çıkmış, bunun yerine onun tarihsel bir kişilik olarak görülmesi gerektiğini öne sürmüştür. Onun izinden giden Baur, aynı iddiayı daha da geliştirmiş ve Hıristiyanlığın Hz. İsa tarafından kısa bir süre içinde vazedilen bir din değil, aksine onun takipçileri tarafından iki asra yayılan bir süre içinde oluşan bir din olduğu sonucuna varmışlardır. Yani buradan çıkan sonuca göre İnciller de ilahî hüviyetlerini kaybetmekte ve birer beşer ürünü haline gelmektedirler.[707] Tübingen Okulu'nun bu çalışmaları ve

---

metodunu onun eleştirel ve tarihsel yaklaşımı üzerine inşa etmiştir. Tübingen Okulu ve Geiger ilişkisi için bkz. L. Geiger, *Leben und Lebenswerk*, s. 29; Heschel, *Abraham Geiger*, ss. 107-126; ayrıca bkz. Fraisse, "From Geiger to Goldziher", ss. 207-213; Tübingen Okulu hakkında geniş bilgi için bkz. Horton Harris, *The Tübingen School,* Oxford: Clarendon Press, 1975; Harris'e göre Tübingen Okulu'nun İnciller üzerine uyguladığı tarihsel-kritik yöntemler diğer din mensuplarının da yolunu aydınlatmış ve kendi kutsal metinlerine aynı yöntemi uygulama fikrini vermiştir. Bkz. Harris, *The Tübingen School,* s. 250; Avrupa'daki kötü Yahudilik algısının oluşmasında da Tübingen Okulu'nun payı büyüktür. Bkz. Heschel, *Abraham Geiger,* s. 118

[703] Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları,* s 158.

[704] Donner, *Narratives of Islamic Origins,* s. 29.

[705] Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi*, s. 6.

[706] Taştekin, *Another Look at Orientalism*, s. 179.

[707] Geiger, *Judaism and Its History*, 180-182.

vardıkları sonuçlar hayli yankı uyandırmış ve şüpheleri daha da artırarak genel olarak dinlere bakışı değiştirmiştir. Kitab-ı Mukaddes birçok tarihsel eleştiri yöntemi kullanılarak çok daha yakından incelemeye tabi tutulmuştur.[708]

Bununla birlikte Geiger'a göre Strauss'un Yahudiliğin ulusal ve hukuki yönlerine dair yorumları tümüyle reddedilmelidir. O, Yahudilikle Hz. İsa arasındaki münasebetlere dair hiçbir şey bilmemektedir. Güncel çalışmalardan da haberi yoktur. Ona göre Strauss, Filistin Yahudiliği, Helenistik Yahudilik ve Greko-Roman kültürünü dikkate almadan sonraki dönemde Hıristiyanlık'ta yaşanan olaylarla ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Bu yüzden Hz. İsa üzerindeki Yahudilik etkisini görememiş ya da görmezden gelmiştir. Zaten kitabının en zayıf bölümleri de "Yahudiliğin Gelişimi" ve "Greko-Roman Kültürü" bölümleridir.[709]

Bu şekilde Tübingen Okulu'nun çalışmalarından etkilenerek kutsal kitapların ilahî olarak indirilmesinden ziyade insan ürünü olduklarına inanan Geiger, Tübingen okulunun İncil'e uyguladığı yöntemleri Talmud'a uygulamış ve Yahudi kaynakları üzerinde metin tenkidi çalışmaları yapmıştır. Magnum Opus'u sayılan *Urschrift* bunun en önemli örneğidir.[710] Geiger'ın oğlu Ludwig Geiger da *Urschrift*'in babasının "ömürlük sermayesi" olduğunu ve yaşamının sonuna kadar yaptığı tüm çalışmaların bununla bir şekilde bağlantılı olduğunu söylemiştir.[711]

Geiger'ın Yahudilik tarihi üzerine meşhur kitabını yazmasındaki temel etkenin de Kitab-ı Mukaddes'i beşer ürünü olarak görmesi olduğunu ifade eden Lassner'a göre doğal olarak metnin anlaşılması için metnin oluştuğu dönemin ve metni meydana getiren insanların içinde bulunduğu şartların anlaşılması gerekiyordu. Dolayısıyla Geiger'ın odak noktası Kitab-ı Mukaddes'ten ziyade, Yahudiler olmuştur. Bundan dolayı Yahudilik

---

[708] Bu noktada şunu ifade etmek önemlidir: Söz konusu çalışmalar, Hıristiyanlığa ya da Yahudiliğe zarar verme isteğinden kaynaklanmamaktadır. Aksine bu eleştirmenler, Hıristiyan inançlarını eleştirel olarak belirlenmiş sağlam tarihsel olgulara dayandırma ve rasyonel zemine oturtma isteğiyle yola çıkmışlardır. Fakat bu istek, yola çıkılan amaçla farklı yönde sonuçlanmıştır. Tarihsel eleştiri yöntemlerinin dikkat gösterilmemiş, eleştirilmemiş pozitivist kriterlerle birleşmesi, bu yöntemleri yıkıcılıkta doruklara çıkarıp radikal hale dönüştürmüştür. Bkz. R. George Collingwood, *Tarih Tasarımı*, çev. K. Dinçer, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013, s. 185.

[709] Geiger, *Judaism and Its History*, 197-201; Tübingen Okulu'nun öne çıkan bir diğer ismi Baur ile Geiger'ın bağlantısı hakkında bir değerlendirme için bkz. Heschel, "Abraham Geiger on the Origins of Christianity", s. 18-19; Geiger'ın Tübingen Okulu'na yönelttiği eleştirel hakkında bkz. Heschel, *Abraham Geiger and The Jewish Jesus*, s. 110-111, 118-126.

[710] Fromm, *Abraham Geiger's Liberal Judaism*, s. 42-43.

[711] L. Geiger, *Leben und* Lebenswerk, s. 154.

tarihini yazmıştır. Geiger'ın İslâm'a dair tek çalışmasının *Judaism and Islam* adlı kitabı olmasının nedeni de bu noktada açığa çıkmaktadır.[712]

Kur'an'ı Hz. Muhammed'in yazdığı inancını temellendirmek için oryantalistlerin en çok dillendirdikleri noktalardan bir diğeri Mekke ve Medine'deki Yahudi ve Hıristiyan varlığıdır. Nitekim yukarıda oryantalistlerin, Hz. Muhammed'in doğrudan yazılı Yahudi ya da Hıristiyan kaynaklarından almasının mümkün olmadığının farkında oldukları ifade edilmişti. Bu sebeple ihtimal olarak geriye yalnızca sözlü vasıta kalmaktadır. Buna göre de Hz. Muhammed, Mekke ve Medine'deki Yahudi ve Hıristiyanlarla sürekli iletişim halinde olmuş, Yahudilik ve Hıristiyanlıkla alakalı bilgilerini onlardan öğrenmiş ve bu şekilde Kur'an'ına yazmıştır.

Geiger Hz. Muhammed'in Yahudilikle alakalı bilgileri edinmesinin iki yolu olduğunu ifade etmişti. Birincisi, doğrudan yazılı Yahudi kaynaklarından alması ki ona göre bu mümkün değildir. İkincisi ise Mekke ve Medine'deki Yahudilerden sözlü yolla almasıdır. Ona göre yazılı kaynaklardan almadığının delili, Hz. Muhammed'in peygamber kıssalarında yaptığı hatalardır. Şayet yazılı bir kaynaktan alsaydı, bu hataları yapmazdı. Bu nokta yukarıda ele alındı. Sözlü olarak aldığı halde hata yapmasının nedeni ise Geiger'ın iddiasına göre hem Hicaz Yahudilerinin hem de Hz. Muhammed'in ve Arapların cehaletinden kaynaklanmaktadır. Yahudilerin cehaletinden kaynaklanmaktadır; çünkü onlar geleneklerini muhafaza edememişler ve dinî kaynaklarında hata yapmışlardır. Hz. Muhammed'in cehaletinden kaynaklanmaktadır; çünkü o da duyduğu bilgilerin doğrusunu yanlışından ayırt edememiş ve olduğu gibi Kur'an'da yazmıştır.[713] Görüldüğü üzere Geiger açıkça Hz. Muhammed'in Yahudilikle alakalı bilgileri Mekke ve Medine'deki Yahudilerden aldığını iddia etmektedir. Sadece bunu yapmakla kalmayıp, Hz. Muhammed'i cehaletle de itham etmektedir.

Geiger'ın, Hz. Muhammed'in Yahudilerden sözlü yolla bilgi aldığına dair iddiasında hangi delile dayandığı meçhuldür. Zira bu konudaki iddiası varsayımdan öteye geçmemektedir. O yalnızca "*Şüphesiz biz onların 'Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. Kendisine nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu (Kur'an) apaçık bir Arapça'dır*"[714] ve "*İman edenlerle karşılaştıklarında 'iman ettik'*

---

[712] Jacob Lassner, "Abraham Geiger" s. 110.
[713] Geiger, *Judaism and Islam*, s. 18-19.
[714] Nahl 16/103.

derler. Birbirleriyle baş başa kaldıkları vakit ise: Allah'ın size açtıklarını (Tevrat'taki bilgileri), Rabbiniz katında sizin aleyhinize delili getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz; bunları düşünemiyor musunuz?"[715] ayetlerini zikretmiş ve birinci ayette bahsedilen yabancının Abdullah b. Selam olduğunu, ikinci ayette ise açıkça Yahudiler ile Hz. Muhammed arasında bir diyalog gerçekleştiğini iddia etmiştir.

Halbuki sözlü aktarımın güvenilirliği başlı başına bir tartışma konusudur. Bu noktaya dikkat çeken Lassner, sözlü aktarımın güvenilirliğini farklı kültürel arka planlara sahip bir grup öğrenci arasındaki kulaktan kulağa oyununa benzeterek anlatmaktadır. En başta söylenen bilgi ile en sondaki öğrenciden alınan bilgi

nin aynı kalmayacağı ve ortaya mutlaka iki farklı bilgi çıkacağı bir gerçektir. Daha da önemlisi, Arabistan Yahudileri hakkındaki bilgilerimizin azlığı da göz önünde bulundurulduğunda, ilk bilgiyi veren öğrencinin bu bilgiyi hangi kaynaktan aldığı bilinmediği için, son öğrenciden alınan bilginin güvenilir bir sağlamasını yapmak da mümkün olmamaktadır.[716]

Geiger'ın Abdullah b. Selam hakkındaki iddiasına geçmeden önce, onun Mekke'deki Yahudi varlığına dair iddiasını ele almak gerekmektedir. Araştırmacılar ittifakla o dönemde Mekke'de kayda değer bir Yahudi varlığı bulunmadığını ifade etmektedirler.[717] Her şeyden önce, Mekke'de bir Yahudi varlığı olsaydı, tarihi çok eski dönemlere uzanan ve hakkında kitaplar yazılan bu meşhur şehirle ilgili olarak, Medine'de olduğu gibi, Yahudilerin mabetleri, cemaat liderleri gibi dinî veya sosyo-kültürel tarihleri hakkında bazı kayıtlar olurdu. Zira Wensinck'in ifadesiyle, İslâm'ın beşiği olan Mekke o kadar ilgi gören bir yer olmuştur ki, Mekke tarihi hakkındaki bilgilerimiz şu an herhangi bir Avrupa'nın merkezlerinden birisinin hakkında bilgilerimiz kadar vardır. Durum böyleyken, Mekke'de Yahudiler olsaydı, bundan haberimizin olmaması mümkün değildir.[718] Bunun yanı sıra Yahudiler hiçbir zaman ticari amaçlar dışında Mekke'de kalıcı olmamışlardır. Sahihliği tartışmalı birkaç rivayet dışında, Mekke'de bir Yahudi

---

715 Bakara 2/76.
716 Lassner, *Demonizing the Queen of Sheba*, s. 127-128.
717 Bkz. A. Guillaume, "The Influence of Judaism on Islam", *The Legacy of Israel*, ed., E.R. Bewan-C. Singer, Oxford, 1928, s. 133; Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s. 54; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 462; Firestone, "Muslim-Jews Relations", s. 19; F. E. Peters, *Muhammad and the Origins of Islam*, Albany, NY: State University of New York Press, 1994, s. 1; Sami Kılınçlı, *Mekkî Sûrelerde Mü'min Kimliğinin Oluşumu ve Gayri Müslimlerle İlişkiler,* Ankara: Araştırma Yayınları, 2013, s. 362-384.
718 A. J. Wensinck, *Muhammad and the Jews of the Madina*, (1975), s. 8.

cemaati olduğuna dair elimizde hiçbir veri yoktur. Kaldı ki Hz. Muhammed davetine başladığında Kureyş'in azılı müşrikleri Medine Yahudilerine giderek, Ehl-i kitap olan Yahudilerden bu davetin gerçek olup olmadığını sormak yerine, bunu yakınlarındaki Yahudilere sorarlardı.[719]

İslam geldiğinde Arabistan'da Yahudiler yaşıyordu. Sayıları son derece azdı ve Hz. Muhammed'in yaşadığı dönemde oynadıkları ya da Müslüman tarih yazımının onlara atfettiği rol bir yana bırakılacak olursa, Yahudi tarihinde de önemli bir rolleri olmamış ve Yahudi tarih yazımında kendilerine pek az yer verilmiştir.[720] Ayrıca Hz. Muhammed'in Medine'ye gidinceye kadar Yahudilerle herhangi bir yakın ilişkisinin olduğuna dair de elimizde hiçbir kayıt bulunmamaktadır.[721] Dolayısıyla Hz. Muhammed'in, Mekke'de var olduğu iddia edilen Yahudilerden bilgiler aldığını iddia etmek isabetli görünmemektedir.

Yukarıda zikrettiğimiz, Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed'i bilgilendiren bazı kimseler bulunduğuna ilişkin itham ve iddialarından söz eden Nahl 16/103. ayet ve ayrıca Furkan 25/4-5. ayetleri açıkça böyle bir iddianın Mekke'de gündeme geldiğine işaret etmektedir. Ayetler Mekke'de Kitab-ı Mukaddes hakkında birtakım bilgilere sahip bir veya birkaç kişinin mevcudiyetini tasdik eder görünmektedir. Müfessirler bu ayetlerde işaret edilen kişinin kimliği hususunda görüş birliği sağlayamamıştır. Sadece, ağırlıklı olarak Mekke'de birkaç Hıristiyan kölenin isminden söz etmişlerdir.[722] Burada dikkat edilmesi gereken husus, Hz. Muhammed'in bu yoldan bilgi aldığını Kur'an'ın inkâr etmemesidir. Watt'a göre Kur'an'ın ısrarla üzerinde durduğu mesele, onun öğrendiği bilgilerin vahiy olmayacağıdır. Çünkü bir yabancı kendisini pürüzsüz bir Arapça ile ifade edemezdi. Hz. Muhammed'in sıradan Mekkelilerden daha fazla şeyler bilen kişilerle Kitab-ı Mukaddes meselelerini konuşmuş olduğu muhtemeldir. Ancak onun bu şahıslardan elde ettiği bilgiler, kapsam olarak Yahudilik ve Hıristiyanlık bilgisinin yetersizliği nedeniyle çok sınırlı olmalıdır. Ona verilen şeyler birtakım olgusal bilgiler

---

[719] Arslantaş, *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, s. 22; benzer bir yorum için bkz. Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 292.

[720] Lewis, *İslâm Dünyasında Yahudiler*, s. 128.

[721] W. M. Watt, *Hz. Muhammed'in Mekkesi*, İstanbul: KURAMER, 2017, s. 64.

[722] Bu konudaki rivayetler için bkz. Taberi, *Tefsir*, VIII, s. 233-234; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, II, s. 635; Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, XX, ss. 117-119; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, IV, s. 523-524; Bu konuda geniş bilgi için bkz. Claude Gilliot, "On the Origins of the Informants of the Prophet", *The Hidden Origins of Islam*, ed., Karl Ohlig-Gerard Puin, New York: Peometheus Books, 2009, ss. 153-189.

olabilir, oysa olguların anlamı ve yorumu olağan vahiy süreciyle zaten kendisine gelecektir.[723]

Tüm bunlara rağmen Geiger müfessirlerin -sadece Ferrâ'dan alıntı yaparak- ayette zikredilen "yabancı" kişinin bir Yahudi olduğuna tanıklık ettiklerini iddia etmiştir. Bu Yahudi de ona göre, olsa olsa Abdullah b. Selam'dır ve bahsedilen dil de İbrânîce ya da Ârâmîce'dir.[724] Geiger'dan önce de Avrupalı araştırmacılar tarafından bu ayetin bilindiğine dikkat çeken Lassner, yukarıda işaret edildiği üzere, ne onların ne de Müslüman müfessirlerin Yahudi ihtimalinden bahsettiklerine dikkat çekmiştir. Örneğin George Sale, İngilizce Kur'an tercümesinin girişinde bu konuya değinirken, yabancı kişinin muhtemelen Hıristiyan olduğundan bahsetmiştir. Lassner'a göre Geiger'ın Sale'dan ya da kendisinden önceki gelenekten habersiz olması söz konusu değildir.[725]

Ayetlerdeki kapalılığa rağmen, Geiger bir kere kendini Hz. Peygamber'in Abdullah b. Selam ve başka Yahudi hocaları[726] olduğuna ikna ettiği için, bu tür kapalı ayetlerdeki isimleri belirtilmeyen şahısları Yahudi, dili de İbrânîce ya da Ârâmîce olarak yorumlaması gayet doğaldır. Şayet onun iddia ettiği gibi Hz. Muhammed, Yahudilikle alakalı bilgileri Abdullah b. Selam'dan aldıysa, en azından neleri ve nasıl aldığını ispat edebilmeliydi.[727] Ayrıca Hz. Muhammed ve Müslümanların Yahudilikle alakalı bilgileri mutlaka Yahudi mühtedilerden alması zorunlu değildir. Zira özellikle Medine'de, Araplar ile Yahudiler iç içe yaşadıkları ve aynı dili konuştukları için, söz konusu mühtediler dışında Müslümanların Yahudilerle iletişime geçmelerinin birçok başka vasıtalarının olması da muhtemeldir.[728] Aynı noktaya dikkat çeken Watt da dolaşımdaki düşünceleri Hz. Muhammed'in mutlaka Yahudilerden almış olduğunu iddia etmenin isabetli olmadığını, aksine Arapların da bunları pekâlâ Hz. Muhammed'e aktarmış olabileceğini ve bu sebeple, dolaysız/doğrudan bir etkinin var olduğunu ancak iyi bir delil mevcut olduğu takdirde düşünebileceğimizi ifade etmiştir.[729]

---

723 Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s. 77.
724 Geiger, *Judaism and Islam*, s. 27-28.
725 Lassner, "Abraham Geiger" s. 119.
726 Hz. Muhammed'in Yahudi hocaları ve arkadaşları olduğuna dair bir değerlendirme için bkz. Shimon Shtober, "Present at the Dawn of Islam: Polemic and Reality in the Medieval Story of Muhammad's Jewish Companions", *The Convergence of Judaism and Islam: Religious, Scientific and Cultural Dimension*, ed., Michael M. Laskier-Yaacov Lev, Florida: University Press of Florida, 2011, ss. 64-89.
727 Lassner, "Abraham Geiger" s. 119.
728 Lassner, *Demonizing the Queen of Sheba*, s. 125.
729 Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, s. 199.

Geiger'ın Medine Yahudileri hakkındaki iddialarını da ele almak gerekmektedir. Onun kitabı boyunca Hz. Muhammed'in Yahudilerle münasebetlerine dair çizdiği genel çerçeve şu şekildedir: Hz. Muhammed Mekke'de iken, muhtelif nedenlerden dolayı, Yahudileri kendi safına çekmek istemiş ve bunun için de onlara karşı yumuşak ifadeler kullanmış ve aleyhlerinde davranmamıştır. Medine'ye hicretten sonra ise hem güçlenip hem de Yahudilerden artık ümidini kestiği için, onlara karşı açıkça tavır almış ve gerek onlarla yaptığı savaşlarla gerekse Kur'an ayetleriyle bunu dışa vurmuştur.[730] Geiger'da ilk örneklerinden birisini gördüğümüz bu iddia, kendisinden sonra gelen ve Yahudi köken iddiasında bulunan diğer oryantalistlerde de görülecektir.[731] Halbuki üslup değişikliğinin nedeni bu değildir. Mekke'de İsrâiloğulları'ndan bahseden ayetlerde, Medine'deki Yahudilerden değil, İsrâiloğulları'nın tarihinin ilk dönemlerinden bahsedilmektedir. Bu ayetlerde Müslümanlarla İsrâiloğulları arasında mazlum olmaları, Firavun'la müşrikler arasında da zalim olmaları bakımından benzerlik kurulmaktadır. Bundan dolayı üslup yumuşaktır. Medine'de ise muhatap, bölge Yahudileridir. Bundan dolayı Medine'de üslup farklıdır.[732] Mekkî ve Medenî ayetler arasındaki bu değişiklik oryantalistlerin iddia ettiği gibi sert ve ani bir değişiklik de değildir. Aksine, Kur'an dikkatle incelendiğinde görülecektir ki bu iki devre, tedricî bir gelişme ve pürüzsüz ve yavaş bir geçiştir. Nitekim Mekke devrinin son zamanları ile Medine devrinin ilk zamanları arasında temel yakınlıklar ve benzerlikler açıktır.[733]

Öte yandan, Mekke döneminde nazil olan ayetlerde Hz. Muhammed'in getirdiği ilkelerin önceki kitaplarda da mevcut olduğu belirtilmiş,[734] bütün peygamberler tarafından takip edilen yolun bir olduğu, bu yolun aynı zamanda Müslümanların da yolu olduğu bildirilmiştir.[735] Zaten Kur'an, vahyin başlangıcından itibaren Mekke dönemi boyunca kendisi ile önceki kitapların ilke, hedef ve kaynak açısından aynı olduğunu

[730] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 16-17.
[731] Bu iddia oryantalistler tarafından o kadar çok dillendirilmiştir ki, Fazlurrahman oryantalistlerin bu iddianın "müptelası" olduklarını ifade etmiştir. Bkz. Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 202.
[732] Gürkan, "Temel Kavramlar", s. 45; Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz. Necmettin Gökkır, "Kur'an Dilinde Ehl-i kitap Kültürünün İzleri: Sosyo-Linguistik Bir Yaklaşım", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar,* İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2010, ss. 93-119.
[733] Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 202; Yahudileri muhatap alan ayetlerin aşamaları hakkında geniş bilgi için bkz. Yılmaz, *Medine Yahudileriyle İlişkilerin Erken Dönem Kur'an Tefsirine Etkisi,* I. Bölüm.
[734] Örneğin bkz. A'lâ 87/18-19.
[735] Enbiya 21/7, 92.

sürekli vurgulamış, onları tasdik ettiğini ısrarla belirterek Ehl-i kitabı da buna şahit göstermiştir.[736] Kur'an bunu yaparken, Ehl-i Kitab'ın bu şahitliğe olumlu yaklaşacağını ve onlara güvenilmesi gerektiğini çağrıştıran bir üslup da kullanmıştır. Haliyle bu üslup ilk Müslümanların zihninde Ehl-i kitabın Hz. Muhammed'in çağrısına kulak vereceği ve onu kabul edip kendisine destek olacağı şeklinde bir düşünce doğurmuştur. Bu sebeple Mekke döneminde nazil olan ayetlerde Ehl-i kitaba karşı yumuşak, takdir edici ve müspet bir üslup kullanılması dikkat çeker.[737] Ayrıca Hz. Muhammed'in Yahudilerin Medine'de kendisine iman etmelerini beklemesi gayet normaldir. Zira Yahudilerin gerçek meziyetlerini asla inkâr etmeyen ve Medine'ye hicretin başlarında nazil olan ayetlerde İsrâiloğulları'nın seçilmişliğine bir sûrede iki kez vurgu yapan Kur'an,[738] Yahudilere son peygambere vermeyi taahhüt ettikleri desteği de hatırlatmıştır. Bu hatırlatma sadece İsrâil peygamberlerini değil, onların tevhid geleneklerini devam ettirdiklerini iddia eden torunları İsrâiloğulları'nı, yani Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudileri de bağlayıcıydı.[739] Nitekim İhlâs sûresindeki tevhid vurgusu, müşriklere bir itirazın yanı sıra hicret öncesi Yahudilere bir göndermedir.[740]

Öte yandan Ensar, Yahudilerle asırlardır iç içe yaşadıkları için, onların dinleri ve kutsal kitapları hakkında bir hayli bilgi ve birikime sahipti. Bu sebeple onlar İslamiyet'le Yahudiliğin köken itibariyle ilahî olmasından kaynaklı bazı benzerliklerin Yahudilerin kendilerine katılmalarını kolaylaştıracağını düşünüyorlardı. Zira Yahudiler, inanç ve uygulama açısından Müslümanlara çok benzeyen bir ümmetti. Allah'ın varlığı ve birliğini kabul, peygamberlik ve ahirete iman gibi inanç prensiplerinin yanı sıra, Ensar Medine'de uzun birliktelikleri sebebiyle Yahudilerden yeni bir peygamberin geleceğini de sıkça duyuyorlardı. Kur'an ise, tahrif edilmemiş temel dinî konularda Tevrat'la çelişmek şöyle dursun, Yahudilerin kutsal kitabını "tasdik edici olarak" indirilmişti. Hz. Muhammed ve Müslümanların, bu dinî, tarihî ve sosyo-kültürel arka plandan hareketle Yahudilerin yeni dine yakın duracakları, hatta kabul edecekleri beklentisinde olmaları normaldi. Medine döneminin ilk yıllarında nazil olan ayetlerde Yahudilerle ortak noktalara vurgu yapan ayetler önemlidir. Hz. Muhammed'in, Yahudiliğin de ilahî kökenli bir din olmasından

---

736 En'âm 6/114, Ra'd 13/36.
737 Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler,* s. 110-111.
738 Bakara 2/47, 122.
739 ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf,* I, s. 379; Nesefi, *Medarik,* I, s. 269.
740 Mehmet Paçacı, "Kur'an'da Ehl-i Kitap Anlayışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları,* (2004): 46.

hareketle, bazı inanç ve ibadetlerine yaptığı vurgu ve bunlar arasındaki birtakım benzerliklerden hareketle, uygulamalarında söz konusu geleneğe ait bazı dinî uygulamalara da yer vermesi, bu beklentiyi beslemiştir. Bu bağlamda Kur'an'da Hz. Muhammed'e İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberlerin rehberliğine uyması emredilmiş, kendisine verilene benzer şekilde daha önce de onlara (İsrâiloğulları) kitap, hüküm ve peygamberlik verildiği ifade edilmiştir. Öte yandan bu köken birliğinden dolayı Müslümanlara ilahî dinlerin müşterek inanç esasları olan Allah, melekler ve kitaplar yanında İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberlere iman etmek de zorunlu kılınmıştı. Bütün bu sebeplerden dolayı Medine'ye hicretten sonraki ilk aylarda Yahudilere karşı ılımlı bir politika takip edilmişti. Ancak gelişen süreçte Yahudiler, beklenenin aksine, dozu her geçen gün artan bir şekilde Hz. Muhammed ve İslamiyet'e karşı etkin bir muhalefet sergilemeye başlayacaklardır.[741]

Söz konusu üslup değişikliği için en önemli örnek olarak kıblenin Kudüs'ten Kabe'ye çevrilmesi gösterilmektedir. Oysa ki kıble değişikliği Hz. Peygamber'in Yahudilerden ümidini kesmesi, artık güce kavuşması ya da onlara karşı tavır alması gibi nedenlerden dolayı değiştirilmemiştir. Aksine Hz. Peygamber'in henüz Mekke'de iken kıldığı namazlarda Kabe ile Mescid-i Aksa'nın ikisini birden kıble olarak aldığı bilinmektedir.[742] Dahası, kıble değişikliğinin Müslümanlarla Yahudilerin ilişkilerinin bozulmasına bağlanması da başlı başına bir çelişki meydana getirmektedir. Zira iki din mensupları arasındaki fiilî mücadele 625 yılında başlamıştır, oysa kıblenin Kabe istikametine döndürülmesi 623 senesinde vuku bulmuştur.[743]

Bu noktada Geiger'ın düştüğü bir çelişkiye dikkat çekmek gerekmektedir. Geiger, Hz. Muhammed'in Medine'de Yahudilerle arasının bozulduğunu ve onlardan yüz çevirdiğini ifade etmişti. Mekke'de ise onun Yahudilerden alıntı yapmasının nedeninin onların sahip oldukları bilgi ve güç nedeniyle onlara meyletmesi olduğunu iddia etmişti. Buradan şu anlaşılmaktadır: Hz. Muhammed Mekke'de zayıf iken âdeta Yahudilerden medet ummuş ve bundan dolayı onların bilgilerini kullanmış, Medine'de ise durum tersine döndüğü için artık onlara ihtiyacı kalmamıştır. Buna rağmen Geiger, Medine

---

741 Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler,* s. 148-149.
742 İbn Sa'd, *Tabakat,* 1/243.
743 Abdullah Draz, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru¸* çev. Salih Akdemir, Ankara: Mim Yayınları, 1983, s. 167.

döneminde de Hz. Muhammed'in Yahudilerden bir şeyler almaya devam ettiğini iddia etmiştir. Nitekim namazla ve oruçla alakalı hükümlere yukarıda dikkat çekilmişti. Dolayısıyla Geiger'ın iddiasının aksine bu şekilde hareket etmesi bir çelişki olarak karşımızda durmaktadır.

Kur'an'ı Hz. Muhammed'in yazdığı inancı ve bunun köken iddialarına yansıması meselesinde son olarak şunu ifade etmek yerinde olacaktır. Norman Daniel'in yerinde tespitine göre, Orta Çağ'dan başlayarak günümüze kadar gelen Batılı araştırmalardaki en büyük yanılgılardan bir tanesi, Kur'an'ın İslam'daki yerinin tam olarak idrak edilememesidir. Batılı araştırmacılar genelde Kur'an ile İncil ya da Tevrat'ı, Hz. Muhammed ile Hz. İsa ya da Hz. Mûsâ'yı eş değer sayıp bu ön kabul üzerinden mukayeseler yapmışlardır. Halbuki Hıristiyanlıktaki Hz. İsa'nın karşılığı İslam'da Kur'an'dır, Hz. Muhammed değildir. Çünkü İslam'da Kur'an nasıl ki ilahî kaynaklı görülüyorsa, Hz. İsa da Hıristiyanlıkta aynı şekilde görülmektedir. Hz. İsa'nın bizzat kendisi vahiy olarak kabul edilmektedir. Bu ayırımın farkına varamayan Batılı araştırmacılar doğrudan Hz. Muhammed'in hayatına odaklanarak Kur'an'ı da vahiyden bağımsız olarak onun yazdığı tezinden hareketle birçok mesnetsiz varsayımlarda bulunmuşlardır. Aynı şekilde bu varsayımların bir uzantısı olarak, Orta Çağ'dan itibaren Tevrat ve İncillerle karşılaştırmak suretiyle Kur'an'ın iç düzeninin olmadığı, kronolojik sıraya riayet edilmediği ve bağlantısız şeylerden bahsettiği iddia edilmiştir. Orta Çağ'dan beri var olan bu iddialar son dönemde aynıyla oryantalistler tarafından dile getirilmiş ve Kur'an ayetlerinin tarihlendirilmesine dair birçok çalışma yapılmıştır.[744]

Tevrat'ın bir defada toplu halde ve yazılı olarak Sînâ dağında Hz. Mûsâ'ya verildiği Yahudi geleneğinin doktrinlerinden biridir. Müslüman ilim adamları da buna binaen Kur'an'ın *tenzil*, Tevrat'ın ise *inzal* şeklinde indirildiğini ifade etmişlerdir. Nitekim bu iki farklı vezin arasında "parça parça" ve "toptan" indirilme gibi bir anlam farklılığı bulunmaktadır.[745] Bu anlayışa sahip Yahudi alimlerin, kendi kutsal kitaplarının aksine Kur'an'ın peyderpey indirilişini idrak edememeleri normaldir.[746] Dolayısıyla 23

---

[744] Daniel, *Islam and the West*, s. 53, 77.
[745] Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s. 73; İnzal-Tenzil ayrımı hakkında bir değerlendirme için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Kur'an ve Sünnette Vahiy", *Vahiy ve Peygamberlik* içinde, (İstanbul: KURAMER, 2018), ss. 205-207.
[746] Angelika Neuwirth, *The Qur'an and Late Antiquity*, çev. Samuel Wilder, (New York: Oxford University Press, 2019), s. 8.

senede vahyi tamamlanan Kur'an'ı Hz. Muhammed'in nasıl elde ettiğini açıklarken de ödünç alma iddiasına başvurmuş olmaları muhtemeldir.

Özetle, Geiger'la başlayan modern dönem Yahudi köken iddialarında Hz. Muhammed'in vahiyle bağlantısının olmadığı ve Kur'an'ı onun yazdığı ön kabulü son derece önem arz etmektedir. Bu şekilde Kur'an'ın ilahî kaynağını aradan çıkarınca geriye, söz konusu metnin bir beşer tarafından nasıl yazıldığını ispat etmek kalmaktadır. Bu konuda oryantalist gelenekte birçok iddia ortaya atılmış, Geiger'ın Kur'an'ın Yahudilerden alınan bilgilerle Hz. Muhammed tarafından yazıldığı da bunlardan biri olmuştur.

2.3.3. Dinî ve Tarihî Veriler Açısından İslamî Kaynaklara Güvenmeme

Müslüman yazarların eserlerinde bize sunmuş oldukları geleneksel anlatımlara oryantalistler tarafından itibar edilmemesi oryantalist İslâm araştırmalarında sık rastlanan bir durumdur. Diğer bir ifadeyle oryantalistler, Hz. Muhammed'in yaşamı ve kariyerine dair tek güvenilir kaynağın bizatihi Kur'an'ın kendisi olduğu, bunun dışında diğer İslamî kaynaklara itibar edilmemesi konusunda hem fikir olmuşlardır.[747] Bu tutumun üç nedeni olduğu söylenebilir: Birincisi, onlara göre bu kaynaklar sonraki bir döneme aittir ve birçok idealist ve anakronistik muhtevaya sahiptir. Bu yaklaşım son dönemde ortaya çıkan Wansbrough ekolüyle, diğer adıyla revizyonistler, uç noktaya ulaşmıştır. İkincisi, yine bu kaynaklar, Hz. Muhammed'in Yahudi ve Hıristiyanlarla olan münasebetlerini doğru aktarmamaktadırlar. Yahudiler onun düşmanı olarak anlatılmakta, Hıristiyanlara ise neredeyse hiç değinilmemektedir. Halbuki onlara göre Hz. Muhammed'in bu monoteist dinlerin mensuplarıyla yakın ilişkileri vardı ve birçok öğretisini vazederken onlardan istifade etmişti. Üçüncüsü ise, şayet oryantalistler Kur'an sonrası İslamî kaynaklara itimat edecek olsalardı, vahiy süreci, Kur'an'ın kendisinden önceki ilahî kitaplarla bağlantısı, Kur'an'ın metinleşme tarihi ve benzeri en çok üzerinde durdukları konularda Müslüman alimler tarafından oluşturulan literatürdeki ilkeleri ve açıklamaları

---

[747] Watt, *Hz. Muhammed'in Mekkesi*, s. 1; Aynı konuya dikkat çeken Harald Motzki de Batı'daki İslâm araştırmalarının genel tavrının "şüphecilik" olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Harald Motzki, "The Question of the Authenticity of Muslim Traditions Reconsidered: A Review Article", *Method and Theory in the Studies of Islamic Origins,* ed. Herbert Berg, Leiden: Brill, 2003, s. 211.

görmezden gelemeyeceklerdi. Dolayısıyla iddialarını da bu kadar rahat ortaya atamayacaklardı.[748]

Bununla birlikte oryantalistler, bir yandan yoğun eleştiriler sarf etseler de, başka bir alternatif bulunmadığından dolayı, bize erken İslâm tarihi hakkında bilgi veren yegâne kaynak olan siyer literatüründen müstağni kalamamışlardır. Söz konusu gerçek, Kur'an'ın kökenini Yahudilik ya da Hıristiyanlık'ta arayan Abraham Geiger, Charles C. Torrey, Richard Bell ve Hz. Muhammed'in hayatını daha görece muhafazakâr ya da geleneksel açıdan ele alan Aloys Sprenger, William Muir, Maxime Rodinson ve W. Montogomery Watt gibi isimler için de geçerlidir. Kur'an hakkındaki yaklaşımlarında daha radikal bir tutum sergileyen Günter Luling, Jacqueline Chabbi ve Christopher Luxenbourg gibi isimler ve son yıllarda adından oldukça sık söz ettiren Kur'an'ın metinsel formu üzerine odaklanan Angelika Neuwirth için de aynı durum geçerlidir. Tabi geride de değindiğimiz üzere Wansbrough ekolü söz konusu durumun tamamen dışındadır.[749] Lassner bu gerçeğin, Kur'an araştırmalarında oryantalistlerin yüz yüze kaldıkları en önemli çıkmazlardan biri olduğunu ifade etmiştir. Zira Kur'an'ın yeterli malzeme sağladığı yerde, kaynakların güvenilir olmadığından dem vuran ve çalışmalarını bu temel prensip üzerine inşa eden oryantalistlerin, Kur'an çalışmaları söz konusu olduğunda klasik Müslüman yazarların yazdığı siyer kaynaklarını kullanmaları oldukça manidardır. Aslında bir bakıma buna mecburdurlar çünkü ellerinde başka bir kaynak yoktur.[750]

Geiger'ın İslamî kaynaklara ilişkin tutumuna geçmeden önce, genel olarak oryantalistlerin İslamî kaynaklara yaklaşımlarından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Fred Donner'ın yaptığı tasnife bakılırsa, oryantalistlerin kaynaklara yaklaşımları dört grupta ele alınabilir. Birincisi tasvirî (*descriptive*) yaklaşımdır. Bu yaklaşımda İslamî kaynak ve rivayetlerin tarihî bilgi değeri taşıdığına ve İslâm'ın kökeni ve tarihinin bunlardan yola çıkılarak araştırılabileceğine inanılır. Orta Çağlardan 18. yüzyıla kadar bu yaklaşım etkili olmuştur ve günümüzde hâlâ taraftarları vardır. Gustav Weil ve Theodor

---

[748] Genel olarak oryantalistlerin İslamî kaynaklara yaklaşımı hakkında geniş bilgi için bkz. M. Akif Koç, "Oryantalistlerin Rivayetlerin Güvenilirliği Konusundaki Farklı Yaklaşımları", *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu,* (Adapazarı: 11-12 Mayıs 2002), ss. 329-335.
[749] Donner, "The Historian, the Believer, and the Qur'an", s. 26-27.
[750] Lassner, *The Abode of Islam*, s. 17; Oryantalistlerin siyer kaynaklarına karşı tutumları hakkında bir değerlendirme için bkz. Lewis, *İslâm ve Batı,* ss. 164-171.

Nöldeke gibi isimler bu noktada ön plana çıkmaktadır. Ancak İbn İshak, İbn Sa'd, Belâzürî ve benzeri erken dönem İslamî kaynakların gün yüzüne çıkarılmaya başlanmasıyla 19. yüzyılda bu yaklaşım sorgulanmaya başlanmıştır. Bu kaynaklardaki farklı, çelişkili ve tarafgir anlatılar, oryantalistlerde kaynaklara karşı genel bir şüphe oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Bunun sonucunda ikinci yaklaşım olan kaynak eleştirisi (*source-critical*) yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre İslamî kaynaklarda elbette güvenilir bilgiler vardır ancak bir o kadar da siyasî ve mezhebî çatışmaları desteklemek için uydurulmuş rivayetler vardır. Sahih tarihî bilgiye ulaşabilmek için bunların ayıklanması gerekir. Bu yaklaşımın ilk uygulayıcıları olarak M. J. Goeje, Julius Wellhausen ve Leone Caetani isimleri ön plana çıkmaktadır. Bunlar, neşredilen erken dönem kaynaklarını eleştirel bir bakış açısıyla tahlil etmişler ve kendi belirledikleri birtakım prensipler doğrultusunda sahih bir İslâm tarihi ortaya koymaya çalışmışlardır.

Üçüncü yaklaşım, rivayet eleştirisi (*tradition-critical*) yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın öncüsü hadisler hakkında yaptığı çalışmalarla oryantalist literatürün seyrini değiştiren meşhur oryantalist Ignaz Goldziher'dir. Büyük ölçüde Batı'da yapılan Kitab-ı Mukaddes eleştirilerinden esinlenen bu yaklaşım Geo Widengren, Harris Birkeland, Rudolph Sellheim ve M. J. Kister gibi isimler tarafından sürdürülmüştür. Söz konusu yaklaşımın ciddi tenkitlere maruz kaldığı da belirtilmelidir. Bu bağlamda Fuat Sezgin, Nabia Abbot, Mustafa el-Azami ve Harald Motzki gibi isimler zikredilebilir.

Dördüncü ve son yaklaşım ise şüpheci (*sceptical*) yaklaşımdır. Şüphecilik, oryantalistlerin genelinde rastlanan bir tutum olsa da, bu yaklaşımın böyle isimlendirilmesinin nedeni, radikal bir şüpheciliğin göze çarpmasıdır. Bu yaklaşıma göre, en genel ifadesiyle, İslâm'ın ilk iki ve hatta üç asrını anlatan eserlerin tamamı sonraki dönemlerin ürünüdür ve bizzat Kur'an'ın kendisi de buna dahildir. Hem Müslümanlar hem de bizzat oryantalistler tarafından şiddetle eleştirilen[751] ve pek tutulmayan bu yaklaşımda öne çıkan isimler arasında Henry Lammens, John Wansbrough, Patricia

---

[751] Örneğin bkz. Donner, *Narratives of Islamic Origins*, ss. 25-31; Neal Robinson, "İslâm'ın Doğuşuyla İlgili Alternatif Bir Yaklaşım", çev. İsmail Albayrak, *İslâmi Araştırmalar* 16/1 (2003): 166-175; ayrıca bkz. Necmettin Gökkır, "Anglo-Sakson ve Amerikan Geleneklerinde Revizyonizm", *Kur'an'ı Anlama Yolunda: Kuramer Konferansları* II (2007), ss. 287-294.

Crone, Michael Cook, Suliman Basher, Gerald Hawting, Moshe Sharon, Judith Koren, Yehuda D. Nevo, Norman Calder ve Andrew Rippin zikredilebilir.[752]

Müslüman yazarlar ise İslamî kaynaklar/rivayetler konusunda oryantalistlerden çok farklı bir tutum benimsemişler ve doğrudan red ya da aksi ispat edilene kadar şüphe duyma yerine, fıkıh ilminde "Berâet-i zimmet asıldır" ilkesi şeklinde karşılığını bulduğu üzere, umumî bir itimat ilkesi benimsemişlerdir. Müslümanların bu tutumunu açıklaması adına Kızıl'ın şu ifadeleri önemlidir:

> Müslümanların kaynaklara umumi itimatları, esasen onların söz konusu kaynaklarla varoluşsal irtibatlarının bir neticesidir. Zira bir bakıma kaynaklara yaklaşımlarında şüpheci tavrı sürekli takdim eden oryantalistlerin sahip olduğu, literatürle yalnız akademik ve tarihî amaçlarla ilgilenme lüksüne sahip değildirler.[753]

Her ne kadar Abraham Geiger'ı, gerek yukarıdaki tasnifte zikredilen isimlerden önce yaşadığı gerekse bu yaklaşımlardan herhangi birini sistematik olarak uygulamadığı için, kategorik olarak herhangi bir gruba dahil etmek oldukça zor olsa da, çalışmasının başındaki kaynak değerlendirmeleri ve çalışması boyunca takındığı tutum, İslamî kaynaklara şüpheyle yaklaştığını göstermektedir. Nitekim hatırlanacağı üzere o, kitabının girişinde, objektif kalabilme adına Kur'an dışında İslami kaynaklara itimat etmeyeceğini zira Kur'an dışındaki kaynakların taraflı olduğunu ifade etmişti.[754] Bu sebeple o, Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğu iddiasını temellendirirken yalnızca Kur'an üzerinden hareket etmiştir. Bu şu anlama gelmektedir: Geiger, yalnızca Kur'an'ı temel alarak, Hz. Muhammed'in hayatının detaylarına inip, Yahudilikten neleri ve nasıl aldığını ispat etmeye çalışacaktır. Halbuki Kur'an'ın -bırakın Yahudilikten alınanlar hakkında detaylı tarihi veriler sunmasını- Hz. Muhammed'in hayatı hakkında bile detaylı bilgiler vermediği ortadadır. Bu sınırın farkında olmasına rağmen Geiger, tutumunu muhafaza ederek kitabı boyunca elinden geldiğince Kur'an üzerinden gitmiş ve bunun sonucunda

---

752 Donner, *Narratives of Islamic Origins*, ss. 5-25; Oryantalistlerin İslâmî rivayetlere karşı tutumları hakkında geniş bir değerlendirme için bkz. Kızıl, *Müşterek Ravi Teorisi ve Tenkidi*, ss. 24-63.
753 Kızıl, *Müşterek Ravi Teorisi ve Tenkidi*, s. 45; benzer ve daha detaylı bir değerlendirme için bkz. Gordon E. Pruett, "İslam ve Oryantalizm", *Oryantalistler ve İslamiyatçılar,* çev. Bedirhan Muhib, İstanbul: İnsan Yayınları, 1989, ss. 61-112.
754 Geiger, *Judaism and Islam*, vii.

da iddiaları birer tahmin olmaktan öteye geçememiştir. Zira elindeki tarihsel malzeme oldukça sınırlıdır. Bu duruma dikkat çeken Tibawi, Kur'an'ı Hz. Muhammed'in yazdığı bir kitap olarak gören oryantalistlere haklı olarak şu soruyu sormaktadır:

> Bir an farz edelim ki Kur'an'ı o (Hz. Muhammed) yazdı. Peki, bir tarih öğrencisi, Hz. Muhammed'in eski kaynaklardan ödünç fikirler aldığını (sadece Kur'an üzerinden) nasıl kanıtlayacak? Oryantalistler tahmin ve spekülasyondan öte bunu ispatlamaya güç yetirememişlerdir.[755]

Geiger'ın objektif kalma iddiasının, yargılarındaki serbestiyeti garanti altına almak için olduğu ifade edilebilir. Zira bu iddiasıyla Kur'an dışındaki kaynakları devre dışı bıraktığında rahatça hareket etme imkânı elde etmektedir. Diğer bir ifadeyle, zaten baştan kendisini ikna ettiği bir iddiayı, doğası gereği, içerisinde geniş açıklamalara ve tarihsel arka plana pek fazla yer verilmeyen bir kitap üzerinden kolayca temellendirebilecektir. Wael B. Hallaq, Schacht'ın -Geiger ve Goldziher çizgisini takip ederek- İslâm hukukunun kökeniyle alakalı iddialarını tenkit ettiği bir çalışmasında benzer bir tespitte bulunmuştur:

> İslâm'ın diğer din ve kültürlere borçlu olduğu fikri (oryantalistlerin nazarında), kanıtlanması ya da yanlışlanması gereken bir hipotez olarak değil, doğruluğu müsellem bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki oryantalistler bu konuda bir kanıt bile öne sürmeyi gereksiz görmüşlerdir.[756]

Sadece Kur'an'ı esas almak Geiger'ı aynı zamanda Hz. Muhammed'in hayatını Kur'an üzerinden okumak zorunda bırakmıştır. Zira Kur'an'ı Hz. Muhammed'in yazdığına inandığı için, metnin oluşum aşamalarını onun hayatının aşamaları üzerinden takip etmek zorunda kalmıştır. Asıl problem de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü Geiger paradoksal olarak Hz. Muhammed hakkında oldukça erken dönemde yazılmış siyer kaynaklarını muteber kabul etmemektedir. Halbuki sadece Kur'an'dan hareketle, konuyla ilgili genel kabul görmüş olan Müslüman yazarların yazdıklarında zahiren ya da

---

[755] A. L. Tibawi, "English Speaking Orientalists", London: İslâmic Cultural Center, 1964, s. 10; Benzer bir eleştiri için bkz. Nicolai Sinai, *The Qur"an: A Historical-Critical Introduction,* Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017, s. 2.

[756] W. B. Hallaq, "Usul Al-Fıqh: Beyond Tradition", *Journal of Islamic Studies* 3 (1992): 172

zımnen mevcut olan tablonun ötesine giderek elde edilecek pek fazla bir şey yoktur. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in hayatının detaylarını sadece Kur'an'dan çıkarmak mümkün görünmemektedir. Kaldı ki, onun Yahudilerle ilişkileri ve onlardan Yahudilikle alakalı aldığı bilgiler ve bundan da ötesi, bu bilgileri neden aldığı gibi konuları çıkarmak nasıl mümkün olsun.[757]

Başta Geiger olmak üzere oryantalistlerin bu tutumu yine bizzat bazı oryantalistler tarafından eleştirilmiştir. Söz gelimi, İslami öğretilerin Yahudi-Hıristiyan kaynakları ile ilişkisinin bıkkınlık derecesinde tartışıldığını ifade eden Watt, bizzat Batı'da önde gelen ilim adamlarının bile Kur'an metnine bağlılığı putlaştırdıkları ve bu şekilde metne bağlılığın onları, madalyonun diğer yüzünü görmekten alıkoyduğu tespitinde bulunmuştur.[758] Angelika Neuwirth de Geiger'ın sadece, tarihsel veriler açısından son derece özet bilgiler veren Kur'an'dan yola çıkarak peşin hükümlere vardığını, çalışması her ne kadar çığır açıcı olsa da, barındırdığı çok fazla peşin hükümlerden dolayı vardığı sonuçların kararsız ve çelişkili bir yapı arz ettiğini ifade etmiştir.[759] Geiger'ın çalışması hakkında, alanın önde gelen isimlerinden olan Hubert Grimme ve Joseph Horovitz de onun tezinin daha güvenilir kaynaklardan ve daha somut iddialardan oluşması gerektiğini söylemişlerdir.[760] Aynı noktaya dikkat çeken Gerhard Böwering de sadece Kur'an'dan yola çıkarak, bırakın Hz. Muhammed'in hayatının detaylarını keşfetmeyi, onun hayatı boyunca Kur'an'ın yazımı hususunda herhangi bir yabancı kaynak kullandığının sabit olmadığını ve bunun ispat edilemeyeceğini ifade etmiştir. Yazılı yabancı kaynaklardan değil de sözlü olarak bunları aldığının ise hiçbir elle tutulur kanıtı yoktur. Dolayısıyla geriye sadece iki metin arasındaki benzerlikler üzerinden tahminlere dayanmak kalmaktadır.[761] Lassner da Geiger'ın içine düştüğü bu çıkmaza dikkat çekip, onun her ne kadar itiraf etmese de, iddialarının çoğunu kaynak vermeksizin Hz. Muhammed'in yaşam öyküsü üzerinden yaptığını ifade eder. Dahası ona göre, şayet Müslüman yazarlar tarafından yazılan siyer literatürü olmasaydı, bırakın Hz. Muhammed'in Yahudilikten

---

757 Kur'an'ı, Hz. Muhammed'in yaşam öyküsü üzerinden okuma problemi hakkında detaylı bir derğerlendirme için bkz. Gabriel Said Reynolds, "The Crisis of Qur'anic Studies", *The Qur'an and Its Biblical Subtext,* ed., G.S. Reynolds, Kanada: Routledge, 2010, ss. 3-36.
758 Watt, *Hz. Muhammed'in Mekke'de*, s. 52.
759 Neuwirth, "Qur'anic Studies and Philology", s. 179.
760 Aktaran Jacob Lassner, "Abraham Geiger" s. 104.
761 Gerhard Böwering, "Recent Research on Constructing the Qur'ān," *The Qur'ān in Its Historical Context* içinde, ed., G.S. Reynolds, London: Routledge, 2008, s. 83; Benzer bir yorum için bkz. Lassner, *The Abode of Islam,* s. 55-56.

alıntı yaptığını iddia etmeyi ya da hayatının detaylarına inerek Yahudilerle ilişkilerini tespit etmeyi, 1400 sene önce meydana çıkan İslâm'ın doğuşu hakkında bile tahminde bulunamazdık.[762]

Kaynaklara itibar edip etmeme meselesinde ele almamız gereken önemli bir nokta da Geiger'ın Kur'an'ı mukayese ederken kullandığı Yahudi kaynaklarıdır. Her şeyden önce dikkatleri çeken nokta, Geiger'ın kullandığı Yahudi kaynaklarının (Yalkut Şimoni, Pirke de Rabbi Eliezer, Midraş Tanhuma, Targum Yeruşelami vb.) İslâm'ın teşekkülünden sonra yazılmış kaynaklar olmasıdır. Söz gelimi o, buzağı kıssasında ve başka yerlerde[763] Pirke de Rabbi Eliezer isimli Midraş kitabındaki rivayetlere dayanmaktadır.[764] Halbuki bu kitap 9. yüzyıl başlarında Filistin'de yazılmıştır.[765] Aynı durum diğer birçok Midraş kitabı için de geçerlidir. Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür.[766] Dolayısıyla Geiger'ın bu şekilde İslâm sonrası Midraş kaynaklarını Yahudiliğin evrensel zaman üstü öğretileri olarak Kur'an'la mukayese ederek Yahudi köken iddiasında bulunması açık bir anakronizm örneğidir.[767] *İslâm Ansiklopedisi*'ne "Sâmirî" maddesini yazan Andrew Rippin söz konusu İslâm sonrası Yahudi kaynakların aslında Kur'an tefsirlerine bakarak kıssanın detaylarını tamamladıklarını, çünkü İslâm öncesi Yahudi kaynaklarında bunların kullandıkları detayların bulunmadığını öne sürmüştür. Rippin aynı şekilde Kur'an anlatımının bu tür kıssaların en eski kaydını oluşturduğunu da ifade etmiştir.[768] Ayrıca, Geiger'ın kullandığı bu İslâm sonrası kaynakların Kitab-ı Mukaddes'in aslıyla çeliştiğini öne süren araştırmacılar da

---

762 Lassner, *The Abode of Islam,* s. 17.
763 Örneğin Habil ve Kabil kıssası hakkında bkz. Geiger, *Judaism and Islam,* s. 80.
764 Geiger, *Judaism and Islam,* s. 132.
765 Noam Stillman, "The Story of Cain and Abel in the Qur'an and the Muslim Commentators: Some Observations", *Journal of Semitic Studies* 19/2 (1974): 231-239; ayrıca bkz. Mahmut Salihoğlu, "Samirî", *DİA* 36, s. 79.
766 Örnekler için bkz. Lassner, *Demonizing the Queen of Sheba,* ss. 128-132, 161-175.
767 Pregill, sadece Gegier'ın değil, onun yöntemini kullanan diğer yazarların da benzer hatalara düştüklerini ifade etmiştir. Bkz. Pregill, "Some Reflections", s. 178.
768 Andrew Rippin, "al-Samiri", *EI*, VIII, s. 1046; Wellhausen tarafından yapılan benzer bir tespit için bkz. Heschel, "Revolt of the Colonized", s. 49; Samirî kıssasının söz konusu kaynak anakronizmi açısından detaylı bir değerlendirmesi için bkz. Pregill, "Some Reflections", ss. 171-197; Benzer bir çalışma için ayrıca bkz. Wheeler, "The Jewish Origins of Qur'ān", ss. 153-171; Yasin Meral, Musa-Hızır kıssasının Kur'an'daki versiyonu ile Yahudi kaynaklarındaki versiyonunu karşılaştırmak suretiyle yaptığı bir çalışmasında, söz konusu kıssanın Yahudi versiyonunun daha geç tarhilerde yazılmış olmasını gerekçe göstererek kıssanın İslamî literatürden Yahudi literatürüne geçişine bir örnek teşkil ettiğini öne sürmüştür. bkz. Yasin Meral, "Musa-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökenleriyle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi", *AÜİFD,* 55/2 (2014): 129-150.

olmuştur.[769] Daha da ötesi Salih Akdemir, Geiger'ın sadece anakronizme düşmekle kalmayıp, aynı zamanda sırf Kur'an'la benzerliğini ispat edebilmek için Yahudi kaynaklarından alıntı yaparken ekleme, çıkarma ve değişiklik gibi ciddi tahrifler yaptığını tespit etmiştir.[770]

Geiger'ın kullandığı yazılı kaynaklarda durum bu şekildeyken, Hz. Muhammed'in Yahudilikle alakalı bilgilerini sözlü olarak aldığı iddiasında da bir çelişkiyle karşılaşmaktayız. Nitekim o, Hz. Muhammed'in sözlü kaynak olarak Arabistan Yahudilerini kullandığını iddia etmiştir.[771] Fakat öte yandan, hem İslâm hakkında yazdığı tezinde hem de Yahudilik tarihi kitabında Arabistan Yahudilerinin tarih boyunca Yahudi merkezlerinden uzakta yaşadıklarını ve gerek entelektüel gerekse hukuki açıdan diğer Yahudilerden geri kaldıklarını ve hepsinden önemlisi son derece cahil olduklarını ifade eden de kendisidir.[772] Lassner bu noktada haklı olarak, cahil Arabistan Yahudilerini Kur'an'ın kaynağı olarak göstermeye çalışmanın ne kadar isabetli olduğunu sormuştur.[773] Lassner başka bir çalışmasında yine aynı konuya değinerek, Arabistan Yahudilerinin cahilliği bir yana, onlar hakkında elimizde Kur'an'dan başka neredeyse hiçbir kaynak olmadığına dikkat çekmiş ve Geiger'ın, İslam'ı hangi Yahudi kültürünün etkilediği ve bu kültür hakkında bilgi vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Lassner devamında Geiger ve takipçilerine şu haklı soruları yöneltmiştir:

> Arabistan Yahudileri hakkında bilgimiz zaten yok; olsa bile, Yahudi yerleşimlerinden uzakta yaşadıkları için geleneksel Rabbani Yahudiliğini muhafaza ettiklerinden emin olabilir miyiz? Ya da Arabistan ile Yahudiliğin merkezi olan Kudüs ile Babil arasındaki uzak mesafe, daha bölgesel ve egzotik bir Yahudiliğin gelişmesini tetiklemiş midir? Bununla bağlantılı olarak, Araplar arasında kayda değer bir Yahudileşme temayülü var mıydı? Vardıysa şayet, Yahudilerin gelenekleri bunlarla nasıl uyum sağladı? Yahudilik merkezlerinden uzak olmaları nedeniyle, Hıristiyanların, Arabistan Yahudileri üzerinde etkisi olmuş muydu? Diğer bir ifadeyle, Yahudiliğin İslam'ı etkilediğini ve Hz. Muhammed'in dinini olduğu gibi Yahudilikten aldığı iddia ediliyorsa, bu

[769] Joshua Finkel, "Old Israelitish Tradition in the Qur'an", *American Academy for Jewish Research* 2 (1930): 13.
[770] Örnekler için bkz. Akdemir, *Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar,* s. 95-97.
[771] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 6.
[772] Geiger, *Judaism and Islam,* s. 19. Esasında Geiger'ın Arabistan Yahudileri hakkındaki bu yorumu, gençlik yıllarında Avrupa, hatta Almanya dışındaki Yahudileri küçük görmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak yaşamının ilerleyen yıllarında bu bakış açısını değiştirmiş ve Yahudilerin tümü hakkında daha küllî bir düşünce benimsemiştir. Bu noktaya dikkatimi çeken Prof. Dr. Salime Leyla Gürkan'a teşekkür ederim.
[773] Jacob Lassner, "Abraham Geiger", s. 124.

> Yahudiliğin hangi Yahudilik olduğundan ve özünü muhafaza etmiş olduğundan emin olabilir miyiz? Klasik oryantalistler uzun uzadıya İslâm üzerindeki Yahudi ya da Hıristiyan etkilerinden bahsetmişlerdir, fakat yedinci yüzyılda henüz teşekkül eden İslâm üzerinde tam olarak hangi tür bir monoteizmin etkili olduğunu söyleyebilirler mi? Güneyde mesken tutan ve Habeşistan Hıristiyanlığı hakkında gerçekten ne biliyoruz? Sürekli dillendirilen, Suriye ya da Filistin'e giden Arap tüccarların oralardaki Yahudi ya da Hıristiyanlardan tam olarak neler öğrendiklerini biliyor muyuz?[774]

Tüm bu sorulardan sonra Lassner, mevcut bilgimiz göz önüne alındığında, bu sorulara bilgiye dayalı cevaplar verilmesinin mümkün olmadığını, yani tahminden öteye geçemeyeceğini ifade etmiştir.

Yukarıda Geiger'ın, sadece Arap ve Yahudilere değil, Hz. Muhammed'e de cahil dediğine dikkat çekilmişti.[775] Onun bu tutumu kitabının genel polemikçi yapısıyla uyum içerisindedir. Nitekim kitabında tercih ettiği "Muhammed Yahudilikten aldı mı? Alabildiyse eğer, bu nasıl mümkün oldu?" gibi konu başlıkları da bu tutumunun bir ifadesidir. Başka bir deyişle, bu başlıklarda, Hz. Muhammed'in kendi başına ortaya bir şey koymaktan aciz, elinden gelen tek şeyin Yahudilikten birtakım şeyler almak olan eğitimsiz bir kişi olduğu iması hissedilmektedir.

2.4. Abraham Geiger'ın Sonraki Çalışmalara Etkisi

Geiger'ın yöntemini takip etmek suretiyle hem Hıristiyan hem de Yahudi yazarlar arasında, özellikle Kur'an üzerinden İslam'ı araştırmak, sürekli bir gayret haline gelmiştir.[776] Geiger'ın kitabı büyük ilgi uyandırmış ve meşhur isimler tarafından övgüler almıştır. Silvestre de Sacy, Geiger'ın çalışmasına yazığı değerlendirme yazısında kendisini tebrik etmiş ve onun kendisinden önceki tüm tartışmaları boşa çıkardığını ifade etmiştir.[777] J. L. Fleischer da Geiger'ın çalışması hakkında yorum yapmış ve ortaya

---

[774] Lassner, *Demonizing the Queen of Sheba*, s. 122-123.
[775] bkz. Geiger, *Judaism and Its History*, s. 253.
[776] Lewis, *İslâm Dünyasında Yahudiler,* s. 119.
[777] Antoine Isaac Silvestre de Sacy, *Journal des Savants,* (1835), s. 163'ten naklen Lassner, "Abraham Geiger", s. 106; Bununla birlikte Moshe Perlmann, Geiger'ın kitabının İngilizce versiyonuna yazdığı önsözde Sacy'nin, Geiger'ın kitabıyla Hz. Muhammed'in "yetenekli bir sahtekar olduğu" şeklindeki görüşünün büyük darbe aldığını itiraf ettiğini nakletmiştir. Bkz. Moshe Perlmann, "Prolegomenon to the 1970 Ktav edition of *Judaism and Islam*'dan naklen Jacob Lassner, "Abraham Geiger" s. 107.

koyduğu yeni metot ve kıymetli verilerden dolayı kendisine teşekkür etmiştir.[778] 19. yüzyılın en önemli oryantalistlerinden Theodor Nöldeke bu kitabı çığır açıcı bir eser ve bir klasik olarak nitelemiştir.[779] Heinrich Ewald, Geiger'dan önce de İslâm üzerindeki Yahudi etkisinin alimler tarafından bilindiğini ancak Geiger'ın bunu ilk defa metinsel paralellikler üzerinden kapsamlı bir şekilde gösterdiğini ifade etmiştir.[780] Johann Fück de 1955'te kaleme aldığı, Avrupa'da yapılan Arapça çalışmaları incelediği çalışmasında Geiger'ın kitabını İslâm hakkında yapılan ilk tarihsel çalışma ve kendisinden sonraki yüzyılın çalışma programını şekillendiren bir kitap olarak nitelemiştir.[781] Mustafa el-A'zami de Geiger'ın çalışmasının Kur'an üzerindeki gizli etkileri araştırmanın kapısını açtığını ve Kur'an'ı Tevrat'ın kötü ve hatalarla dolu bir taklidi olarak damgalamayı amaçlayan sayısız kitap ve makalenin yazılmasına neden olduğunu ifade etmiştir.[782] Walid Saleh, Geiger'dan sonra oluşan köken literatürünü tanımlamak için, oryantalistlerin âdeta "Kur'an'da Kitab-ı Mukaddes malzemesi avına çıktıklarını" ifade etmiştir.[783] M. Pregill da benzer şekilde Geiger'dan sonra âdeta bir "etki paradigması" meydana geldiği tespitinde bulunmuştur.[784]

Geiger'ın etkisinin aslında yönteminin ilgi çekici ve düşündürücü olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Kur'an'ın vahiy ürünü olmayıp beşer ürünü olduğu kabulüyle yola çıkan Geiger, Hz. Muhammed'in Kur'an'ı "*ne zaman, nerede ve nasıl?*" Kitab-ı Mukaddes'ten aldığı sorularını, tam olarak verilememiş cevaplarıyla birlikte âdeta takipçilerine miras bırakmıştır. Geiger'ın yöntemiyle köken araştırmalarına girenler hep bu sorulara cevaplar aramışlardır. Bu noktada Joseph Horovitz'in şu ifadeleri dikkat çekicidir:

> Abraham Geiger bundan 90 yıl önce "Muhammed Yahudilikten ne aldı" sorusunu sordu ve cevabını bulmaya teşebbüs etti. O zamandan beri bu konuyu ele alan

[778] Nakleden Hughes, *Situating Islam*, s. 22.
[779] Theodor Nöldeke, *The History of the Qur'an,* İng. çev., Wolfgang H. Behn, Leiden: Brill, 2013 s. 380; Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, henüz o dönemde Yahudi klasik metinlerinin neşirleri yapılmamış olmasına ve konkordans gibi işlevsel kaynakların mevcut olmamasına rağmen henüz 23 yaşındayken yazdığı kitabında Geiger'ın Kur'an'a ve Yahudi metinlerine hâkimiyeti takdire şayandır.
[780] Heinrich Ewald, review of Abraham Geiger, Was Hat Muhammad, Gottlingische gelehrte Anzeigen 1 (1834), s. 438'den naklen Susannah Heschel, "Jewish Philoİslâmism", s. 70.
[781] Fück, "Die Originalitat des arabischen Propheten", s. 140.
[782] el-A'zami, *Kur'an Tarihi*, s. 37.
[783] Saleh, "In Search of Comprehensible Qur'an", s. 155.
[784] Pregill, "Some Reflections", s. 181.

> sayısız çalışma yapıldı. Fakat onunki gibi kapsamlısı yapılamadı. Geiger'ın çalışmasını olduğu gibi taklit etmenin bugünün araştırması için hiçbir fayda sağlamayacağı izahtan varestedir. Zira temel alınarak çalışma yapılacak metodolojik hipotezler bugün kesin değişikliklere uğramış durumdadır.[785]

Genel olarak çalışmalar incelendiğinde Geiger'ın etkisi açıkça görülmektedir. Her ne kadar ifade tonları yazardan yazara farklılık gösterse de temelde yöntem ve iddia değişmemektedir.[786] Aşağıda eserlerinden bahsedilecek olan yazarlar da Geiger'dan aldıkları özgüvenle ve benzer filolojik yöntemleri kullanarak Kur'an'daki yabancı kelimelerle işe başlamakta ve bunların İbrânîce kökenli olduklarını ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Sonrasında kıssalara geçerek Kur'an ayetleri ile Tevrat ayetlerini karşılaştırarak bunların Tevrat'tan alınmış olduklarını öne sürmektedirler. Böylece, çalışmalarının temel amacı da olduğu üzere, Kur'an'ın/İslâm'ın özgün bir din olmadığını, bilakis Hz. Muhammed'in Yahudilikten alıntılar yaparak taklit ürünü bir din meydana getirdiğini gösterme çabası içinde olmuşlardır. Bunu yaparken de genelde kullandıkları kavramlar *borrowing* (ödünç alma), *influence* (etki), *origins of Islam* (İslâm'ın kökenleri), *Muhammedanism* (Muhammedîlik) gibi kavramlardır.

Köken araştırması yapan ya da çalışmalarında bu konuya değinen araştırmacılarda genellikle karşılaşılan yöntem iki din arasındaki benzerlikler üzerinden hareket edilmesidir. Tespit edilen benzerlikler doğrudan "kültürel ödünç alma" (*cultural borrowing*) olarak kabul edilmekte, farklılıklar ise Hz. Muhammed'in ve Müslümanların Kitab-ı Mukaddes'i ve Yahudileri yanlış anlamaları veya bilerek çarpıtmaları şeklinde sunulmaktadır. Çalışmanın sınırları açısından her yazarın iddialarını detaylı olarak ele almak mümkün olmadığı için, bu başlık altında genel hatlarıyla yazar ve eser isimleri üzerinden belli başlı örnekler verilmekle yetinilecektir.

Geiger'ın öğrencilik yıllarından arkadaşı ve aynı zamanda Arapça kaynaklara dayanarak Hz. Muhammed'in hayatını ilk kez yazan isim olan Gustav Weil (ö. 1889) 1845 yılında *Biblische Legenden der Muselmaenner aus arabischen Quellen zusammengetragen und mit jüdischen Sagen verglichen* adlı kitabını yayımlamıştır.

---

[785] Horovitz, "Jewish Proper Names" s. 145; Benzer bir tespiti Johann Fück de yapmış ve Geiger'dan sonra çalışmaların genelinde iddiaların birbirinin tekrarı olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Fück, "Die Originalitat", 510.
[786] Pregill, "Some Reflections", s. 168.

1846'da *The Bible, the Koran, and the Talmud or Biblical Legends of the Musulmans* adıyla İngilizce'ye çevrilen bu kitabında Weil, İslâm'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia etmiştir. Hz. Muhammed'in eskiden bir Yahudi olan Varaka b. Nevfel aracılığıyla Yahudilik hakkındaki bilgileri edindiğini ve peygamberlik misyonuna onu Varaka'nın hazırladığını öne sürmüştür. O da Geiger gibi Hz. Muhammed'den övgü dolu sözlerle bahsetmiş hatta daha ileri giderek İslam'ı "Yahudilik ve Hıristiyanlığın arındırılmış ideal hali" olarak görmüştür. Nitekim şu ifadeler kendisine aittir: "İslam; Muhammed'in beyanına göre İsa'nın bile lağvetmeye davet ettiği bir sürü tören ve merasimin olmadığı bir Yahudilik; veya teslis, çarmıh ve buna bağlı kurtuluşun olmadığı bir Hıristiyanlık'tır."[787] Buradan Weil'in Kur'an üzerinde yalnızca Yahudilik etkisi görmediği ve Hıristiyanlığı da göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır.

Yine Geiger'ın çağdaşı başka bir isim Heinrich Graetz (ö. 1891) *History of the Jews* adlı kitabının Mekke ve Medine Yahudilerini ele aldığı bölümünde Hz. Muhammed'den bahsetmiş ve Yahudilik olmasa onun İslâm adında bir dini asla meydana getiremeyeceğini iddia etmiştir. Ona göre Hz. Muhammed Mekke'de çocukluğundan itibaren Yahudilerle yakın ilişkiler içinde olmuş ve özellikle de öğretilerini Varaka b. Nevfel'den almıştır. Graetz bu hususa o kadar vurgu yapmaktadır ki -açıkça ifade etmese de- Hz. Muhammed'i âdeta bir Yahudi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Graetz ayrıca ilginç bir şekilde Hz. Muhammed'in iyi derecede İbrânîce bildiğini iddia etmiştir.[788] Geiger, Graetz'in bu hacimli eserine yazdığı sert eleştirilerle dolu değerlendirme yazısında onu "İslâm'ın tarihî arka planına dair hiçbir fikri olmamakla" ve "tarih" yerine "masal" yazmakla itham etmiştir.[789]

Aynı şekilde Geiger'ın diğer bir çağdaşı Emanuel Deutsch, Tevrat ilk derlendiğinde Kur'an'ın çoktan oluştuğunu ifade etmiş ve İslâm'ın, Arabistan ruhuna uyacak şekilde yapılan birtakım düzenlemeler sonrasında yeniden piyasaya sürülmüş bir Yahudilikten başka bir şey olmadığını iddia etmiştir.[790]

Yaptığı çalışmalarla oryantalizmde müstesna bir yere sahip olan meşhur Macar oryantalist Ignaz Goldizher'den (ö. 1921) burada özellikle bahsetmek gerekir. Yaşamı

---

787 Gustav Weil, *The Bible, the Koran, and the Talmud or Biblical Legends of the Mussulmans,* London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1846, vii-ix.
788 Graetz, *History of the Jews*, c.3, s. 72-73.
789 Nakleden Heschel, *Abraham Geiger*, s. 220.
790 Nakleden Smith, *Mohammed and Mohammedanism*, s. 117.

boyunca kitap ve makalelerinin toplam sayısı 800'ü geçen bu velûd ismi detaylı olarak incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşacağı için konumuzla bağlantılı olarak burada Geiger-Goldziher ilişkisine ve Goldziher'in İslâm'ın kökeni hakkındaki görüşlerine değinmekle yetineceğiz. Goldziher henüz doktora yıllarında Berlin'de Geiger'la tanışmış ve onun çizgisini takip ederek İslam'ı "Mekke'nin Yahudileştirilmiş dinî âdetleri" olarak görmüştür. Yine ona göre Hz. Muhammed dinini, "etrafındaki dinlerden topladığı taşlarla" inşa etmiştir. Onun bu bakışı bütün çalışmalarını yönlendirmiş, ancak kendisinin de ifade ettiği gibi araştırmalarının ardında yatan gerçek faktörü gizleyerek amacını gerçekleştirmek için her türlü vasıtayı kullanmıştır. Bu bakış açısındaki Geiger tesiri ortadadır. Nitekim bizzat kendisi günlüğünde, meşhur eseri *Muslim Studies*'in ikinci cildinde hadislere uyguladığı metodunu gençlik yıllarında hayranlıkla takip ettiği Abraham Geiger'dan aldığını ifade etmiştir.[791] Onun hakkında "büyük alim Geiger'ın ruhu diğer dillerde yazdıklarından çok, İbrânîce yazdıklarıyla gözümün önünden gitmiyor" demiş ve ondan "muhteşem Geiger", "en büyük Yahudi ilahiyatçısı", "ölümsüz adam" şeklinde bahsetmiştir.[792] 1887-1888 yılarında Budapeşte'de Yahudiliğin özü hakkında verdiği bir dizi konferanslardan birinde Geiger'ın, Yahudiliğin gelişimini modern dinî çalışmalar ışığında en iyi takip eden isim olduğunu ve bu konuda onun ifadelerini tercüme etmekten öteye gidilemeyeceğini ifade etmiştir.[793] Goldizher ayrıca hadisler hakkında uyguladığı metodunu da Geiger'dan aldığını ve o günden beri Geiger'ın metodundan farklı bir şekilde düşünemediğini itiraf etmiştir.[794] "İslam pratikte orijinal hiçbir şey içermez", "Muhammed yeni öğretiler ortaya koyma niyetinde değildi", "Muhammed'in öğretileri kendi özgün dehâsının ürünü değildi, tam tersi o bütün öğretilerini Yahudilik ve Hıristiyanlıktan almıştı" ifadeleri de Goldziher'e aittir.[795]

[791] *Tagebuch*, s. 122'den naklen Tahsin Görgün, "Ignaz Goldziher", *DİA* 14, s. 105-106; Goldziher'in hadislere uyguladığı köken iddialarını kendisinden sonra Joseph Schacht, Roma ve Yahudi hukuku üzerinden İslâm Hukuku'na uygulamış ve İslâm'ın üç önemli esası (Kur'an-Sünnet-Fıkıh) hakkında köken iddiaları uygulanmış olmuştur.
[792] Goitein, "Goldziher from His Letters," 8–9, 18'den naklen Gideon Libson, "Shlomo Dov Goitein's Research into the Relationship between the Jewish and Muslim Traditions through the Prism of His Predecessors and Colleagues", *Modern Jewish Scholarship on Islam in Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*, ed. Ottfried Fraisse, Boston: De Gruyter, 2018, s. 155.
[793] Ignaz Goldziher, *A zsidosag lenyege es fejlödese,* (Macarca), Budapest: Mült es Jövö, 2000, s. 29'dan naklen Fraisse, "From Geiger to Goldziher", s. s. 204.
[794] *Tagebuch* s. 123'ten naklen Fraisse, "From Geiger to Goldziher", s. 204-205.
[795] Goldziher'in bu ve benzeri değerlendirmeleri için bkz. Robert Simon, *Ignaz Goldziher: His Life and Scholarship as Reflected in His Works and Correspondence,* Budapeşte: Hungarian Academy of

"Muhammad and Islam" adlı uzun makalesinde İslâm'ın kökeni hakkındaki görüşlerini bir araya getiren Goldziher'e göre özetle İslâm'ın kökeni hakkında durum şundan ibarettir: İslâm'ın tüm öğretileri, çevresindeki muhtelif sistemlerin etkilerinin bir ürünüdür. Helen düşüncesi, Roma hukuku, Fars devlet yapısı, Yahudilik monoteizmi bunların başında gelmektedir. İslam'ı bu noktada öne çıkaran husus, bu yabancı unsurları benimseme ve işleme becerisidir. Aslında bu alıntılama özelliği İslâm'a doğuştan verilmiştir.[796] Kimi araştırmacılara göre, Goldziher Geiger'dan sadece etkilenmekle ve onun izinden gitmekle kalmamış, onun Yahudiliğe uyguladığı yöntemi, tüm dinlere uygulanabilir görmüş ve evrensel bir yöntem haline getirmeye çalışmıştır. Geiger, kültürel olayların edebi dokümanların oluşumundaki etkisini tasvirî olarak dile getirirken, Goldziher bu tasvirî yöntemi tarihin yeniden inşası için kullanılacak bir araca dönüştürmüştür. Yani metinlerin, toplumdaki olayların sonucu olarak görülmesi Geiger'da Yahudi tarihi için uygulanan sentetik bir önerme halindeyken, Goldziher bunu tarihsel yönteme ve bütün milletler, dinler ve tarihler için kullanılacak analitik bir araca dönüştürmüştür.[797]

Hartwig Hirschfeld (ö. 1934) 1878 yılında yayımladığı *Judische Elemente im Koran* (Kur'an'da Yahudiliğe Ait Unsurlar) adlı eserinin mukaddimesinde Geiger'dan bahsederek onun yöntemini benimsediğini ifade etmiş ve eserinde uygulamıştır. Eserin adından da anlaşılacağı üzere Hirschfeld eser boyunca Yahudi köken iddiasını benzerlikler ve farklılıklar üzerinden ispatlamaya çalışmıştır. Hatta farklılıklardan bahsederken bunları Hz. Muhammed'in ya yanlış anladığını ya da bilerek çarpıttığını iddia etmiştir.[798] Hirschfeld 1902 yılında yayımladığı *New Researches into the Composition and the Exegesis of the Qor'an* adlı eserinin ön sözünde aynı şekilde Kur'an'ın esasında Kitab-ı Mukaddes'in taklidinden başka bir şey olmadığını öne

---

Sciences, 1986, s. 11 vd.; Geiger'ın Goldziher üzerindeki etkisine dair detaylı bir değerlendirme için bkz. Conrad, "The Pilgrim from Pest", ss. 123-130; ayrıca bkz. Lawrence I. Conrad, "Ignaz Goldziher on Ernest Renan: From Orientalist Philology to the Study of Islam," *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*ed. Martin Kramer Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999, ss. 137–180.

796 Bkz. I. Goldziher, "Muhammad and Islam", *Muhammad and Islam* içinde, New Haven: Yale University Press, 1917, s. 6 vd.

797 Fraisse, "From Geiger to Goldziher" ss. 1-4; Goldziher'ın genel olarak İslam ve Hz. Muhammed hakkındaki görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz. Hüseyin Akgün, *Goldziher ve Hadis*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2011, ss. 93-107.

798 Hirschfeld, *Judische Elemente im Koran*, s. 14; Hirschfeld'in İslâm'ın Yahudi kökenine dair diğer ifadeleri için bkz. Hirschfeld, *Judische Elemente im Koran*, s. 14, 16, 59-65, 109.

sürmüştür.[799] İlk eserinin genişletilmiş hali olarak görülebilecek bu eser, Yahudi köken iddialarında yapılan en kapsamlı çalışmalardan biridir. İki yüz elli civarında ayeti üç bölümde ele alıp bunları Tevrat ayetleriyle mukayese etmiştir. Birinci bölümde İslâm'ın ilk yıllarını, ikincisinde Hicaz Yahudilerini, son bölümde de Medenî sûreleri ele almıştır.

Josef Bernhard Rüling 1895 yılında yayımladığı *Beitrage zur Eschatologie des Islam* (İslam Eskatolojisine Katkılar) adlı eserinde Geiger'ı takip ederek cennet, cehennem vb. dinî terminolojideki benzerlikler üzerinden Yahudi köken iddiasında bulunmuştur.[800]

Samuel Sycz 1903 yılında yayımladığı *Unsprung und Wiedergabe der biblischen Eigennamen im Koran* (Kur'an'da Kitab-ı Mukaddes'e Ait Özel İsimlerin Menşei ve Aktarımı) adlı eserinde o da filolojik tahliller üzerinden köken iddisında bulunmuştur.[801]

Meşhur misyoner oryantalistlerden W. Clair Tisdall da (ö. 1928) *The Sources of Islam* (1905) adlı kitabında İslâm'ın yalnızca Yahudilikten değil, aynı zamanda Hıristiyanlık ve diğer çevre kültürlerden de etkilenerek Hz. Muhammed tarafından meydana getirildiğini, ancak yine de İslâm üzerindeki en büyük etkinin Yahudiliğe ait olduğunu iddia etmiştir. İslâm'ın bu şekilde Yahudilikten çok şey almasını kendince "sonraki dönem Yahudiliğin sapkın versiyonu" olarak ifade etmiştir.[802] Kaynak olarak Geiger'a dayandığını açıkça ifade eden[803] Tisdall'a göre Hz. Muhammed, Yahudilerle Medine'de arası bozuluncaya kadar Yahudilikten birçok alıntı yapmış, ancak arası bozulduktan sonra da tersine alıntılar yaparak yine alıntı yapmaya devam etmiştir. Yani ona göre Yahudilik İslâm üzerinde hem benzer yönlerden hem de aksi yönlerden etkili olmuştur.[804] Örneğin, Hz. İbrâhim'in ateşte yanmaktan kurtarılması Midraş Rabba'ya, Süleyman ve Sebe melikesi Belkıs kıssasının muhtelif pasajları Ester kitabının Aramca şerhi mahiyetindeki II. Targum ile Tanah'ın II. Tarihler kitabındaki pasajlara, Hârût ve Mârût kıssası Talmud'un çeşitli pasajları ile Midraş Yalkut'a dayanmaktadır. Bunların yanı sıra Tisdall, Hıristiyan etkisini de ortaya koymaya çalışmaktadır.[805]

---

[799] Hartwig Hirschfeld, *New Researches into the Composition and the Exegesis of the Qor'an,* London: Royal Asiatic Society, 1902, ii
[800] Suat Mertoğlu, *Almanca Yapılan Kur'an Çalışmaları,* s. 28
[801] Suat Mertoğlu, *Almanca Yapılan Kur'an Çalışmaları,* s. 30
[802] Clair Tisdall, *The Sources of Islam*, Edinburg: Edinburg University Press, 1905, s. 55
[803] Tisdall, *The Sources of Islam*, s. 15
[804] Tisdall, *The Sources of Islam,* ss. 55-60
[805] Tisdall, *The Sources of Islam,* ss. 14-58

Kur'an tarihi araştırmalarına damgasını vuran meşhur oryantalist Theodor Nöldeke de (ö. 1930) *Kur'an Tarihi*[806] isimli eserinin girişinde, âdeta Geiger'ın başlattığı akımı özetleyerek, İslâm vahyinin temel kaynağının Yahudi kutsal metinleri olduğunda şüphe olmadığını ve Kur'an kıssalarının, öğretilerinin ve hukukunun, yani Hz. Muhammed'in tüm öğretisinin Yahudi kökenli olduğunu ifade etmiştir.[807] Dahası, bazı araştırmacılar tarafından Nöldeke'nin Kur'an tarihiyle alakalı bu kurucu metnini Geiger'a dayanarak kaleme aldığı öne sürülmüştür.[808] Yine Nöldeke, Hz. Muhammed'in Yahudi kaynaklarından aldığı isimleri ve ayrıntıları karıştırmak suretiyle erken dönem Yahudilik tarihi hakkındaki cehaleti yüzünden Kur'an'da birçok hata yaptığını iddia etmiş ve daha da ileri giderek, en cahil bir Yahudi'nin bile bu tür hatalara düşmeyeceğini ifade etmiştir.[809] Bununla birlikte Nöldeke, Geiger'dan farklı olarak, Yahudilikle alakalı bilgilerin Hıristiyan kaynakları vasıtasıyla İslâm'a geçtiğini öne sürmüştür.[810]

Joseph Horovitz de (ö. 1931) 1925 yılında yayımladığı "Jewish Proper Names and Derivatives in the Koran" (Kur'an'da Yahudi Özel İsimleri ve Türevleri) başlıklı uzun makalesinde Geiger gibi Kur'an'da geçen toplam 58 yabancı kelimeyi tek tek ele alarak bunların Yahudilikten alınmış olduğunu iddia etmiştir. Bununla birlikte Horovitz, Geiger'dan mülhem gelenekten ayrılarak Kur'an'da geçen yabancı bir kelimenin direk Yahudi kökenli olduğunu iddia etmeden önce hangi dinden ya da dilden kaynaklandığını tespit etmenin oldukça zor olduğunu ifade etmeyi de ihmal etmemiştir.[811]

Heinrich Speyer (ö. 1935) Kur'an'daki Kitab-ı Mukaddes kıssalarını ele aldığı *Die biblischen Erzahlungen im Quran* (Kur'an'daki Kitab-ı Mukaddes Kıssaları) (1931) adlı eserinde bunların Yahudilikten alınma olduğunu iddia etmiştir. Hatta Hz. Muhammed'in bu kıssaları doğrudan Yahudilikten değil, Hıristiyanlıktan aldığını, Hıristiyanlığın ise

---

[806] Almanca aslı *Geschichte des Qorans* olan eser (Göttingen 1860; I-III, Leipzig 1909-1938 [genişletilmiş baskı]; Hildesheim 1961, 1970), Wolfgang H. Behn tarafından *The History of the Qur'an* (Brill, 2013) adıyla İngilizce'ye, Muhammed Sencer tarafından da *Kur'an Tarihi* adıyla (İlke, 1970) Türkçe'ye çevirilmiştir.
[807] Nöldeke, *The History of the Qur'an,* s. 4.
[808] Örneğin bkz. Wokoeck, *German Orientalism,* s. 171.
[809] T. Nöldeke, "The Koran", *Encyclopedia Britannica,* (9. Basım, 1891), c. 19, s. 597'den naklen el-A'zami, *Kur'an Tarihi*, s. 373.
[810] Nöldeke, *The History of the Qur'an,* s. 5.
[811] Horovitz, "Jewish Proper Names" s. 147-148, 184 vd.

zaten bunları Yahudilikten almış olduğunu iddia etmiştir. Böylece İslam'la beraber Hıristiyanlığın da Yahudi kökenli olduğunu öne sürmüş olmaktadır.[812]

C. Snouck Hurgronje de (ö. 1936) köken iddialarına değinen oryantalistlerdendir. O, Hz. Muhammed'in sahip olduğu bilgileri nereden aldığı tam olarak tespit edilemese de muhtemelen bu bilgileri çeşitli yollarla edinmiş olabileceğini ifade etmiştir. Ona göre bu bağlamda Hıristiyanlıktan çok Yahudilik kaynakları ön plana çıkmaktadır. Hz. Muhammed ilk başlarda Yahudilik ve Hıristiyanlığa ait inanç ve ibadetleri Araplara uyarlamaya çalışıp onların takdirini kazanmaya çalışmış, ancak onlardan kabul alamayınca Medine'de tavrını tam aksi yönde değiştirmiştir. Geiger'da da karşılaşılan bu ayırımı Hurgronje de vurgulamış ve Kur'an ayetleri üzerinden temellendirmeye çalışmıştır.[813]

Eugen Mittwoch (ö. 1942) 1913 yılında yayımladığı *Zur Enststehungsgeschichte des İslamischen Gebets und Kultus* "İslam'da Namazın ve İbadetin Kökenleri" başlığını taşıyan eserinde yalnızca namazı değil, evlenme, cenaze, doğum gibi birçok ritüeli de ele alarak bunların hepsinin Yahudilikten kaynaklandığını iddia etmiştir.[814]

Geiger'dan yüz sene sonra Charles Cutler Torrey (ö. 1956) *The Jewish Foundation of Islam* (1933) adlı eserinde ve diğer çalışmalarında[815] Yahudi köken iddialarının en radikal örneğini sergilemiştir. Kitabın adından da anlaşılacağı üzere Torrey, Geiger'ın yöntemini kullanarak İslâm'ın ve Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia etmiş hatta daha da ileri giderek Kur'an'da hiçbir şekilde Hıristiyanlık etkisinin olmadığını, aksine yalnızca Yahudilik etkisi olduğunu öne sürmüştür.[816] Diğer bir ifadeyle Torrey'in bu kitabını yazmadaki asıl amacının Kur'an üzerindeki Hıristiyan etkisini inkâr etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu çaba doğrultusunda, köken iddialarında bulunan alimlerde görülmeyen ve tarihî gerçeklerle de uyuşmayan bir şeyi dile getirerek, Mekke'de Rabbanî Yahudi kültürüne bağlı etkin bir Yahudi nüfusun var olduğunu ve Hz.

---

812 Franz Rosenthal, "The History of Heinrich Speyer's Die Biblischen Erzahlungen Im Qoran", "*Im Vollen Licht Der Geschichte" Die Wissenschaft Des Judentums Und Die Anfange Der Kritischen Koranforschung,* ed. Dirk Hawtig, Würzburg: Ergon, 2008, s. 113.
813 C. Snouck Hurgronje, *Mohammedanism*, New York: G. P. Putnam's Son, 1916, ss. 30-65.
814 *Zur Enststehungsgeschichte des İslâmischen Gebets und Kultus*'ten nakleden Heschel, "Orientalist Triangulations", s. 160.
815 Torrey, meşhur oryantalist T. Nöldeke danışmanlığında hazırladığı *The Commercial-Theological Terms In The Koran,* Leiden: E. J. Brill, 1892 başlıklı doktora tezinde de aynı iddiaları dile getirmiştir.
816 Charles Torrey, *The Jewish Foundation of Islam,* New York, Jewish Institute of Religion Press, 1933, ss. 2-8.

Muhammed’in Mekke’de onlardan yardım alarak Kur’an’ı yazdığını iddia etmiştir.[817] Bununla da kalmayarak Hz. Muhammed’in İbrânîce ve Ârâmîce gibi dilleri de bildiğini ama bunu dile getirmekten kaçındığını iddia edecek kadar ileri gidebilmiştir.[818] Özellikle Kur’an kıssalarına yoğunlaşan Torrey, ele aldığı Yûsuf, Süleyman ve Sebe melikesi ve Mûsâ-Hızır gibi kıssaların Yahudi kaynaklarından alındığını iddia etmiştir.[819]

“Islamic Origins: A Study in Background and Foundation” (İslâm’ın Kökenleri: Arka Plan ve Temel Üzerine Bir Araştırma) adlı makalesinde Julian Obermann da (ö. 1956), İslâm’ın oluşumunun her aşamasında Yahudilik ve Hıristiyanlık etkilerinin görülebileceğini ve bu etkide en fazla paya Yahudiliğin sahip olduğu şeklindeki söylemlerin doğru olduğunu ifade etmiştir.[820] Bunu da temellendirirken ilk olarak Arabistan’daki Yahudi nüfusun yoğunluğuna dikkat çekmiş ve yukarıda bahsi geçen oryantalist Torrey’e referansta bulunarak onun bu noktayı ispat ettiğini söylemiştir. Her ne kadar Torrey gibi Mekke’de etkin bir Yahudi nüfusu olduğunu iddia etmese de Mekke-Medine arasındaki sıkı ilişkiden dolayı Yahudiliğin Mekke’de oldukça etkili olduğunu öne sürmüştür.[821] Hz. Muhammed’in Yahudilikten etkilenmesini “olmazsa olmaz şart” (*sine qua non*) şeklinde ifade eden Obermann da Geiger gibi, Arapların, Hz. Muhammed’in yaptığı alıntıların farkına varmaktan aciz olduklarını iddia etmiştir.[822] Yine ona göre Hz. Muhammed vahiy kavramını da zaten hazır olarak bulduğu Yahudilikten almış ve bunu Hira mağarası üzerinden Kur’an kisvesiyle Arapça olarak yeniden ifade etmiştir.[823] O da diğerleri gibi Hz. Muhammed’in şifahî yolla Yahudilik bilgilerini edindiğini öne sürmüş, herhangi bir yazılı kaynağa ulaşmasının mümkün olmadığını teslim etmiştir.[824] Çalışmasının son kısmında o da Geiger gibi, önce Yahudilikten alınan inançla alakalı kavramları, sonra da ibadetle alakalı meseleleri ele

---

[817] Torrey, *The Jewish Foundation of Islam,* s. 14; Torrey’in bu tür iddiaları için bkz. Torrey, *The Jewish Foundation of Islam,* New York, Jewish Institute of Religion Press, 1933, s. 2, 6, 8, 18, 31.
[818] Torrey, *The Jewish Foundation of Islam,* s. 34.
[819] Torrey, *The Jewish Foundation of Islam,* ss. 105-126.
[820] Julian Oberman, “Islamic Origins: A Study in Background and Foundation”, *The Arab Heritage,* ed., Nabih A. Faris, N.J: Princeton University Press, 1964, s. 59; Obermann’ın yine Kur’an’ın Yahudi kökenini ele aldığı “Koran and Agada: The Events at Mount Sinai” (*The American Journal of Semitic Languages and Literatures* 58/1 (1941) adlı bir çalışması daha bulunmaktadır.
[821] Oberman, “Islamic Origins”, s. 62-64.
[822] Oberman, “Islamic Origins”, s. 69.
[823] Oberman, “Islamic Origins”, s. 83.
[824] Oberman, “Islamic Origins”, s. 95.

almıştır.[825] Son olarak, İslâm öncesi inançları ele alırken başta Hz. İbrâhim olmak üzere Hanifleri "kafirler" (*heathens*) olarak vasıflaması da dikkat çekici bir durumdur.[826]

Arthur Jeffery de (ö. 1959) 1938 yılında yayımladığı *The Foreign Vocabulary of the Qur'an* adlı Kur'an'daki yabancı kelimeleri incelediği doktora tezinde 320 kadar kelimenin yabancı kökenli olduğunu ve bunların Yahudilik ya da Hıristiyanlıktan İslâm'a geçtiğini öne sürmüştür.[827] Onun bu çalışması özellikle yabancı kelimeler üzerinden köken iddiasında bulunan araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı olmuştur.[828]

Alfred Guillaume (ö. 1965) *Islam* (1954) adlı eserinde Hz. Muhammed'in komşusu Yahudilerle daima birliktelik içinde olduğunu ve onlardan yardım aldığını iddia etmiştir.[829] Kur'an'ın da diğer semavi kitaplar gibi beşerî unsurlar bulundurduğunu, modern araştırmaların onun ilahî menşeli bir kitap olmadığını ortaya çıkardığını ve içindeki diğer kutsal metinlerde de bulunan kıssaların Hz. Muhammed'in onu Yahudilikten aldığının en büyük göstergesi olduğunu öne sürmüştür.[830] Ancak Guillaume başka bir çalışmasında köken iddialarında Hıristiyan etkisini de göz önünde bulundurmuş ve İslâm'ın her iki dinden de etkilenmesinin muhtemel olduğunu ifade etmiştir.[831] Son tahlilde o, Kur'an'ın Hristiyan ve Yahudi kaynaklarından türetildiğine hiçbir ciddi ve mantıklı itirazın yöneltilemeyeceğini, dolayısıyla Kur'an'ın türetilmiş bir eser olduğunun inkar edilemeyeceğini dile getirmiştir.[832]

Son dönemin meşhur Alman oryantalistlerinden Rudi Paret'e (ö. 1983) göre de Kur'an kıssaları Kitab-ı Mukaddes kaynaklıdır. O, Hz. Muhammed'in Mekke döneminde müşrikler tarafından reddedilince ümitsizliğe kapıldığını, ancak teselliyi Yahudilikte bulduğunu ve bu dini kendi mesajına kattığını ifade etmiştir. Söz gelimi ona göre Nûh, Lût, Mûsâ ve İsrâiloğulları'yla alakalı bilgileri Hz. Muhammed Kitab-ı Mukaddes'ten almıştır.[833]

---

[825] Detaylar için bkz. Oberman, "Islamic Origins", s. 99- 14.
[826] Örneğin bkz. Oberman, "Islamic Origins", s. 82, 98.
[827] Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, s. vii, 1, 19-22.
[828] Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an", s. 111.; Benzer bir değerlendirme için yine bkz. D. S. Margoliouth, "Some Additions to Professor Jeffery's Foreign Vocabulary of the Qur'an", *JRAS* (1939): 60-61
[829] A. Guillaume, *Islam*, Penguin Books, 1954, s. 6
[830] A. Guillaume, *Islam*, s. 55-58.
[831] Guillaume, "The Influence of Judaism on Islam", s. 130-132
[832] A. Guillaume, *Islam*, s. 60.
[833] Rudi Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, çev. Ömer Özsoy, Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995, s. 129-130.

Yahudilik tarihi ve teolojisi ve İslamiyet-Yahudilik ilişkileri tarihi üzerine çalışmalarıyla meşhur olan oryantalist Sholomo Dov Goitein de (ö. 1985) *Jews and Arabs*[834] adlı çalışmasında İslâm'ın Yahudi kökenlerini aramıştır. Onun Geiger'la bağlantısı, hocaları Josef Horovitz ve Ignaz Goldziher vasıtasıyladır. Hıristiyanlıktan ziyade Yahudilik etkisini göstermeye çalışan Goitein, Kur'an'da Hz. Mûsâ'ya 108 defa atıf yapılmasını bunun delillerinden biri olarak sunmakta ve İslam'ı "arındırılmış İbrânî kültürü" olarak görmektedir.[835] Yine ona göre İslam, Yahudiliğin daha geniş boyuttaki Arap modelinden ve İslâm'ın bir hukuk dini olarak şekillenmesi de tamamen Yahudiliğin bir yansıması ve uzantısından başka bir şey değildir.[836] Geiger gibi o da *Sebt, Sekîne, Cehennem* ve *Adn Cenneti* gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşmış ve bu ve benzeri kavramların Yahudilikten alındığını öne sürmüştür. Goitein, Gegier'ın çalışmasına dahil etmediği İslâm Hukuku alanını da inceleyerek Yahudilikle İslâm arasındaki paralellikleri tespit etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla onun bir ölçüye kadar Geiger'ın çalışmasını geliştirdiği ve tamamladığı söylenebilir.[837] Öte yandan *Symbiosis* (ortak yaşam) kavramıyla da öne çıkan Goitein, İslâm ve Yahudiliğin aynı ortak şartlarda ve coğrafyada meydana çıktığını ve dolayısıyla İslam'daki yoğun Yahudilik malzemesine şaşırılmamasını gerektiğini de ifade etmiştir.[838]

Yahudi köken iddiaları 1950'lerde Abraham Katsh (ö. 1998) ile farklı bir metotla tanışmıştır. Diğer çalışmalar daha çok kavramlar üzerinden köken iddialarında bulunurken Katsh, *Judaism in Islam: Biblical and Talmudic Backgrounds of the Koran and Its Commentaries* (İslam'da Yahudilik: Kur'an'ın Kitab-ı Mukaddes ve Talmud Arka Planları ve Tefsirleri) adlı eserinde Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini Tevrat ile karşılaştırmıştır. Kitabın ön sözünde İslâm üzerindeki Yahudilik etkisine değinen Katsh,

---

[834] Bu kitap Nuh Aslantaş tarafından *Yahudiler ve Araplar* başlığıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir.
[835] Goitein, *Jews and Arabs,* s. 47, 129-30; aynı yazarın "Muhammed'in En Önemli Hocaları Kimlerdi" başlıklı İbrânîce yazdığı bir makalesi daha bulunmaktadır (*Tarbiz,* XXIII, 1952).
[836] Shlomo D. Goitein, "Muhammad's Inspiration by Judaism," *Journal of Jewish Studies* (1958): 162
[837] Shlomo D. Goitein, *Muhammad's Islam: How a New Religion Developed in the Shadow of Judaism* Jerusalem: The Hebrew University, 1979 [İbranice], s. 232'den naklen Libson, "Shlomo Dov Goitein's Research", s. 159.; Libson, Goietin'in İbranice "Muhammed'in Başlıca Hocaları Kimlerdi?" adlı makalesini Geiger'ın Hz. Muhammed'in Yahudilik'le alakalı bilgileri sözlü yollarla Yahudilerden aldığına dair tezinden etkilenerek kaleme aldığını öne sürmektedir. Bkz. Libson, "Shlomo Dov Goitein's Research", s. 160.
[838] Goitein, *Muhammad's Islam,* s. 232'tem naklen Libson, "Shlomo Dov Goitein's Research", s. 150; Libson, Goitein'in *Jews and Arabs* kitabını *symbiosis* kavramını temellendirmek için yazdığını öne sürmektedir. Bkz. agm. s. 157.

Geiger ve sonrasında ortaya atılan görüşleri benimsediğini ifade etmiştir.[839] Sonrasında söz konusu iki sûrenin ayetlerini tek tek ele alarak Tevrat'la benzerliklerini göstermek suretiyle köken iddialarını pekiştirmeye ve Tevrat'ın sadece Kur'an'a değil, tefsir literatürüne de etki ettiğini göstermeye çalışmıştır. Söz gelimi şu sözler kendisine aittir:

> Çalışmamız şunu açığa çıkarmıştır: Muhammed, yoğun bir biçimde Yahudi kaynaklarından ödünç almıştır. O, Yahudiliğin öneminin bütünüyle farkındadır ve ciddi anlamda ona dayanmıştır. Apokriflerin yanı sıra Kitab-ı Mukaddes, Talmud gibi bütün kaynakları kullanmıştır. Hıristiyan geleneği de aynı şekilde onun yeni inşasının gelişimi için paha biçilmez bir malzeme teşkil etmiştir.[840]

1961 yılında yayımladığı *Judaism and Islam* adlı eserinde Irwin J. Rosenthal da (ö. 1991) Yahudi etkisi konusunu ele almıştır. Ancak köken iddialarında bir kırılma olarak görebileceğimiz bu eserinde Rosenthal seleflerinin aksine doğrudan Yahudi etkisi iddiasında bulunmamış bilakis bunun ihtimal dahilinde olduğu teziyle hareket etmiştir.

Melek vb. inançları Hz. Muhammed'in Medine Yahudilerinden aldığı bilgilerle geliştirdiğini iddia eden H. Lammens (ö. 1937)[841] ve "Onun ruh dünyasının ancak çok cüz'i bir kısmı kendi öz malı idi. Kur'an'daki bilgiler ona ekseriya Yahudilikten ve Hıristiyanlıktan gelmekte, fakat o bunları maharetle kavminin dinî ihtiyaçlarına uydurmakta idi"[842] diyen ve Hz. Muhammed'in namaz ve oruç ibadetlerini Yahudilikten devşirdiğini iddia eden C. Brockelmann da (ö. 1956) Kur'an hakkında Yahudi köken iddiasında bulunanlar arasındadır.[843]

Isaac Gastfreund'ın (ö. 1880) *Mohammed nach Talmud und Midrasch* (1875), Israel Schapiro'nun (ö. 1957) *Die Haggadischen Elemente im erzahlenden Teil da Korans* (Kur'an Kıssalarında Agada'ya Ait Unsurlar) (1907), Arent Jan Wensinck'in (ö. 1939) *Mohammeden de Joden the Medina (Muhammad and the Jews of Medina)* Yahudi köken iddiasını öne süren diğer eserler arasında zikredilebilir.[844]

---

[839] Abraham Katsh, *Judaism and Islam,* New York: Sepher Hermen Press, 2009, xii vd.
[840] Katsh, *Judaism and Islam*, s. 5.
[841] H. Lammens, *L'İslâm Croyances et Institutions*, Beyrut, 1943, s. 49'dan naklen Abdülaziz Hatip, *Kur'an ve Hz. Muhammed Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, İstanbul: Nesil Yayınları, 1997, s. 30.
[842] Carl Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, trc. Neşet Çağatay, Ankara: AÜİF Yayınları, 1964, s. 12.
[843] Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, s. 22.
[844] Bu eserlere dair detaylı değerlendirmeler için bkz. Suat Mertoğlu, *Almanca Yapılan Kur'an Çalışmaları,* ss. 19-69

Hıristiyan alimler de Geiger'ın yöntemini takip ederek köken iddialarına dahil olmuşlar ve İslâm'ın Hıristiyanlık kökenli olduğunu iddia etmişlerdir. Nitekim onlar da bu alanda zengin bir literatür meydana getirmişlerdir. Nasıl ki Yahudi köken iddiasında bulunan oryantalistler Kur'an'daki yabancı kelimelerin İbranîce kökenlerini arayıp Kur'an ayetleri ile Tevrat ayetlerini karşılaştırarak Yahudi köken iddiasında bulundularsa, aynı durum Hıristiyan köken iddiasında bulunanlar için de geçerlidir. Onlar da Kur'an'daki yabancı kelime ve kavramların kökenlerini Süryânîce ve Arâmîce'de aramış ve Kur'an ayetleriyle İncil ayetlerini karşılaştırmışlardır.

Söz konusu literatür arasında Richard Bell'in *The Origins of Islam in its Christian Environment*, Henry Smith'in *The Bible and Islam: or, the influence of the Old and New Testaments on the religion of Mohammed,* Tor Andrea'nın *Der Ursprung des Islams und das Christentum* (İngilizce trc. Theophil Menzel, *Mohammed, the man and his faith,* (New York 1936), Clair Tisdall'ın *The Sources of Islam,* Gabriel Said Reynolds'un *The Qur'an in its Biblical Context,* John Walker'in *Bible Characters in the Koran,* John Reeves'in *Bible and Qur'an,* Sydney Griffith'in *Syriacisms in the Arabic of the Qur'an,* Christian Lüxenberg'in *The Syro-Aramic reading of the Koran,* Alphonse Mingana'nın *Syriac Influence on the Style of the Koran,* Günter Lülling'in *A Challange to Islam for Reformation,* J. B. Witztum'un *The Syriac Milieu of the Quran,* Emran el-Bedawi'nin *The Qur'an and the Aramaic Gospel Traditions*[845] adlı eserleri sayılabilir.[846]

Yahudi ve Hıristiyan köken iddialarına yoğunlaşan isimlerden ayrı olarak burada meşhur Amerikalı oryantalist John Wansbrough'dan (ö. 2002) bahsetmek gerekir. Peş peşe yayımladığı *Qur'anic Studies* (1977) ve *Sectarian Milieu* (1978) adlı eserleriyle tanınan Wansbrough, oryantalist gelenekten radikal bir şekilde ayrılarak Kur'an'ın nihaî metninin 8. asırdan önce meydana gelmiş olmasının imkânsız olduğunu iddia etmiştir. Bununla da yetinmeyerek Kur'an'ın oluşumunun Hicaz'da değil, Mezopotamya'da

---

[845] el-Bedawi'nin söz konusu bu doktora tezi, Hıristiyan köken iddialarına dair kendisinden önce yapılmış çalışmalara dair verdiği bilgiler açısından önemlidir. Bu konuda hadisler özelinde Türkçe yapılmış bir çalışma için ayrıca bkz. Özcan Hıdır, *Hıristiyan Kültürü ve Hadisler,* İstanbul, İnsan Yayınları, 2017.

[846] İslâm'ın Hıristiyan kökenli olduğuna dair hadisler özelinde detaylı bir değerlendirme için bkz. Özcan Hıdır, *Hıristiyan Kültürü ve Hadisler,* İstanbul, İnsan Yayınları, 2017; Batı literatüründe yapılan çalışmalar hakkında örnek ve değerlendirmeler için bkz. Emran el-Bedawi, *The Qur'an and the Aramaic Gospel Traditions*, London&New York: Routledge, 2014; ayrıca bkz. J. B. Witztum, *The Syriac Milieu of the Quran,* New Jersey: Princeton University Press, 2017.

gerçekleştiğini öne sürmüştür.[847] Wansbrough'nın konumuzla bağlantısı şudur: Abraham Geiger ve takipçileri tarafından ortaya atılan Yahudi köken iddialarının ve Tor Andre, Richard Bell ve takipçileri tarafından ortaya atılan Hıristiyan köken iddialarının farkında olan ve bunları destekleyen Wansbrough, aynı zamanda seleflerinden önemli bir farkla ayrılarak bu konudaki rivayetlerin de sonraki Müslümanlar tarafından uydurulduğunu ve İslamî hiçbir kaynağa güvenilemeyeceğini iddia etmiştir. Yani zaten var olan "kaynaklara dair şüphecilik" geleneğini Wansbrough zirveye taşımış ve *salvation history* (kurtuluş tarihi) olarak tanımladığı bu dönemde rivayetlerin sonraki Müslümanlar tarafından "tarihi kurtarmak" için uydurulduğunu iddia etmiştir.[848] Ondan önce bu şekilde radikal bir yaklaşıma rastlanmamaktadır. Bundan dolayı da birçok kişi tarafından eleştirilmiştir.[849] Onun amacı Geiger ya da Bell gibi Hz. Muhammed'in öğreti ve inançlarının çoğunu Tevrat ya da İncil'den aldığını ispat etmek olmamıştır. Bunları zaten kabul eden Wansbrough çok daha farklı bir şey yaparak Kur'an'ın mezhepçi (*sectarian*) Tevrat ve İncil ortamının içinde organik olarak nasıl geliştiğini göstermeye çalışmıştır. Ona göre Kur'an, içindeki Tevrat ve İncil unsurlarını "çok fazla değil, sadece değinerek yeniden formüle etmiştir".[850] Yine de Wansbrough, Kur'an'ı Hıristiyanlıktan daha çok Yahudi bağlama yerleştirdiği için eleştirilmiştir. Gerçekten de yaptığı kelime analizlerinin çoğu Tevrat ya da rabbanî literatürden örneklerledir.[851] Ayrıca o, Müslümanların "Muhammed figürünü" Rabbanî Yahudi prototipine göre biçimlendirdiklerini de iddia etmiştir.[852] Nitekim Fazlurrahman bu ifadelerinden dolayı Wansbrough'nın *Qur'anic Studies* isimli eserini İslâm'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia eden Yahudi apolojistlerine ait çizginin

---

847 John Wansbrough, *Qur'anic Studies. Sources and Methods of Scriptural Interpretation,* Oxford: Oxford University Press, 1977, s. 44-50

848 Golziher-Schacht çizginin bir devamı olan Wansbrough'nın bu aşırı şüpheci yaklaşımı mezkûr kitaplarıyla eş zamanlı olarak Patricia Crone ve Michael Cook tarafından da sergilenmiştir. Bkz. Patricia Crone-Michael Cook, *Hagarism: The Making of the Islamic World,* Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

849 Eleştiriler için bkz. Josef van Ess, *BO* 35 (1978): 349–53; Edward Ullendorf, *BSOAS* 40 (1977): 609–12; Rudi Paret, *Der Islam* 55 (1978): 354–56; William A. Graham, *JAOS* 100 (1980): 137–41; Leon Nemoy, *JQR* 68 (1978): 182–184; R. B. Serjeant, *JRAS* (1978): 76–78; Issa J. Boullata, *MW* 47, (1977): 306–7; Ewald Wagner, *ZDMG* 128 (1978): 411; and Kurt Rudolph, *TLZ* 105 (1980): 1–19.

850 Wansbrough, *Qur'anic Studies.* s. 20.

851 Graham, "review of Wansbrough", *JAOS* 100 (1980): 140.; J. Wansbrough hakkında detaylı bilgiler için bkz. Şenol Çakmak, Kur'an'a Oryantalist Yaklaşımlar; John Wansbrough Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, FÜSBE, 2017); Yaşar Çolak, "Batı'da İslâm Tarihinin Erken Dönemine İlişkin Farklı Metodolojik yaklaşımlar: John Wansbrough, Michael Cook-Patricia Crone ve Lawrance I. Conrad Örneği" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, OMÜSBE, 2006).

852 Wansbrough, *Qur'anic Studies.* s. 21.

mantıkî sonucu olduğu tespitinde bulunmuştur. Böyle bir tespitte bulunmasının nedenini de onun, Kur'an'ı yoğun bir Yahudi-Hıristiyan çatışması neticesinde doğan atmosfer içerisinde ortaya çıktığı için Yahudi geleneğine göre yazılmış bir eser olarak görmesiyle açıklamıştır.[853]

Özetle, İslâm'ın diğer kültürlerden etkilenmesiyle ilgili olarak oryantalistler arasında pek çok görüş ayrılığı bulunmasına rağmen bu konudaki görüşleri başlıca dört grupta değerlendirilebilir: Birinci gruba göre İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlıktan aynı derecede etkilenmiştir. Yani hem Yahudilik hem de Hıristiyanlığın İslâm'a etkisi vardır. Çünkü dönemin Arap Yarımadası'nda Hıristiyanlar ve Yahudiler, farklı yerleşim bölgelerinde de olsa, birlikte yaşamaktaydı. İkinci görüşe göre, Yahudiliğin etkisi Hıristiyanlığa nazaran çok daha belirgin olup esasen İslâm'a bir Hıristiyan etkisinden bile söz edilmez. Bu görüş kaynağını, Hıristiyanlığın Yahudiliğin bozulmuş bir şekli olduğu görüşünden alır. Üçüncü yaklaşıma göre Hıristiyanlık, Yahudiliğe nazaran İslam'ı daha çok etkilemiştir. Zira Yahudilere oranla Kur'an'da Hıristiyanlara daha yumuşak bir hitapla hitap edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'i etkilemeleri daha muhtemel olan Varaka b. Nevfel ve Bahira da Hıristiyan'dır. Dördüncüsü ise, İslâm'ın daha çok Pers/İran kültüründen etkilendiği görüşüdür.[854]

2.5. Son Yüzyılda Köken İddiasında Yaşanan Dönüşüm

Son olarak, köken iddialarının tarihî seyrinde bütünlüğü yakalama adına, son yüzyılda yaşanan dönüşüme dikkat çekmek gerekmektedir. Bu dönüşümü genel hatlarıyla ele almak ve nedenlerini tespit etmek, köken iddialarının serencamını görme adına faydalı olacaktır. 1930'lardan sonra Oryantalist çalışmalarda Yahudi-Alman oryantalistlerin hâkimiyeti kırılmaya başlamıştır. Bu yıllardan sonra alana daha çok Hıristiyan oryantalistler yön vermeye başlamış ve İslâm'ın Hıristiyanlık kökenli olduğu iddiaları ön

---

853 Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, s. 25-26.

854 Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, s. 424; Salih Akdemir de buna benzer bir taksim yapmış ve köken iddiasında bulunan müsteşrikleri beş gruba ayırmıştır. 1. Kur'an'da Yahudi tesiri görenler. 2. Kur'an'da Hıristiyan tesiri görenler. 3. Kur'an'da hem Yahudi hem de Hıristiyan tesiri görenler. 4. Kur'an'da putperest tesiri görenler. 5. Kur'an araştırmalarında müsteşriklerin metoduna karşı çıkan araştırmacılar. Bkz. Salih Akdemir, "Müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (1989): 193.

plana çıkmaya başlamıştır. Bu durumun bir yansıması olarak, Yahudi köken iddialarında önemli ölçüde ton değişikliği olmuş ve daha ılımlı bir tavır sergilenmeye başlanmıştır. Doğrudan köken iddialarından ziyade, muhtemel etki teorileri dile getirilmiş ve Hıristiyan kökeni de göz önünde bulundurulmaya başlamıştır.[855] Hatta bazı araştırmacılar tarafından "doğrudan köken iddiasında bulunma" geleneğinin tamamen terk edildiği bile öne sürülmüştür.[856]

Ayrıca İslâm ve Kur'an'ı Yahudi-Hıristiyan kültürü etkisi ve bunu revizyonist ve indirgemeci teorilerle açıklamaya yönelik ciddi eleştiriler de ortaya çıkmaya başlamıştır.[857] Batı'daki İslâm ve Kur'an araştırmalarındaki paradigmatik bir değişimi de ifade eden bu eleştirilerde köken tartışmaları daha rafine bir şekilde dile getirilmektedir. Bu çalışmalarda yer yer köken iddialarındaki benzer argümanlar, söylemler ve teoriler dillendirilse de genelde kesin konuşmaktan kaçınılır, Kur'an'ın belli konuları üzerinde bazı lokal etkiler kabul edilir, meselenin tartışmalı olduğuna dikkat çekilir ve İslâm ile Yahudilik veya Hıristiyanlığın ilk dönemlerdeki ilişkisine dair elde yeterince kayıt olmadığından bahsedilir. Yine "etki" "konteks-bağlam" temeli ihmal edilmeksizin anlama temelli, "tümdengelim" anlayışıyla genel varsayımlarla tahmine dayalı teori üretmekten ziyade özgül-somut konulardan hareketle "tümevarım" türü yaklaşımlar yumuşak bir dille öne çıkar ve Kur'an daha genel bir bağlama oturtulmaya çalışılır.[858]

---

855 Pregill, "Some Reflections", s. 169.

856 Örneğin bkz. Hamilton A. R. Gibb, *Mohammedanism: An Historical Survey,* Oxford, 1962, s. 45-46; J. Jomier, *Tevrat, İncil ve Kur'an,* çev. Sakıp Yıldız, İstanbul: Dergah Yayınları, 1983, s. 79 vd; Neuwirth, *The Qur'an in Context*, s. 11; Pregill, "Some Reflections", s. 170; Son dönemde Batı'da yapılan Kur'an çalışmaları hakkında bir değerlendirme için bkz. Fred Donner, "The Qur'an and Recent Scholarship", *The Qur'ān in Its Historical Context,* ed., G.S. Reynolds, London: Routledge, 2008, ss. 29-51; ayrıca bkz. Travis Zadeh, "Qur'anic Studies and the Literary Turn", *Journal of the American Oriental Society* 135/2 (2015): 329-342.

857 Örneğin bkz. Fred Donner, "The Historian, the Believer, and the Qur'an", *New Perspectives on the Qur'an*, ed., G. S. Reynolds, London-NY: Routledge, 2011, ss. 25-37; ayrıca bkz. Jacob Lassner, *Jews, Christians, and the Abode of Islam; Modern Scholarship, Medieval Realities,* Chicago & London: The University of Chicago Press, 2012; Pregill farklı bir yorumda bulunarak, revizyonist çalışmalara yapılan eleştirilerin değil, aksine bizzat revizyonist çalışmaların köken iddiasında gözle görülür bir kırılmaya neden olduğunu öne sürmüştür. Söz konusu değişme açısından bu da kayda değer bir yorumdur. Nitekim revizyonist çalışmalar, her ne kadar genel kabul görmese de, İslâm'ın kökenine dair farklı bir yaklaşım ortaya atmış ve birçok teorinin yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bkz. Pregill, "Some Reflections", s. 169.

858 Örnek bir çalışma için bkz. G. S. Reynolds, *New Perspectives on the Qur'an*, London-NY: Routledge, 2011; Angelik Neuwirth, *Scripture, Poetry and The Making of a Community: Reading the Qur"an as a Literary Text*, New York: Oxford University Press, 2014; Angelika Neuwirth, "Locating the Qur"an in the Epistemic Space of Late Antiquity", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54/2 (2013): 189-203.

Diğer bir ifadeyle, "İslâm'ın kökeni" söz konusu olduğunda klasik oryantalistler doğrudan Yahudilik ve Hıristiyanlığa yönelirken, son dönem oryantalistleri -bu iki dini de kapsayacak şekilde- çok daha geniş bir dil (İbrânîce, Süryânîce, Ârâmîce, Akkadça vb.) ve din çerçevesi oluşturarak hem Arabistan hem de Mezopotamya'da İslâm'ın kökenini tespit etmeye çalışmaktadırlar. Bu durum aslında, her ne kadar oryantalist paradigmada aşikâr bir değişim söz konusu olsa da, Geiger'ın başlattığı akımın, farklı tonlarda olsa da, hâlâ ilgi çektiğini göstermektedir.

Kur'an'ı bu şekilde, meydana geldiği dönemin daha geniş bir bağlamına yerleştirme çabasına *Korelasyon İlkesi* denilmektedir. Aslında bu ilke tarihsel eleştirinin en önemli unsurlarından biri olarak gelişmiştir. Buna göre hiçbir tarihî olay, daha geniş tarihsel bağlamından (*sitz im leben*) koparılarak anlaşılamaz. Zira tarihsel olaylar, bir ilişkiler yumağı olarak görülmeli, bu yüzden siyak-sibak perspektifli bir okuma yapılmalıdır. Bu bağlamda Kur'an'ın teşekkül sürecinde gerek Hz. Muhammed'in gerekse ilk muhatapların Arap yarımadasında bir yandan müşriklerle diğer yandan Ehl-i kitapla olan ilişkisinin boyutları analiz edilmelidir; zira Kur'an, içerik ve üslup itibariyle dönemin izlerini taşımaktadır.[859]

Dolayısıyla artık Geiger ve takipçilerinin yaptığı gibi köken arayışı içinde Kur'an Hz. Muhammed'in hayatı üzerinden bir okumaya tabi tutulmayıp, bilakis bizzat Kur'an metni üzerine edebi çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Kur'an metnine yoğunlaşma eleştirisi (*textual critisim*) yöntemine revaç vermiş ve günümüzde daha çok Kur'an el yazmaları üzerine yapılan çalışmalar ön plana çıkmıştır. Son dönemin önde gelen oryantalistlerinden Angelika Neuwirth bu bağlamda öne çıkan isimlerin başında gelir. Neuwirth "Geç Antik Dönem" (*Late Antiquity*) olarak isimlendirdiği bu dönem hakkında kapsamlı çalışmalar yapmış ve yapmaya devam etmektedir.[860]

---

[859] Kabakcı, *Çağdaş Batı Literatüründe Kur'an Metnine Yaklaşımlar*, s. 41-42; Bu ilke benimsenerek yapılan çalışmalardan bazıları için bkz. G.S. Reynolds, *The Qur'ān in Its Historical Context*, London: Routledge, 2008; Angelika Neuwirth-Nicolai Sinai-Michael Marx, *The Qur'an in Context: Historical and Literary Investigations into the Qur'anic Milieu*, Leiden: E. J. Brill, 2010; Emran el-Bedawi, *The Qur'an and the Aramaic Gospel Traditions*, London&New York: Routledge, 2014; J. B. Witztum, *The Syriac Milieu of the Quran*, New Jersey: Princeton University Press, 2019.

[860] Angelika Neuwirth (d. 1943) Berlin Freie Üniversitesi Kur'an Araştırmaları profesörü olup, 2007 yılında başlatılan Kur'an el yazmaları üzerinde yürütülen Corpus Coranicum projesinin de yürütücülüğünü yapmaktadır. Neuwirth söz konusu amacını şu ifadelerle özetlemiştir: "Kur'an hakkında yapılan bağlamsal okuma, sadece onun Yahudi ya da Hıristiyan kökenleriyle sınırlı kalmamalıdır. Aksine çok daha geniş bir bağlama oturtulmalı ve Kur'an'ın "kendi başına bir metin" olduğu ihtimali göz önünde

Korelasyon ilkesinin bir diğer yansıması, karşılaştırmalı Kur'an-Kitab-ı Mukaddes çalışmalarında kendini göstermiştir. Nitekim 20. yüzyılın son çeyreğinde bir grup araştırmacı, köken iddiasında bulunmaktan ziyade, kutsal kitaplar arasındaki edebi açıdan benzerliklere odaklanmışlar ve Tevrat, İncil ve Kur'an'ı Tanrı kelamının edebî yansımaları olarak görmüşlerdir. Söz gelimi Paul Ricoeur bir çalışmasında Kur'an ile Tanah arasındaki peygamberler, kıssalar, emirler ve hikmetlere dair söylemler arasındaki edebî benzerlikleri tespit etmeye çalışmıştır.[861] Bu bağlamda William A. Beardslee,[862] Robert Alter,[863] Meir Steinberg[864] gibi isimler de aynı amaçla çalışma yapmışlardır.

Bu noktada yeri gelmişken 1960'larda gündeme gelen *metinlerarasılık* (intertexuality) kavramına da değinmek gerekmektedir. Metinlerarasılık, "farklı metinler arasındaki her türden alışveriş"i ifade etmek için kullanılmaktadır. Buna göre bir metin mutlaka başka metinlere çeşitli şekillerde *gönderme* yapar. Dolayısıyla metinler arasındaki benzerlikler, salt köken ilişkisinin bir göstergesi değil, aksine metinlerin yapısından kaynaklanan *diyalojik* bir durum olarak kabul edilmektedir.[865]

Söz konusu değişimin nedenlerinden bir diğeri İkinci Dünya Savaşı'na kadar alana yön veren Alman-Yahudi alimlerin Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesiyle akademik mevkilerini kaybetmeleri ve farklı ülkelere sürülmeleridir.[866] Amerika ve İsrâil başta olmak üzere gittikleri yerlerde çalışmalarına devam eden bu isimler, oralarda da etkilerini nispeten sürdürmüşlerdir.[867] Başta Yahudilere karşı düşmanlığıyla bilinen Nazi

---

bulundurulmalıdır." Bkz. Neuwirth, *The Qur'an in Context*, s. 13; "Geç Antik Dönem" (*Late Anituqity*) kavramı hakkında bkz. Angelika Neuwirth, *The Qur'an and Late Antiquity*, İng. çev. Samuel Wilder, New York: Oxford University Press, 2019; Angelia Neuwirth ve çalışmaları hakkında bir değerlendirme için bkz. Esra Gözeler, "Corpus Coranicum Projesi: Kur'an'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/2 (2012): 219-253; ayrıca bkz. Kabakcı, *Çağdaş Batı Literatüründe Kur'an Metnine Yaklaşımlar*, ss. 169-218. Kabakcı bu çalışmasında 1980'lerden sonra Kur'an metnine "tarihsel" bir metinden ziyade -yine de tarihsel tarafı tamamen göz ardı edilmeden- "edebî" bir metin olarak bakılmaya başlandığını ve bu bağlamda kronolojik bir Kur'an okumasının ve köken arayışlarının büyük ölçüde terk edilerek, Kur'an'ın mevcut düzeni içinde metinsel analizler üzerinden bütünlük arayışları içerisine girildiğini ortaya koymaktadır.

[861] Paul Ricoeur, *Essays on Biblical Interpretation*, Philadelphia: Fortress, 1980, ss. 75-85.

[862] William A. Beardslee, *Literary Criticism of the New Testament*, Philadelphia: Fortress, 1970.

[863] Robert Alter, *The Art of Biblical Narrative*, New York: Basic Books, 1981.

[864] Meir Sternberg, *The Poetics of Biblical Narrative: Ideological Literature and the Drama of Reading* Bloomington: Indiana University Press, 1985.

[865] Kabakcı, *Çağdaş Batı Literatüründe Kur'an Metnine Yaklaşımlar*, s. 156.

[866] Neuwirth, *The Qur'an in Context*, s. 5; Nazilerin Alman-Yahudi oryantalistlere muameleleri hakkında bkz. Johansen, "Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi", ss. 231-233.

[867] Bu bağlamda "Kudüs Okulu" (*Jerusalem School*) ön plana çıkmaktadır. 19. yüzyılın ortalarında Geiger'la başlayan ve 20. yüzyılın ortalarına kadar etkisini sürdüren Yahudi köken iddiaları ve

ideolojisi, aynı zamanda prensip olarak Arap ve Sâmi dil ve kültürlerini Alman ırkına yabancı bir şey olarak görüyordu. Dolayısıyla da bu tür meseleleri incelemeye soğuk davranıyordu. Bu nedenle Naziler şarkiyat araştırmaları enstitülerini kapatmışlardır. Onlar, açıkça şarkiyat araştırmalarını, Alman tarihi ve ari halkların tarihi yanında marjinal bir disiplin olarak ilan etmişlerdir. Bilim adamlarının Almanya'daki konumu ne olursa olsun, bu alanda çalışan pek çok genç bilim adamı ülkeyi terk etmek zorunda kaldıkları için Almanya'daki İslâm araştırmaları geleneği bu dönemde telafi edilemez kayıplara uğramıştır. B. Johansen, bu göçün ciddi bir şekilde ve en az iki kuşak boyunca *German Islamwissenschaft* (Alman İslâm Araştırmaları) geleneğinin yaratıcı potansiyelini zayıflattığını ifade etmiştir.[868]

Diğer bir neden de, Lassner'a bakılırsa, son dönemde her anlamdaki akademik gelişmelerin (filolojik, tarihî, kitap neşirleri vb.) İslâm'ın kökeni hakkında konuşmanın çok daha karmaşık bir mesele olduğunu, dolayısıyla kesin yargılardan kaçınmak gerektiğini göstermiş olmasıdır. İlk dönem oryantalistleri ellerindeki sınırlı kaynaklara dayanarak tahminler üzerinden rahatlıkla kesin yargılarda bulunabiliyorlardı. 19. yüzyılın kendine güveni tam oryantalistleri ile 20. ve 21. yüzyıl oryantalistleri arasında âdeta bir uçurum vardır. Deyim yerindeyse, Lassner'ın ifadesiyle, son dönemin Batılı profesörleri İslâm'ın kökeni hakkında konuşmanın, bir meyveyi yiyip çekirdeğini çıkarmak kadar kolay olmadığını anlamışlardır.[869]

çalışmaları günümüzde İsrâil'de Kudüs İbrani Üniversitesi'nde Joseph Horovitz tarafından kurulan Arapça ve İslâmi İlimler Fakültesi çatısı altında devam ettirilmektedir. *Jahiliyyah to Islam* başlıklı proje ile Geiger geleneğini takip etmektedirler. Yalnız yaklaşık iki asır öncesinden tevarüs edilen metottan farklı olarak ellerindeki güncel imkânlar aracılığıyla çok daha kapsamlı çalışmalar ile Kur'an öncesi Arabistan toplumunu her açıdan incelemektedirler. Direk olarak Yahudi ya da Hıristiyan köken iddialarına sığınmadan daha kapsamlı çalışmalar yapmaktadırlar. Bkz. Lassner, *The Abode of Islam*, s. 36; İslâm araştırmalarının Avrupa'dan İsrâil'e taşınması hakkında bir değerlendirme için bkz. Hava Lazarus-Yafeh, "The Transplantation of Islamic Studies from Europe to the Yishuv and Israel", *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis* içinde, ed. Martin Kramer, Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999, ss. 249-259; ayrıca bkz. Gil Eyal, *The Disenchantment of the Orient: Expertise in Arab Affairs and the Israeli State*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2006; Hughes, *The Study of Judaism*, ss. 62-64; Amerika'ya taşınmasına dair bir değerlendirme için bkz. Martin Jay, *Permanent Exiles: Essays on the Intellectual Migration from Germany to America*, New York: Columbia University Press, 1986; Michael Meyers, "The German-Jewish Legacy in America", *The 2010 Paul Lecture*, Indiana: Indiana University Press, 2010, ss. 1-15.

868 Johansen, "Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi", s. 232; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Hughes, *The Study of Judaism*, ss. 67-76.

869 Lassner, *The Abode of Islam*, s. 33-34.

Batı akademyası içindeki Müslüman araştırmacılar ve insaflı oryantalistlerin yaptıkları çalışmalar da bu değişimde etkili olmuştur denebilir. Bu kişilerin eleştirel çalışmaları da İslâm ve Kur'an hakkındaki genellemeci ve varsayımsal iddiaların yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur.[870] Ayrıca her geçen gün daha fazla İslamî kaynağın Batı dillerine tercüme edilmesi de oryantalistlerin bu kaynakları daha fazla görmezden gelmelerini engellemektedir.[871]

Söz konusu dönüşümün nedenleri arasında II. Vatikan Konsili'nde (1962-1965) alınan kararlar hayati öneme sahiptir.[872] Nitekim bu konsille birlikte Hıristiyanlığın diğer dinlere bakışının tarihinde bir kırılma yaşanmış ve "dinî çoğulculuk" fikri benimsenmiştir. Bir önceki bölümde değinilen "İbrâhimî dinler" kavramsallaştırması üzerinden söz konusu değişim takip edilebilir. Zira bu kavram, II. Vatikan Konsili'ne kadar hep "dışlayıcı" bir anlamda kullanılmıştır. Söz gelimi, kendilerini Hz. İbrâhim'e nispet etmek suretiyle Hıristiyanlar onu, Yahudiliği ve İslam'ı dışlamak için, Yahudiler de Hıristiyanlık ve İslam'ı dışlamak için kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle bu konsile kadar "İbrâhim" ve "İbrâhimî" lafızlarına, dinler arası tartışmalar ve üstünlük mücadelesi bağlam ve çerçevelerinde başvurulmuşken, II. Vatikan Konsili'yle birlikte onlara daha pozitif bir anlamı ortaya çıkaracak şekilde başvurulduğunu ve mezkûr iki lafzın, dışlayıcı karakter unsurlarının bazısından (ama kesinlikle hepsinden değil) sıyrılıp daha kucaklayıcı bir tona büründüğü görülmektedir. Söz konusu Konsille birlikte bu kavram evrensel bir kisveye büründürülmüş ve üç büyük dini kapsayacak şekilde kullanılmaya başlamıştır. Konsil'in bu kararı almasında Louis Massignon gibi misyoner oryantalistlerin büyük etkisi olduğunun yanı sıra İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda dinlerarası yakınlığa duyulan ihtiyaç ve İsrâil Devleti'nin kurulmasıyla Ortadoğu'da dozu giderek artan Yahudi-Müslüman çatışmasının da etkili olduğu ifade edilmektedir.[873] Yine bunun bir konsil kararı olması sebebiyle altında yatan temel etkenin

---

[870] Seyyid Hüseyin Nasr, *The Heart of Islam: Enduring Values for Humanity*, San Francisco: Harper San Francisco, 2002, xii-xiii.

[871] Hıdır, "İslâm'ın Yahudi Kökeni Teorisi", s. 166.

[872] Konsil hakkında detaylı bilgiler için bkz. Ali İsra Güngör, *Vatikan, Misyon ve Diyalog*, İstanbul: Alperen Yayınları, 2002; ayrıca bkz. Bekir Zakir Çoban, "İkinci Vatikan Konsili ve Katolik-Yahudi İlişkileri", *İsrailiyat* 2 (2018): 60-81.

[873] Dinlerarası Diyalog ve İbrahimi Dinler İlişkisi hakkında bkz. Yeşilyurt, "İbrahimî Dinler" Kavramsallaştırmasının Tarihi", s. 221-226.

Katolik Hıristiyanlığın “dışa açılma” ve “Hıristiyanlığı yayma” arzusunun yani “misyonerliğin” olduğu da öne sürülmüştür.[874]

Bu kavramsallaştırma ile de yetinilmemiş, 20. yüzyılın sonlarında “İbrâhimî Aile” metaforu ortaya atılmıştır. Buna göre bu kavram yüz milyonlarca Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanın hayatında bağımsız bir gerçeklik olarak yaşamakta ve nefes almaktadır. Bundan dolayı her ne kadar geçmişte bu üç dine mensup insanlar birbiriyle çatışma ve mücadele içerisinde olmuşlarsa da söz konusu metaforun potansiyel anlamda birleştirici gücü, aşikârdır. Kısacası monoteistler genellikle sıkı, fakat problemli bir aile içerisindeki yakınlar olarak hareket etmektedirler.[875] Bu bağlamda L. Massignon,[876] W. Cantwell Smith[877] ve Kenneth Cragg[878] gibi dindar Hıristiyan oryantalistlerin çalışmaları ön plana çıkmaktadır.

“İbrâhimî dinler” kavramının tarihinde 11 Eylül de tıpkı II. Vatikan Konsili gibi hayati öneme sahiptir. Zira ilgili terim, bu dönemde kazandığı yeni anlam çerçevesiyle artık yeni bir aşamaya gelindiğini bize söylemektedir.[879] Reuven Firestone gibi yetkin din bilimciler tarafından yapılan çalışmalarla[880] daha da güçlü ve nitelikli hale gelen kavram, artık eski yaraları sarabilen ve modern dönemde birlikte yaşamayı teşvik edebilen bir kişiye ya da sembole dönüşmüştür.[881] Bu sebeple John L. Esposito’ya göre ortak

---

[874] Hughes, *Abrahamic Religions*, s. 35.
[875] Yeşilyurt, “İbrahimî Dinler” Kavramsallaştırmasının Tarihi”, s. 220.
[876] Massignon’un görüşleri için bkz. Faruk Bilici, “Louis Massignon”, *DİA* 28, (2003), ss. 100-103; J. Waardenburg, “Massignon: Notes for Further Research”, *The Muslim World* 5 (1966): 157-172; Sidney Grifith, Sharing the faith of Abraham: The ‘Credo’ of Louis Massignon, *Islam and Christian–Muslim Relations* 8/2 (2007): 193-210.
[877] Smith hakkında bkz. Mahmut Aydın, “Küresel Bir Teolojiye Doğru: Wilfred Cantwell Smith’de Dinsel Çoğulculuk”, *Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman Perspektifinden Dinsel Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları,* 2005, ss. 234-277.
[878] Aralarına W.M. Watt’ın da dahil edildiği söz konusu isimler hakkında detaylı bir değerlendirme için bkz. Kate Zebiri, *Muslim and Christian Face to Face*, Oxford: One World Press, 1999.
[879] Hughes, *Abrahamic Religions*, s. 85; 11 Eylül’ün genel olarak İslâm araştırmalarına yansımaları hakkında bkz. Aaron W. Hughes, “The Study of Islam Before and After September 11: A Provocation”, *Method & Theory in the Study of Religion* 24 (2012): 314-336; Hughes bu makalesinde 11 Eylül sonrasında artık İslâm araştırmalarının büyük çoğunluğunun, politik, dinî ve kültürel birtakım saiklerle ya İslâm’ı savunma ya da İslâm’a saldırma şeklini aldığını ve klasik oryantalistler tarafından yapılan çalışmaların ve ortaya atılan tezlerin dikkate alınmadığını öne sürmektedir.
[880] Reuven Firestone, *Children of Abraham: An Introduction to Judaism for Muslims*, Ktav Pub, 2001.
[881] “İbrahimî dinler” kavramının eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Aaron W. Hughes, *Abrahamic Religions On the Uses and Abuses of History*, Oxford University Press, 2012; Hughes bu çalışmasında “İbrahimî Dinler” kavramının yakın zamanda üretildiğini ve asıl amacının zannedilenin aksine dinler arası ilişkilerin geliştirilmesi olmayıp, Hıristiyan kilisesinin misyoner gayelerine hizmet etmek olduğunu öne sürmekte ve özellikle İsrâil-Filistin çatışmaları ve 11 Eylül gibi dinî karakterli olayları örnek göstererek söz konusu kavramın hedeflenenin aksine hiçbir işe yaramadığına dikkat çekmektedir. Ona

inançlarını ve değerlerini anlayış ve saygıyla karşılamak İbrâhim'in çocukları için 11 Eylül sonrasında daha da kritik bir hal almıştır. Konu artık dinlerarası ilişkiler ve çoğulculuk meselesi olmaktan çıkarak uluslararası siyaset konusu haline gelmiştir. 21. yüzyılda dinler ya da uygarlıklar arası diyalog, sadece dinî liderlerin ve din âlimlerinin uğraşı olmaktan çıkmış, politikacıların ve toplum liderlerinin de ilgi alanına girmiştir. Sözü edilen diyalog, ulusal ve bölgesel dış politika konusu olmuş; Birleşmiş Milletler, Dünya Ekonomik Forumu ve İslâm Konferansı Örgütü (İslam İşbirliği Teşkilatı) gibi uluslararası kuruluşların da gündeminde yerini almıştır.[882]

Özetle dinlerarası diyalog çalışmaları ve bu bağlamda yapılan kavramsallaştırmalar da oryantalist İslâm araştırmaları üzerinde etkili olmuş ve dinî çoğulculuk yanlısı çalışmalar kaleme alınmıştır. Bu tarz çalışmaların, doğrudan köken iddiasında bulunarak bir dini diğerinin ya da diğer tüm dinlerin üstünde konumlandırma çabasına karşı çıkacağı aşikârdır. Dolayısıyla son dönemde yaşanan tüm bu gelişmelerin, Batılı araştırmacıları diğer din mensuplarını gücendirmemek için İslâm'ın kökenine ilişkin radikal söylemlerde bulunmaktan büyük ölçüde alıkoyduğunu söylemek mümkündür.[883]

Burada son olarak şunun altı önemle çizilmelidir ki yer yer klasik oryantalistlerin köken iddialarına eleştirel bakan oryantalistler de esasen İslâm'ın kökenini "ilahî vahiyden başka bir kaynakta" aramaktadırlar. Onlar sadece meselenin daha karmaşık olduğunu, farklı unsurların ve olguların göz önünde bulundurulması ve Kur'an'ın tek bir din ya da kültüre indirgenmekten ziyade daha geniş bir bağlama oturtulması gerektiğini savunarak revizyonist ve indirgemecilerden ayrılmaktadırlar. Yoksa temel iddia esasında aynı kalmaktadır. Bu çalışmalar da herhangi bir uzlaştırıcı vazifesi görmemektedir. Nitekim İbrahim Kalın'ın ifadesiyle, nihaî kertede oryantalizmin ne Batılıların İslam'ı ne de Müslümanların Batı'yı daha iyi anlamasına katkı sağladığı söylenemez. Zira bu kadar uzun soluklu bir ilmî projenin daha olumlu ve soğukkanlı değerlendirmelere kapı aralaması beklenirken oryantalizm büyük oranda tek taraflı, donuk, hayatiyetten yoksun,

---

göre, bu kavram günümüzde artık hiçbir anlam ifade etmemektedir ve 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar dinler arasında bir köprü kurmak için değil, bilakis dinler tarafından birbirine üstünlük sağlamak amacıyla kullanılmıştır.

[882] John L. Esposito, "Önsöz", *İbrahim'in Çocukları Musevilik, Hıristiyanlık, İslâmiyet* içinde, Yazar: F. E. Peters, çev. Nurşan Üstüntaş, İstanbul: Neden Kitap, 2010, s. 14.

[883] Majid Daneshgar, "Western Non-Muslim Qurʾanic Studies in Muslim Academic Contexts", *Islamic Studies Today*, ed., Majid Daneshgar-Walid Saleh, Leiden: Brill, 2017, s. 371.

egzotik, geri kalmış ve çökmekte olan bir İslâm medeniyeti tasavvuru inşa etmiştir. İstisnaları bulunmakla beraber pek çok oryantalist İslâm'ın "orijinal" bir nitelik arz etmediğini; dinî temellerinin Yahudilik, Hristiyanlık veya Arap paganizmine; kültürel başarılarının ise İslâm öncesi Yunan, Hint, İran ve Çin medeniyetlerine ait olduğunu ileri sürmüştür. Bu derin ön yargının sonucu olarak İslâm ancak dilsel ve tarihsel araştırmalarla anlamlı hale gelebilecek bir konudur. Onun kendinde özgü bir düşünce dünyasından, evren tasavvurundan, varlık görüşünden, bilim geleneğinden yahut sanat ve estetik anlayışından bahsetmek mümkün değildir. İslâm medeniyetinin başarıları ne kadar tarihselleştirilip rölativize edilirse, orijinal katkıları o kadar sorgulanır ve ihmal edilebilir hâle gelecektir. Böylece tarih ilmi, bir medeniyetin kimliğini ve etkilerini ortaya koymaktan ziyade, onun başka kültürlere olan borcunu ve dolayısıyla önemsizliğini ve sıradanlığını ortaya koymanın bir aracı haline gelir. Dahası "İslam tarihi, kendi iç dinamiğine göre açıklanmaz; Batı tarihinin ters-yüz edilmiş bir imajı olarak görülür". Oryantalistlerin bu tasavvuru, İslâm'ın hem geçmişine hem de geleceğine uygulanmıştır.[884]

Oryantalistlerin ilahî boyutu göz ardı ederek Kur'an'ın kaynağını çevre kültür ve dinlerde arama teşebbüsleri Müslümanlar açısından tahrik edici ve gereksizdir. Zira ima edilen, Kur'an'ın farklı kaynaklardan derlenmiş bir alıntılar manzumesi olduğudur. Tıbawi'nin ifadesiyle, kişi iki zıt kutupta bulunamaz, birinden birini seçmesi gerekir. Eğer Hz. Muhammed gerçek bir peygamberse, onun mesajının içeriği beşerî çabalarla türetilmiş ve ödünç alınmış olamaz. Hz. Muhammed ya gerçekten ödünç almıştır, o zaman gerçek bir peygamber olamaz; ya da gerçek bir peygamberdir, o halde çaresizlik içinde başka dinlerden ödünç alması mümkün değildir. Oryantalistler açıkça bu iki seçenekten birini tercih etmemekte ısrarlı davrandıkları için birçok çelişkiye düşmektedirler.[885]

Fred Donner'ın Kur'an'ın kökenini araştıran hem klasik hem de günümüz oryantalistlerine yönelttiği şu eleştiriyle çalışmayı sonlandıralım: "Kur'an'ın kaynağı nedir? Nereden çıktı, ilk olarak ne zaman ortaya çıktı ve nasıl yazıldı? İlk biçimi nasıldı? Özellikle ilk asırlarda nesilden nesile nasıl aktarıldı? Nasıl ve kim tarafından iki kapak

---

884 Kalın, *Ben Öteki ve Ötesi,* s. 316.
885 Tibawi, "English Speaking Orientalists", s. 194-195.

arasında toplandı?" Donner'a göre -Müslümanlar açısından asırlar öncesinden cevabını bulmuş bu sorular hakkında- köken araştırması yapan oryantalistler arasında hiçbir görüş birliği ve elle tutulur veri yoktur.[886] Diğer bir ifadeyle Geiger'dan sonra yapılan çalışmalar bu soruları cevaplamak bir yana, çok daha içinden çıkılamaz sorulara neden olmuştur.

SONUÇ

19. yüzyılda Alman oryantalistlerin İslâm ve Kur'an araştırmalarına katılımıyla oryantalist İslâm araştırmaları İkinci Dünya Savaşı'na kadar "altın çağ"ını yaşamıştır. Bu dönemde başta Kur'an olmak üzere İslâm ilimlerinin her alanında çalışmalar yapılmış ve kurucu metinler ortaya konmuştur. Kur'an araştırmaları bağlamında Alman-Yahudi oryantalist Abraham Geiger'ın *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* (1832) (Muhammed Yahudilikten ne aldı?) (İng. *Judaism and Islam*) adlı çalışması da oryantalist Kur'an çalışmalarında çığır açan çalışmalardan biri olmuştur. Nitekim o,

[886] Donner, "The Qur'an and Recent Scholarship", s. 29.

Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğunu iddia ettiği bu çalışmasıyla yeni bir alan açmış ve onun yöntemi takip edilerek birçok çalışma yapılmıştır. Geiger'ın çalışması sadece Yahudi köken iddialarını değil, başta Hıristiyan olmak üzere diğer köken iddialarını da tetiklemiştir. Bu anlamda oryantalist Kur'an araştırmalarında "köken çalışmaları" şeklinde adlandırabilecek bir alanın kurucusu olmasından ötürü Geiger önemli bir noktada durmaktadır.

"İslam ve Kur'an'ın Yahudi kökenli olduğu" iddiasını ilk ortaya atan isim Geiger değildir. Genel olarak Orta Çağ Yahudi alimlerinin ifadelerinde de ondan önce Yahudi köken iddiasına rastlanılmaktadır. Ancak çalışmada ortaya konulduğu üzere bu iddialar sadece yüzeysel olarak ve savunmacı bir tarzda dile getirilmiştir. Geiger'ın farkı da bu noktada açığa çıkmaktadır. Onun yaptığı, benzer iddiaları genişleterek kapsamlı bir şekilde akademik bir format içerisinde tez haline getirmek olmuştur.

Geiger *Judaism and Islam* adlı eserinde ilk olarak Hz. Muhammed'in içinde bulunduğu sosyo-kültürel ortamı tahlil etmiştir. Birçok nedenden dolayı onun başlarda kendine en iyi müttefik olarak Yahudileri gördüğünü ve kendi dinini Yahudilik üzerine inşa ettiğini, ancak Medine'ye hicretten sonra çok daha farklı bir tavır takınarak Yahudileri karşısına aldığını, diğer bir ifadeyle artık onlara ihtiyacının kalmadığını öne sürmüştür. Yahudilikten neler alındığını belli başlıklar altında toplayan Geiger sırasıyla belli başlı temel inanç, kavram ve ibadetlerinin (tevhid inancı, ahiret, cennet, cehennem, namaz, oruç vb.) yanı sıra Kur'an'daki pek çok kıssanın Hz. Muhammed tarafından Yahudilikten alınmış olduğunu iddia etmiştir. İddialarında temel dayanak noktası, hem Yahudilikte hem İslam'da ortak olarak bulunan unsurların benzerliği olmuştur.

Geiger'ın İslam ve Kur'an algısının şekillenmesinde yaşadığı dönem ve ortamın hayati önemi olmuştur. Her ne kadar çocukluğunda geleneksel Yahudilik eğitimi almış olsa da üniversite eğitimine başladıktan sonra düşünceleri değişmiş ve Yahudiliğin reforme edilmesi gerektiğine inanmaya başlamıştır. Tüm hayatını bu amaca adayan Geiger'ın İslam ve Kur'an algısını reformist kimliğinden ayrı olarak ele almak mümkün değildir. Bu bağlamda o ve onunla aynı görüşte olan 19. yüzyılın diğer reformist Alman-Yahudi oryantalistleri Yahudiliği her açıdan yeniden keşfederek modern dünyaya uygun bir din haline getirmeye çalışmışlardır. Bunu yaparken kullandıkları en güçlü argümanlardan birisi de İslam'ın Yahudi kökenli olduğu olmuştur. Zira İslam gibi asırlar boyunca hoşgörü ilkesini benimsemiş, bilim ve felsefeyi her zaman desteklemiş ve tüm

dünyaya muhteşem bir medeniyet mirası bırakmış bir dinin Yahudilikten türediği ispat edilirse Yahudiliğin asıl değeri ortaya çıkmış olacaktır. Bu bağlamda Müslüman İspanya'da Yahudilerin rahat bir yaşam sürdüklerine ve tarihlerinde en çok gelişme imkanını orada bulduklarına sıklıkla vurgu yapılmış ve Avrupa'ya "Yahudilere gerekli hoşgörü ortamı sağlanırsa, faydalı birer modern Avrupalı" olabilecekleri mesajı verilmeye çalışılmıştır. Geiger, İslam ve Kur'an'la alakalı çalışmasını böyle bir ortamda kaleme almış ve Kur'an ayetlerini Yahudi kaynaklarıyla mukayese ederek, Hz. Muhammed'in Kur'an'ı Yahudilikten aldığını iddia etmiştir.

Geiger'ın iddiaları yakından incelendiğinde birtakım çelişkiler ve indirgemeci yaklaşımlarla karşılaşılmaktadır. Bunlardan en önemlisi tevhid geleneğini ve Kur'an'ın nazil olduğu sosyo-kültürel bağlamı göz ardı etmesidir. Zira Geiger, tevhid inancı o dönemde sadece Yahudilikte varmış gibi hareket etmektedir. Aslında bu onun Yahudilik ve Yahudiler hakkındaki genel görüşüdür. Nitekim ona göre Yahudiler "dinî dahîler" olup tevhid inancını icat etmiş ve dünyaya miras olarak bırakmışlardır. Reformist kimliğinin uzantısı olarak dinlerin ilahî boyutunu hesaba katmayan Geiger, Yahudiliği ve dolayısıyla tevhid inancını Yahudilerin toplum olarak meydana getirdikleri bir inanç olarak görmüştür. Dolayısıyla sonradan bu inanç iddiasıyla ortaya çıkan herhangi bir din -ilahî kaynak söz konusu olmaksızın- doğrudan Yahudiliğin bir uzantısı olacaktır. Ona göre bu durum Hz. Muhammed'in yaşadığı dönem için de geçerlidir. Yahudilerin sahip olduğu gücü ve tutarlı inanç sistemini fark eden Hz. Muhammed, dinî sistemini Yahudilik üzerine inşa etmiştir.

Halbuki tevhid inancı Yahudiliğe has bir inanç değildir. İslam inancına göre Hz. Adem'den itibaren tüm peygamberler tevhid inancını tebliğ etmiş ve İslam gibi Yahudilik de bu silsilenin bir parçası olmuştur. Bu olgu Kur'an'da birçok ayette vurgulanmış ve ilahî dinlerin kaynağının bir olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu bakış açısına sahip olunduğunda ilahî dinler arasındaki -kelime, kavram, inanç, ibadet, kıssalar vb.- benzerliklerin doğallığı anlaşılır hale gelmektedir. Aksi halde din, dil, kültür ve medeniyetler arasındaki alışverişin doğallığını göz ardı eden bu indirgemeci anlayışa göre "öncelik-sonralık" ayırımına dayanarak köken iddiasında bulunmak kaçınılmaz olacaktır.

Kutsal metinlerin meydana gelişindeki ilahî boyutu göz ardı eden Geiger doğal olarak Kur'an'ı Hz. Muhammed'in yazdığı ön kabulünden hareket etmiştir. Böyle bir ön kabule sahip olmasında başta reformist kimliği olmak üzere modern dönemde yapılan

Kitab-ı Mukaddes eleştirileri ve bunların sonucunda ortaya çıkan “kutsal kitapların beşer ürünü oldukları” neticesi etkili olmuştur. Kur’an’ı Hz. Muhammed’in yazdığını öne sürdükten sonra geriye onun bu nasıl işi yaptığını, yani Kur’an’ı hangi kaynak(lardan) aldığını açıklamak kalmaktadır. Sadece Geiger’a has olmayıp oryantalist Kur’an çalışmalarının en temel ön kabullerinden biri olan bu durum, onu Kur’an’ı Hz. Muhammed’in yaşamı üzerinden okumaya götürmüştür. Zira onun yaşamının detayları ortaya çıkarıldığında, Kur’an’ı nasıl yazdığı da ortaya çıkacaktır.

Halbuki yalnızca Kur’an’dan yola çıkarak Hz. Muhammed’in yaşamının detaylarının ortaya konulmayacağı müsellem bir tarihî hakikattir. Geiger’ın, Kur’an dışındaki kaynaklara itibar etmemesi her ne kadar onu böyle zor bir durumda bıraksa da öte yandan iddialarındaki serbestiyeti güvence altına almıştır. Nitekim son derece veciz bir metni tek kaynak olarak kabul edip devasa sünnet literatürünü ve diğer İslamî kaynakları göz ardı ettikten sonra yapılan yorumların ve varılan yargıların sağlamasını yapacak merci ortadan kalkmış olmaktadır.

Geiger’ın sadece Kur’an’ı esas alması, Yahudilikten alındığını iddia ettiği hususların İslam geleneğinde nasıl ele alındığını görmesine engel olmuştur. Nitekim onun incelediği tüm hususlar İslamî kaynaklarda gerek İsrailiyat gerekse Şer’u Men Kablena gibi başlıklar altında İslam alimlerince etraflıca tartışılmış ve bu konularda pek çok ilke vaz edilmiştir. Geiger’ın en çok vurgu yaptığı mesele olan Kur’an kıssaları için de aynı durum söz konusudur.

Dinî ve tarihî veriler açısından İslamî kaynaklara itibar etmeyen Geiger, ilginç bir biçimde Kur’an ayetlerini mukayese ederken Kur’an’dan sonra ortaya çıkan Yahudi kaynaklarını kullanmış ve açıkça anakronizme düşmüştür. Yazılı kaynaklarda bu şekilde çelişkilere düşen Geiger, Hz. Muhammed’in genelde sözlü kaynakları kullandığını ifade etse de bu konuda da bariz çelişki örnekleri sergilemiştir. Bu bağlamda söz gelimi kitabının başlarında Arabistan Yahudilerinin cehaletine ve diğer Yahudi merkezlerinden uzak kalmalarının olumsuz etkilerine vurgu yaptığı halde, Hz. Muhammed’in onlardan istifade ettiğini iddia etmiştir. Bu nedenle “cahil” Yahudilerden Hz. Muhammed’in bütün bir dinî sistemini nasıl inşa ettiği yüzleşilmesi gereken bir soru olarak Geiger’ın karşısında durmaktadır. Ayrıca Arabistan Yahudileri hakkında sahip olduğumuz bilgilerin azlığı ve onların Yahudiliğin özünü ne derece muhafaza edebildikleri gibi meseleler de bu cümleden zikredilebilir.

Tüm bu noktalar göz önünde bulundurulduğunda Geiger'ın iddialarının indirgemeci ve seçmeci karakteri ortaya çıkmış olmaktadır. Klasik oryantalistlerin genelinde görülen bu tavır sonraki oryantalistler tarafından belli ölçüde aşılmış gibi görünmektedir. İslam hakkında yapılan yeni çalışmaların ve her geçen gün ortaya çıkarılan yeni İslamî kaynakların yanı sıra birtakım teo-politik saikler de bu noktada önemli olmuştur. Bununla birlikte, her ne kadar ifade tarzı ve kullanılan yöntemler değişiklik arz etse de pek çok temel ön kabul ve iddia aynı kalmakta ve çalışmalar bu minvalde sürdürülmektedir.

KAYNAKLAR

Abdulmelik, Enver. *Krizdeki Oryantalizm: Eleştiriler*. çev. Melike Kır, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998.

Abrahams, Israel. "H. Graetz, the Jewish Historian". *Jewish Quarterly Review* 4 (1892): 165-203.

Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. 5. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.

Adam, Baki. "Yahudi Kutsal Metinleri", *Kur'an'da Yahudiler*, İstanbul: Kuramer, 2019, 349-403.

Adam, Baki. "Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü". *İslami Araştırmalar* 4 (1996): 167-176.

Adang, Camilla. "Medieval Muslim Polemics Against the Jewish Scriptures". *Müslim Perceptions of Other Religions: A Historical Survey*. ed., Jacques Waardenburg, Oxford: Oxford University Press, 1999: 143-160.

Adang, Camilla. "Polemics (Muslim-Jews)". *Encyclopedia of Jews in the İslamic World*, ed. Noam Stillman, online erişim tarihi 24 Ocak 2020 11:00.

Adang, Camilla. "A Jewish Reply to Ibn Hazm: Solomon b. Adret's Polemic Against Islam". *Judíos y musulmanes en al-Andalus y el Magreb. Contactos intelectuales,* ed., Maribel Fierro, Madrid: Casa de Velázquez, 2002, 179-209.

Ahroni, Reuben. "From Bustân al-uqûl to Qisat al-batûl: Some Aspects of Jewish-Muslim Religious Polemics in Yemen". *Hebrew Union College Annual,* 52 (1981): 311-360.

Akdemir, Salih. *Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar*. İstanbul: KURAMER, 2017.

Akdemir, Salih, "Müsteşriklerin Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989): 179-210.

Akgün, Hüseyin. *Goldziher ve Hadis*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2011.

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000.

Albayrak, İsmail. "Quranic Narrative and Israiliyyat in Western Scholarship and in Classical Exegesis." Yayımlanmamış Doktora Tezi. The University of Leeds. 2000.

Albayrak, İsmail. "Batı'da Son Dönem Kur'an Çalışmalarına Genel Bir Bakış", *Oryantalizmi Yeniden Okumak- Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*. Ankara: DİB Yay., 2003: 63-90.

Ali, Cevad. *el-Mufassal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslam*. Camiatü Bağdad, 1993.

Alter, Robert. *The Art of Biblical Narrative*. New York: Basic Books, 1981.

Altıntaş, Fatma Betül. *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslâm Araştırmalarına Uygulanması Sorunu*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Arberry, A.J. *The Cambridge School of Arabic*. Cambridge: Cambridge University Press, 1948.

Arslantaş, Nuh. *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*. İstanbul: Kuramer, 2016.

Arslantaş, Nuh. *Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslamiyet*. 2. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.

Arslantaş, Nuh. "İslam ve Yahudi Tarihi Kaynakları Bağlamında Orta Çağ Yahudilerinde Hz. Muhammed Algısı". *Siret Sempozyumu II*, Bilecik, 2012, 109-124.

Aydın, Fuat. *Yahudilik*. 3. Baskı. İstanbul: Mahya Yayınları, 2018.

Aydın, Fuat. "Theodor Ebu Kurra ve İslâm Anlayışı". *I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2006, Şanlıurfa, 2006, 215-226.

Aydın, Fuat. "Batı'nın İslâm Anlayışının Doğulu Kökenleri ya da Abdulmesih İshak el-Kindî'nin Risâle'sinin Serencamı". *Osmanlılar ve Avrupa*, İstanbul: İSAM Yay., 2010, 189-252.

Aydın, Mahmut. *Tarihsel İsa: İmanın Mesihi'nden Tarihin İsa'sına*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

Aydın, Mahmut ve Duran, Asim. *Kur'an ve Hıristiyanlar*. İstanbul: KURAMER, 2019.

Aydın, Mahmut. "Küresel Bir Teolojiye Doğru: Wilfred Cantwell Smith'de Dinsel Çoğulculuk". *Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman Perspektifinden Dinsel Çoğulculuk ve Mutlaklık İddiaları,* 2005, 234-277.

Aydın, Mehmet. "Dinler Tarihinde Metodoloji Tartışmalarına Bir Bakış". *İslami İlimlerde Metodoloji: Usul Meselesi*, 2005, II, 1279-1298.

A'zami, Mustafa. *Kur'an Tarihi*. 4. Baskı. çev. Ömer Türker-Fatih Serenli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.

Baron, Salo W. *A Social and Religious History of the Jews*. New York, Columbia University Press, 1957.

Barton, John. "Historical-Critical Approaches". *The Companion to Biblical lnterpretation*, ed., John Barton, Cambridge: University Press, 1998.

Beardslee, William A. *Literary Criticism of the New Testament*. Philadelphia: Fortress, 1970.

Bebel, August. *Hz. Muhammed ve Arap-İslam Kültürü Dönemi*. çev. Veysel Atayman, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları, 2003.

Bedawi, Emran. *The Qur'an and the Aramaic Gospel Traditions*. London-New York: Routledge, 2014.

Bernal, Martin. *Kara Atena*. çev. Özcan Buze, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998.

Biale, David. *Kabbalah and Counter-History*. Cambridge: Harvard University Press, 1979.

Birışık, Abdulhamit. "Kur'an: XIII: Literatür". DİA 26.

Blau, Joshua. *The Emergence and Linguistic Background of Judae Arabic-Scripta Judaica*. Oxford: Oxford University Press, 1965.

Bousek, Daniel. "Polemics in the Age of Religious Persecutions. Maimonides' Attitude Towards Islam". *Asian and African Studies*, 20, (2011): 46-85.

Böwering, Gerhard. "Recent Research on Constructing the Qur'ān". *The Qur'ān in Its Historical Context*, ed., G.S. Reynolds, London: Routledge, 2008, 70-87.

Braude, Benjamin. "Jews and Jesuit at the Origins of Arabism: William Gifford Palgrave". *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*, ed. Martin Kramer, Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999, 77-95.

Brockelmann, Carl. İslâm *Milletleri ve Devletleri Tarihi*. çev. Neşet Çağatay, Ankara: AÜİF Yayınları, 1964.

Bulut, Yücel. *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. 7. Baskı. İstanbul, Küre Yayınları, 2017.

Bulut, Yücel. "Oryantalizm", *DİA* 33.

Burman, Thomas E. *Latince Kur’an Çevirileri*. çev. Nisan Alıcı, İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.

Cerrahoğlu, İsmail. "Oryantalizm ve Batı’da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar". *AÜİFD* 31 (1989): 95-136.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.

Cohen, Mark. *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994.

Collingwood, R. George. *Tarih Tasarımı*. çev. K. Dinçer, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.

Conrad, Lawrence I. “The Pilgrim from Pest: Godziher’s Study Tour to the Near East (1873 – 74)”. *Golden Roads: Migration, Pilgrimage, and Travel in Mediaeval and Modern Islam*, ed., Ian Richard Netton, Richmond, UK: Curzon Press, 1993, 93-137.

Conrad, Lawrence I. “Ignaz Goldziher on Ernest Renan: From Orientalist Phliology to the Study of Islam”. *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*, ed. Martin Kramer, Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999, 137-180.

Crone, Patricia - Cook, Michael. *Hagarism: The Making of the Islamic World*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

Cucarella, Diego R. Sarrio. *Muslim-Christian Polemics*. Leiden: Brill, 2015.

Cutler, Allan ve H. Cutler. *The Jew as an Ally of the Muslim*. Indiana: University of Notre Dame Press, 1986.

Çoban, Bekir Zakir. “İkinci Vatikan Konsili ve Katolik-Yahudi İlişkileri”. *İsrâiliyat* 2 (2018): 60-81.

Daneshgar, Majid. “Western Non-Muslim Qurʾanic Studies in Muslim Academic Contexts”. *Islamic Studies Today*, ed., Majid Daneshgar-Walid Saleh, Leiden: Brill, 2017.

Daniel, Norman. İslâm *and the West: The Making of an Image*. Oxford: One World Publications, 1993.

Davutoğlu, Ahmet. “Batı’daki İslâm Çalışmaları Üzerine”. *Marife* 2/3 (2003): 39-52.

Dere, Ali. “Doğu ve Batı Karşılaşmasında Bir Süreç: Oryantalizm”. *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Ankara: DİB Yayınları, 2003, 57-80.

Derveze, İzzet. *et-Tefsiru’l-Hadîs*. Tunus: Daru’l-Garbi’l-İslamî, 2000.

Dilaçar, Agop. *Dil, Diller ve Dilcilik*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1968.

Doğan, Hatice. *Mûsâ bin Meymun Rambam Maymonides’in Hayatı ve Eserleri: Delaletü’l-hairin - More Nevuhim*. İstanbul : Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2010.

Donner, Fred. *Narratives of Islamic Origins: the Beginnings of Islamic Historical Islamic Writing*. NJ Princeton: The Darwin Press, 1998.

Donner, Fred. “The Qur’an and Recent Scholarship”. *The Qur’ān in Its Historical Context*, ed., G.S. Reynolds, London: Routledge, 2008, 29-51.

Donner, Fred. “The Historian, the Believer, and the Qur’an”. *New Perspectives on the Qur’an*, ed., G. S. Reynold, London-NY: Routledge, 2011, 25-38.

Döner, Ertuğrul. *Tefsirde İsrâiliyat’ın Kaynak ve Bilgi Değeri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Duran, Asim. “Tarihsel-Eleştirel Yöntem Bağlamında Kitab-ı Mukaddes’in Anlaşılması Sorunu”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, OMÜSBÜ, 2017.

Efron, John M. “From Mitteleuropa to the Middle East: Orientalism through a Jewish Lens”. *The Jewish Quarterly Review* 94/3 (2004): 490-520.

Eliade, Mircea. *The Quest History and Meaning in Religion*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.

Eyal, Gil. *The Disenchantment of the Orient: Expertise in Arab Affairs and the Israeli State*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2006.

Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur’an*. 16. Baskı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Fenton, Paul B. “The Banished Brother; Islam in Jewish Thought and Faith”. *Jewish Theology and World Religions*, ed., Alon Goshen-Gottstein ve Eugene Korn, Oxford: Littman, 2012, 235-261.

Finkel, Joshua. "Old Israelitish Tradition in the Qur'an". *American Academy for Jewish Research* 2, (1930): 7-21.

Firestone, Reuven. "Jewish Culture in the Formative Period of Islam". *Cultures of the Jews,* ed., David Biale, New York: Schocken Books, 2002, 267-302.

Firestone, Reuven. "Muhammad, The Jews and the Composition of the Qur'an". *Religions* 10/63 (2019): 1-16.

Firestone, Reuven. "Muslim-Jews Relations". *The Oxford Research Encyclopaedia of Religion,* Oxford: Oxford University Press, 2015.

Firestone, Reuven. "The Qur'an and The Bible: Some Modern Studies on Their Relationship". *Bible and Qur'an: Essays in Scriptural Intertextuality*, ed., John C. Reeves, North America: Society of Biblical Literature, 2003, 1-22.

Firestone, Reuven. *Children of Abraham: An Introduction to Judaism for Muslims*. Ktav Pub, 2001.

Fraisse, Ottfried. "From Geiger to Goldziher: Historical Method and its Impact on Shaping Islam". *The Hungarian Connection in Modern Jewish Scholarship,* Budapest: De Gruyter, 2013, 203-222.

Funkenstein, Amos. *Perceptions of Jewish History*. Berkeley: University of California Press, 1993.

Garsiel, Bat-Sheva. "The Qur'an's Depiction of Abraham in Light of the Hebrew Bible and Midrash". *The Convergence of Judaism and Islam: Religious, Scientific and Cultural Dimension*, ed., Michael M. Laskier-Yaacov Lev, Florida: University Press of Florida, 2011.

Geiger, Abraham. *Judaism and Islam*. Bangalore: M.D.C.S.P.C.K. Press, 1898.

Geiger, Abraham. *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen? Eine von der Königl. Pressuischen Rheinuniversitat gekrönte Preisschrift*. Bonn: 1833.

Geiger, Abraham. *Judaism and Its History*. New York: The Bloch Publishing Co., 1865.

Gibb, Hamilton A. R. *Mohammedanism: An Historical Survey*. Oxford: 1962.

Gilliot, Claude. "On the Origins of the Informants of the Prophet". *The Hidden Origins of Islam*, ed., Karl Ohlig-Gerard Puin, New York: Peometheus Books, 2009, 153-188.

Goff, Jacques Le. *Orta Çağ Batı Uygarlığı*. 3. Baskı. çev. Hanife Güven-Uğur Güven, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2019.

Goitein, S. D. *Jews and Arabs: Their Contacts through the Ages*. New York: Schocken Books, 1974.

Goitein, S. D. "Jewish Society and Institutions Under Islam". *Journal of World History* 2 (1968): 170-184.

Goitein, S. D. "Muhammad's Inspiration by Judaism". *Journal of Jewish Studies* 9/3 (1958): 149-162.

Goldziher, Ignaz. "Muhammad and Islam". *Muhammad and Islam*, New Haven: Yale University Press, 1917.

Gökberk, Macit. *Değişen Dünya Değişen Dil*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Gökkır, Bilal. "Başlangıçtan Günümüze Oryantalist Batı İslâm Araştırmalarında Hıristiyan Polemiği". *Oryantalizmi Yeniden Okumak- Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Ankara: DİB Yayınları, 2003, 391-397.

Gökkır, Bilal. "Western Attitudes to the Origins of the Qur'an: Theological and Linguistic Approaches of Twentieth-Century English Speaking Scholars from William Muir to William Montgomery Watt". Yayımlanmamış Doktora Tezi. University of Manchester, 2002.

Gökkır, Bilal. "Oryantalist Literatürde Kur'an Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı: Disiplinler Arası Bir Yaklaşım", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2/5 (2004): 61-74.

Gökkır, Bilal. "Batılı Müsteşriklerin Kur'an Vahyine ve Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Bakışı". *Vahiy ve Peygamberlik*, İstanbul: KURAMER, 2018, 685-721.

Gökkır, Necmettin. "The Application of Modern Critical Theories to the Study of the Qur'an with Particular Focus on Qur'anic Studies in Turkey Between 1980-2002" Yayımlanmamış Doktora Tezi. The University of Manchester, 2004.

Gökkır, Necmettin. *Kur'an Dilinin Sosyo-kültürel Bağlamı*. İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları, 2014.

Gökkır, Necmettin. "Kur'an-ı Kerim'de Farklı Kültürlere Ait Kavramlar". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999): 269-295.

Gökkır, Necmettin. "Critical Interpretation of Religious Texts in the West and the Reflection on the Study of the Qur'an", *Milel ve Nihal* 2 (2005): 67-90.

Gökkır, Necmettin. "Kur'an Araştırmalarında Kullanılan Yeni Metot ve Teoriler". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2005): 75-103.

Gökkır, Necmettin. "Kur'an Dilinde Ehl-i Kitap Kültürünün İzleri: Sosyo-Linguistik Bir Yaklaşım". *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar,* İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2010, 93-119.

Gökkır, Necmettin. "Anglo-Sakson ve Amerikan Geleneklerinde Revizyonizm", *Kur'an'ı Anlama Yolunda: Kuramer Konferansları II*, (2007): 287-294.

Göregen, Mustafa. *Müslüman-Yahudi Polemikleri*. İstanbul: Hikmetevi Yay. 2014.

Görgün, Tahsin. "Kur'an Kıssaları'nın Neliği (Mahiyeti) Üzerine". *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri Sempozyumu*, (1998): 19-40.

Görgün, Tahsin, "Ignaz Goldziher", *DİA* 14.

Gözeler, Esra. *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*. İstanbul: Kuramer, 2016.

Gözeler, Esra. *Kur'an Araştırmalarında Akademik Tezler*. İstanbul: İYV Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2017.

Gözeler, Esra. "Corpus Coranicum Projesi: Kur'an'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/2 (2012): 57-92.

Guillaume, A. *Islam*. NY: Penguin Books, 1954.

Guillaume, A. "The Influence of Judaism on Islam", *The Legacy of Israel*, ed., E.R. Bewan-C. Singer, Oxford, 1928, 129-171.

Gündüz, Şinasi. "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları". *OMÜİFD* 10 (1998): 49-88.

Güngör, Ali İsra. *Vatikan, Misyon ve Diyalog*. İstanbul: Alperen Yayınları, 2002.

Gürkan, Salime Leyla. *İbrâhim'den Ezra'ya İsrâiloğulları Tarihi*. 2. Baskı. İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.

Gürkan, Salime Leyla. *The Jews as a Chosen People: Tradition and Transfromation*. London: Routledge, 2008.

Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. 7. Baskı. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.

Gürkan, Salime Leyla. “Abraham Geiger”. DİA Ek-1, 471-474.

Gürkan, Salime Leyla. “Temel Kavramlar”. *Kur’an’da Yahudiler* içinde, İstanbul: Kuramer, 2019, 29-122.

Gürkan, Salime Leyla. “Yahudi Geleneğinde Vahiy ve Peygamberlik”. *Vahiy ve Peygamberlik,* İstanbul: Kuramer, 2018, 41-76.

Gürkan, Salime Leyla. “Yahuda Halevi’nin *el-Kitabü’l-Hazeri’*de (*Kuzari*) Ortaya Koyduğu Yahudilik Savunusu ve İslâm’a Yönelik Eleştirileri”. İslâm *Araştırmaları Dergisi* 41 (2019): 1-44.

Gürkan, Salime Leyla. “Kur’an’a Göre Seçilmişlik Kavramı ve İsrâiloğulları’nın Seçilmişliği Meselesi”. İslâm *Araştırmaları Dergisi* 13 (2005): 25-61.

Graetz, Heinrich. *History of the Jews*. İng. çev. Bella Löwy, London: Myers, 1904.

Grifith, Sidney. “Sharing the faith of Abraham: The ‘Credo’ of Louis Massignon”. *Islam and Christian–Muslim Relations* 8/2 (2007): 193-210.

Halefullah, Muhammed. *Kur’an’da Anlatım Sanatı*. çev. Şaban Karataş, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.

Hallaq, W. “The Use and Abuse of Evidence: The Question of Provincial and Roman Influences on Early Islamic Law”. *Journal of the American Oriental Society,* 110/1, (1990): 79-91.

Hallaq, W., “Usul Al-Fıqh: Beyond Tradition”, *Journal of Islamic Studies* 3 (1992): 177-202.

Hallaq, W., “Quest for Origins or Doctrine-Islamic Legas Studies as Colonialist Discourse”, *Islamic Law* 4 (2003): 1-31.

Hamidullah, Muhammed. İslâm *Peygamberi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.

Hamidullah, Muhammed. “İslam Hukukunun Kaynakları Açısından Kitab-ı Mukaddes”. çev. İbrâhim Canan, *AÜİİFD* 3 (1979): 295-319.

Hamidullah, Muhammed. “An Introduction to Islamic Law”. *Middle East Journal* 19/2 (1969).

Hamilton, Alastair. “A Lutheran Translator of the Qur’an: A Late Seventeenth-Century Quest”. *The Republic of Letters and the Levant*, ed., Alastair Hamilton, Leiden: Brill, 2005.

Harman, Ömer Faruk. “Kur’an ve Kitab-ı Mukaddes”. *DİA*. XXVI.

Harman, Ömer Faruk. “İslam: Vahiy Geleneği İçinde İslam”. *DİA*. XXIII.

Harman, Ömer Faruk. “Bir Disiplin Olarak Dinler Tarihinin Ortaya Çıkışı”, *Türkiye’de Dinler Tarihi*, (2009), 23-48.

Harris, Horton. *The Tübingen School*. Oxford: Clarendon Press, 1975.

Hatip, Abdulaziz. *Kur’an ve Hz. Muhammed Aleyhindeki İddialara Cevaplar*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1997.

Hatipoğlu, İbrâhim. “İsrâiliyyat”. *DİA*. XXIII.

Hentsch, Thierry. *Hayali Doğu*. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.

Heschel, Susannah. *Abraham Geiger and The Jewish Jesus*. Chicago&London: Chicago University Press, 1998.

Heschel, Susannah. “Abraham Geiger and the Emergence of Jewish Philoislamism”. *Die Wissenschaft des Judentums und die Anfänge der kritischen Koranforschung* içinde, ed. Dirk Hawtig, Würzburg: Ergon Verlag, 2008, s. 65-86.

Heschel, Susannah. “Orientalist Triangulations: Jewish Scholarship on Islam as a response to Christian Europe”. *The Muslim Reception of European Orientalism: Reversing the Gaze* içinde, ed. Susannah Heschel-Umar Ryad, London: Routledge, 2019, s. 147-167.

Heschel, Susannah. “How the Jews Invented Jesus and Muhammad: Christianity and Islam in the work of Abraham Geiger”. *Ethical Monotheism, Past and Present: Essays in Honor of Wendell S. Dietrich*, Providence: Brown Judaic Studies, 2001.

Heschel, Susannah. “Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak İçin İslam’ı Araç Olarak Kullanan Alman-Yahudi Araştırmaları”. çev. Necmettin Salih Ekiz, *Dokuz Eylül İlahiyat Dergisi* 51/2 (2020): 321-345.

Heschel, Susannah. “Judaism, Islam and Hellenism: The Conflict in Germany over the Origins of Kultur”. *The Jewish Contribution to Civilization*, ed., J. Cohen ve R. Cohen, Oxford: Littman Library, 2008, 98-124.

Heschel, Susannah. “Revolt of the Colonized: Abraham Geiger’s Wissenschaft des Judentums as a Challenge to Christian Hegemony in the Academy”. *Kulturelle Grenzraume im jüdischen Kontext*, ed., Klaus Hoedl, (Innsbruck: Studien Verlag, 2008, 61-86.

Heschel, Susannah. “Abraham Geiger on the Origins of Christianity: The Political Strategies of Wissenschaft des Judentums in an Era of Acculturation”. *Assimilation as a Factor in Jewish History*, ed., Menachem Mor, Lanham: University Press of America, 1991, 110-126.

Heschel, Susannah. “The Philological Uncanny: Nineteenth-Century Jewish Readings of the Qur’an”. *Journal of Qur’anic Studies* 20/3 (2018): 193-213.

Heschel, Susannah. “Jewish Studies as Counterhistory”. *Insider/Outsider: American Jews and Multiculturalism*, ed., D. Biale, M. Galchinsky ve S. Heschel, Berkeley: University of California Press, 1998, 101-115.

Heschel, Susannah. “Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslâm Araştırmalarına Katılımı”. çev. N. Salih Ekiz-Burak Pekcan, *İsrâiliyat* 6 (2020): 55-88.

Hıdır, Özcan. “İslâm’ın Yahudi Kökeni Teorisi ile İlgili İddialar ve Çalışmalar”. *İLAM Araştırma Dergisi* 3/1 (1998): 155-168.

Hıdır, Özcan. *Yahudi Kültürü ve Hadisler*. 4. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.

Hıdır, Özcan. *Hıristiyan Kültürü ve Hadisler*. İstanbul, İnsan Yayınları, 2017.

Hill, Harvey. “The Science of Reform: Abraham Geiger and the Wissenschaft des Judentum”. *Oxford University Press* 27 (2007): 329-349.

Hillenbrand, Carole. *The Crusades: Islamic Perspectives*. Edinburg: Edinburg University Press, 1999.

Hirschfeld, Hartwig. *New Researches into the Composition and the Exegesis of the Qor’an*. London: Royal Asiatic Society, 1902.

Hodgson, M.G.S. *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2018.

Hoffman, Murad Wilfried. “German Translations of the Holy Qur’an”, *Islamic Studies* 41/1, (2002): 87-96.

Horovitz, Josef. “The Earliest Biographies of the Prophet and their Authors.” ed., Lawrence I. Conrad, Princeton, NJ: Darwin Press, 2002.

Horovitz, Josef. “Jewish Proper Names and Derivatives in the Koran”, *Hebrew Union College Annual* 2 (1925): 145-229.

Hourani, Albert. *Batı Düşüncesinde İslam*. çev. Mehmet Kürşat Atalar, İstanbul, Pınar Yayınları, 1996.

Hoyland, Robert G., *Seeing Islam as Others Saw It*. Princeton NJ: The Darwin Press, 1997.

Hughes, Aaron. “Contextualizing Contexts: Orientalism and Geiger‘s *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen* Reconsidered”. “Im vollen Licht der Geschichte”: *Die Wissenschaft des Judentums und die Anfange der kritischen Koranforschung*, ed. Dirk Hawtig, Würzburg, 2008, 87-98.

Hughes, Aaron. *Situating Islam: The Past and Future of an Academic Discipline*. New York: Acumen Publishing, 2008.

Hughes, Aaron. *Abrahamic Religions On the Uses and Abuses of History*. Oxford University Press, 2012.

Hughes, Aaron. *The Study of Judaism: Authenticity, Identity, Scholarship*. New York: Suny Press, 2013

Hughes, Aaron,. “The Study of Islam Before and After September 11: A Provocation”. *Method & Theory in the Study of Religion* 24 (2012): 314-336.

Hurgronje, C. Snouck. *Mohammedanism*. New York: G. P. Putnam’s Son, 1916.

Irwin, Robert. *Oryantalistler ve Düşmanları*. çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Izutsu, Toshihiko. *Kur’an’da Tanrı ve İnsan*. çev. Mehmet Kürşat Atalar, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

İbn Hişam. *es-Sîretü’n-Nebeviyye*. tahk. Ömer Abdusselam Tedmuri, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-Arabî, 1990.

Jacobs, Martin. “Interreligious Polemics in Medieval Spain: Biblical Interpretation between Ibn Hazm, Shlomoh ibn Adret, and Shim’on ben Semah Duran”. *Gershom Scholem (1897-1982): Memoriam,* ed., Joseph Dan, Jeruselam: Hebrew University, 2007, 35-57.

Jacobs, Martin. “An ex-Sabbatean Remorse? Sambari’s Polemic Against Islam”. *The Jewish Quarterly Review* 97/3 (2007): 347-378.

Jeffery, Arthur. *The Foreign Vocabulary of the Qur’an*. Baroda-Indien: Oriental Institute, 1938.

Johansen, Baber. “Şarkiyat Araştırmalarının Siyaset, Paradigma ve Gelişimi: Alman Şarkiyat Cemiyeti (Deutsche Morgenlandische Gesellschaft) 1845-1989”. çev. Bilal Aybakan, *Marmara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2005): 221-241.

Kabakcı, Ersin. *Çağdaş Batı Literatüründe Kur’an Metnine Yaklaşımlar: Metin Bütünlüğü Arayışları*. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.

Kalın, İbrahim. *Ben, Öteki ve Ötesi*. 11. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

Kalın, İbrahim. *Barbar, Modern, Medeni: Medeniyet Üzerine Notlar*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.

Kalın, İbrahim. “Batı’daki İslâm Algısının Tarihine Giriş”. *Divan İlmi Araştırmalar* 15/2 (2003): 1-51.

Kalmar I. Davidson ve Derek Penslar. *Orientalism and the Jews*. Hannover, NH: University Press of New England, 2005.

Kaplan, İbrahim. “Erken Dönem Müslüman-Hıristiyan Polemik Geleneği”. *Hikmet Yurdu* 3/5 (2010): 155-187.

Kaplan, Mehmet. *Sevgi ve İlim*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002.

Kara, İsmail. *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz*. 6. Baskı. İstanbul: Dergah Yayınları, 2021.

Katsh, Abraham. *Judaism and Islam*. New York: Sepher Hermen Press, 2009.

Kaya, Mesut. *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyat Eleştirisi*. İstanbul, İSAM Yayınları, 2018.

Khalifah, Muhammad Khalifah Hasan Ahmad. “Medieval Jewish-Muslim Contribution the the Academic Study of Religion: A Study in the Methodology of Saadia al Fayyumi

and Muhammad al-Shahrastani". Yayımlanmamış Doktora Tezi. Temple University, 1976.

Kılınçlı, Sami. *Mekkî Sûrelerde Mü'min Kimliğinin Oluşumu ve Gayri Müslimlerle İlişkiler*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013.

Kızıl, Fatma. *Müşterek Ravi Teorisi ve Tenkidi*. 2. Baskı. İstanbul: İSAM Yayınları, 2019.

Kızıl, Fatma. "Avrupamerkezciliğin Bir Yansıması Olarak Oryantalist Söylem: Kültürel Ödünç Alma Kavramı". *İnsan ve Toplum* 6 (2013): 323-332.

Koç, M. Akif. "Oryantalistlerin Rivayetlerin Güvenilirliği Konusundaki Farklı Yaklaşımları". *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Adapazarı, 11-12 Mayıs 2002, 329-335.

Koltun-Fromm, Ken. "Historical Memory in Abraham Geiger's Account of Modern Jewish Identity". *Jewish Social Studies* 7 (2000): 109-126.

Koltun-Fromm, Ken. *Abraham Geiger's Liberal Judaism*. Bloomington: Indiana University Press, 2006.

Komisyonu, Gulbenkian. *Sosyal Bilimleri Açın*. 12. Baskı. çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Metis Yayınları, 2018.

Koren, J. ve Y. D. Nevo. "İslam Çalışmalarına Metodolojik Yaklaşımlar". çev. İhsan Kahveci, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003): 107-137.

Kramer Martin. *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis*. Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999.

Kritzeck, James Aloysius. *Peter the Venerable and Islam*. New Jersey: Princeton University Press, 1964.

Kritzeck, James Aloysius. "Robert Ketton's Translation of the Qur'an". *Islamic Quarterly*, 2/4 (1955): 10-40.

Kuhn, Thomas S.. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. 4. Baskı. çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995.

Legaspi, Michael C. *The Death of Scripture and the Rise of Biblical Studies*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Lassner, Jacob. *Jews, Christians, and the Abode of Islam; Modern Scholarship, Medieval Realities*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 2012.

Lassner, Jacob. *Demonizing the Queen of Sheba*. Chicago: The University of Chicago Press, 1993.

Lassner, Jacob. "Abraham Geiger: A Nineteenth-Century Jewish Reformer on the Origins of Islam". *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis* içinde, ed. Martin Kramer, Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999, 103-137.

Lazarus-Yafeh, Hava. *Some Religious Aspects of Islam*. Leiden: E. J. Brill, 1981.

Lazarus-Yafeh, Hava. *Interwined Worlds Medieval Islam and Bible Criticism*. New Jersey: Princeton University Press, 1992.

Lazarus-Yafeh, Hava. "Some Neglected Aspects of Medieval Muslim Polemics Against Christianity". *Harvard Theological Review* 89/1 (1996): 61-84.

Lazarus-Yafeh, Hava. "The Transplantation of Islamic Studies from Europe to the Yishuv and Israel". *The Jewish Discovery of Islam: Studies in Honor of Bernard Lewis* içinde, ed. Martin Kramer, Tel Aviv: Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1999, 249-261.

Lewis, Bernard. "The pro-Islamic Jews", *Islam in History: Ideas, People, and Events in the Middle East*, Chicago, IL: Open Court, 1993, 391-404.

Lewis, Bernard. İslâm *ve Batı*. 2. Baskı. çev. Çağdaş Sümer, Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2017.

Lewis, Bernard. İslâm *Dünyasında Yahudiler*. Ankara: Akılçelen Kitaplar, 2018.

Libson, Gideon. "Hidden Worlds and Open Shutters: S.D. Goitein between Judaism and Islam". *The Jewish Past Revisited: Reflections on Modern Jewish Historians*, ed. David N. Myers-David B. Ruderman, New Haven: Yale University Press, 1998, 163-198.

Libson, Gideon. "Shlomo Dov Goitein's Research into the Relationship between the Jewish and Muslim Traditions through the Prism of His Predecessors and Colleagues". *Modern Jewish Scholarship on Islam in Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*, ed. Ottfried Fraisse, Boston: De Gruyter, 2018, 145-180.

Loop, Jan. “The Qur’an in Europe: The European Qur’an”. *Journal of Qur’anic Studies* 20/3 (2018): 1-20.

Mağribî, Samuel. *İfhâmu’l-Yehûd*. ed. Moshe Perlmann, *Proceedings of the American Academy for Jewish Researchs* 32 (1964).

Malouf, Amin. *The Crusades Through Arab Eyes*. New York: Schocken, 1984.

Malter, Henry. *Sa’adia Gaon: His Life and Works*. Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1921.

Marchand, Suzanne. *German Orientalism in the Age of Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Margoliouth, D. S. “Some Additions to Professor Jeffery's Foreign Vocabulary of the Qur'an”, *The Joumal of Royal Asiatic Society* (1939): 53-61.

Meral, Yasin. *Yahudi Düşüncesinde İslâm Algısı; İbn Meymûn (Maimmonides Örneği)*. Ankara: Ankara Okulu, 2017.

Meral, Yasin. "Orta Çağ Yahudileri Arasında Judeo-Arabic Kullanımı", *Bütün Yönleriyle Yahudilik,* Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012.

Meral, Yasin. “Şim’on b. Tsemah Duran’ın (ö.1444) *Keşet u-Magen* Adlı İslâm’a Reddiyesinin Değerlendirilmesi”. *Dinî Araştırmalar* 15/41 (2012): 59-79.

Meral, Yasin. “Orta Çağ Bilginlerinin İslâm Eleştirisi: Yakup el-Kirkisani Örneği”. *Dinî Araştırmalar,* 17/45 (2014): 93-114.

Meral, Yasin. “Petrus Alfonsi’nin ‘Yahudilere Reddiye’sinde İslâm Eleştirisi”. *Dinî Araştırmalar* 13/43 (2013): 173-192.

Meral, Yasin. “İbn Meymûn’un Yemen Mektubu”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54/2 (2013): 1-48.

Meral, Yasin. “Orta Çağ Yahudi Dünyasında İslâm Algısı”. *Milel ve Nihal* 10/1 (2013): 71-89.

Meral, Yasin. “Yahudi Alim İbn Kemmûne’nin Kur’an’ın İ’cazıyla İlgili Değerlendirmeleri”. *Dinler Tarihi Araştırmaları Armağan Serisi I,* Ankara, 2016, 373-386.

Meral, Yasin. “Yahudi Din Bilgini Şlomo İbn Adret’in İbn Hazm’a Reddiyesi”. İslâm *Araştırmaları Dergisi* 28 (2012): 45-60.

Meriç, Cemil. *Işık Doğudan Gelir*. 14. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Mertoğlu, Suat. *Almanca Yapılmış Kur’an Çalışmaları*. İstanbul: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1992.

Muir, Sir William. *The Apology of al Kindy*. New York: E.& B. Young, 1887.

Myers, David N. *Re-Inventing the Jewish Past: European Jewish Intellectual and the Zionist Return to History*. New York, 1995.

Meyers, Michael A. “The Jewish Scholarship and Jewish Identity: Their Historical Relationship in Modern Germany”. *Studies in Contemporary Jewry* 8 (1992): 181-193.

Meyers, Michael A. *Response to Modernity: A History of the Reform Movement in Judaism*. New York, 1988.

Meyers, Michael A. “Universalim and Jewish Unity in the Thought of Abraham Geiger”. *The Role of Religion in Modern Jewish History*, ed., Jacob Katz, Cambridge: Association for Jewish Studies, 1975., 11-13.

Meyers, Michael A. “Abraham Geiger: Der Mensch” *Jüdische Existenz in der Moderne: Abraham Geiger und die Wissenschaft des Judentums*. ed. Christian Wiese vd., Berlin: De Gruyter, 2013, 1-14.

Meyers, Michael A. “German Jews: The History and the Heritage”. *The Leo Baeck Memorial Lecture*, New York: Leo Baeck Institute, 2016, 1-15.

Nasr, Seyyid Hüseyin. *The Heart of Islam: Enduring Values for Humanity*. San Francisco: Harper San Francisco, 2002.

Nemoy, L. “Al-Qirqisani’s Account of the Jews Sects”. *Hebrew; Union College Annual* 7 (1930): 317-398.

Neuwirth, Angelika. *Scripture, Poetry and The Making of a Community: Reading the Qur‟an as a Literary* Text. New York: Oxford University Press, 2014.

Neuwirth, Angelika. “Locating the Qur‟an in the Epistemic Space of Late Antiquity”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54/2 (2013): 189-203.

Neuwirth, Angelika. “Qur’anic Studies and Philology”. *International Quranic Studies Association Conference*, San Diego: 2013.

Neuwirth, Angelika. “Orientalism in Oriental Studies? Qur’anic Studies as a Case Point”. *Journal of Qur’anic Studies* 9 (2007): 115-127.

Newby, Gordon D. *The Making of the Last Prophet*. University of South Carolina: 1989.

Newby, Gordon D. “A Prolegomenon to the Relation of the Qur’an and the Bible”. *Bible and The Qur’an: Essays in Scriptural Intertextuality,* ed., John C. Reeves, Leiden: Brill, 2004, 23-42.

Nöldeke, Theodor. *The History of the Qur’an*. Brill, 2013.

Obermann, Julian. “Islamic Origins: A Study in Background and Foundation”. *The Arab Heritage*, ed., Nabih A. Faris, N.J: Princeton University Press, 1964, 58-120.

Özen, Âdem. “İslam-Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları”. *Divan* 9/2 (2000): 237-256.

Özlem, Doğan. *Hermeneutik ve Şiir*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2011.

Özsoy, Ömer. *Sünnetullah Bir Kur’an İfadesinin Kavramlaşması*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1994.

Öztürk, Ali Osman. *Alman Oryantalizmi*. Ankara: Vadi Yay., 2000.

Öztürk, Mustafa. *Kur’an Kıssalarının Mahiyeti*. 2. Baskı. İstanbul: KURAMER, 2017.

Öztürk, Tuğba. “Toledo Koleksiyonu: Sebepleri ve Sonuçlarıyla İlk Oryantalist Çalışmalar”. *Milel ve Nihal* 12/1 (2015): 55-80.

Paçacı, Mehmet. *Kur’an’a Giriş*. İstanbul: İSAM Yay., 2008.

Paçacı, Mehmet. De ki: Allah Bir’dir”- İhlâs Sûresi’nin Sâmi Geleneği Perspektifinden Bir Tefsiri”. *İslamiyat* 3 (1998): 49-71.

Paçacı, Mehmet. “Kur’an’ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine -Kitab-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış”. *İslami Araştırmalar* 3 (1991): 175-193.

Paçacı, Mehmet. “Kur’an’da Ehl-i Kitap Anlayışı”. *Dinler Tarihi Araştırmaları,* 2004, 41-64.

Pak, Zekeriya. “Cahiliye Araplarındaki Allah İnancının Kur’anî Boyutu”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2001): 311-330.

Paret, Rudi. *The Study of Arabic and Islam at German Universities: German Orientalists since Theodor Nöldeke*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1968.

Paret, Rudi. *Kur’an Üzerine Makaleler*. çev. Ömer Özsoy, Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995.

Penn, Michael. *When Christians First Met Muslims, A Sourcebook of the Earliest Syriac Writings on Islam*. California: University of California Press, 2015.

Perlmann, Moshe. “Ibn Qayyim and Samau’al Al-Maghribi”. *Journal of Jewish Bibliography* 3 (1942): 71-74.

Perlmann, Moshe. *Ibn Kammuna’s Examination of the Three Faiths*. Los Angeles: UCL Press, 1971.

Peters, F. E. *Muhammad and the Origins of Islam*. Albany, NY: State University of New York Press, 1994.

Peters, F. E. *İbrâhim'in Çocukları Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet*. İstanbul: Neden Kitap, 2010.

Philipson, David. *Centenary Papers and Others*. Cincinati: Ark Publishing, 1919.

Pregill, Michael E. “The Hebrew Bible and the Qur’an: The Problem of Jewish Influence on Islam” *Religion Compass* 1/6 (2007): 643-659.

Pregill, Michael E. “Some Reflections on Borrowing, Influence, and the Entwining of Jewish and Islamic Traditions; or, What an Image of a Calf Migt Do”. *Islamic Studies Today*, ed., Majid Daneshgar-Walid Saleh, Leiden: Brill, 2017.

Pruett, Gordon E. “İslam ve Oryantalizm., *Oryantalistler ve İslamiyatçılar,* çev. Bedirhan Muhib, İstanbul: İnsan Yayınları, 1989.

Razî, Fahreddin. *Mefâtîhu’l-Ğayb*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981.

Reynolds, Gabriel Said. *New Perspectives on the Qur’an*. London-NY: Routledge, 2011.

Reynolds, Gabriel Said. “The Crisis of Qur’anic Studies”. *The Qur’an and Its Biblical Subtext*, ed., G.S. Reynolds, Kanada: Routledge, 2010.

Ricoeur, Paul. *Essays on Biblical Interpretation*. Philadelphia: Fortress, 1980.

Robinson, Neal. "İslâm'ın Doğuşuyla İlgili Alternatif Bir Yaklaşım". çev. İsmail Albayrak, *İslami Araştırmalar* 16/1 (2003): 166-175.

Rosenthal, Franz. "The History of Heinrich Speyer's Die Biblischen Erzahlungen Im Qoran". "*Im Vollen Licht Der Geschichte" Die Wissenschaft Des Judentums Und Die Anfange Der Kritischen Koranforschung*, ed. Dirk Hawtig, Würzburg: Ergon, 2008.

Sahas, Daniel. *John of Damascus on Islam*. Leiden: Brill, 1972.

Said, Edward. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1979.

Salaymeh, Lena. "Comparing Jewish and Islamic Legal Traditions: Between Disciplinarity and Critical Historical Jurisprudence". *Critical Analysis of Law* 2 (2015): 153-172.

Sarıçam, İbrahim vd. *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*. Ankara: Nobel Yayın, 2011.

Saleh, Walid. "In Search of Comprehensible Qur'an: A Survey of Some Recent Scholarly Works". *Bulletin of the Royal Institute for Inter-Faith Studies* 5 (2003): 143-162.

Saleh, Walid. "What if you refuse, when ordered to fight?' King Saul (Tâlût) in the Qur'an and Post Qur'anic Literatüre". *Saul in Story and Tradition*. ed., Carl S. Ehrlich, Tübingen: Mohr Siebecek, 2006, 261-283.

Saleh, Walid. "The Hebrew Bible in Islam". *The Hebrew Bible/Old Testament*. ed., S.B. Chapman-M.A. Sweeney, New York: Cambridge University Press, 2016, 407-426.

Saperstein, Mark. "Abraham Geiger as a Historian of Medieval Judaism", *Judische Existenz in der Moderne*, ed., Christian Weise v.dğr., Berlin: De Gruyter, 2013, 275-296.

Schorsch, Ismar. *From Text to Context: The Turn to History in Modern Judaism*. Hanover, NH, 1994.

Schwartz, Yossef. "Jewish Orientalism Premodern and Modern, Epochal Variations of Cultural Hybridity", *Modern Jewish Scholarship on Islam in Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*. ed. Ottfried Fraisse, Boston: De Gruyter, 2018, 31-59.

Servier, Jean. *Etnoloji*. çev. Mehmet Ali Kayabal, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Shtober, Shimon. “Present at the Dawn of Islam: Polemic and Reality in the Medieval Story of Muhammad’s Jewish Companions”. *The Convergence of Judaism and Islam: Religious, Scientific and Cultural Dimension*, ed., Michael M. Laskier-Yaacov Lev, Florida: University Press of Florida, 2011, 64-88.

Simon, Robert. *Ignaz Goldziher: His Life and Scholarship as Reflected in His Works and Correspondence*. Budapeşte: Hungarian Academy of Sciences, 1986.

Sinai, Nicolai. *The Qur"an: A Historical-Critical Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017.

Sinai, Nicolai. “Abraham Geiger and Nöldeke on the Qur’an and the Muhammed”, “Im vollen Licht der Geschichte”: *Die Wissenschaft des Judentums und die Anfange der kritischen Koranforschung*, ed. Dirk Hawtig, Würzburg: Eron, 2008.

Smith, B.P. *Islam in English Literature*. 2. Baskı. Caravan Books, 1977.

Smith, R. Bosworth. *Mohammed and Mohammedanism*. London: Elder Smith&Co, 1876.

Southern, Richard W. *Western Views of Islam in the Middle Ages*. Cambridge: Harvard University Press, 1962.

Stark, Rodney. “How New Religions Succeed: A Theoretical Model,” *The Future of New Religious Movements*. ed. D. G. Bromley ve P. E. Hammond, Macon, Ga.: Mercer University Press, 1987, 11-30.

Sternberg, Meir. *The Poetics of Biblical Narrative: Ideological Literature and the Drama of Reading*. Bloomington: Indiana University Press, 1985.

Stillman, Norman. *The Jews of Arab Lands*. Philadelphia: Jewish Publication Society, 1979.

Stillman, Norman. “The Story of Cain and Abel in the Qur'an and the Muslim Commentators: Some Observations”. *Journal of Semitic Studies* 19/2 (1974): 231-239.

Stillman, Norman. “Islamici nil a me alienum puto: The Mindset of Jewish Scholars of Islamic Studies”. *Modern Jewish Scholarship on Islam in Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging*, ed., Ottfried Fraisse Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2018, 181-198.

Stroumsa, Sarah. “Jewish Polemics Against Islam and Christianity in the Light of Judeo-Arabic Texts”. *Muslims and Other in Early İslamic Society*, ed., Robert Hoyland, Ashgate: London, 2004.

Stroumsa, Sarah. “Ibn al-Rāwandī’s *sū’ adab al-mujādala*: the Role of Bad Manners in Medieval Disputations”. *The Majlis: Interreligious Encounters in Medieval Islam*, ed. Havah Lazarus-Yafeh, Wiesbaden, Germany: Harrassowitz, 1999.

Suyûtî, Celaleddin. *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’an*. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2008.

Şaban, Zekiyyuddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. 21. Baskı. çev. İ. Kafi Dönmez, Ankara: TDV Yayınları, 2015.

Şenay, Bülent. “Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi, Anti Semitizm ve Oryantalizm”. *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, Ankara: DİB Yayınları, 2003, 87-104.

Şengül, İdris. “Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri”. *Diyanet İlmi Dergi* 32/4 (1996): 63-91.

Taberi, Muhammed b. Cerir. *Câmiul-Beyân*. Kahire: Dâru’l-Hicr, 2001, XVI.

Tantavi, Muhammed Seyyid. *Benû İsrâîl fi’l-Kur’an’i ve’s-Sünne*. 2. Baskı. Kahire: Daru’ş-Şurûk, 2000.

Taşpınar, İsmail. “Theodore Ebû Kurre”. İstanbul, *DİA* XXXXI.

Taştekin, Emel. “Another Look at Orientalism: Western Literatüre in the Face of Islam”. Yayımlanmamış Doktora Tezi. The University of British Columbia, 2011.

Tibawi, A. L. “English Speaking Orientalists”. London: İslamic Cultural Center, 1964.

Tisdall, Clair. *The Sources of Islam*. Edinburg: Edinburg University Press, 1905.

Tolan, John V. *Saracens, Islam in the Medieval European Imagination*. New York: Columbia University Press, 2002.

Tolan, John V. *Faces of Muhammed: Western Perceptions of the Prophet of Islam From Middle Ages to Today*. Princeton: Princeton University Press, 2019.

Tolan, John V. *Petrus Alfonsi and his Medieval Readers*. Florida: University Press of Florida, 1993.

Tolan, John V. “19. Yüzyıl Aşkenaz Yahudilerinin Monoteist Reformu İçin Bir Model Olarak Hz. Muhammed”, çev. Necmettin Salih Ekiz, *Oksident Dergisi* 3 (2020): 94-122.

Topaloğlu, Aydın. “İbn Kemmûne”. *DİA*, XX.

Torrey, Charles. *The Jewish Foundation of Islam*. New York, Jewish Institute of Religion Press, 1933.

Torrey, Charles. *The Commercial-Theological Terms In The Koran*. Leiden: E. J. Brill, 1892.

Uraler, Ayşenur. *Hz. Peygamber’e Yahudi ve Hıristiyanların Yönelttikleri Sorular*. 2. Baskı. İstanbul: İFAV Yay. 2015.

Wansbrough, John. *Qur’anic Studies. Sources and Methods of Scriptural Interpretation*. Oxford: Oxford University Press, 1977.

Waardenburg, J. “Massignon: Notes for Further Research”. *The Muslim World* 56, 1966.

Wasserstrom, Steven. *Between Muslim and Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam*. Princeton, N.J. 1995.

Watt, W. M. *İslâm’ın Orta Çağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*. Ankara: Bilgesu Yay., 2013.

Watt, W. M. *İslâm Avrupa’da*. İstanbul: İFAV Yay., 1989.

Watt, W. M. *Hz. Muhammed Medine’de*. çev. Süleyman Kalkan, İstanbul: KURAMER, 2016.

Watt, W. M. *Hz. Muhammed Mekke’de*. çev. Süleyman Kalkan, İstanbul: KURAMER, 2016.

Watt, W. M. *Hz. Muhammed’in Mekkesi*. İstanbul: KURAMER, 2017.

Watt, W. M. *Bell’s Introduction to Qur’an*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1970.

Watt, W. M. “Belief in a High God in Pre-Islamic Mecca”. *Journal of Semitic Studies* 16, (1971): 35-40.

Weil, Gustav. *The Bible, the Koran, and the Talmud or Biblical Legends of the Mussulmans*. London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1846.

Wensinck, A. J. *Muhammad and the Jews of the Madina*. 1975.

Wiener, Max. *Abraham Geiger's Liberal Judaism: The Challenge of the Nineteenth Century*. NY: Hebrew Union College Press, 1997.

Witztum, J. B. *The Syriac Milieu of the Quran*. New Jersey: Princeton University Press, 2017.

Wokoeck, Ursula. *German Orientalism: The Study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945*. New York: Routledge, 2009.

Venderyes, J. V. *Dil ve Düşünce*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2001.

Voorish, J.W. "John of Damascus on the Muslim Heresy". *The Moslem World*, 24/4 (1934): 391-398.

Yaşar, Hüseyin. *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakışı*. İstanbul: İz Yay., 2010.

Yaşar, Naif. *Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Yeşilyurt, Muhammet. "İbrâhimî Dinler" Kavramsallaştırmasının Tarihi". *Bilimname: Düşünce Platformu* 37/1 (2019): 191-241.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Cahiliye Döneminde Vahiy ve Peygamberlik". *Vahiy ve Peygamberlik*, İstanbul: KURAMER, 2018.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Kur'an ve Sünnette Vahiy". *Vahiy ve Peygamberlik* içinde, İstanbul: KURAMER, 2018.

Yılmaz, Bedriye. *Medine Yahudileriyle İlişkilerin Erken Dönem Kur'an Tefsirine Etkisi*. İstanbul: KURAMER, 2021.

Zadeh, Travis. "Qur'anic Studies and the Literary Turn". *Journal of the American Oriental Society* 135/2 (2015): 239-342.

Zehebi, M. Hüseyin. *el-İsrâiliyyat fi't-tefsir ve'l-hadis*. Kahire: Mektebetü Vehbe.

Zemahşerî, Carullah. *el-Keşşâf*. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Necmettin Salih		EKİZ
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça (İleri Seviye), İngilizce (İleri Seviye), Almanca (Orta Seviye), Farsça (Orta Seviye)		
Eğitim Durumu	**Başlama - Bitirme Yılı**		**Kurum Adı**
Lise	2010	2014	Açık Öğretim Lisesi
Lisans	2014	2018	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2018	2021	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Çalıştığı Kurum/lar	**Başlama - Ayrılma Yılı**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	2019	Devam Ediyor	Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Araş. Görevlisi
Yayınlar:	**Telif Makale:** Necmettin Salih Ekiz, “Kur'an Tercümesi Meselesi ve Muhammed Abdu'l-Azim ez-Zürkanî'nin Yaklaşımı” *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2019): 105-120. **Çeviri Makale:** Susannah Heschel, “Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslam Araştırmalarına Katılımı”, çev. Necmettin Salih Ekiz, *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* 6 (2020): 55-88. **Çeviri Makale:** Susannah Heschel, “Yahudiliği Oryantalizmden Kurtarmak İçin İslam'ı Araç Olarak Kullanan Alman-Yahudi Araştırmaları”, çev. Necmettin Salih Ekiz, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51 (2020): 321-345. **Çeviri Makale:** John Tolan, “19. Yüzyıl Aşkenaz Yahudilerinin Monoteist Reformu İçin Bir Örnek Olarak Hz. Muhammed”, çev. Necmettin Salih Ekiz, *Oksident* 2/1 (2020): 94-122. **Çeviri Makale (Yayın Sürecinde):** Jacob Lassner, “Abraham Geiger: 19. Yüzyılda İslam’ın Kökenlerini Araştıran Reformist Bir Yahudi”, çev. Necmettin Salih Ekiz, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2021). **Çeviri Kitap (Basım Aşamasında):** Reginald Bosworth Smith, *Muhammed ve Muhammedîlik*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.		

İletişim (e-posta):	
Tarih	28.05.2021
İmza	
Adı Soyadı	Necmettin Salih EKİZ

